

РУДОЛФ ЩАЙНЕР

Духовната наука като дар на ЖИВОТА

*Дванадесет публични лекции
проведено между 30 октомври 1913 г.
и 23 април 1914 г.
в Дома на архитектите в Берлин*

1986 г.

ИЗДАТЕЛСТВО РУДОЛФ
ЩАЙНЕР, /ШВЕЙЦАРИЯ

РУДОЛФ ЩАЙНЕР ПЪЛНО ИЗДАНИЕ
ПРЕЗЕНТАЦИИ
ПУБЛИЧНИ ЛЕКЦИИ

Въз основа на преписи, непрегледани от лектора,
нелокализирани и частично непълни, публикувани от
Администрацията на наследството на Рудолф Щайнер
Публикацията е ръководена от Карл Бьогнер и Йохан Вегер

- 1- во издание, пълно издание Dornach 1959
- 2-ро издание, пълно издание Dornach 1986

публикация

„Хуманитарните науки като изискване на нашето
време“, дванадесет отделни броя като поредица,
Базел 1936-1940

Библиография № 63

Всички права запазени от Администрацията на имението „Рудолф
Щайнер“, Дорнах/Швейцария

© 1959 от Администрация на имението „Рудолф Щайнер“,
Дорнах/Швейцария

Отпечатано в Германия от Konkordia Druck GmbH, Bühl /Baden

*Публикации от лекционните
трудове на Рудолф Щайнер*

Основата на антропософски ориентираната духовна наука се формира от трудовете, написани и публикувани от Рудолф Щайнер (1861-1925) . Освен това, той е изнесъл множество лекции и курсове между 1900 и 1924 г., както публично, така и за членове на Теософското, по-късно Антропософско общество. Първоначално самият той е искал лекциите му, които винаги са били изнасяни импровизирано, да не се записват писмено, тъй като са били предназначени като „устни съобщения, не за публикуване“. След като обаче от неговите ученици са били правени и разпространявани все по-непълни и неточни преписи, той се е почувствал длъжен да регулира процеса на преписване. Той е поверил тази задача на Мари Щайнер-фон Сиверс. Тя е била отговорна за назначаването на стенографите, управлението на преписите и прегледа на текстовете за публикуване. Тъй като Рудолф Щайнер е можел сам да коригира преписите само в много малко случаи поради липса на време, неговата резерва трябва да се вземе предвид по отношение на всички публикувани лекции: „Просто ще трябва да се приеме, че в ръкописите, които не съм прегледал, могат да бъдат открити грешки.“

След смъртта на Мари Щайнер (1867-1948) започва издаването на пълно издание на произведенията на Рудолф Щайнер в съответствие с нейните насоки. Този том е част от това пълно издание. Където е необходимо, допълнителни подробности относно изходните текстове могат да бъдат намерени в началото на бележките.

СЪДЪРЖАНИЕ

Този брой	8
I. Духовният свят и хуманитарните науки. Перспективи върху целите на настоящето. Берлин, 30 октомври 1913 г.	9
II. Теософия и Антисофия Берлин, 6 ноември 1913 г.	47
III. Хуманитарни науки и религиозно изповедание Берлин, 20 ноември 1913 г.	76
IV. От жилата Берлин, 27 ноември 1913 г.	111
V. Значението на безсмъртието на човешката душа Берлин, 4 декември 1913 г.	145
VI. Микеланджело и неговото време от гледна точка на хуманитарните науки. Берлин, 8 януари 1914 г.	183
VII. Злото в светлината на познанието на Духа Берлин, 15 януари 1914 г.	224
VIII. Моралната основа на човешкия живот Берлин, 12 февруари 1914 г.	261

IX. Волтер от гледна точка на хуманитарните науки	
Берлин	
, 26 февруари 1914 г.	292
X. Между смъртта и прераждането на човека	
Берлин, 19 март 1914 г.	327
XI. Хомункулус	
Берлин, 26 март 1914 г.	361
XII. Хуманитарните науки като жизненоважен актив	
Берлин, 23 април 1914 г.	397
Забележка	431
Личен регистър	440
Подробно съдържание	443
Преглед на пълните съчинения на Рудолф Щайнер .	451

ЗА ТОЗИ БРОЙ

Лекциите в този том принадлежат към частта от лекционната поредица на Рудолф Щайнер, с която той се обръща към публиката. „Берлин беше отправната точка за тази публична лекционна дейност. Това, което беше разгледано повече в отделни лекции в други градове, можеше да бъде изразено тук в съгласувана лекционна поредица, чиито теми се припокриваха. По този начин те придобиха характера на внимателно обосновано, методично въведение в духовната наука и можеха да разчитат на редовно връщаща се публика, нетърпелива да се потопи все по-дълбоко в нововъзникващите области на знанието, докато на новодошлите многократно се дават основите за разбиране на представеното.“ (Мари Щайнер)

Дванадесетте лекции, представени тук, изнесени през зимния семестър на 1913/14 г., представляват единадесетата от поредицата публични лекции, които Рудолф Щайнер редовно провежда в Берлин от 1903 г. насам.

Накратко , текстът описва как духовната наука може да преодолее материализма и антисофията чрез „духовна химия“, като разграничава духовното от физическото и като довежда религиозното чувство до духовната интуиция. Освен това се описва как духовно-научното разбиране за смъртта, безсмъртието и прераждането може да разкрие смисъла, лежащ в основата на смъртта на младите хора, създавайки по този начин нова картина на индивидуалната и колективната човешка история. От тази гледна точка се разглежда дълбоката трансформация на ранната скулптура от Микеланджело. Злото е изобразено като сила, действаща на неподходящо място, а собственото съзнание в духовния свят е представено като основа на моралното действие. Текстът разглежда трагедията на Волтер от неспособността му да намери в себе си връзка с духовния свят и „Хомункулус“ на Хамерлинг, който илюстрира последиците от съвременния материализъм. В заключение се подчертава, че духовната наука може да бъде велико училище за любов към живота и жизненоважен актив за здравето.

ДУХОВНИЯТ СВЯТ И ХУМАНИТАРНИТЕ НАУКИ

Берлин, 30 октомври 1913 г.

Както вече няколко години, и тази зима ще си позволя да изнеса редица лекции от това място на тема хуманитарни науки – хуманитарни науки, както се разбират в лекциите, които съм изнасял тук през последните няколко години. И тази зима ще се постарая да осветля колкото се може повече различни области на живота, познанието и знанието от тази хуманистична гледна точка. Затова, в началото на тази поредица от лекции, както и в предишни години, бих искал да ви помоля да не гледате на днешната лекция толкова като на изолирано събитие, а по-скоро да разглеждате цялата поредица от лекции като повече или по-малко сплотено цяло, въпреки че ще се стремя да завърша и всяка отделна лекция .

В тази поредица от лекции искам да засегна сферите на интелектуалния, моралния и артистичния живот , за да покажа как хуманитарните науки могат да се превърнат в просветляващ културен фактор за разнообразните загадки, които с право вълнуват душата на настоящето. За да подчертая още веднъж това, което често се казваше през последните години, те в никакъв случай не са в момента призната или дори широко приета област.

Уважаема гледна точка, от която се провеждат тези лекции. Напротив: гледната точка на хуманитарните науки, както е разбрана тук, понастоящем се третира по противоположен, подвеждащ, дори враждебен начин, и нека от самото начало кажем, че тези, които самите застъпват тази гледна точка, са най-малко изненадани от това възприятие на хуманитарната гледна точка. Защото колко все още може да се повдигне срещу тази хуманитарна наука – с предполагаемо оправдание – въз основа на съвременни идеи и модели на мислене, на всичко, което понастоящем се счита за научно или по друг начин оправдано, е най-добре оценено от онези, които наистина са проникнали в тази област. Затова приемете уверението, че противоречието, противопоставянето и неразбирането не могат да бъдат нищо неразбираемо или непонятно за говорещия тук. Неразбирането, което възниква срещу тази хуманитарна наука, се крие в различни области. Някои смятат, че тази хуманитарна дисциплина се основава на древни религиозни вероизповедания, произхождащи от Ориента или от другаде, защото вярват, че могат да открият известно сходство между определени точки и това, което тези религиозни вероизповедания са представлявали. Че тези сходства са доста различни, става очевидно едва в хода на самата хуманитарна дисциплина. Но това е само кратко споменаване.

Че хуманитарните науки, както са разбирани тук, нямат нищо общо с каквито и да било традиции или наследства, а се основават на пряк изследователски резултат, постижим в настоящето, на

метод на изследване, за който човек не се нуждае абсолютно от никакви традиции, също толкова малко, колкото и от резултатите от изследванията на химията, физиката или която и да е друга наука - това бих искал да кажа като предговор; как това може да се демонстрира и докаже, самите лекции ще покажат. От друга страна, хуманитарните науки се срещат с недоразумения, доколкото се приемат като вид ново религиозно кредо, като вид сектантско вярване. Но то не е повече религиозно кредо, сектантско вярване, отколкото която и да е друга съвременна наука. Точно както не може да се каже за онези, които се обединяват, за да култивират химията, че са секта на химията, така и когато човек проникне в духа на хуманитарните науки, може да се говори за тях като за сектантско вярване. Но противопоставянето на хуманитарните науки произтича от съвсем различни предпоставки. Религиозните кредо на най-разнообразните деноминации вярват - нека отбележа това като предговор днес - че някак си трябва да се страхуват от ново религиозно кредо; Те се страхуват, че нова вяра иска да навлезе в тяхната област и да застраши изцяло религиозния живот. Постепенно ще стане ясно, че тази хуманитарна дисциплина ще претърпи същата съдба, каквато е претърпяла естествената наука, когато е преживяла модерната си насоченост, да речем, в епохата на Коперник. Точно както тогава се е смятало, че коперниковият мироглед, тъй като е трябвало да скъса с толкова много старо, застрашава религиозния живот на човечеството, и както коперникизмът е бил прогонен в продължение на векове в различни религиозни общности, така може би това ще се случи и днес с хуманитарните науки, които по отношение на ума имат подобна задача като Коперник.

съответстваща задача в естествените науки. В крайна сметка ще стане ясно, че съществува подобна връзка между хуманитарните науки и религиозните изследвания, както между коперниканството и религиозните изповедания, и че човек не може да постигне нищо в сферата на ума срещу това, което културата изисква, както не би могъл и в сферата на научното познание. Тези въпроси ще бъдат засегнати само тук; защото истинската им същност ще стане очевидна в хода на лекциите.

Друго съществено възражение обаче идва от самата страна, която, ако наистина разбираше себе си, би трябвало да гледа на хуманитарните науки като продължение на собствените си начинания: от онази страна, която вярва, че стои на твърдата основа на научните изследвания, мисълта и концепциите. Нека днес обърнем внимание, може би метафорично – но тази метафора е повече от просто образ – на това как това, което съвременните хуманитарни науки се стремят да бъдат, се свързва с течението на научното познание. Никой не може да разпознае високата стойност и голямата културна сила на съвременната научна мисъл по-добре от именно тези, които стоят на основата на тези хуманитарни науки . И онези уважавани слушатели, които са посещавали тези лекции от години, ще знаят колко задълбочено се подчертава това признание на научната мисъл и изследвания от самите тези хуманитарни науки. И кой би могъл да иска да въведе в културата днес интелектуално течение, което вярва, че е в опозиция на научната мисъл? Той не би трябвало да вижда какво представлява тази естествена наука...

Човешката мисъл е създала толкова много културни произведения през последните векове, чак до наши дни.

Не е нужно да се разбира колко дълбоко се е намесила естествената наука не само в съдържанието, но и в цялата природа на въпросите и загадките на познанието. Разбира

се, в хода на тези лекции няма да бъдат повдигнати възражения срещу законните твърдения за научни постижения. Човечеството е видяло как това научно знание разцъфтява и се развива, как то навлиза в живота на нашата технология, в живота на нашата търговия, как то трансформира външната материална световна култура и завладява социалния живот на народите по целия свят.

Но именно защото съвременните хуманитарни науки разбират това, те черпят от това, което естествената наука може да предложи, следното прозрение: ако естествената наука се схваща по жив, а не абстрактен, не теоретичен или догматичен начин, тогава от самата естествена наука и нейните начини на мислене може да произтече нещо, което не само просветлява човешката душа за външните закони на сетивния свят, за външните материални сили и вещества, но и за живота на самата душа, за съдбата на душата, което включва въпроси за смъртта и безсмъртието и целия обхват на духовния живот. Защото това трябва да се подчертае още от самото начало: че хуманитарните науки тук не се разбират като обобщение на различните културни науки, за които днес често се прилага името „хуманитарни науки“ – за история, социология, история на изкуството, правна история и други подобни – а че хуманитарните науки тук се разбират като разбиране за истински духовен живот, който е толкова реален, колкото и естественият живот около нас, и към който принадлежи човечеството.

с духа и душата си също толкова истински, колкото принадлежи с тялото си на това, за което естествената наука е способна да ни просветли.

Това обаче веднага ни поставя в област, в която, и това трябва да се подчертае отново, много съвременни умове разбираемо не са в състояние да се ангажират, именно защото за тях целият начин, по който тази хуманистична наука подхожда към духовното и загадките на живота, е все още нещо доста фантастично и подобно на сънища, точно както коперниковият мироглед е бил по същество фантастичен и подобен на сънища за своите съвременници. Но естествените науки и хуманитарните науки, за да използваме аналогия, се свързват помежду си приблизително по следния начин: Когато земеделският производител прибере реколтата си през есента, по-голямата част от тази реколта първо се използва за консумация от човека и тази част, чрез трансформация, след това играе своята роля в живота като храна за човека. Част от тази реколта обаче трябва да се използва за нова сеитба, ако животът иска да продължи. Тя не трябва да се използва за храна, а по-скоро трябва да се преработи, като се върне към нейните елементи по същия начин, по който това, което в крайна сметка се е превърнало в човешка храна, е било преработено от земята и другите елементи. По този начин по-голямата част от това, което естествената наука е постигнала в своите блестящи постижения, е с право предопределено да премине в техническия, социалния и търговския живот; то е предопределено да оплоди и проникне в материалната култура и да оформи прогреса на човешкия живот. Но именно в това, което ни дава естествената наука, се крие и нещо, което от своя страна трябва да бъде дадено на човешката душа.

Без да се излива в материалния живот , това, което може да бъде преработено в тази човешка душа по начина, който ще покажа след малко, и какво, ако не теоретично или догматично, а по-скоро ако бъде прието от душата по такъв начин, че да живее в нея, тогава се проявява в душата като семето, което е било посято в земята. Това, което може да бъде прието от човешката душа по този начин, тогава се трансформира в нея и се превръща в онази ясновидска сила, за която се говори тук, далеч от всяко суеверие и мракобесие, като онази ясновидска сила, която след това може да хвърля проблясъци в духовния свят. Защото това е, което отличава духовната наука от другите клонове на знанието, култивирани днес: че тази духовна наука предполага развитие на човешката душа отвъд перспективата, която иначе преобладава в съвременната наука. При този научен подход човек приема човешките същества такива, каквито са, такива, каквито са, снабдени с техните когнитивни способности, сетивно наблюдение и интелект, наблюдаващи света около себе си, търсещи законите на природата и по този начин съставлящи наука. Човек приема, казвам аз, човешките същества такива, каквито са, а човешките същества от своя страна приемат себе си такива, каквито са, за да проникнат в тази научна рамка.

Това не е така в хуманитарните науки. Духовният свят е , за човека, такъв какъвто е непосредствено, какъвто трябва да разбира себе си и в други науки, първоначално скрит свят, свят, който не е там за сетивата, който също не е там за обичайната употреба на разбирането и разума, свят, който се намира зад света на сетивата, въпреки че това, което човек е в най-дълбоката си същност, е, когато

Можем да използваме израза „ принадлежност“. Човешките същества, със своите когнитивни способности, когато възприемат себе си такива, каквито са, принадлежат към този свят на сетивата и този свят на интелекта. В по-дълбок смисъл те принадлежат към духовния свят; но първо трябва да развият това по-дълбоко чувство. С други думи: както е вярно, че хората възприемат себе си такива, каквито са, за обикновената наука, така е също толкова вярно, че първо трябва да се трансформират за духовната наука, за познанието на духа, за да могат да проникнат в духовния свят. Когнитивните сили, способността за познание на духовния свят, първо трябва да се развият; хората първо трябва да се трансформират, така че спящата способност за познание да се събуди в тях. Но тази спяща способност за познание е в тях и те могат да я доведат до пробуждане. Това е, разбира се, момент, който е не само неудобен, но и в много отношения неразбираем за днешния ден. Защото днешният ден, когато става въпрос за въпроси за висшия живот, е толкова склонен първо да попита: Какво могат да знаят хората? И тогава някои, които живеят според преобладаващите начини на мислене, стигат до заключението – и с право – че човешките когнитивни способности са ограничени и не могат да проникнат в духовния свят. От една страна, има много хора, които казват: такъв духовен свят може да съществува, но човешките когнитивни способности не са способни да го проникнат. Други са по-радикални и казват: духовният свят не се разкрива на никого; следователно, той не съществува. Това е възгледът на материализма или, както е по-елегантно наречен днес, монизма.

Няма спор, че човекът, такъв какъвто е, не може да проникне в духовния свят, ако

Той иска да го схване научно, ако не иска да го схване само чрез вяра. Такава вяра обаче вече не е достатъчна за човечеството днес – и ще е достатъчна все по-малко и по-малко, предвид мащаба на научното образование през последните няколко века. Способността за разбиране на духовния свят първо трябва да се култивира в човешката душа; първо трябва да се създадат условия, които позволяват на човечеството да проникне в духовния свят.

Сега, ако някой си представи, че подобно нещо е възможно, обичайната представа е: това трябва да са извънредни сили! Това трябва да са сили, породени от необичайни обстоятелства, чрез които човечеството би трябвало да проникне в духовния свят. И това е недоразумение. Въпросът тук е, че познанието, тези сили на душата, чрез които човечеството прониква в духовния свят, присъстват фундаментално в човешката душа; че те абсолютно управляват нашия обикновен, ежедневен живот, доколкото душата е от значение за този ежедневен живот; но те сякаш са погълнати от този ежедневен живот. Те управляват подчинени области на живота или, ако управляват по-важни области, го правят по такъв начин, че техните сили и тяхното влияние остават незабелязани. Това, което винаги присъства в душата, това, което отсъства от всяка душа, но което присъства в ежедневието само в ограничена степен и с малка сила, трябва, когато се развие до известна степен и сила, да осигури познавателни сили за духовната наука. Нека обърне внимание на една характеристика на душата - **защото не искам да говоря абстрактно, а по-скоро да се гмурна директно в конкретното - една**

Качество, познато на всеки, което играе роля, но което само когато се развие от скромното си начало до определена интензивност, осигурява фундаментална сила за хуманитарните науки. Всеки знае какво се нарича: насочване на вниманието на душата към нещо. В живота трябва да насочим вниманието на душата си - бихме могли да кажем и интереса си - към голямо разнообразие от обекти; защото трябва да формираме идеи за тези разнообразни обекти, които остават с нас, които се запомнят в паметта ни и които непрекъснато влияят на душата ни. Всеки, който някога е обмислял силата или слабостта на паметта, ще разпознае ролята, която вниманието или интересът играят в човешкия живот. Тези, които са изучавали силата или слабостта на паметта, ще знаят, че силната, добра памет е в много отношения следствие от способността да обръщаме внимание на нещата, да ги преследваме с интерес. Нещо, на което сме **посветили интензивно внимание, нещо, в което сме били изцяло ангажирани с интереса си, е запечатано в душата ни**; то е запазено във вътрешния ни живот. Тези, които подминават нещата мимолетно, които не позволяват да бъдат трогнати от тях, ще трябва да се оплакват от слаба, неизползваема памет. Но това, което наричаме внимание, насочването на интереса ни към нещата от живота, е важно за този човешки живот и в друго отношение. Защото това, което можем да наречем вътрешна цялост на нашия същностен психически живот, зависи от способността ни да запомним, да запазим мислено нещата, с които някога сме били свързани. Всеки, който се е занимавал с психически живот, знае, че за здрава душа...

За здравословния живот е необходимо човек да поддържа връзката между настоящите и миналите преживявания. Всеки, който не разбира напълно как се е държало неговото самосъзнание, неговото ego през последните години, така че, поглеждайки назад, да не осъзнае, че го е преживял – за когото егото винаги е ново преживяване – не би имал здрава психика. В крайна сметка, нашата здрава психика произтича от способността ни да фокусираме вниманието си върху нещата от живота. Това е фундаментална сила на душата, която играе роля в живота и е винаги налице.

Сега някой може да каже: Значи, като съобщавате за хуманитарните науки, ни разказвате за нещо съвсем обичайно и твърдите, че това внимание трябва да бъде допълнително развито, доведено до особен интензитет?

И все пак е така! Това, което може да е слабо в живота, колкото и силно да е за външния живот, това, което може да е слабо в сравнение с интензивността, която то приема у духовния изследовател, е именно това внимание. Защото повишаването на вниманието е нещо, което духовният изследовател трябва да практикува отново и отново, нещо, което трябва да доведе до такава интензивност, че степента на внимание, развито в обикновения живот, да е незначителна. Някой би могъл да каже: Може да изглежда, че би било лесно да се стигне до основата на духовно-научното изследване, защото става въпрос само за култивиране на нещо, което винаги присъства в обикновения живот. Но поговорката, използвана от Гьоте във „Фауст“, важи и тук: „Лесно е, но лесното е трудно.“ Това изисква години постоянство.

Упражненията на душата се използват за развиване на силата на душата, която в обикновения живот се проявява в ограничена степен като внимание. В духовната наука наричаме този повишен живот на внимание концентрация на духовен живот. Наричаме го концентрация на духовен живот, защото човешкият ум или душа, каквато е, разпростира силите си в широка сфера в ежедневието – сфера, която обхваща всичко, което предлага външният сетивен свят, и всичко, което интелектът изгражда от тези външни сетивни възприятия. В обикновения живот това, което представлява психическите сили, е разпространено и върху всичко, което човек желае, желае или може да събуди емоции в него и т.н.; накратко, животът на душата първоначално е разпръснат. Това, което трябва да се случи в това, което духовният изследовател трябва да култивира в себе си като допълнение към своя духовно-научен апарат – който той трябва да подготви в духовната сфера, точно както химикът подготвя апарата си в материалната сфера – е да събере тези душевни сили, иначе разпръснати през живота, така да се каже, в една точка, за да съсредоточи вниманието си върху една точка. Върху каква точка? Върху точка, избрана от самия него във вътрешния опит на душата. Тоест: духовният изследовател трябва да формира някаква идея, някакъв душевен импулс, импулс на усещане или воля и да го постави в центъра на душевния си живот. В идеалния случай такава идея, такъв импулс, първоначално не би трябвало да има нищо общо с никакъв външен свят: образ, символ.

Нека изберем един прост пример : Вземете изречението, което първоначално няма външна истина, но това не е важно: Представям си как светлината - светлина

Светлината на звезда, светлината на слънцето – това ме поразява и как тази светлина е мъдрост, която се разлива през света. Символ. Сега съсредоточавам цялото си внимание върху този символ. Не е важно нещо в него да е истина, а всички сили на душата да са събрани в тази една точка. Следователно е необходимо, като подготовка, да се избере това, което е обсъдено по-нататък и представено в различните му методи в книгата „Как да постигнем познание за висшите светове?“; тук само принципът ще бъде очертан накратко. За това е необходимо да се развие силна воля, за да се съсредоточи истински целият душевен живот върху тази една точка. Това обаче означава, че човек е способен изкуствено да предизвика това, което иначе се случва естествено в състояние на сън. В състояние на сън сетивата ни се отпускат; светът престава да бъде възприеман за нас чувствено. Цветовете, звуците, миризмите престават да ни правят впечатление. Но в същото време съзнанието ни избледнява. За духовния изследовател именно съзнанието трябва да е това, което произволно заглушава всички външни впечатления, и въпреки това съзнанието трябва едновременно да бъде напълно запазено. По същия начин, това, което замира веднага след заспиването, трябва да бъде доведено до застой: всичко, което съответства на импулсите на волята, трябва да стане напълно неподвижно. И всичко, което човек иначе събира, за да се ангажира активно със света, също трябва да стане напълно неподвижно за духовния изследовател. Той трябва да отклони съзнанието си от всичко, към което иначе е насочено, и да съсредоточи цялата сфера на душата единствено върху единствената точка, която е избрал за себе си. Тогава нашите душевни сили се укрепват. И именно онези душевни сили се укрепват, които иначе...

В ежедневието то остава скрито и сега постепенно се случва нещо, което бих искал да сравня с това, което се случва в сферата на външния, материален живот, когато например химикът изучава водата. За духовния изследовател човекът съществува в света, точно както водата съществува за химика. За духовния изследовател човекът е връзка, интимно взаимодействие на духовно-психичното с физическо-телесното, точно както за химика водата е взаимодействие на кислород и водород. И както химикът никога не би могъл да открие какво е водата, като изследва само водорода, така и човек не може да открие какво е човекът в своя дух или душа, като го разглежда само във физическото му съществуване. В тази област духовният изследовател не трябва да се страхува, че ще бъде сметнат за дуалист, както химикът в своята област не трябва да се страхува, когато разлага водата на водород и кислород. Не е по-оправдано да се нарича духовният изследовател дуалист, защото практикува „духовна химия“ в своята област, отколкото е било оправдано да се нарича химикът дуалист, защото не приема, че водата е едно цяло, а се състои от водород и кислород, и как, за да разбере природата на водата, трябва да отдели водорода от кислорода.

Духовният изследовател работи със същите средства, само че в своята област. И това, което току-що посочих – концентрация, повишено внимание – събужда силите, които присъстват в човешката душа, но спят в ежедневието, сили, чрез които духовно-психичното, което иначе е неразделно от физическо-телесното, се отделя от това...

Физическото тяло се отделя от физическото тяло по същия начин, по който материалният водород се отделя от водата в химичен експеримент. И това е, което духовният изследовател изпитва, когато култивира това повишено осъзнаване чрез енергична, често дългогодишна, всеотдайна практика: това, което иначе лесно би се съмнявало в своята реалност, а именно духовно-психическата сфера, се превръща за него в непосредствено преживяване, така че за него има непосредствено преживяно значение да каже: Аз преживявам себе си независимо от тялото в духовно-психическата сфера; едва сега знам какво е духовно-психическата сфера, защото преживявам себе си в духовно-психическата сфера! – Не толкова, че духовният изследовател трябва да добавя към тези прозрения от същия вид като тези на естествените науки; но, въпреки че начинът му на изследване е изцяло в духа на естествените науки, особено в духа на знанието, неговият метод на изследване е от съвсем различно естество; и именно защото иска да остане верен на законите на познанието, той трябва да приеме различна форма от естественонаучните методи, които са пряко насочени към материалната сфера. По този начин духовният изследовател например осъзнава следното. В наше време някой би казал, и с известна степен на основание: Дали естествената наука е предоставила, ако не доказателства, то поне хипотетично оправдание за гледната точка, че човешката мисъл, каквато ни се струва у хората, е функция или резултат от мозъка? Именно в този момент започва по-голямата част от това, което противниците на естествената наука или поддръжниците на духовната наука изтъкват – в не съвсем модерен смисъл, тоест не в смисъла, който тук се разбира като модерен. Има много хора, които смятат ума за...

Те искат да разберат това и затова заемат позиция срещу подобно твърдение от самото начало: че човешката мисъл е свързана с централната нервна система, е изток на централната нервна система. Развива се много полемика срещу това, което естествената наука, макар и да не го е доказала, вярва, че може да представи като хипотеза: че човешката мисъл е функция на мозъка. И за много хора хуманитарните науки веднага се считат за застрашени, ако човек вярва, че трябва да признае, че човешката мисъл е свързана с мозъка, че човек не може да мисли без централна нервна система. Дори по този въпрос хуманитарните науки не трябва да противоречат на законните изисквания на естествената наука; защото е вярно, че мисленето, както го развиваме в обикновения живот, е свързано с централната нервна система и с останалата част от нервната система. Но истинската духовна наука ни учи да разпознаваме, че формирането, оформянето на мозъка, на централната нервна система, което е необходимо за ежедневно мислене, произхожда от духа; че духът първо изгражда тялото ни, така че това тяло да може да стане инструмент на мисълта. Духовната наука не просто се спуска в мисълта; То не твърди, че мисълта, каквато я срещаме в ежедневието, е вечна и безсмъртна, а по-скоро ни учи да осъзнаем, че това, което изгражда нашия мисловен апарат, е нашият истински духовен живот, това, което живее зад нашия мисловен апарат, зад нашето физическо същество като цяло. А методите на духовната наука, както беше посочено, водят до тези активни, творчески сили, които са в основата на всичко материално.

По този начин, методът на духовната наука, тъй като трябва едновременно да бъде в това, което отделя от тялото, прониква до съвсем различен вид преживяване и съвсем различно състояние на ума от вида преживяване и състояние на ума в обикновения живот и дори в обикновената наука. Нека посоча само едно нещо от самото начало, защото искам да говоря конкретно. Това, което иначе се проявява в нашето мислене и въображение и което в ежедневието е свързано с мозъка, е наистина отделено от физическото чрез предложената концентрация; и духовният учен стига до преживяване в себе си как е вътрешно укрепен, всъщност как осезаемо осъзнава, че е извън централната си нервна система, с която иначе е свързан във всяко мислене, чувство и воля, и как, подобно на всеки друг обект пред него, неговата собствена физичност издържа на това духовно-психично преживяване . С други думи: Точно както човек преживява себе си в тялото си в обикновения живот, така и човек преживява себе си извън тялото си, когато прилага методите на духовната наука към себе си. Човек преживява себе си, особено когато прилага тези методи на концентрирано мислене, извън мозъка си. Едва сега човек наистина разбира какъв е мозъчният апарат. Защото не ви разказвам приказки или въображаеми образи, а нещо, което е преживяно за духовния учен, като казвам: преживявайки себе си, човек се чувства сякаш обикаля около мозъка си, чувства се сякаш е в орбитата на мозъка си. Човек знае какво означава да не мислиш така, както мислиш в обикновения живот, а да мислиш единствено в духовно-психическия елемент и да чувстваш мозъка извън този елемент – всъщност дори да го чувстваш като нещо, което

То предлага съпротива, нещо, с което човек се сблъсква, точно както се сблъсква с външен обект. Вече описах засилването на подобни преживявания в по-цялостно разбиране, а също така го описах и в моята кратка работа „Път към човешкото себепознание“.

Когато духовният изследовател продължава своите упражнения и наистина има предаността да концентрира целия си вътрешен живот не върху един образ, а върху стотици и стотици образи, така че самите му сили да се увеличават все повече и повече, тогава се случва точно това, което описах в гореспоменатия труд като разтърсващо събитие. То се проявява по една форма за някои, по друга за други, но винаги има нещо типично за него. Както го описвам, може да бъде преживяно от всеки. Дори сред ежедневието, ако човек е практикувал тези упражнения достатъчно дълго – и ако упражненията са били изпълнявани правилно, външният живот никога няма да го смуги – той може да си каже: Какво е това, което иска да ти се разкрие от ежедневногo въображение? Това е нещо, което иска да те проникне, но те прониква по същия начин, както нещо, което иначе възниква само от собствената ти душа. Но може също така да се опита да проникне, като сън, когато се събуждаш от сън, който е безкрайно повече от сън, нещо, което навлиза и за което се питаш: Какво се случва сега? – Нещо се случва, което се усеща като мълния, удряща *стаята*, което усещаш как преминава право през теб. И можеш да си кажеш: Сякаш тялото ти се откъсва от теб и бива разрушено. Но сега знаеш: Можеш да бъдеш вътре в себе си, без да си в тялото си!

От този момент нататък - защото това има тази стойност

Преживяване, което винаги е съществувало, дори и да не е било публично достояние във външния свят – човек разбира, преживявайки го за първи път, какво са имали предвид духовните изследователи, когато са казали: Който преживява вечното в човека, духовно-душевния аспект, трябва да се приближи до портата на смъртта. Човек преживява смъртта в себе си в образ. Човек преживява в образ, реално, а не въображаемо, какво означава това: Духовно-душевният аспект се отделя от тялото и запазва съществуването си, точно както се отделя, когато човек преминава през портата на смъртта. Ще имаме повече да кажем за всичко това; днес искам само да заявя, като в предговор, каква е същността на духовния живот и свързаната с него духовна наука. Появява се поредица от вътрешни преживявания, които първоначално водят до разбиране какво означава да се занимаваш с „духовна химия“, какво означава да „отделиш духовно-психичното от физическото“, за да се изследват съдбите на духовно-психичното и да се знае, че има реално разделяне на духовното от физическото и независим живот на духа по отношение на тялото. Осъзнаването на себе си, че е извън физическото си тяло, е плод на повишено внимание и концентрация. Дори на относително елементарни етапи човек забелязва това състояние на съществуване извън тялото, особено по отношение на централната нервна система. Когато човек се чувства, сякаш мисли и си представя, привлечен от духовния свят, така да се каже, извън мозъка си, тоест извън тялото си, тогава, тъй като първоначално е потопен в обикновения живот като земно същество, той има повтарящата се необходимост да се върне към обикновеното си въображение и мислене, както прави в нормалния живот. Но човек преживява оното-

Поглед, при който човек трябва да си каже : Сега беше извън тялото си; трябва да се върнеш в тялото си и да оформиш преживяното извън него по такъв начин, че да позволиш на мозъка си да го овладее, така че мислите, които си имал извън тялото, да се превърнат в мозъчни мисли!

Това потапяне в мозъка е преживяване, което изисква внимателна подготовка, но може да бъде добре подготвено чрез изпълнение на упражненията, описани в книгата „Как да постигнем познание за висшите светове“. След това, потапяйки се в мозъка чрез мисъл, човек разбира, че мозъкът се съпротивлява и че мисловният процес на обикновения живот наистина е разрушение на централната нервна система – истински разрушителни процеси, които обаче се обръщат от съня. Всяко мислене е по същество процес на разлагане, а сънят постоянно противодейства на този процес. Въпреки това, с напредването на духовната практика, човек преживява потапяне в процес на разтваряне; и това се проявява, ако човек не е култивирал правилните чувства в подготовката, в страх от повторно влизане във физическото тяло. Защото сега индивидът стои извън физическото земно тяло. Човек се чувства сякаш се потапя в бездна. И затова човек трябва да прави точно онези упражнения, които му дават спокойствие, които му дават емоционален неутралитет към това, което иначе може да се прояви като тревожност, като страх. Следователно, това е определен вид нагласа на ума, състояние на ума, което се изразява в това, което представлява когнитивната способност, това, което представлява методите за изследване на висшите светове.

Трябва да се добави нещо друго, ако е истина.

Знанието, истинското откровение от духовните светове, е предназначено да проникне в човешката душа. Друга сила трябва да бъде засилена до най-високата си интензивност: предаността, любовта към това, което ни предстои. В обикновения живот ние наистина се нуждаем от тази преданост до известна степен. Но по пътя към духовните светове тази преданост трябва да бъде засилена до такава степен, че индивидът да се научи напълно да се отрича, да потиска всякаква дейност, чак до най-дълбоките нива на своя организъм. Постепенно засилената практика води до потискане на волевите движения, които произтичат от егото, и, така да се каже, до пълно отдаване на потока на съществуване, който тече пред нас; но не само това, но и до известна степен до възприемане на неволните движения като нещо външно. Чрез тези упражнения индивидът се научава да възприема себе си дори в своите съдови органи. Тогава индивидът може да каже за духовния свят: Вие го преживявате извън тялото си; Ще го преживеете като структуриран свят, в който се появяват същности – точно както в естествения свят, в който се появяват естествени същности. Чрез концентрация, тоест чрез повишено внимание, и чрез медитация, тоест чрез повишена преданост, човек намира пътя си към духовния свят, точно както намира пътя си към природата, когато я наблюдава с физическите си очи и интелект. Тогава обаче, когато човекът е отделил по този начин своята духовно-психична природа от физическата си природа чрез процес на духовна химия, той също така разбира собствената си безкрайност; тогава той разбира собственото си съществуване, което се намира извън раждането и смъртта, или, ако щете, извън зачеването и смъртта. Тогава той разпознава себе си в тази вечна същност по такъв начин, че разбира идеята за развитие, която често е била обсъждана в тези лекции.

Когато човек схване идеята, която съответства на концепцията за развитието на човешкия духовен живот, на която естествената наука дължи толкова много в последно време, идеята за повтарящи се земни животи – фактът, че пълноценният човешки живот се състои от повтарящи се земни животи, между които се намират животи в чисто духовни светове. Идеята за прераждането разграничава живота във физическото тяло между раждането и смъртта и живота между смъртта и прераждането в чисто духовно съществуване.

Всички тези неща, трябва да се подчертае отново, разбираемо се възприемат от онези, които вярват, че са здраво закоренени в конвенциите на научната мисъл, като просто мечти и фантазии; и наистина, в наше време, изследванията върху сънищата, хипнозата, внушението, самовнушението и т.н. често подсказват как от дълбините на подсъзнанието могат да изплуват всякакви неща, които могат да предизвикат измамно чувство за съзнание у човек: Вие преживявате нещо, което има смисъл извън физическия ви живот. Всички тези възражения са теоретични; те вече няма да бъдат повдигнати от никой, който се задълбочи в духовната наука. Защото в хода на тези лекции ще повдигнем много възражения и ще покажем как духовната наука трябва да отговори на тях. Нека днес обърнем внимание само на един основен момент.

Лесно може да се каже: Ако духовният изследовател е преживял своето духовно-психично „аз“ в неговата независимост и след това, сякаш в разширена памет, вярва, че може да погледне назад към предишни земни животи или към последния си земен живот, това не може да бъде нищо друго освен неговите трансформирани желания, неговият живот-желания, който се разиграва в подсъзнанието и проблясва в будното съзнание.

което води до заблуди, халюцинации и т.н. - Разбираемо е, че необразованият ум в такъв случай говори за самосъздадени желания, илюзии, халюцинации и т.н.; но човек не знае какво е това. Който е отделил духовно-психическия си живот от физическия чрез духовна химия, осъзнава, когато действително преживее такъв ретроспекционен поглед към предишен земен живот, че това не е трансформирано желание или нещо, което може да изплува от подсъзнанието му; защото думата може да се използва: Обикновено това, което човек преживява в духовния свят, е много различно от това, което може да сънува. Всъщност, много глупости се практикуват в областта, която тук се нарича духовна наука. В никоя друга област шарлатанството не е толкова разпространено, колкото в областта на духовната наука; И някои, които са надникнали в това какво е духовната наука, които са усвоили някои от нейните учения и също така са се убедили, че тези учения са истина, човек ги чува да казват: Еди-кой си е преживял това или онова в предишен живот, беше това или онова в предишен живот. Сега човек може да се сблъска с много глупости в тази област. Обикновено от твърденията, направени в тази област, може ясно да се види, че те съответстват на определени човешки желания; защото това, което хората твърдят, че са били, които описват как са се развивали предишните им животи, понякога приема доста забележителни форми. Най-често това са доста известни, изключителни личности, за които човек може да научи не само чрез изследвания на духовната наука, но и чрез историята! Но за тези, които наистина проникват в духовните светове, нещата изглеждат съвсем различно. Оттук и следното.

Пример: Някой, след като е приложил духовно-научни методи върху душата си, хвърля поглед към предишен земен живот, както е възможно и дори очевидно, когато духовно-научните методи са били ефективни върху душата до известна степен; тогава се появява образът на минали преживявания от предишен земен живот. Но човек ще забележи, че тези преживявания са такива, че в настоящия момент, когато ги вижда в разширения ретроспективен поглед на паметта, всъщност не знае какво да прави с тях; освен да обогати знанията си, човек няма да може да направи нищо с тях в обикновения живот. Човек осъзнава, че в предишен живот е притежавал определени умения, определени знания и т.н. Сега това се изправя пред него в образ. Но в настоящия живот човек е твърде стар, за да придобие отново тези умения и знания. Като правило, това, което ще се случи, е това, което човек дори не може да мечтае, това, което никоя фантазия не може да си представи; Реалният живот обикновено е доста различен от фантастичния образ, който човек може да има за предишен земен живот. Или човек осъзнава: в този минал живот сте имали връзка с този или онзи човек. Но ако на възрастта, в която откриете това, искате да извлечете последствията за настоящия си живот, тогава житейските обстоятелства не го позволяват и тогава се обръщате към това, което се нарича духовен закон за причинно-следствената връзка. Вие го разпознавате, но не можете да приложите това знание към настоящия си живот. Трябва също така да развиете всеотдаен духовен живот и да си кажете: Това, което някога сте развили като взаимоотношения с хората, ще се прояви; но трябва да изчакате, докато духовните връзки превърнат причините от предишни земни животи в следствия в настоящия живот.

Това, за което човек може да мечтае в духовния свят, няма да се сбъдне, ако знанието е реално .

Когато човек се вгледа в съществуването, което преминава между смъртта и новото раждане , където е в чисто духовен живот, всяко размишление върху понятия и т.н. не помага за формирането на представа за това как е живял през това време. Това, което човек първоначално трябва да разглежда като непосредствена форма на своите житейски задачи, своите интереси, характера на средата си, в която е израснал според външния материален свят, това, което е развил като желания, копнежи и афекти, това, което въображението му е приело за негов характер - всичко това е до голяма степен напълно противоположно на това, което човек е преживял в духовния свят, преди да се спусне в сегашното си въплъщение. Това, което е желал и си е пожелал там, не съответства на желанията в земния живот. Нека вземем един груб пример: В земния живот човек може много лесно да бъде болезнено засегнат от някакъв удар на съдбата. Тогава, както посочих в последната си работа „Прагът на духовния свят“, човек може да разбере как стоят нещата и как възраженията, които много лесно могат да бъдат повдигнати от материалистическа гледна точка, в никакъв случай не са решаващи – ако човек преживява нещо толкова болезнено и ако това болезнено преживяване не съответства на никакво желание, дори в подсъзнанието, тогава човек много лесно може да повярва, че в духовния свят, където е бил преди, целият ни живот на желания, отношението ни към духовния свят, е било подобно на това как е отношението ни към живота сега. Но това не е така. Преживяването в духовния свят преди нашето физическо въплъщение е коренно различно.

Следователно, човек трябва да си представи, че сам е причинил всичко, за да изпита тази болка, която сега го е сполетяла. Това, което със сигурност не желае, всъщност, което трябва да признае, че желае възможно най-малко в земния живот, той се научава да е желал и копнеел преди земния си живот, защото чрез преживяването и преодоляването на тази болка може да постигне съвършенството на душата си. Защото, както ще видим, въпросът за съдбата се превръща, чрез духовно-научното познание, във въпрос за съвършенство.

Когато представяме духовния живот на душата по този начин, той наистина се явява на възвишения вътрешен живот като духовна среда, точно както естествената среда се явява на сетивата и интелекта. И духовният изследовател трябва да преодолее *много*, за да издигне това, което е способен да наблюдава, до ранга на наука. Защото, въз основа на целия начин, който го описах, можете да си представите, че преживяванията, които духовният изследовател трябва да има, които му разкриват духовния свят, първо трябва да бъдат постигнати. Те се постигат по такъв начин, че първоначално изглеждат толкова бледи, че най-слабите, почти изцяло избледнели спомени *от* обикновения живот понякога трябва да се считат за силни в сравнение с тези проявления на духовния свят и че тези, подобно на избледняващите спомени – но сега спомени от духовния свят – трябва да бъдат укрепени и подсилени. Това укрепване се случва само постепенно чрез продължаващо потапяне и практикуване на духовни състояния. Това укрепване, това ободряване на живота на душата е основното условие за духовно изследване. Но след това трябва да се добави и нещо друго.

В хода на лекциите ще видим колко неоснователно, но разбираемо лесно е за материалистичния мислител да каже: Това, което се постига чрез концентрация, чрез отдаденост на душата, чрез медитация, не се различава от илюзиите и халюцинациите на патологичната душа. Може да се каже, гледайки нещата външно, че това, което духовният изследовател преживява, не е различно. Може дори да се каже: Когато духовният изследовател описва тези неща, той наистина е като сънуващ, който описва своите сънища. В сънищата, които сънуващият описва, се изразява нещо, което се преживява и във външния свят: в тях се изразяват спомени за външния свят. И следователно може да се каже в известен смисъл: Това, което духовният изследовател отделя от физическото като своя духовно-психична област и представя на душата си като същност на един свят от образи, е, когато го описва, такова, че свойствата на образите са производни от свойствата на съществата от външния свят. Всеки, който разгледа написаното в моята „Окултна наука: Очерк“, ако пожелае, ще може да каже: Това, което описвате там, неща, достъпни за духовната наука само в свръхсетивните светове, са неща, които човек преживява и във външния свят, макар и не в такава обобщена форма. Може да се каже това до известна степен, въпреки че възраженията, повдигнати днес от някои страни срещу това, което казва духовната наука, са донякъде наивни. Ако някой например каже: Написаното в произведение като „Окултна наука“ е фантастично обобщено, сякаш чрез някакъв вид компресиран вътрешен опит, и че подобно представяне всъщност е фантазия, а не реалност, тогава човек много бързо разбира какво се има предвид.

Такава логика е продукт на ума. Защото, ако човек я разгледа по-внимателно, ще осъзнае, че е същата логика, както когато дете, което е виждало само дървен лъв, казва, след като вижда истински лъв: „Това не е истински лъв, защото истинският е направен от дърво.“ Често така действат противниците на духовната наука. Тъй като не разбират истински нещата, те обвиняват духовния учен, че ги представя като несъответстващи на нещата, които познават от обикновения живот. Но може да се възрази, че описанията на духовния учен са спомени от обикновения живот. Това възражение обаче не струва повече от възражението на това дете или възражението на някой, който не може да чете и казва: „Това, което виждам пред себе си, са всякакви форми; виждам нещо, което има линия от долния ляв ъгъл до горния десен ъгъл, след това линия от горния ляв ъгъл до долния десен ъгъл и след това хоризонтална линия!“ – докато някой, който може да чете, възприема това като А.

Това не е нещо, което човек директно постига и наблюдава, нещо, което трябва да премине от наблюдението на духовния свят в сетивния свят; по-скоро е, че човек се учи да чете това, което вижда. Защото видяното първо трябва да бъде прочетено по правилния начин. Но човек се учи на това четене едновременно с практиката, чрез която намира път в духовния свят. И ако някой вижда в описанията на духовната наука само спомени от обикновения свят и каже: „Когато се говори за предишни земни животи по този начин, това са просто понятия, които се срещат и другаде в живота, само че не са групирани по този начин“ - тогава такъв човек е като някой, който гледа писмо и казва на друг: „Искаш да направиш нещо ново от това -“

Каране? Но аз вече знам всичко в него; защото съдържа само всички букви, които вече познавам, нищо ново! Абсолютно същото е, когато хората казват: Това, което духовният изследовател описва, са просто спомени от дълбините на сетивата! Но това е важното в тези описания: какво се крие зад тях като същностно, какво се разкрива там.

По този начин, духовната наука е това, което се появява за духовния изследовател в резултат на неговите преживявания. И това е трудният, все още толкова неразбран , привидно несъвместимият аспект на духовната наука с днешните цели на живота: че духовният изследовател винаги трябва да присъства в това, което за него се превръща в опит и наблюдение, че винаги трябва да бъде напълно потопен във всичко, че не излага тялото си на показ, а душата си, когато говори за условията в духовния свят, когато защитава истинската духовна наука. Докато обикновеният свят изолира индивида, когато той трябва да разпознае нещо от „обективното“, духовният изследовател трябва да се потопи в това, към което се отнася неговата наука, трябва да стане едно с него. Но днес това се разглежда само като чисто „субективно“ преживяване. Не се признава, че описаните методи правят духовния и психологическия живот независим от всичко, което субективно преживяваме. Защото колкото и интензивно да го преживяваме и колкото и да се нарича „мистика“: това, което преживяваме субективно, се преживява в тялото; това, което духовният изследовател преживява, се преживява извън тялото, но може да се разбере в тялото чрез разума, функциониращ в тялото, чрез обикновено разбиране. Защото възражението, че този, който желае да има знание за духовните светове, самият той трябва да бъде духовно същество, също е неоснователно.

Човек трябва да бъде изследовател . За да учи, открива и изследва духовни факти и същности, човек трябва да бъде духовен изследовател, но не просто да приема или разбира духовно-научни съобщения. За това е достатъчно да знае как да ги приема със здрав разум и здрав ум, точно както човек приема това, което химиците или физиците откриват чрез своите методи. Ако човек разглежда духовното изследване по този начин, тогава то ще му се яви като това, към което естествената наука в известен смисъл трябва да се слее, до което естествената наука трябва да се издигне. Точно както естествената наука е показала на човечеството материални цели, точно както е трансформирала радикално материалния живот не само в много области, но и в много други, така и духовната наука ще обогати и трансформира това, което трябва да бъде духовният и умствен опит на човечеството, по начин, който е подходящ за целите на настоящето и бъдещето на човешкото развитие. За тези цели на човешкото развитие, както те вече се разкриват тук, дори и да не са ясно различни – те ще се разкрият ясно на духовната наука – може да се каже това, което е казал един човек от нашето време, който играе важна роля в настоящето, а именно това, което Уилсън, президентът на Съединените американски щати, е казал относно нещо по-външно, но което се отнася съвсем общо за целите на духовната наука. В наскоро публикуваната си книга Уилсън говори за реформите, на които е бил свидетел – избирам този конкретен пример, за да не обидя или разстроя никого, който не бива да се обиди; защото духовната наука трябва да допринася не за конфликт, а за мир между хората – той казва, че външният, материален живот е напълно преобразен, че на мястото на стария

Патриархалните отношения между работодател и служител са напълно трансформирани. Работническите корпорации се изправят срещу работодателите по такъв начин, че предишните взаимоотношения между тези фактори на живота са изцяло преоформени. Това е следствие от съвременния живот; преди всичко, за тези, които наистина разбират въпроса, това е следствие от сегашното разбиране на човечеството за природата. Но Уилсън твърди, че това, което имаме като форми на законно съвместно съществуване, все още до голяма степен съответства на това, което е преобладавало в по-ранни времена, това, което се е смятало за правилно, когато отделният работник е бил в патриархални отношения със своя работодател. И сега Уилсън изисква да се създаде хармония между законното съвместно съществуване на хората днес и това, което е създала културата. Голяма част от изключително интересните писания на американския президент кулминират в това. Това, което той казва за по-външните обстоятелства, може да се каже днес по отношение на най-съкровени цели на настоящето, на цялостния човешки емоционален опит. Когато разглеждаме подобни въпроси във връзка с интелектуалните цели на настоящето, човек е изкушен да си спомни мислители от съвсем различни периоди на човешкото развитие: Архимед, основателят на механиката, и Платон, великият гръцки философ. Те вярвали и дори изразявали, че прилагането на науката в технологиите на живота всъщност вреди на човешкия дух, отслабвайки го. Разбираемо е, че изключителни улове от други епохи са споделяли това мнение; но ходът на света се определя не повече от тези мнения, отколкото от тях самите.

Това е нещо, което е по-малко правдоподобно днес, но в което хората са вярвали, когато е трябвало да бъде построена първата железопътна линия в Германия. По това време висококвалифицирана комисия, Баварският медицински колеж, е трябвало да издаде експертно становище относно това дали трябва да се строят железопътни линии или не. И този колеж е произнесъл следното решение: Железопътни линии не трябва да се строят, защото ако се строят, хората, които пътуват по тях, биха претърпели тежки увреждания на нервната си система; но ако се случи така, че хората пътуват по железопътни линии, тогава поне трябва да се издигнат високи дървени стени отляво и отдясно, така че живеещите наблизо да не бъдат наранени от гледката и звука на преминаващите влакове. Днес някои биха могли да се усмихнат на това, което този експертен медицински колеж е мислил тогава. Но дори и да се усмихне, всъщност може да се намери за оправдано. Защото човек не може да заеме позиция нито за, нито против това и може да се каже: дори Баварският медицински колеж фантастично да е преувеличил въпроса, за всеки, който познава историята не само повърхностно, но и вътрешно, това, което е предполагал, се е сбъднало и може да се каже: този колеж е имал добро око. Но все пак няма нужда да се заема позиция срещу него. Защо не? Защото самата история заема позиция по въпроса! И независимо как отделните хора могат да мислят за това: ходът на световното развитие продължава и човечеството трябва да се адаптира към този ход на развитие. Това е и изискването, което Уилсън отправя: ходът на развитието е довел до определени културни процеси и човечеството трябва да се адаптира към тях.

Разпростирайки това върху връзката между душите, може да се каже: В това, което е текло към душите през времето, са се появили цели, които са безкрайно по-сложни от тези на отминали епохи. Тази трансформация е лесно представима във външния свят; но животът се е променил и по отношение на това, от което душата се нуждае за своите непосредствени ежедневни нужди. Всеки, който вярва, че силите на душата, които по оправдан начин някога са водили човечеството нагоре в духовните сфери, все още биха могли да бъдат използвани днес по същия начин, не взема предвид какво се случва в хода на света: той не взема предвид, че имаме зад гърба си не само четири века естествена наука, но и четири века научно образование и че сега е станало необходимо да внесем откритията на духовната наука в сърцата и душите. И дори ако детайлите да са такива, че ходът на световната история не винаги позволява това, все пак трябва да се каже: Ако някой днес възразява срещу това, което духовната наука се представя за застрашена, било то от гледна точка на религиозно убеждение, което възприема като застрашено, или от всяка друга гледна точка, тогава той би могъл, по не толкова далечен начин, да прилича на Баварския медицински колеж, който искал да издигне дървени стени до железопътните линии, за да не бъдат засегнати живеещите наблизо хора: ходът на развитието просто би ги подминал. Но на човечеството не е дадено просто да изостави целите на световното развитие ; по-скоро на човечеството е дадена силата да участва в оформянето и изграждането на тези условия. И това, което възниква във външния живот и от външните...

Животът, с неговите изисквания към човешката душа, се проявява като външни цели, а това от своя страна изисква вътрешни цели на душата. И тези вътрешни цели на душата са целите на духовната наука, целите, към които душата се стреми, когато разбира, че естествената наука е преобразила външния мироглед, тялото на културата. Но културата се нуждае от душа. И тази душа трябва да бъде творението на духовната наука. Да проникне тялото на културата с душа и дух - това е целта на духовната наука. И когато тази цел на духовната наука се схваща по този начин, става лесно да се види, че духовният изследовател може спокойно да разглежда всичко, което и днес се представя като противоречие, противопоставяне и неразбиране срещу тази духовна наука. Условието на живот, които ни носи ходът на човешкото развитие, изискват такъв вид познание за духовния свят, в което душата се чувства силно, толкова силно, че черпи своята същност не само от това, което сетивният свят предоставя, но и от това, което познанието за духовния свят може да предложи. Ще става все по-ясно, че за съвременния живот душата се нуждае от сили, които струят към нея не само от разбирането за сетивното съществуване, но и от разбирането за духовното битие, в което душата има своя истински дом. С тези мощни сили душата ще се проникне като с еликсир на живота, ще почувства смисъла на своето битие отвъд раждането и смъртта, ще изпита в себе си онова качество на душата, което се нарича „безсмъртие“, и по този начин, с еликсира на живота, протичащ през нея като жизнената ѝ кръв, ще се докаже достойна за задачите, които настоящето и бъдещето на човешката история трябва да ѝ поставят. Искането само да кажа няколко думи за настоящето.

и бъдещето на човешката душа. Всички допълнителни подробности ще бъдат дадени в следващите отделни лекции. В днешния предговор исках само да предизвикам усещане за това, което духовният изследовател носи в себе си, чувство, което произтича от един вид разбиране за смисъла на настоящия живот и неговите нужди. Да говоря от гледна точка на духовната наука по начина, по който бих искал да правя в тези лекции, може да се случи само при две условия. Това, което духовният изследовател може да съобщи от истинското духовно изследване, макар че е пряка последица от развитието на човечеството през последните няколко века, се различава толкова значително от това, което е широко разпространено и се счита за правилно днес, че всеки, който твърди тази духовна наука, трябва или да е шарлатанин, фалшив човек, лекомислен човек по отношение на този духовен живот - или пък трябва да има способността да знае в себе си, че това, което има да каже, е истина. Може да има различни нюанси на тези две крайности; но междинните етапи почти не съществуват. С това осъзнаване, че човек може да бъде възприеман като едно или друго нещо, човек така или иначе говори като духовен изследовател. Но самото духовно изследване, както видяхме, е нещо, с което човек е толкова преплетен, че ако е истински духовен изследовател, той пуска душата си на пазара в него; и тъй като по този начин е пуснал душата си на пазара, той също така знае как да понесе едното или другото съждение, което може да бъде отправено за него. И който е потопен в тази духовна наука, може да развие осъзнаването, силата, да говори за това духовно изследване само като, от една страна, преживява неговите познавателни истини чрез общуването си с тях —

Той знае как да оцени силата на знанието и неговата сила на истината и от това осъзнаване на силата на истината и знанието, той знае как да устои на недоразуменията или умишлено лъжливите обвинения, отправени срещу духовната наука. От друга страна, духовната наука води и към непосредствения духовен живот, както и към духовния живот на епохата, и учи духовния изследовател, дори ако неговата склонност и симпатия може да са насочени към цели, различни от представянето на духовната наука, точно както това представяне на духовната наука е необходимост в нашето време. Дори ако тази необходимост от духовно познание не е често ясно формулирана от нашите съвременници, тя съществува като тъмен копнеж за прозренията на духа. В дълбините на душите днес се усеща викът за духовно познание, дори ако този вик често не е чул от съзнателното мислене на нашите събратя; защото нашето време се нуждае от познанието на духа. И всяка друга наука, подходяща за нашето време, би задушила този дух, би потушила този дух от душите, точно както той действа от други течения на духовния живот, ако духовната наука не го разпали. Духовното изследване знае, че човешката душа се нуждае от духа и затова се надява , че култивирането на този дух ще бъде сред целите на бъдещото развитие на човечеството.

Видяхме, че човешката душа трябва да се преобрази, ако иска да достигне духа. От това е видно, че е по-удобно да оставим духа там, където е, и да не се занимаваме с него, отколкото да предприемем в душата това, което води към духа. Също така е по-удобно с това, което здравият човек...

положението и здравото чувство за истина , просто да схване материалните връзки на природата, отколкото да развие по-остър интелект и да го използва, за да разбере какво казва духовната наука. Животът е по-удобен без ума. Но умът има една характеристика: ако човек избере да живее без него, той причинява толкова вреда, колкото и носи под формата на плодове и ползи, когато избере да живее с него. Ако човек избере да живее с него, той съживява душата, стопля я със смелост и я пронизва с всички умения, от които се нуждаем за живот. Ако човек избере да го отрече, тогава той се отдръпва, задушавя и убива живота на душата до същата степен, в която душата не иска да има нищо общо с него. Ако човек избере да го отрече, тогава той постепенно отнема толкова смелост – и дава в замяна отчаяние, недоволство и безпокойство – колкото дарява под формата на плодове на живота, когато го признае. Човек може да отрече духа, но не може да го унищожи. Ако човек го отрече, тогава то се разкрива, като в обратния си образ, в душата – и изисква себе си в самата човешка душа. Това чувства духовният изследовател, който говори за духовната наука като цел на настоящето. Затова той разчита на това – което може би все още говори против тази духовна наука днес – че тя ще се вкорени, защото човечеството може да си затвори очите за духа, но не може да предотврати неговите действия. Тези действия обаче в крайна сметка се превръщат в изискването да се погледне този дух в очите. Това бих искал да изразя, обобщавайки с няколко думи чувствата, които днешната лекция имаше за цел да предизвика. Духът може да бъде отречен; защото е по-удобно,

Много по-удобно е да се опитваме да разберем и да живеем в света без духа, отколкото с него. Но на изискванията на духа не може да се устои, като се отрича. Следователно, това, което духовната наука се стреми да включи в културата като жизнена сила, ще бъде включено в културата чрез собствената си сила. Защото човешката душа често отрича духа; но тя винаги ще трябва да го изисква от най-съкровената си природа, от най-дълбоките си цели !

ТЕОСОФИЯ И АНТИСОФИЯ

Берлин, 6 ноември 1913 г.

Преди осем дни, когато се опитах да обясня природата на духовното изследване и неговата връзка с духовния свят, си позволих да отбележа, че едва ли е изненадващо за всеки, който се занимава с духовна наука, за всеки, който в известен смисъл разпознава целите на живота си в нея, че тази духовна наука среща голямо разнообразие от опозиции, недоразумения и т.н. от най-разнообразни съвременни гледни точки. Сега със сигурност няма да смятам за своя задача да се впускам в доста непродуктивно изложение на отделни опозиции или гледни точки, от които произтичат такива недоразумения и опозиции; защото има и друга гледна точка, която човек може да възприеме по този въпрос. Това е да се опита да разкрие корените на всяка възможна опозиция срещу духовната наука. Ако човек разбере тези корени, тогава много отделни случаи на опозиция също ще станат обясними. Сега със сигурност не искам да отъждествявам това, което представям от години от тази гледна точка като духовна наука, с това, което се нарича „теософия“ от едната или другата страна. Защото това, което понякога се нарича теософия днес, предлага малко стимули да се съгласим с него по някакъв начин. Но не и от гледна точка...

на съвременните австрийски предразсъдъци, не от гледна точка на никакви амбициозни стремежи, присвоили си името Теософия, а от легитимна гледна точка, представената тук духовна наука може да се нарече Теософска. И това оправдава темата *на* тази вечер, която има за цел да обсъди връзката между Теософията и онова, което, бих казал, се бунтува срещу тази Теософия в самата човешка природа – чувство, което би могло да се опише като настроение в човешката душа, твърде лесно присъстващо, което, водено от страст, емоция, но често и от определено вярване, се чувства принудено да се обърне срещу Теософията и което тук ще бъде наречено антисофия.

Ако разгледате казаното преди осем дни, ще си спомните как беше посочено, че духовната наука – или, нека кажем днес, тъй като духовната наука трябва да се разбира като теософска – че теософията достига до своите прозрения, когато човешката душа не просто остава там, където е в ежедневието, а когато тази човешка душа претърпява развитие в себе си чрез собствения си импулс, чрез собствената си дейност. И това развитие *може* да бъде претърпяно. От указанията, дадени в първата лекция на тази зима, видяхме, че чрез такова развитие човешката душа достига до съвсем различно вътрешно състояние, отколкото е в ежедневието, че начинът, по който тя преживява себе си, начинът, по който се позиционира в света, става съвсем различен от това, което е в ежедневието. Нещо се ражда, така да се каже, в човешката душа чрез развитието, което се има предвид тук, нещо като

Висшият Аз е в рамките на обикновеното Аз, висш Аз, който, ако използваме термина на Фихте, е надарен с висши сетива, със сетива, които възприемат истински духовен „свят“, точно както душата възприема естествения физически свят с помощта на външните сетива. Това е основата на всичко в теософското познание: че това познание не се търси чрез обикновеното състояние на душата, а чрез състояние на душата, което тепърва ще се развива. Може да се види обаче, че в основата на току-що казаното стои определена предпоставка, предпоставка, която, признаваме, не остава голяма предпоставка за всеки, който действително следва пътя, посочен в описанието на това развитие. Това, което изглежда като предпоставка, за тях се превръща в реално преживяване, в преживян факт. Това, което изглежда като предпоставка, е това, което по същество, колкото и да му се възразява и колкото и да му се възразява, живее във всяка човешка душа като копнеж; Това, което изглежда като предпоставка, е, че ако човек само се спусне достатъчно дълбоко в душата си, ще намери нещо в тази душа, което го свързва с божествено-духовното. Основата на съществуването. Да намери точката в собственото си „аз“, където самосъзнателната душа е вкоренена в божествено-духовната основа на съществуването – това със сигурност е целта, копнежът на всяка човешка душа. И към тази цел, към този копнеж, всичко, което се нарича теософия, или поне има право да го прави, напълно и съзнателно изповядва своята ангажираност. Съответно, „антисофията“ би могла много лесно да бъде схваната като идея, като концепция. Тя би била противопоставяне на всичко, което живее в копнеж с цел да схване онази дълбока точка в човешката душа, където тази човешка душа е свързана с вечните изначални източници на съществуване.

Как може да се развие подобна антисофия в човешката душа?

Човек първоначално може да си помисли за парадоксално, дори странно, че може да възникне противопоставяне на това, което трябва да се признае за най-благородния стремеж на човешката душа. Но ето, самата духовна наука показва, че антисофията не е нещо напълно произволно в човешката душа, а по-скоро, че напротив, тя е необходимо основана на определена връзка в човешката душа, че принадлежи в определена връзка с природата, със същността на тази човешка душа. Човешката душа не е по своята същност теософски настроена; тя е по своята същност антисофски настроена. Човек трябва да се задълбочи в някои прозрения на самата духовна наука, ако иска правилно да оцени това привидно парадоксално твърдение.

Ако духовният изследовател наистина преживее нещо от описаното в предишната лекция, ако постигне характеризиранията трансформация, *различното* състояние на душата си, тогава той навлиза в истински духовен свят. Пред духовното му зрение това, което може да се нарече външна природа, външен сетивен опит, сякаш веднага се заличава, съществувайки само като спомен за преживяното в обикновеното съзнание, и се появява истински духовен свят, духовен свят, в който човешката душа е разпознаваема не само във времето, което преживява между раждането или зачеването и смъртта, но и във времето между смъртта и следващото раждане. В предишната лекция вече беше споменато за повтарящите се земни животи. По този начин човекът е отнесен към онова съществуване, в което той е дух сред духове, в...

което той е, когато се е отказал от физическото си съществуване със смъртта. И този свят ще преживее, точно както външната природа е преживяване за външните сетива; в този свят е душата с онези сили, които не само се изправят срещу човешкото същество в обикновеното съзнание, но и които съставляват самото това обикновено съзнание. Всъщност това е и светът, който изгражда инструментите за обикновеното съзнание и цялото физическо тяло с цялата нервна система. За духовния изследовател става истина, че ние като човешки същества не сме изградени само от това, което лежи в линията на наследството, което произлиза от нашите предци, но че в системата на тези физически сили се намесва това, което слиза от духовно-психическите сфери и представлява система от духовни сили, които овладяват физическата организация, дадена ни от баща и майка, и в нея пластично развиват това, което сме предназначени да станем според предишните земни животи, които сме преживели. Нещо като разширяване на паметта се случва чрез духовната наука, за която говорих последния път, разширяване на паметта отвъд настоящото земно съществуване в области на духовния опит.

Когато разглеждаме света и човешкото развитие по този начин, пред душата се появява определена граница, определен повратен момент. Този повратен момент се намира в най-ранните етапи на човешкото развитие. Там виждаме как в този най-ранен етап човешкото същество живее нещо като съноподобен живот, живот, на който липсва пълната яснота на самосъзнанието .

Способността да се запомнят преживявания първо трябва да бъде придобита . Притъпеното съзнание е характерно за ранното детство. Човешките същества, така да се каже, спят или сънуват, за да се зародят, и това, което всъщност ни кара да се чувстваме хора – нашият развит вътрешен живот с ясния му център на самосъзнание – се появява едва в специфичен повратен момент в нашето детство. Какво, в смисъла на хуманитарните науки, всъщност се представя преди този повратен момент?

Когато духовният изследовател наблюдава детето, преди то да достигне този повратен момент, той вижда как духовните сили , слезли от духовния свят и завладели организма, за да го оформят пластично според предишните му земни животи, са напълно ангажирани в целия организъм. И тъй като съвкупността от духовни сили, които съставляват човешката душа, се излива във всичко, което живее и се движи в организма, всичко, което формира и изгражда организма и го организира, така че по-късно да може да стане инструмент на самосъзнателното същество, тъй като следователно всички сили в душата се използват за изграждането на този организъм, не остава нищо, което по някакъв начин би могло да породи отчетливо самосъзнание още в първите години на детството. Всички душевни сили се използват за изграждането на организма; и съзнание, което се посвещава на изграждането на органичното същество, може в най-добрия случай да достигне само до царството на сънищата, но до голяма степен е спящо съзнание.

Какво се случва с човешкото същество в този повратен момент, за който говорих?

Организмът, самото тяло, оказва все по-голяма съпротива. Тази съпротива може да се опише по следния начин: тялото...

се втвърдява в себе си; по-специално, нервната система става твърда, като вече не позволява да бъде напълно освободена и пластично манипулирана от силите на душата и оказва съпротива. Това означава, че част от силата на душата може да се влее само в човешкия организъм; друга част е, така да се каже, отблъсната, неспособна да намери точки на атака, с които да си пропрати път в този човешки организъм. Може би мога да използвам образ, за да покажа какво всъщност се случва. Защо, когато стоим пред огледало, винаги можем да се видим в самото огледало? Можем, защото светлинните лъчи се отразяват от отразяващата повърхност. Не можем да се видим в голо стъкло, защото светлинните лъчи преминават през него. Същото е и с детето в ранните му години: то не може да развие самосъзнание, защото всички присъстващи душевни сили преминават през него, точно както светлинните лъчи преминават през голо стъкло. Едва от момента, в който организъмът се е втвърдил в себе си, част от енергията на душата се отразява обратно, точно както светлинните лъчи се отразяват от огледало. В този момент животът на душата се отразява обратно върху самата нея; и този самоотразяващ се душевен живот, този самопреживяван душевен живот, е това, което блести като самосъзнание. Това е, което съставлява нашия истински, същностен човешки опит в земния живот. И така, след като настъпи маркираният повратен момент, ние живеем в този отразен душевен живот.

В контраст с този вътрешен живот, какво означава развитието, което претърпява духовният изследовател?

Това развитие, както го описах последния път, наистина е, бих казал, скок през бездна. То е такова, че духовният изследовател...

сферата на потиснатия душевен живот, тоест, трябва да остави зад гърба си всичко, което се е разкрило като душевен живот непосредствено след този повратен момент, и трябва да проникне в онези творчески активни, пластифициращи се душевни сили, които съществуват *преди* този повратен момент. Духовният изследовател обаче трябва да се спусне с пълно осъзнаване в това, което присъства в човешкото същество преди този повратен момент в най-нежните години на детството, с това осъзнаване, което е култивирал в отразения душевен живот. Там той се спуска в онези сили, които изграждат човешкия организъм в най-нежните години на детството, сили, които вече не могат да бъдат възприети по-късно, защото организъмът се трансформира сякаш в огледало. Всъщност, развитието на духовния изследовател трябва да премине тази бездна. От това, което е душевен живот, потиснат от органичната природа, той трябва да навлезе в творческия духовно-психически живот. Той трябва, за да използваме този философски израз, да се придвижи от създаденото към създателя. Тогава той възприема нещо много специфично, когато се гмурне в онези дълбини, които лежат, така да се каже, зад органичното огледало. Тогава той наистина възприема онази точка, където душата се съединява с творческия световен източник на съществуване. Но той възприема и нещо друго: той възприема как е логично, че този регрес е настъпил. Ако повратната точка не се беше случила, ако този регрес не се беше случил, човечеството никога не би могло да постигне пълното развитие на земното съзнание, на ясното самосъзнание. В това отношение земният живот е образование към самосъзнание. Духовният изследовател може също да навлезе в сферата, която иначе се преживява от хората само като сънища.

Само чрез придобиване на необходимите предпоставки в рамките на земния живот, чрез култивиране на самосъзнание и след това, с това самосъзнание, проникване в онази сфера, която иначе се преживява без самосъзнание, човек може истински да я проникне. От това става ясно, че най-ценното нещо, което човек може да придобие за земния живот – будното самосъзнание, заради което всъщност влиза в земния живот – е, за обикновения опит, отделно от опита на истинските корени на съществуването. В ежедневието и в конвенционалната наука човек живее в това, което след този повратен момент прониква и преплита вътрешния му живот. Той трябва да живее в него, за да достигне земната си цел. Това обаче не означава, че като духовен изследовател той не може, така да се каже, да излезе извън него и да се огледа в другата сфера, където лежат корените му. Може би мога да се изразя и така: Човек трябва да излезе от сферата на творческата природа, за да се изправи срещу себе си в своята саморефлектирана същност и да се намери във връзка с духовно-психическата природа, която е свързана с източниците на съществуване.

, както виждаме, човекът наистина, поради своята земна задача, е отделен от онази област, в която, като духовен изследовател, той трябва да открие това, което може да се намери в духовната наука. Ако човекът, без духовно-научно обучение, някога обърка това, което може да преживее в една или друга област, той никога няма да може да постигне наистина ясно разбиране на света в такива моменти *на* объркване. Целият човешки сетивен опит се основава на факта, че...

Човешките същества са точно отделени от това, където се намират източниците и корените на съществуването, където се намира духовният свят в неговата интимност. И колкото повече човек иска да живее в света на сетивата, колкото по-ясно иска да се позиционира в него и да преживее себе си в него, толкова повече трябва да излезе от висшия свят. Това, което имаме като обикновено, ежедневно, практическо знание, черпи своята сила, своята мощ именно от това излизане навън, както току-що описах.

ли е тогава, че човек, след като е бил отстранен от духовния свят, първоначално се научава да цени това, което има? В обикновения живот той не е част от духовния свят, не е част от това, което представлява източникът на неговото съществуване. И е трябвало да бъде отстранен от този източник, за да може да живее земното си съществуване подобаващо. В резултат на това човек естествено развива признателност към всичко, което не е свързано с източника на съществуване. Той развива *признателност* към знанието и привързаност към всичко, което се намира извън източника на съществуване. Следователно е естествено човек, който развива такава признателност, да отхвърля всичко, което се приближава до него, нещо, което се стреми да му донесе знание от свят, в който той първоначално не е част. Защото той трябва, по същество, да го разпознае като нещо, извън което естествено съществува. Така, по силата на своя живот, душата на човека не е склонна да разпознае това, което, така да се каже, го свързва с най-съкровено ядро на света, а по-скоро да разпознае това, което го свързва вътре в него самия, доколкото той стои извън този духовно-психически корен на света. В обикновения живот човекът е антисофски, а не теософски наклонен и би било

Би било наивно да се вярва, че обикновеният живот може да бъде нещо различно от антисофично настроен. Той може да стане теософски настроен само когато, подобно на спомен за изгубена родина, душата първо изпитва копнеж – а след това, чрез здравословно разбиране, все по-нарастващ стремеж – да проникне до самия корен на духовния и психическия свят. Теософското убеждение трябва първо да се придобие от антисофското убеждение. В епоха като нашата това е фундаментално отвратително за много души. В нашата епоха, където външната култура е постигнала такива възхитителни постижения, се е развило нещо, което предизвиква естествена чувствителност към външния опит, естествена склонност към външния опит, която потиска този току-що споменат копнеж. Особено в светлината на нашето време е напълно разбираемо, че човешката душа е антисофично настроена. Но човек наистина трябва да признае, от една страна, в цялата природа на човешкото развитие, а от друга страна, именно в това, което е очевидно в настоящето, необходимостта от теософско задълбочаване на човечеството за нашето време. Защото наблюдателят на човешкото духовно развитие е изправен пред множество неща. Нека посочим един пример, който може да ни покаже как в наше време антисофистичното чувство в известен смисъл се приема почти за даденост.

Диоген Лаертски ни разказва как древногръцкият мъдрец *Питагор*, когото Лъв, владетелят на Фей, смятал за много мъдър човек, веднъж бил попитан от него как всъщност се позиционира в живота, как се чувства по отношение на живота. Тогава му било казано...

Казват, че Питагор е отбелязал: „Животът ми се струва като празнично събиране. Някои хора идват да участват в игрите като бойци; други идват като търговци за печалба; но има и трети вид хора, които идват просто да наблюдават. Те идват нито за да участват в самите игри, нито за печалба, а за да наблюдават. Така ми се струва животът: някои преследват удоволствието си, други – печалбата си; но има и такива като мен, които се наричат философи, търсачи на истината. Те са там, за да наблюдават живота; чувстват се сякаш са били пренесени от духовен дом в земния свят, наблюдават живота, за да се върнат в този духовен дом.“

Разбира се, подобно твърдение трябва да се приеме като метафора, като образ. И човек вероятно би получил пълно разбиране за Питагор само ако добави нещо допълнително, без което това твърдение би могло много лесно да се тълкува като че ли философите са просто зяпачи и безделници в живота. Защото Питагор естествено има предвид, че философите, в своето съзерцание, могат да бъдат полезни на своите ближни не само като ги стимулират да съзерцават, но и като търсят това, което не е пряко свързано с полезността на живота. Това обаче е, което, като се развива все повече и повече в себе си, води до коренния източник на съществуване; така че това, което се съзерцава, така да се каже, „безполезна“, е това, което води до вечното в човешката душа. Това трябва да се добави. Но Питагор е искал да изрази нещо конкретно: че човек

В това, което в развитието на човешката душа не е поставено на външно ниво на полезност, а е задълбочено в себе си, намирайки импулса да се потопи във вечно нетленното; че следователно човек трябва да развие в душата нещо, което не може да бъде пряко приложено във външния живот, но което човешката душа развива от вътрешен стремеж, от вътрешен копнеж и целенасоченост. Признанието за такъв стремеж се открива пред нас в далечното минало *на* европейския интелектуален живот у Питагор.

Нека сега обърнем внимание на едно скорошно явление, което не споменавам, за да го цитирам като философски куриоз, а защото е наистина показателно за природата на интелектуалния живот в наше време.

се е разпространил от Америка до Европа – и е ценен и от някои хора там. Този светоглед се различава доста съществено от това, което Питагор е изисквал от един светоглед. Този прагматичен светоглед не пита фундаментално дали нещо, което човешката душа изразява като свое знание, е вярно или невярно по отношение на нещо различно от тази човешка душа. Вместо това, той пита само дали мисълта, която човек формира като светоглед, е плодотворна и полезна за живота. По този начин, прагматизмът не пита дали нещо е вярно или невярно в някакъв обективен смисъл, а по-скоро, например, следното. Нека вземем една от най-значимите концепции за човешките същества: Трябва ли човек да мисли, че в него има единно „аз“? Той не възприема това единно „аз“. Това, което възприема като истина, е последователността от усещания, възприятия и идеи.

И така нататък. Но е полезно да се разбира последователността от усещания, възприятия и идеи, сякаш съществува едно общо „аз“; това внася ред във възприятието, това позволява на човек да извършва това, което прави, отвътре, сякаш от един източник, това предотвратява фрагментирането на живота. Или нека се обърнем към най-висшата идея. Прагматизмът изобщо не се занимава с истинността съдържание на понятието за Бог, а по-скоро пита: трябва ли човек да схване идеята за божествено същество? И стига до отговора: Добре е да се схване идеята за божествено същество, защото ако човек не схване идеята, че светът се управлява от божествено първично същество, душата ще остане пуста и безплодна; следователно е добре за душата да приеме тази идея. – Тук стойността на един мироглед се тълкува в напълно противоположен смисъл на този на Питагор. За него един мироглед е предназначен да тълкува това, което не е поставено в контекста на полезността на живота. В момента обаче се разпространява и има перспектива да завладее много умове един мироглед, който съвсем просто казва – и на практика вече го е направил – че ценното е това, което се замисля така, сякаш съществува, за да може животът да протича по най-благоприятния за човечеството начин!

Виждаме, че развитието на човечеството е протекло по такъв начин, че точно обратното на това, което се е смятало за отличителен белег на правилния мироглед в зората на европейския философски живот, сега се разглежда като такъв. Това е пътят, който е поело развитието на човечеството по отношение на неговия начин на мислене, от питагорейската теософия до съвременната прагматична антисофия. За това

Прагматизмът е по своята същност антисофия – той е антисофия, защото разглежда всички представи, които душата може да формира за нещо извън сетивния свят, от гледна точка на практическата стойност и полезността за сетивния свят. Това е важният момент и това е другият аспект, който трябва да спомена: че в днешната ни епоха нещо си проправя път в човешките души като свръхрастеж на антисофистки настроения. Колко широко разпространено е днес това, което *Дю Боа-Реймон*, блестящ представител на естествената наука, някога е развил на среща на естествоизпитатели в Лайпциг (1872 г.) като своя реч „Игнорабимус“! Дю Боа-Реймон признава и го развива с изключителна изобретателност, че това, което трябва да се нарече наука в истинския смисъл, може да се занимава само със законите на външния свят, света на пространството и времето, и никога не може да доведе до разбиране дори на най-малкия елемент от живота на душата като такъв. По-късно Дю Боа-Реймон дори говори за „седем загадки на вселената“ – природата на материята и силата, произходът на движението, първата поява на живота, целенасоченото устройство на природата, произходът на простото сетивно възприятие и съзнание, рационалната мисъл и произходът на езика, както и свободната воля – които според него науката не може да схване, защото науката вече е обвързана с област, която трябва да бъде тази на „натурализма“. И характерно е, че Дю Боа-Реймон завършва аргументите си през 1872 г., като заявява, че човек ще трябва да се задълбочи в нещо съвсем различно, ако иска да разбере дори и най-малкия елемент от психическия живот, освен сферата на науката: В края на краищата, те може би са заети с единствения начин –

търсене, това на свръхестественото. И той добави важните думи, които трябва да се добавят не като доказателство, защото всеки, който се заеме с неговите аргументи, може да се убеди, че те не са доказателство за нищо, което е изведено оттук или оттам, за което е дадена тази или онази причина, а са добавени като нещо, което той твърди от своето състояние на ума по напълно догматичен начин: Само че там, където започва свръхестественото, науката свършва.

Какво означава да се добави към другото твърдение, че за да се разбере дори най-простият елемент на психиката, човек трябва да прибегне до свръхестествеността, че се добавя: само че там, където започва свръхестествеността, науката свършва? Човек може да направи едно странно откритие – което днес мога да представя само като вид твърдение, но което ще бъде напълно изяснено от много неща в следващите лекции – човек може да направи забележително откритие, като се огледа какво представлява съвременният научен живот. И за да се спра, поне на няколко думи, в тази втора лекция от тази поредица на едно недоразумение, което възниква отново и отново, отбелязвам, че всички тези лекции по никакъв начин не са предназначени да се противопоставят на съвременната наука, а по-скоро са представени от гледна точка на пълното признание на тази съвременна наука – доколкото тя остава в нейните граници. Трябва да кажа това, защото отново и отново – не искам да казвам какви твърдения се правят – се твърди, че тези лекции се провеждат по антинаучен начин. Но това не е така. Въпреки това.

всичко казано тук се основава на пълно признание на великите, блестящи и възхитителни постижения на съвременната наука, въпреки това трябва да се отбележи, че може да се докаже категорично, че никъде в необятната сфера на научния живот няма дори и най-малкото оправдание за твърдението, че там, където започва свръхестественото, науката свършва! Не може да се намери никакво оправдание. Човек открива, че подобно твърдение се прави без никакво оправдание, произтичащо от акт на воля, от чувство, от състояние на ума, от антисофско чувство. И защо, това трябва да е следващият въпрос, е направено такова твърдение? Тук духовната наука отново може да даде известна представа. Такова чувство всъщност е външно разбираемо като „усещане“ от всичко, което беше обсъдено днес. Обаче, обръщайки се към духовно-научното обяснение на това, което беше характеризирано по-горе, трябва да предположи определени неща. В човешката душа има много неща, които могат да бъдат описани като подсъзнателни преживявания, преживявания, които са напълно присъстващи в душата, които определят нашия вътрешен живот, но не излизат напълно на повърхността в ясното съзнание на деня. Има дълбини на човешката душа, които не се изразяват в понятия, идеи или волеви актове – поне не в съзнателни – а само в характера, в природата на волята, в самата същност на човешката душа. Съществува подсъзнателна душа; и всичко, което може да бъде в съзнателната душа, което след това играе роля, съществува и в подсъзнанието. Афекти, страсти, симпатии и антипатии, които изпитваме в съзнателния ум...

Докато обикновеният живот може да бъде съзнателно и ясно усетен в душата, тези сили могат да пребивават и в подсъзнателните сфери, където не се възприемат, а по-скоро действат в душата като сила на природата, подобно на това как храносмилането несъзнателно се случва в тялото – с изключение на това, че те са психически, а не физически. Съществува цяла сфера на подсъзнателния психически живот. И голяма част от това, което човек твърди, вярва и мисли в живота, не се основава на предпоставки, за които е напълно съзнателен; по-скоро той вярва, мисли и го защитава от подсъзнателния си психически живот, защото афекти и склонности, за които не е наясно, го принуждават да го прави. Дори най-добрите практикуващи външна емпирична психология сега осъзнават, че това, което човек твърди, не е напълно основано на чист разум, на това, което той съзнателно разбира. Има цял клон на съвременната експериментална психология, посветен на това изследване. *Щерн* е представител на тази школа на мисълта, която се занимава с това да покаже как дори в най-научните твърдения човешките същества притежават нещо, което получава своята окраска и нюанс от техните симпатии и антипатии, от техните склонности и афекти. И дори чисто външната психология постепенно ще докаже, че е предразсъдък всеки да вярва, че може наистина да схване всичко в ежедневието или в обикновената наука, което го кара да прави своите твърдения. Следователно, дори за външната психология или изучаването на душата, днес в никакъв случай не е абсурдно твърдение да се характеризира току-що споменатото откритие, като се казва:

Когато някой каже: „Където започва свръхестественото , науката свършва“ – чувство, изразено от Дю Боа-Реймон, но също така и чувство, споделяно от безброй души днес, които са напълно неосъзнати за него – не е чудно, че то се възприема като произлизащо от подсъзнанието. Но как възниква? Какво принуждава душата да прогласи като догма „Където започва свръхестественото, науката свършва“? Какво е действало в подсъзнанието на Дю Боа-Реймон тогава и какво действа днес в подсъзнанието на хиляди и хиляди хора, които заемат влиятелни позиции в живота, когато това твърдение се изрича или усеща сякаш е в основата на тяхното подсъзнание? Духовната наука предлага следния отговор.

В човешкия живот сме много добре запознати с емоцията, която наричаме страх, ужас или тревожност. Когато тази емоция на страх или ужас възникне в обикновения живот, тя е нещо, което всяка човешка душа познава. Днес има и доста интересни, външни научни изследвания върху емоции като страх, ужас и тревожност; например, препоръчвам на всеки да разгледа отличните изследвания на датския изследовател *Ланге* върху емоциите; сред тях са и изследвания върху страха, тревожността и т.н. Когато изпитваме ужас в обикновения живот, се случва нещо, особено когато ужасът достигне определена степен, което едва доловимо вцепенява човека, така че той вече няма пълен контрол над организма си. Човек се „парализира от ужас“, има специфично изражение на лицето, но се появяват и всякакви други необичайни симптоми.

Съпътстващите симптоми на ужаса се проявяват в тялото. Тези симптоми вече са доста добре описани от конвенционалната наука, например от гореспоменатия изследовател. Такъв ужас се простира в самата съдова система на човешкото същество и се проявява симптоматично в нея. Физически променени състояния, и особено нуждата да се вкопчваме в нещо външно, възникват по време на ужас. Много хора, които са били уплашени, са казвали: „Падам.“ Това сочи по-дълбоко към природата на ужаса, отколкото обикновено се смята. Произтича от факта, че когато душата изпитва ужас, организъмът претърпява промени. Силите на организма са концентрирани, така да се каже, конвулсивно върху нервната система; тя е, така да се каже, претоварена с психическа енергия; в резултат на това определени съдове се напрягат и това напрежение не може да бъде освободено.

Сега обаче духовната наука влиза в действие и изследва човешката душа, когато тя е заета с дейността на мислене и въображение, насочена към външната природа, към външния свят. Всъщност може да се изследва природата на този вид дейност, в която е заета една душа, която оставя останалата част от тялото в покой, в определено състояние, и насочва мисълта навън към външно експериментиране, към външно наблюдение. Ако от духовно-научна гледна точка човек разгледа образа на такъв човек, той е абсолютно същият като този на човек, изпитващ лека уплаха. Колкото и парадоксално да звучи това твърдение, отклоняването на силите на душата от цялостния организъм поражда нещо съвсем подобно на уплахата, на вцепенението, причинено от уплахата. Тази „хладнота“ на мисълта, която трябва да се генерира при научното наблюдение, е, колкото и парадоксално да звучи, антитеза на уплахата, на безпокойството.

състояние, подобно на страх; и един упорит изследовател, истински потопен в своите изследователски мисли, е, когато мислите му са насочени навън или когато размишлява върху нещо във външния свят, в състояние, подобно на страх. Това отличава отдадеността към външния свят от развитието на интелектуалното изследване: последното се основава на факта, че умствените дейности са отделени от самия мозък, така че това, което се случва чрез едностранчиво, конвулсивно усилие на умствената дейност и оставянето на едната част от телесната дейност да тече за сметка на другата, не се случва. И това състояние, подобно на страха, произвежда това, което характеризирах по-рано. Този страх, за който говоря сега, разбира се, може да бъде отречен от всеки, защото възниква в несъзнаваното. Но той е още по-сигурен там. В известен смисъл изследователят, който фокусира погледа си върху външния свят, е постоянно, непрекъснато в такова състояние на ума, че същите сили преобладават в подсъзнателните области на неговата психика, които съзнателно преобладават в душа, обзета от страх. А сега ще кажа нещо, което звучи просто, което не е казано просто, но което, може би именно чрез своята простота, може да формира разбиране. Когато някой е обзет от страх, той много лесно може да изпадне в състояние, което може да се опише с думите: Трябва да се хвана за нещо; Имам нужда от нещо, за което да се хвана, или ще падна! Това е състоянието на ума на научния изследовател, както току-що беше описано: Той трябва да се концентрира върху едностранчиво мислене; подсъзнателно развива страх и се нуждае от външна, сетивна материя, към която да се вкопчи, за да не се срина в подсъзнателен страх.

Умът потъва, който, ако не се насочи към теософията, не намира нищо, за което да се хване, и който иначе, подобно на страхливия човек, който би се вкопчил в някакъв предмет, се вкопчва в материята. „Дайте ми нещо във външния, материален свят, нещо, за което мога да се хвана!“ – това чувство живее в подсъзнанието на обикновения учен. Това води до подсъзнателната склонност да приема за наука само това, което не позволява страх, защото човек се вкопчва в материалистическата структура на света. И това поражда антисофското чувство: Където започва свръхестественото, науката свършва – това, за което човек може да се хване, престава.

Това обаче означава нещо, което разбираемо трябва да съществува в епоха, в която цялата природа, цялата същност на епохата, изисква в много отношения да бъдем погълнати от външно съзерцание и във външната природа. Това показва нещо, което не пребивава в индивида лично, а по-скоро наистина живее във всички онези, които днес развиват антисофично чувство, независимо дали това се проявява в твърдението: „Теософията е нещо, което прикрива науката; в нея няма сигурност, тя изоставя сигурната основа на науката“, или дали се проявява в твърдението: „Това, което хората представят като теософия, води само до вътрешна или външна безсмислица; нищо не е сигурно в тази област в научен смисъл; по-скоро човек трябва да развие просто вяра, която идва оттук или оттам.“ Независимо дали някой каже: „Семейният ми ред ще бъде разкъсан, ако член на семейството прегърне теософията“, или друг каже: „Ако се посветя на теософията, радостите от живота ще ми бъдат развалени“ – всички тези неща са

Разбира се, те не са правилни, но са изречени от определено настроение: те са завоалиран израз на антисофско чувство. И това антисофско чувство е разбираемо. За някой с истински теософска чувствителност, който знае, че човешката душа, за своето спасение и здраве, винаги трябва да търси връзка със света, с който е свързана в най-дълбоките си корени, нищо не е по-разбираемо от антисофското чувство. Всеки вид противопоставяне, всеки вид недоразумение, дори всеки вид обиди, възмущение срещу теософията е разбираемо, напълно разбираемо. И който иска да изрази такива недоразумения, такова противопоставяне и други подобни, винаги трябва да има предвид, че колкото и да беснее, да се ядосва или да излива разочарованията си срещу теософията, не бива да казва нищо неразбираемо или изненадващо за някой с теософска чувствителност, защото този човек може да го разбере. Теософски настроеният човек се различава от него само по това, че този, който се бори или беснее по този начин, обикновено не знае защо го прави, защото източниците се крият в подсъзнанието, което само по себе си стимулира антисофското настроение; докато теософски настроеният човек може едновременно да знае, че това антисофско настроение е най-естественото нещо на света, стига човек да не е схванал какъв е най-благородният стремеж на човешката душа. Да бъдеш в антисофско настроение не демонстрира здрав разум или логическа мисъл, а само че човек все още не е направил стъпката да разбере, че теософията говори от самите източници на съществуването.

А също и този, който не е духовен изследовател,

Човек може да разбере тази Теософия, може да я поеме напълно и да я превърне, в духовен смисъл, в живия еликсир на душевния си живот. Защото защо? Защото това, което духовният изследовател преживява, така да се каже, отвъд обикновения сетивен опит, може да бъде изразено на същия език, на който се изразяват преживяванията от ежедневието и ежедневната наука . Именно това е целта на тези лекции: за духовните сфери да се говори същият език – не външен език, а езикът на мисълта – както се говори във външната наука. Човек обаче може да преживее най-странните неща, например, че онези, които се противопоставят на Теософията от антисофски настроения, не могат да разпознаят езика, който използват за външния живот и *външната* наука, когато говорят за духовната сфера.

Това, което теософията може да предложи на човечеството, е възможността за връзка с първичния източник на неговото съществуване, насочвайки го към мястото, където дълбините на душата му се свързват с дълбините на света. Чрез теософията човечеството схваща божествените творчески сили, които се организират, които влизат в съществуване с него и завладяват тялото му, за да го оформят, като по този начин, чрез теософията, човечеството се намира в рамките на онази космическа сила, която освен тялото може да даде на душата здраве и сила, сигурност и надежда, и всичко необходимо за живот. Точно както човечеството, по отношение на всичко отвъд физическия свят, прониква в творческия източник на съществуване чрез теософията, така и то прониква в творческия източник по отношение на своя морален живот.

Теософията е източникът на съществуване. Съществуването е издигнато, издигнато в най-истинския смисъл. В теософията човек чувства своята съдба, своята стойност, но също и своите задачи и задължения в света, защото се оказва истински свързан с това, от което иначе е само несъзнателна част. Животът извън този източник, животът в антисофията, опустошава съществуването на душата. По същество, всяко духовно опустошение, целият песимизъм, всяко съмнение относно съществуването, всяка неспособност да се справиш с живота на дълга, всяка липса на морални импулси произтича от антисофското разположение на живота. Теософията не е там, за да предлага каквито и да било наставления или подобни, а за да посочи истината на живота. Който разпознае тази истина, ще намери в нея импулсите на живота както във външната, така и в моралната сфера. Теософията, така да се каже, поставя човешката душа в състоянието, в което трябва да бъде; защото тя дава на душата това, което наистина я кара да се чувства пренесена в чужда земя, място, в което е трябвало да влезе. Защото теософията не е враждебна към земята. Когато човек разбира себе си чрез това, той разбира себе си като човек, който трябва да се издигне от чужда земя, в която трябва да бъде, за да постигне пълното си човешко значение, обратно в света, където лежат корените му, където е истинският му дом. И от това познание за дома, от това чувство за дом, което теософията може да даде, душата получава смелост, познание за живота и яснота относно своите задължения и импулси на живота, които в антисофска атмосфера винаги остават тъмни и скучни, дори ако човек ги смята за толкова ярки и ясни. Теософията наистина създава онази атмосфера, която, ако думата не се използва неправилно, е монистична душа-

Може да възникне настроение, чувство за единство с духа, който прониква и живее в света. И познаването на себе си в този дух е теософията, такова ситообразно познание в този дух, че човек знае: Това, което живее и се движи в мен, пулсира и се захранва от духа, който прониква в цялото съществуване.

Въпреки това, най-добрите умове на човешкото развитие са чувствали връзка с тази теософия, дори и да не са достигали винаги до това, което би могло да се счита за световно познание в началото на ХХ век, защото световното развитие е напредвало. Когато Фихте, с ясно определени линии на мислене, се опитва да установи природата на човешкото *его* в цели книги и когато това, което за него възниква като настроение от съвсем различни линии на мислене от представените тук, кристализира, така да се каже, в думите: „Човекът, който истински преживява себе си в своето *его*, преживява себе си в духовния свят“ – тогава това е теософско настроение, теософско световно съзнание. Тогава това е нещо, което именно от това теософско световно съзнание е оформило красивите думи у *Фихте*, които се явяват като необходимо следствие от теософското световно съзнание. Наистина е великолепно как Фихте, в своите лекции „За призванието на учения“, изкова няколко изречения, в които това, за което толкова много е мислил и което звучи като теософско чувство, кристализира в следните думи: Ако съм разпознал себе си в моето *его*, стоящо в духовния свят, тогава съм разпознал себе си и в съдбата си! Бихме казали: че егото е намерило точката, където в собственото си същество се свързва с корените на световното битие –

Свързано е ... И Фихте продължава: „Смело вдигам глава към заплашителните скалисти планини, към бушуващия поток и към разбиващите се облаци, плуващи в огнено море, и казвам: Аз съм вечен и се противопоставям на вашата сила! Срутете всички вие върху мен и вие, земя, и вие, небе, се смесете в дива суматоха, и вие, стихии, всички, разпенете се и се яростете и смилайте в дива битка последната лъч слънчева светлина на тялото, което наричам мое - само моята *воля*, с нейния фиксиран план, ще се рее смело и студено над руините на вселената. Защото аз съм завладял съдбата си и тя е по-трайна от своята; тя е вечна и аз съм вечен като нея.“ Това е твърдение, което произлиза от теософско настроение. При друг случай, докато пишеше предговора към своята „Призвание на учения“, той изрече следните важни думи срещу антисофския дух: „Че идеалите не могат да бъдат представени в реалния свят, ние, другите, може би знаем толкова добре, колкото и те, може би дори по-добре. Ние просто твърдим, че реалността трябва да бъде преценявана според тях и модифицирана от онези, които чувстват силата в себе си да го направят. Ако приемем“ – така казва Фихте; може би не бих се осмелил да го кажа толкова лесно, ако не го казваше Фихте – „дори и да не могат да се убедят в това, те губят много малко в процеса, тъй като вече са станали това, което са; а човечеството не губи нищо в процеса. Просто става ясно, че само те не са включени в плана за усъвършенстване на човечеството. Последното несъмнено ще продължи по своя път; нека благосклонната природа управлява първите и им дава, в подходящия момент, дъжд и слънце, питателна храна и необезпокояваната циркулация на телесните им течности, а в процеса – мъдри мисли!“

Така казва Фихте. И човек се чувства обединен в теософското настроение, дори ако, както казах, умовете на отминали епохи не са могли да говорят за духовния свят по такъв конкретен начин, както е възможно днес; човек се чувства обединен с онези личности, които са притежавали това теософско чувство, това теософско настроение. Затова, дори когато казвам такива смели неща в тези лекции, винаги се чувствам съгласен с *Гьоте във всяка дума, във всяко изречение* – и особено обединен с Гьоте в теософското настроение, което напълно и живо прониква във всичко, което е мислил и писал; така че и той би могъл да каже добра дума относно теософските и антисофските настроения, дума, с която ще си позволя да завърша това размишление върху „Теософията и Антисофията“ днес. Гьоте беше чул наистина антисофско слово, което дойде от един блестящ, важен ум, Албрехт фон Халер. Но Албрехт фон Халер по същество е живял в особено антисофско настроение, въпреки че е бил велик естествоизпитател на своето време; въпреки това е антисофско твърдение, когато казва:

Никой сътворен ум не може
да проникне в сърцето на
природата. Щастлив е онзи, на
кого то тя разкрива само
външната си обвивка!

Гьоте възприема това, дори и да не използва думите „теософски“ и „антисофски“, като антисофско чувство. И той характеризира, донякъде драстично, но с думи, впечатлението, което антисофската забележка на Халер му е направила, изразявайки идеята, че душата, при такъв възглед, може да бъде толкова-

Да каже, че би трябвало да загуби себе си , би трябвало да загуби силата и достойнството, които са ѝ дадени, за да разпознае себе си:

„В сърцето на природата-“

О, ти, филистимецо!

„Духът на никой диригент не прониква“

Аз и братята и сестрите

ти такава дума?

Просто не си спомням;

Мислим, място по място

Вътре ли сме?

„Блажени са онези, на които само

Външната обвивка сочи пътя!

това да се повтаря от шестдесет години,

Проклинам го, но тайно;

Кажи ми хиляди, хиляди пъти:

Тя дава всичко щедро и с готовност;

Природата няма нито ядро

Все още черупката,

Тя е всичко *едновременно* ;

те проверява през повечето време,

Независимо дали си ядрото или черупката.

ХУМАНИТАРНИ НАУКИ И РЕЛИГИОЗНО ИЗПОВЯДАНЕ

Берлин, 20 ноември 1913 г.

Преди да продължа в тази поредица от лекции към отделните резултати от хуманитарните науки, които ще бъдат представени през тази зима , което ще се случи от следващата лекция нататък, нека започна днес с разглеждане на едно от многото недоразумения, които нашето съвременно образование има по отношение на въпросните хуманитарни науки.

Отново и отново, сред различни възражения, човек чува твърдението, че хуманитарните науки отдалечават хората от това, което им е скъпо като религиозни убеждения, религиозен живот и религиозен мироглед – това, което може би е дори интимно необходимо за тях. И защо подобен страх да не е оправдан в наши дни, особено ако хуманитарните науки, както вече беше подчертано тук и ще трябва да бъде подчертано отново и отново, наистина се стремят да бъдат продължение и завършване на естествената наука, каквато тя се е развила в нашия интелектуален живот през последните три-четири века? Как бихме могли да не се страхуваме от това, като се има предвид, че в широки кръгове от нашите съвременни образовани хора е разпространено мнението, че научният начин на мислене, че мирогледът, изграден, както се казва, върху здравата основа на естествената наука, няма нищо общо с това?

човек да се справи без тези предпоставки, които са в основата на религиозния живот? Всъщност мнозина вярват, че всеки, който наистина се стреми да достигне висотите, предлагани от това, което обикновено се нарича „истинска наука“, трябва да се освободи от това, което е било познато през дълги периоди на човешкото развитие като религиозен живот и религиозно изповедание. И в много кръгове е общоприето, че религиозните идеи, чувства и мисли съответстват на един вид детски етап от човешкото развитие, докато ние сме навлезли в зрялата епоха на човешкото интелектуално развитие, която е призвана да се отърве от старите религиозни предразсъдъци, съответстващи на детското разбиране, и да премине към това, което е чисто научен начин на мислене или може би мироглед.

Ако човек наблюдава много хора днес, много често ще открие подобно настроение, както току-що описаното. Но дори историческият преглед на най-новата фаза от човешкия интелектуален живот, на последните години на деветнадесети век, може да предизвика впечатление, което може да се характеризира приблизително по следния начин: Религиозните умове, хората, загрижени за запазването и култивирането на религиозните чувства, са се чувствали – това е характерно явление по-специално за деветнадесети век – принудени, от определена гледна точка, да защитават сферата на религиозния живот срещу натиска на съвременния научен живот, вярвайки, че религията е застрашена. Това продължава и до днес. И многобройни са писанията и литературните произведения, създадени в наше време от философски или други мислители.

От съответните си гледни точки, те си поставиха задачата да изложат необходимостта от религиозен живот за човешката душа, в контраст с всички изисквания на научната мисъл и мироглед. Всъщност, много би трябвало да се изложи, ако човек трябва да посочи основите, които оправдават толкова многобройните твърдения, каквито току-що бяха направени. Например, тъй като това е характерно, симптоматично явление, което свидетелства за това как нещо е живяло в определени мислители, което е дремело в сърцата на мнозина, би могло да се посочи към усилията на богословската школа Ричл-Херман. Това не е, за да се характеризира тази школа, нито да се характеризира изтъкнатият религиозен мислител *Ричи*, нито да се характеризира това, към което Ричи и неговите последователи са се стремели. По-скоро, фокусът тук не е върху самото съдържание на възгледа на Ричл-Херман, а по-скоро върху атмосферата, от която той е възникнал.

Ричи е възприеман като мислител, дълбоко религиозен мислител, който се е чувствал призван да защити религията, като религиозно богатство, от натиска на научното познание. Как се е стремял да постигне това? Той се е стремял да го постигне, като е казал: Ако разгледаме науката такава, каквато се е развивала през последните три до четири века, тя показва как е постигала едно след друго постижение по отношение на разбирането на природата, как човешкият ум е проникнал в мистериите на материалния свят. И когато човек се огледа наоколо към всичко, което е постигнато през последните три до четири века, трябва да каже: Да извлечем нещо от всичко това - така си е казал Ричи - което би позволило на човечеството да...

да се схване човешката душа по начина, по който религиозните истини и религиозното изповедание са предназначени да я схванат. Затова Ричъл и неговите ученици търсят съвсем различен източник за религиозно изповедание. Те разсъждават, че религията винаги ще бъде застрашена, ако се основава на вида знание, обичайно в естествените науки, и човек винаги ще се сблъсква с невъзможността да извлече нещо от самата научна мисъл, което би могло да вдъхнови и проникне в човешката душа. Следователно човек трябва веднъж завинаги да се откаже от намесата в религията с каквото и да е, което е предмет на науката. Но в човешката душа съществува изначален живот на вяра, който просто трябва да остане свободен, напълно отделен от всяко нахлуване на науката. И ако този живот се разгърне и се оживи вътрешно, той може да доведе до самостоятелни преживявания, до вътрешни реалности, които свързват човешката душа с това, което трябва да бъде съдържанието на религиозното изповедание.

По този начин, тази школа се стреми да спаси религиозната вяра, като я пречисти от всяко нашествие на научното. Когато душата, която се отказва да има в религиозния си живот нещо, което дори отдалечено би могло да наподобява постигнатото чрез научни средства – когато душата разгърне този пречистен живот в себе си – тогава в нея възниква това, което означава връзката ѝ с божествените начала на съществуването; тогава тя чувства, че вътрешно, като психически факт, носи в себе си връзката си с божественото.

Ако сега човек вземе предвид такива начинания като тези на

Ако човек се задълбочи в школата на Ричъл-Херман, която все още доминира над много мислители днес, особено над теологичните, веднага вижда: Да, какъвто е човекът днес, какъвто е настоящият му вътрешен живот с всичко, което живее в този вътрешен живот, така по определен начин, може да се каже, от тази душа може да се извлече един вид много дестилиран мистицизъм; но ако става въпрос за наличието на наистина индивидуални религиозни или вярвания истини - както показва школата на Ричъл-Херман - тогава такава школа на мисълта се оказва принудена да изпълва душата със съдържание отнякъде, защото в противен случай тя би трябвало да остане в капан в един много тесен мистичен живот. И така, същата тази Ричлианска школа, от друга страна, наистина прегръща Евангелието, прегръща истините, предадени чрез Евангелието, и въпреки това оставя дълбока пропаст между своето изискване – да се развиват истините на вярата, божествените истини, единствено от самата душа – което обаче означава, че никоя отделна душа в тази школа никога не би могла да развие от себе си същото съдържание, което се намира в Евангелията – оставя дълбока пропаст между това, което душата може да получи от себе си, и това, което душата след това приема отвън чрез откровенията на Евангелията. Всъщност може да възникне още по-дълбока пропаст и самите последователи на тази школа са забелязали това, когато са казали: Всеки човек, ако се отдаде безпристрастно на това, което пониква и расте в душата му, може да стигне до определена връзка с божественото, което говори в душата му. В края на краищата, вие сте в божествено-духовна връзка с душата си. Но отделните души не биха могли да стигнат до такива вътрешни преживявания –

Хора, като тези, които са имали Павел или Августин. Подобни преживявания следователно трябва да бъдат възприети и отвън. Накратко, в момента, в който такава школа на мисълта, която се стреми да стигне до религиозно изповедание единствено чрез религиозно чувство, именно като изключва всяко научно изследване, когато такава школа желае истинско съдържание, когато не само желае да вплете мистични разкази в общите чувства на божественото вътрешно преживяване, но и когато се стреми да изрази мисълта *връзката* между душата и божественото: там тя е принудена да разбие собствения си принцип! И ние бихме били доведени до същите противоречиви възгледи, ако се опитаме да оставим религиозно-философските възгледи на деветнадесети век, такива каквито са се развили до нашето време, да минат пред съзнанието ни.

Но трябва да се каже следното: Характерно е, че много сериозни, много сериозни мислители в областта на религиозните изследвания са се борили само за концепция, за идея, за определение на религията и че, по същество, когато човек се опита да обхване постигнатото в тази област, не може дори да намери задоволителна концепция за това какво е религията, как тя възниква в човешката душа, от какви импулси на човешката душа извира. Това е нещо, което, особено в сериозните религиозни изследвания *на* деветнадесети век и чак до наши дни, е дълбоко оплетено в широка мрежа от полемки. Има хора, които говорят за това как хората, чрез определен вид почитане на природата, са се издигнали до точката на възприемане на божествен, духовен елемент зад природните явления.

Да подозираш и след това да почиташ този божествен, този духовен елемент в природата. Има изследователи, които поддържат различното мнение, че религиозната нужда произлиза от това, което може да се нарече поклонение пред душата. Например, за да стигнем до подробности, хората са виждали как умират скъпите им хора и не са могли да разберат, че това, което е съставлявало най-съкровената им същност, е починало; затова са ги поставяли в свят, където са продължавали да ги почитат. Поклонението пред предците, поклонението пред душата, според тези изследователи, е произходът *на* религиозното чувство и възприятие. След това хората са отишли подалеч, проектирайки това, което са чувствали и почитали в човечеството, навън в *природата* ; така че обожествяването на природните сили е възникнало от факта, че първоначално се е приемало, че само душите на предците продължават да живеят, но такива почитани души на предците са били издигнати до божественото и са били направени владетели на природните сили и светове. Трето течение на мисълта, чието мнение е особено ясно изразено от религиозния учен *Леополд фон Шрьотер* , твърди, че в човешката природа е очевидно, и изучаването дори на най-примитивните народи свидетелства за това, инстинкт, действителен инстинкт и импулс, да се предполага, че зад всички явления стои добра същност, която бди над доброто в света; и развитието на този инстинкт и импулс може да се види в различните религии и религиозни деноминации.

Срещу всяко подобно виждане може да се посочи – времето днес не е достатъчно, мога само да загатна – как то не се отнася за нещо , което, ако човек просто има разбиране за религиозния живот и религиозното изповедание на човечеството, въпреки това трябва да нарече религия според това разбиране. Тъй като

Ако хуманитарните науки, както са разбирани тук, се стремят да въведат нещо ново в развитието на човечеството като част от нашата интелектуална култура, тогава би било малко полезно, ако тези хуманитарни науки се занимават с всички тези възгледи за основите, произхода и природата на религиозното изповедание. Защото трябва да се каже, че разглеждането на всички тези дебати в крайна сметка оставя един въпрос неудовлетворен: Какъв е статутът на религиозното изповедание в рамките на цялостната човешка природа, на човешката личност? Следователно, този път ще продължа по подобен начин, както продължих миналия път в дискусията си за „Антисофията“. Точно както не се спрях на това кои аспекти на антисофията се появяват тук или там, а по-скоро се опитах да покажа, от гледна точка на духовната наука, как антисофията е основана на човешката природа като такава и как не е нужно да се изненадваме, когато тя се появява тук или там, така ще се опитам да опиша основата на религията в човешката природа, за да мога след това да покажа как духовната наука, която като такава се занимава с цялата човешка природа или поне възнамерява да го направи, се позиционира в целия живот, който в човешката душа се стреми да бъде поддържан от религиозно изповедание.

Хуманитарните науки, по самата си природа, са по-малко подходящи за участие в полемични дебати; те са предназначени предимно да описват как стоят нещата, оставяйки на всеки индивид да реши каква връзка може да има тази дисциплина с различните клонове и течения на човешкия умствен живот. Следователно, днес няма да е моя задача да...

Целта ми не е да се занимавам с религиозното изповедание като такова от хуманитарна гледна точка, а по-скоро да демонстрирам какво се стремят да бъдат хуманитарните науки и какво могат да бъдат религиозното изповедание, като в крайна сметка оставям на всеки индивид да си направи собствени заключения относно връзката между двете. Това ще включва предимно подчертаване на някои аспекти, вече обсъдени в тези уводни лекции, отнасящи се до характеристиките на хуманитарните науки и свързването им с някои от по-дълбоките основи на човешката природа.

Духовната наука или духовното изследване, както беше обяснено, се основава на факта, че човешката душа е способна на трансформация, на вътрешно, интимно развитие, чрез което тя надхвърля обикновените възприятия на ежедневието, както и общите възприятия на външната наука, и се издига до специален вид знание. Духовната наука предполага, че тя се основава на изследване, което произлиза от душа, независима по този начин от физическото тяло, от душа, която е станала независима от физическата телесност в своите преживявания. Когато тази душа, чрез своето развитие в духовния свят, преживява себе си и света, тогава тя достига до възприятия, които не се отнасят до сетивния свят, а по-скоро до духовния свят. Така, чрез вече споменатите упражнения, които ще бъдат обсъдени по-нататък в следващите лекции, духовният изследовател, след като трансформира душата си, се поставя в духовния свят. Тогава той е в духовния свят и, застанал в него, говори за съществата и процесите на духовния свят.

Свят. Това потапяне в духовния свят се постига на различни етапи и аз по същество обясних това развитие, през което преминава душата, в книгата си „Как да постигнем познание за висшите светове?“. За днешната дискусия ще трябва да характеризираме донякъде тези етапи.

Ако чрез такова засилване на вниманието и предаността, както е посочено в двете лекции „Духовният свят и духовната наука“ и „Теософия и антисофия“, човешката душа достига до преживяване, независимо от физическото тяло, тогава нейното преживяване първоначално е такова, че може да се нарече идеите, усещанията, цялото съдържание на душата, до което тя след това достига, *въобразяем свят* – въобразяем свят не защото този свят е просто плод на въображението, а защото всъщност това, което душата преживява в себе си, когато се отделя, така да се каже, от споделения си опит със сетивния свят, възниква от морето на вътрешното битие, издига се нагоре и първоначално е вътрешен, чисто духовен свят от образи, напълно наситен свят от образи. Би било погрешно някой веднага да види в този свят от образи, който по този начин извира от морето на човешкия душевен живот, проявление на самия духовен свят. Защото този свят от образи, този въобразяем свят, първоначално не свидетелства нищо друго освен това, че вътрешното, психическото, се е укрепило и интензифицирало, така че може не само да изпитва идеи, усещания и вътрешни импулси от себе си във връзка с външни сетивни впечатления, но че се е интензифицирало до такава степен, че от собствената му утроба извира свят от образи, в който душата може да живее. Този свят от образи, който се характеризира по-специално с интензифициране...

Това, което се постига в обикновения живот, се нарича внимание, е, така да се каже, първоначално само средство за проникване в истинския духовен „свят“. Защото, когато се появява този свят от образи, никога не може да се каже за който и да е образ дали той съответства на духовна реалност или не; по-скоро трябва да се добави нещо друго, което отново се постига чрез увеличаване на предаността, така че съдържанието сега се влива в тези образи от съвсем различна посока, отколкото е свикнало човечеството, а именно от духовния свят. Чрез по-нататъшно развитие духовният изследовател достига до точката, в която може да каже за такъв образ: Духовно съдържание се влива в него; същество или процес от духовния свят ви се разкрива чрез този образ, който сте усетили да се издига в душата ви. Точно както разглеждате външните цветове като изрази на външни сетивни процеси и външни сетивни същества, така можете да разглеждате този свят, защото духовният свят е погълнат от него, като образ на духовния свят. Трябва да отхвърлите всичко друго. – По този начин човек се учи да разбира този свят от образи по отношение на това да преживява духовния свят по същия начин, по който преживява буквите в обикновения живот. Точно както буквите изразяват нещо само когато човек разбере как да ги комбинира в ума си, за да образува смислени думи, точно както буквите едва тогава стават средство за изразяване, така и образите на духовния свят са истински проявления на един духовен свят само когато станат средство за изразяване на свят, в който душата на духовния изследовател е способна да се потопи. В този процес се случва това, което бихме могли да наречем пълно унищожение на целия въображаем свят. Защото образите се трансформират, комбинират се по най-разнообразни начини, подобно на буквите, извадени от кутията на наборния автомат и оформени в думи.

Когато духовният изследовател се издигне до втория етап на висшето познание – който човек би могъл да нарече, без да се обиди, *вдъхновено знание, знание чрез вдъхновение* – *обективният духовен свят* се интегрира в рамките на това вдъхновено знание, в образите, чието преживяване човек е станал способен да преживее в душата. Но в това вдъхновение човек постига само нещо, което би могло да се опише като външната страна на духовните процеси и същности. За да влезе истински в духовния свят, човек трябва, така да се каже, да се потопи в неговите неща, да стане едно цяло с тях. Това се случва в интуицията, в третия етап на духовното познание. Така духовният изследовател се издига в царството на духовния свят чрез въображение, вдъхновение и интуиция. Чрез интуицията той стои толкова здраво в духовния свят, че неговото собствено духовно-психично „аз“ става независимо от всичко физическо, както е описано по-подробно в „Как човек получава знание за висшите светове?“, и се потапя в духовните същества на света, доколкото това е възможно за неговите възможности. Това характеризира това, което може да се нарече връзка на духовното изследване с духовния свят: положение в духовния свят, емпатия и преживяване на духовното, което е едновременно със съществата и процесите на духовния свят. Това трябва да се разбира като определяща характеристика на духовната наука.

Сега въпросът е: ако се появи такава хуманитарна дисциплина, каквато може да възникне чрез подобни изследвания, как тогава може да се установи връзка?

Как тази хуманитарна дисциплина, това изследване в областта на хуманитарните науки, трябва да бъде свързано с религиозните вярвания?

Това ще стане ясно, когато разгледаме човешката душа и личност такива, каквито съществуват в рамките на вселената, в нейната цялост. Там пред нас се появява нещо, което би могло да се нарече кулминация на разгръщането на душата, и именно за тази кулминация на разгръщането на душата бих искал да ви говоря днес.

Всъщност, човешката душа се разгръща в своя истински, пълноценен живот, може да се каже, в четири етапа. За да не възникне недоразумение, за да не се смята, че думата „кулминация“ обозначава един или друг етап като по-висш или по-висш, бих искал просто да кажа, че в развитието на човешката душа се разграничават четири различни етапа, за чиято стойност няма да се говори нищо. Първо, имаме етапа, който можем да наречем сетивно преживяване на външния свят. В сетивното преживяване на външния свят човекът наистина е въввлечен във всички световни събития, макар и само в събитията на материалния свят; и е просто немислимо да се смята, че човекът, доколкото е на етапа на сетивното възприятие, стои точно в средата на материалния свят.

Що се отнася до това, което се има предвид тук, човек преживява доста странни неща в наши дни. Когато тези, които сега са горе-долу отминали първата половина от живота си, са били млади и може би са се занимавали с философски изследвания, се е смятало за самоочевидно, че човек поне в една или друга форма ще се присъедини към твърдението на Кант-Шопенхауер: „Светът е моето представяне“. Вече...

Беше посочено, че съвсем обикновеното преживяване, колкото и тривиално да звучи, трябва да преобърне това твърдение. Защото, ако човек иска да се ангажира с реалността, трябва да каже, въпреки всички твърдения, направени в тази област, които се основават единствено на неразбиране: Човекът със здравословен опит трябва да прави разлика между своето представяне и това, което е призван да нарече възприятие. Ако нямаше разлика между представяне и възприятие, ако цялата картина на външния свят беше мое представяне, тогава човек би трябвало да усети парче горещо желязо на 500° по Целзий, което само си представя, по същия начин, когато го постави на лицето си, като действително парче желязо на 500°. При сетивното възприемане човек трябва да бъде потопен в потока на външния свят. И сега можем да видим философи като *Бергсон*, например, да се опитват да възстановят това, което в младостта им се е наричало наивност. Наричало се е „наивен реализъм“, когато човек е виждал човечеството като стоящо директно в потока на материалния свят. Бергсон се стреми да демонстрира още веднъж, сякаш философията започва наново с него, че този възглед е правилният: че човек трябва да си представя човечеството като сетивни възприематели, стоящи в света на сетивните закони. По този начин човек стои там, възприемайки света чрез сетивата, а характерната черта е, че отделните сетива възприемат, така да се каже, отделни световни конструкции: свят на цветове и светлина, свят на звуци, свят на температурни различия, свят на твърдост и мекота и т.н. На този първи етап от човешкото преживяване на света, отделните сетива стоят в потока на световните събития. Там, по пътя, ние придобиваме

Възприятието, разположено непосредствено в сетивния, материален свят, поражда мироглед. Този мироглед ни съпътства през целия живот; ние действаме с този мироглед, ние сме повлияни от него, той ни управлява и ние от своя страна управляваме част от света от рамките на този мироглед. По този начин, живеейки изцяло в сетивния простор на света, човечеството се намира в потока на световните събития, доколкото те са материални. Човешките същества са, така да се каже, самите част от това световно събитие, чувстват и преживяват себе си и по този начин придобиват своя мироглед.

Втори етап от това преживяване на света може да се нарече етап на естетическо преживяване, независимо дали се случва в художественото творчество или в художественото възприятие и съзерцание. Ако човек иска само повърхностно да схване как преживява естетически, трябва да каже: Преди всичко, естетическото възприятие, за разлика от чистото сетивно възприятие, е вътрешно преживяване. Когато човек възприема светлина и цветове, той се предава на светлината и цветовете чрез окото; когато човек възприема звуци, той се предава на света на звуците чрез ухото; човек е, така да се каже, частично предаден на външния свят и стои в него с част от своето същество. Но всеки, който е размишлявал върху художественото творчество или художественото удоволствие, върху художественото съзерцание и върху естетическото възприятие, ще знае, че естетическото възприятие е, първо, по същество по-вътрешно от простото сетивно възприятие; и второ, то е по-всеобхватно, тъй като произтича от единството на човешката природа. Следователно, за естетическото възприятие не е достатъчно да виждаме сбор от цветове или да чуваме сбор от звуци; това трябва да е ентусиазмът,

вътрешна радост . Когато просто възприемам, възприемам цветове и се стремя да си създам образ на чувствено даденото нещо; когато съзерцавам естетически, цялата ми личност е ангажирана. Всичко, което се влива в мен от образ, който има художествено съдържание, ме обзема напълно – радост, симпатия или антипатия, удоволствие, възвишеност – протича през мен; те от своя страна обземат цялата личност. В хода на тези лекции ще чуем, че за такова интернализирано преживяване, дори ако е свързано с неща от външния свят, с произведения на изкуството или с красотата на природата, е необходим втори елемент от човешката природа. Дори ако подобна идея се не одобрява в настоящия ни интелектуален живот, дори ако самият израз за такъв елемент от човешката природа се не одобрява, идеята ще се окаже оправдана. Когато човек се изправя срещу външния свят чрез своето физическо, сетивно възприятие, когато просто позволява на потока от външни събития да се доближат до него, преживявайки тези процеси с физическото си тяло, тогава, като естетически наблюдател, той също така преживява нещо далеч по-вътрешно свързано с тях, със самата им същност: той преживява с това, което наричаме естетическо човешко тяло или естетическо човешко същество, което не е обвързано с един-единствен орган, а прониква в целия човек като единство. В естетическото удоволствие, макар със сигурност да започва от сетивния свят, човек се освобождава от този сетивен свят. Епоха като тази на Гьоте е имала много по-ясна представа за това освобождение, това вътрешно освобождение, отколкото нашата. Всъщност нашата епоха – и ще имаме много повече да кажем за тези явления – е епохата на материалиста.

Муза, ерата на натурализма. Тя вече смята за неоправдано, когато човекът в художественото съзерцание се стреми да се отдели от външното, сетивното възприятие; следователно в съвременния натурализъм подобно художествено творчество, което се отделя от външното, сетивното съзерцание, е сякаш забранено.

Гьотеевата епоха, и по-специално Гьоте и Шилер, не смятат за истинско изкуство това, което е просто имитация на природата, това, което ни представя нещо, което вече присъства в природата. Вместо това, тя изисква това, което трябва да бъде изкуство, да бъде вътрешно схванато и преобразено от човешките същества. Но това също така сочи към друга идея. Гьоте я изразява, изразява я особено красиво, когато пътува из Италия, където се изпълнява неговият идеал за изучаване на античното изкуство. След като преди това е изучавал спинозисткия Бог у дома с Хердер и други, той пише у дома: „Най-висшите произведения на изкуството са, едновременно с най-висшите произведения на природата, създадени от хората според истински и естествени закони. Всичко произволно и въображаемо отпада: има необходимост, има Бог.“ Това е същото чувство, както когато Гьоте веднъж е казал: Изкуството е проява на тайни природни закони, които не биха могли да бъдат разкрити без него. Или когато казва: художникът не се занимава с фантазия, а по-скоро навлиза в художествената сфера именно чрез наблюдение на външното физическо. Следователно Гьоте и Шилер говорят за истина в изкуството и свързват опита на художника с опита на познаващия. Те усещат, че творецът, макар и да се отделя от външната природа, въпреки това в това,

Това, което той преживява вътрешно, е по-близо до това, което духовно управлява и действа зад всички природни явления. Следователно, такива хора говорят за истина в това естетическо съзерцание, в това естетическо преживяване. Гьоте дори казва много красиво, когато обсъжда Винкелман, естетик, на когото се е възхищавал, че изкуството е продължение и човешка кулминация на природата, „защото, поставен на върха на природата, човекът вижда себе си отново като цялостна природа, която трябва да издигне в себе си още един връх. За тази цел той се издига, като се прониква с всички съвършенства и добродетели, призовавайки избор, ред, хармония и смисъл и накрая се издига до създаването на произведението на изкуството.“ Би било твърде далеч, ако сега покажем как всъщност, когато човешките същества в естетическо съзерцание се дистанцират от външното наблюдение на природата, но вътрешно схващат истина, има дълбоко значение за способните на естетическо преживяване да кажат веднъж за картина, драма, скулптура или музикално произведение: „Това притежава вътрешна истина“ - или друг път: „То е лъжливо“, без да се подразбира, че имитира природата. Говоренето за художествена истина в естетиката е нещо дълбоко вкоренено в човешката природа. В тази област има истина и грешка, която не се състои само в лошо имитиране на външната природа.

Въпреки това, когато човек напредва към естетическо съзерцание, той преминава от сферата на това съзерцание, което в обикновения смисъл може да се нарече реално, в сферата на *въображението*, в свят на образи. Дори от външна гледна точка светът на въображението се представя...

Светът на изкуството, в сравнение с въображаемия свят на духовния изследовател, се явява по такъв начин, че светът на фантазията, макар и да наподобява реална сянка, въпреки това се явява като сянка. Въображаемият свят на духовния изследовател, от друга страна, е изцяло наситен с нова реалност. Фантастичният свят на изкуството е този, който се отдръпва от непосредственото сетивно възприятие и, както при вътрешния опит, запазва само връзка с човешката душа, връзка, която обаче не е тази със сетивния свят. Следователно, изкуството – достатъчно е да се обърнем към писмата на Шилер върху „Естетическото възпитание на човека“, за да разберем това – е това, което издига човека по свободен начин над робското поглъщане на възприятията на сетивния свят. Изкуството е това, което отделя човека от сетивния свят и му дава за първи път съзнанието: Ти преживяваш, дори ако не просто позволяваш на сетивния свят да се влее в теб; Ти си в света, дори когато се отделиш от света, в който сетивно е поставено физическото ти тяло. Тази атмосфера, предизвикана от изкуството, е това, което дава на човечеството, в неговото развитие, усещане за неговата цел, че не е просто обвързано с физическия свят. Но всъщност, сякаш в изкуството въображаемият живот се разкрива като сянка. *Въображаемият живот е наситен с по-пълноценен живот от просто фантастичния живот.* Това би бил вторият етап от кулминацията на развитието на човешката душа.

Третият етап в тази кулминация може да се характеризира с факта, че чрез този трети етап индивидът се интернализира още повече. В изкуството той се е придвижил отвън навътре, отделил се е от външността. Сега е възможно индивидът

да гледаш напълно отвъд външния опит, да преживяваш чисто навътре, да се съсредоточиш единствено върху себе си, да се съсредоточиш върху себе си по такъв начин, че за разлика от изкуството или създаването на въображението, човек не понизва това, което си представя, с това, което е възприел, въпреки че го е освободил от възприятието, а по-скоро не допуска нищо от възприетото в себе си. Тогава човек би стоял още по-отдалечен от сетивния свят с напълно изолирания си, напълно празен вътрешен живот, външният свят тъмен и тих около него, копнеж за нещо в душата му, но нищо настояще, освен ако нещо не би могло да влезе в тази душа от съвсем различна посока, душа по този начин изпразнена от всякаква външност. Точно както материалният свят се приближава до нас отвън, когато му противопоставяме сетивата си, така духовният свят се приближава до нас навътре, когато по описания начин не допускаме нищо в душата си и въпреки това стоим в очакване в будно състояние. Само това, което преживяваме тогава, може да ни убеди в истинската ни човешка природа. Това е, което наистина ни разкрива, в нашата най-истинска независимост, в нашето най-истинско вътрешно същество. И фактът, че тук може да влезе нещо, което не идва отвън, се потвърждава от съществуването на религиозни идеи през цялата история. В нормалния живот, когато човек преминава от сетивно възприятие към естетическо съзерцание, той се движи, така да се каже, към поток от забрава, от не-преживяване. През този поток той плува във вътрешното си същество. Когато съдържание от съвсем различен свят навлезе във вътрешното му същество, това съдържание е религиозно съдържание. То е съдържанието, чрез което човек може да знае, че има свят отвъд сетивния свят, свят, който не може да бъде възприет от никакви външни сетивни органи.

Нито пък може да се постигне чрез обработка на сетивни впечатления по начина, по който се случва чрез въображението, а по-скоро чрез изключване на целия въображаем живот, позволявайки на невидимата сфера да се влее чрез чиста вътрешна преданост, която след това духовно поддържа и подкрепя душата отвътре, точно както външната природа поддържа и подкрепя нашето тяло, което изобщо не би могло да съществува, ако не съществуваше като част от външната природа. Да възприемаме себе си като част от извънсетивния, духовен свят е толкова естествено за човечеството, колкото е естествено за нас, когато възприемаме цветовете външно, да предполагаме обекти, когато възприемаме такива цветове.

Сега , на този етап, трябва да се посочи нещо много важно. Както ще видим, в човешкото развитие е имало моменти, когато на хората би им се струвало също толкова абсурдно да кажат: „Чувствам нещо, но това чувство не е причинено от божествено-духовен свят“, както им се струва абсурдно днес, ако мислят рационално, да усещат топлина, когато протегнат ръка, и да не кажат: „Има предмет, който ме гори“. За цялата човешка психика, когато човек усети нещо подобно, е също толкова здравословно да каже: „Духовен свят нахлува в нас“, колкото е здравословно, когато нещо ни гори, да посочи горящ предмет. Тук е налице нещо, което ще ни стане ясно, когато разгледаме възгледи, които днес все още не са напълно развити; но тези възгледи вече съществуват в самата основа на психиката. Възгледът, че всичко, което хората преживяват, е просто тяхното възприятие, става все по-разпространен чрез естествената наука. Вече посочих това. Той вече е сред...

Съвсем обичайно е естествените учени да казват: Това, което възприемам като цветове, съществува само в окото ми; това, което чувам като звуци, е само в ухото ми; там, навсякъде, има само движещи се атоми. – Колко често човек чете: Ако възприемам цвят, тогава етерните вълни вибрират там с такава и такава скорост; там, навън, има само движеща се материя! Разбира се, непоследователност е да се отрича съществуването на цветовете и след това да се приема съществуването на материята! Следователно, вече имаме така наречените философи на иманентността, които казват, че всичко, което възприемаме, е просто субективен свят. И би било възможно – макар че това е в бъдещето – да се каже: Че възприемам светлината и цветовете с очите си е сигурно; но да знам нещо за това, което причинява светлината и цветовете, е невъзможно; че възприемам звуци с ушите си е сигурно; но да знам нещо за това, което произвежда звуците, е невъзможно. Това, което казват онези, които се смятат за учени в тази област, е това, което хората, напредвайки към материалистически мироглед, обикновено казват от векове по отношение на вътрешния опит. Точно както днес казва предубеденият философ: „Цветът, който възприемам, съществува само в окото ми; не знам какво го причинява“ – така и човечеството като цяло казва: „Чувствата ми са в мен; но как са породени от духовния свят, нищо не може да се знае за това.“ Що се отнася до вътрешния опит, векове, всъщност хилядолетия, предразсъдъкът е пречил на хората да свържат преживяванията си с обективна сфера, която в този случай би била нещо духовно, точно както някои философи отказват да свържат впечатленията от външния свят с действителните процеси на външния живот. Здравословно

Човешкият душевен живот обаче се чувства в материалния свят на сетивата, точно както се чувства в света на духа с възприятията си за цвят, така и се чувства в света на духа с чувствата си, в потока на духовния опит. И както е абсурдно за здравия душевен живот да вярва, че цветът говори само от окото, така е абсурдно за истински здравия душевен живот да твърди, че чувството говори само от душата, че не е стимулирано от божествено-духовен свят извън нас. И това здравословно чувство на душата съответства на трети член на човешката природа, този член, който, както ще покажем, се измества от физическото тяло по време на сън, но остава в него по време на будност: нарекохме го астрално тяло на човека. Нашето етерно тяло ни посредничи за естетически възприятия; Нашето астрално тяло, ако не се поддаде на нездравото убеждение, че съдържанието му не произтича от нищо в него самото, а по-скоро знае, че чувствата и т.н. произтичат от духовния свят, където живее - нашето астрално тяло се преживява религиозно. Естествено е частта от нашата природа, която трябва да се преживява религиозно. Не е чудно, че отричането, бунтът срещу религиозните истини или по-скоро срещу религиозните преживявания, може много лесно да възникне директно от човешката конституция; защото обикновеният човешки опит е организиран по такъв начин, че когато това астрално тяло напусне физическото тяло по време на сън, то става безсъзнателно, че тогава то няма преживявания за себе си, а само преживява отново, когато влезе отново във физическото тяло, когато възприема чрез физическите органи. Следователно, само във физическия живот човек може да преживее собствените си преживявания...

изплуващо сякаш от тъмни, непознати дълбини .

Така религиозните преживявания изплуват сякаш от тъмни, непознати дълбини, навлизайки в обичайния живот на човек, който се разгръща в сетивния свят по време на будност. Но след това, когато духовният изследовател укрепи душата до такава степен, че тя съзнателно преживява, докато е будна, това, което остава несъзнателно по време на сън в нормалния живот, независимо от физическото тяло, тогава тази духовно подготвена душа преживява себе си като религиозно съдържание, като религиозно преживяване, сияещо от тъмните, непознати дълбини на душата у здравия човек. Религиозните преживявания по този начин се оправдават именно от перспективата на духовния изследовател. Това, което остава непознато за човека, когато със съня се връща от отделянето си в тялото в лоното на духовния живот, и това, което би преживял там, ако знаеше по време на сън, изплува, стимулирано от външния живот, в религиозното чувство. В хуманитарните науки обаче това, което стимулира това религиозно чувство в сферата на непознатото, се появява в своята яснота като пряка интуиция. Следователно, това, което може да бъде религиозно чувство в ежедневието, се превръща в духовна интуиция в познанието на хуманитарните науки. Освен света на сетивата, в който живеем с физическите си тела, ние живеем и в света на духа. Този свят на духа първоначално остава невидим за външната човешка организация. Но човечеството въпреки това живее в този свят на духа и би било абсурдно да се вярва, че съществува само това, което човечеството може да види във физическия живот. Ако човечеството възприема вътрешния си живот по този начин

Подсилен от способността да възприема духовното около себе си, той вижда именно онези същества и процеси от духовния свят, които иначе само стимулират това, което се издига като религиозен живот от непознати дълбини. В своя духовен опит духовният изследовател достига до възприятието на онези същества и процеси от духовната сфера, *които* иначе остават непознати за религиозния живот, но които трябва да изпратят своите импулси в религиозния живот и да проникнат човечеството с чувството за неговата връзка с духовния свят. Тук обаче виждаме и как, когато разглеждаме религиозния живот според неговата същност, трябва да навлезем в собствената си човешка природа. Влизаме, така да се каже, в субективния аспект на човешката природа.

Ако вземем това предвид, ни става ясно, тъй като този субективен аспект е далеч по-разнообразен от външния физически, колко по-зависимо е това, което обитава духовния свят, от субективната природа на индивида, отколкото външната физическа реалност е от външната природа на индивида. Разбира се, знаем, че светогледът ни се променя, когато очите ни виждат по-добре или по-зле; знаем също, например, че съществува далтонизъм; но външната физическа природа е много по-универсално еднаква за всички хора, отколкото вътрешната индивидуална природа. Следователно, това, което става вътрешно възприемаемо, ще бъде много по-нюансирано и, естествено, ако човек само разбере *материята*, няма да се появи като религиозно вероизповедание, излято върху цялата земя. Духовният свят, който е естествено еднакъв навсякъде, ще се появи оцветен според предразположенията, според специфичните характеристики на човешката конституция. Хората се различават.

особено в религиозните им вярвания, в зависимост от разликите в климата, расата и други подобни.

По този начин , поглеждайки по целия свят и през цялата история, виждаме появата на различни религии, диференцирани според различната индивидуалност на душата. Ако разглеждаме религиозните вероизповедания като нюансирани от човешката природа, но вкоренени в един и същ духовен свят, в който всички хора са заземени със своите астрални тела, тогава нямаме право да приписваме „истина“ само на *една* религия. По-скоро трябва да кажем: Тези различни религии са това, което може да възникне от непознати дълбини в човешката душа, произлизащи от определено проявление на духовния свят чрез човешкото астрално тяло.

Тук човек открива, че духовният изследовател, в кулминацията на развитието на човешката душа, се издига до това, което представлява четвърти етап, където навлиза интуицията. На този етап първо възниква истинското преживяване на пълната човешка вътрешност, но по такъв начин, че човекът, със своята вътрешност, сега е наистина извън физическите си сетива и сега наистина живее в духовния свят. Там, независимо как е организиран като човешки индивид на Земята, той преживява единния духовен свят. Това, че ние сме този или онзи конкретен човек с едни и същи оцветени чувства и усещания, произтича от факта, че духовно-душевното живее заедно с физическото. Чрез това това, което сме, се индивидуализира. Като духовни изследователи обаче ние ставаме независими от физическото. Ако възприемаме изцяло извън физическата сфера, тогава възприемаме единния духовен свят надлъж и нашир, в който, разбира се, човекът е всяка нощ, когато заспива, но не...

Съзнателен . Духовният изследовател е укрепил душевния си живот само до такава степен, че още по-слабите сили, които държат хората в безсъзнание в духовния свят, са били усилены, така че той е в съзнание в този свят, в който хората са в безсъзнание по време на сън. Тогава той преживява духовните същности и процеси, които изпращат своите импулси в човешкото астрално тяло, но които могат да бъдат преживени в истинската им същност само когато егото, азът на човешкото същество, е станал напълно независим. Тогава човек преживява това, което хората, които от своя гледна точка са се опитали да проникнат в тези дълбини на човешката природа, са предложили красиво като един от най-великите аспекти на човешкия опит - както например *Гьоте* е направил в своята прекрасна поема „Мистериите“, където различните преживявания, които хората могат да имат с религиите, разпространени по целия свят, са ни представени чрез дванадесет души, събрали се в квазиманастирска сграда, за да преживеят заедно - да преживеят взаимно - това, което са донесли със себе си от най-разнообразните региони на земята, от различни климати, раси и епохи като свои индивидуални религиозни изповедания, и това, което сега желаят да позволят да взаимодействат помежду си. Това се случва под ръководството на тринадесети човек, който ни показва как единна духовна основа е в основата на това, което дванадесетте ни представят като различни религиозни изповедания. Сякаш един чуден организъм е излят по земята в религиозните вероизповедания, които варират според расата и епохата, и възнасяйки се в истинския духовен свят, това, което живее и варира в отделните религиозни вероизповедания, се разглежда като едно голямо, съгласувано цяло.

Гьоте илюстрира това по чудесен начин. По този начин той предвижда какво трябва да постигне духовната наука по отношение на религиозните изповедания: те да бъдат разпознати в тяхната вътрешна същност, в тяхната вътрешна истина. Защото духовната наука преживява духовното директно в духа.

Ако например някой искаше да говори за християнското изповедание от гледна точка на духовната наука, би трябвало да покаже как чрез духовната наука това, което съставлява съдържанието на християнското изповедание, се разпознава от духовния свят, всъщност би могло да се разпознае, дори ако – нека сега хипотетично – нямаше предание, нямаше документ. Нека за момент предположим, че всичко, съдържащо се в Евангелията, не съществува, защото изследователят на духовната наука първоначално се поставя извън всички тези документи; така, наблюдавайки хода на историята в духовната сфера, той би възприел как човечеството, от най-ранни времена до един момент в гръко-римския период, претърпява низходящо развитие на вътрешните си преживявания и възприятия и как е трябвало да възникне импулс за ново възходящо развитие – импулс, който наричаме Христов импулс – който се е вмъкнал в еволюцията на човечеството, уникален импулс, като център на тежестта на везна, който може да бъде само един. От това духовно разбиране би станало ясно цялото положение и функция на Христовото същество в света. Тогава, с такова разбиране, човек би се обърнал към евангелските текстове и би открил в тях това или онова твърдение за това как Христовото същество се е появило сякаш от неопределени дълбини.

как се е появило и се е интегрирало в развитието на човечеството, но как това може да бъде разпознато, когато духовно-научното изследване се развива от вдъхновение към интуиция. Целият религиозен живот става видим от единен първичен източник преди духовно-научното наблюдение, където това наблюдение се издига до интуиция.

Така, в кулминацията на развитието на човешката душа, тъй като тя представлява цялостността на човешката природа, става ясно, че интуицията е живот в егото, точно както религиозният живот е живот в астралното тяло, точно както художественото съзерцание е живот в етерното тяло и точно както сетивното възприятие е живот във физическото тяло. И точно както тази кулминация изразява природата на човечеството, така и неразделна част от целия човешки живот е, че хората развиват религиозен живот; и точно както тази кулминация, това четворно развитие на човешката душа, съществува, така и духовно-научният опит директно достига до интуицията на преживяването в религиозния живот от непознати дълбини. Следователно, за безпристрастна оценка, духовната наука никога не може да бъде враг на никоя религиозна изповед. Защото то разкрива точно фундаменталния източник, основната природа на религиозните изповедания, а също така показва как всички тези изповедания произтичат от единната духовна основа на света – въпреки че трябва да се подчертава отново и отново, че този възглед, такъв какъвто е развит сега, е съвсем различен от онези абстракции и дилетантства, които говорят за „равенството на всички религии“ и еквивалентността на всички религиозни изповедания. Защото те, по своята логика, не стоят на друга позиция, освен ако човек винаги би трябвало само –

Това, което исках да подчертая, е следното: охлювът е животно, и еленът също е животно, и човек винаги трябва да търси „едно и също“ навсякъде. Разбира се, във философията на религията е просто дилетантство да се говори за абстрактно равенство на всички религии; защото светът е в състояние на развитие. И който наистина схване това развитие, който го погледне от гледна точка на духовния свят, тогава вижда и как отделните религиозни изповедания, в своите различни изрази, копнеят за това, което се явява като религиозно обединение на всички религиозни изповедания в християнството. Християнството – чрез уникалната си позиция в произлизането си от еврейския монотеизъм – не губи нищо от своята културна мисия в света, като гледа на тези неща духовно. Още нещо обаче трябва да се каже, ако човек иска да постигне известна пълнота в представянето *на* връзката между човечеството и религиозните изповедания. Когато се изправяме пред външния свят, ние го изправяме пред нашата физичност. Като човешки същества, ние можем да участваме само доста косвено в връзката на нашата физичност с целия физико-материален външен свят. Без да го преживеем напълно в себе си, връзката на тялото ни с целия космос е регулирана. И колко може човек да направи, когато тази връзка стане нерегулирана, за да я възстанови до редовност чрез лекарства и други подобни? Колко се крие във връзката на човек с космическия свят отвън, който нашите сетива могат да ни предадат, в който ние не участваме пряко? Но в момента, в който човек започне да поставя вътрешното си същество в духовния космос, всичко в него ще изпита това, което пулсира в него от този духовен космос. Следователно, вътрешните преживявания веднага започват да се разгръщат.

Тези принципи влизат в действие, когато човек осъзнае връзката си с духовния космос. Той се чувства носен, подкрепян и поддържан от този духовен космос и преживява връзката си с него по такъв начин, че си казва: Ето ме, стоя в духовния космос и искам съзнателно да почувствам това същество в него! Религиозният живот по този начин се превръща във вътрешно преживяване в съвсем различен смисъл от преживяването на материалния космос чрез физическото тяло. Религиозното преживяване се превръща във вътрешна съдба . То изразява това, което човек преживява по този начин, в благоговение, в обожание, в чувство, че духовният живот му е даден като дар от благодат. Ето защо този религиозен живот се изразява предимно в човешкото чувство. Тук откриваме причината, поради която може да се каже: религиозното изповедание е вкоренено преди всичко в чувството. Но първо човек трябва да се издигне до разбирането защо то по самата си природа се изразява чрез чувството. Какво се усеща, какво съществува под формата на духовни процеси и духовни същности, за да се усети, за да се стимулират чувствата – това разкрива тогава духовната наука. Следователно, навлизайки в духовния живот чрез религията, ние естествено навлизаме в емоционалния живот на човечеството, навлизаме в сферата, където човечеството търси надеждите си за своята човечност, където търси силата да бъде напълно ангажирано в света, да стои сигурно в него. Следователно, навлизането в духовния свят чрез религията не е нищо друго освен достигане до него по пътя на чувството. Това ще стане особено очевидно за онези, които се научат да разпознават колко е необходимо, макар човечеството да се издига до знанието в духовната наука – до знанието, валидно за всички – то въпреки това се подготвя за обективно духовно преживяване чрез собственото си –

Той трябва да премине през субективния емоционален живот, който му се налага да преживее с всичките му радости и скърби, разочарования и надежди, страх и тревога.

Вярвам, че някои биха казали, че в обясненията ми липсва точно това, което представлява емоционалният елемент в религиозната изповед, това, което прави религиозната изповед толкова стопляща и вътрешно удовлетворяваща за човешката душа. Обаче, всеки, който разглежда цялото разположение, необходимо породено от духовната наука, ще разбере, че духовният изследовател просто представя нещата и позволява на чувството да се роди от тях. Той би сметнал за известна нечистота, ако би уловил чувството чрез думите си по внушителен начин. Всяка душа трябва да чувства свободно сама за себе си. Духовната наука трябва да представя нещата такива, каквито те се разкриват на духовното изследване.

До каква степен, следователно, хуманитарните науки могат да осветлят и хвърлят светлина върху самите основи на религиозното изповядване? Това трябва да се обсъди днес от гледна точка на четворната природа на човека и кулминацията на човешкото духовно развитие. Религиозното изповядване е вкоренено в човешката природа. Истинската наука, която се издига до духовната сфера, никога не може да бъде враг, особено ако това наистина са хуманитарните науки, на истинския, *истински* и съществен религиозен опит. Че човекът фундаментално преживява всичко, което преживява духовно, по същия начин, по който духовното изследване го преживява чрез своите методи, ще ни бъде показано в различни дискусии в следващите лекции; и че възраженията, повдигнати срещу хуманитарните науки, както от научната общност, така и от нейната...

Твърденията, направени относно определени религиозни вероизповедания, са неоснователни, както ще стане особено ясно, когато човек разгледа отделните открития на духовната наука. Днес обаче исках да демонстрирам – не чрез полемично обръщане към някое отделно религиозно вероизповедание – как религиозните вероизповедания се отнасят до пълнотата и целостта на човешката природа. В това човек се чувства в хармония с духовната наука и с всички онези човешки души, които в хода на човешкото развитие са изразили своите убеждения, усещайки истината, каквато е разкрита в духовната наука. Нека си спомним още веднъж Гьоте; както ми беше позволено да го спомена в лекцията си „Теософия и антисофия“, така мога да го направя и днес. Дори ако духовната наука, в научен смисъл, все още не е съществувала по времето на Гьоте, цялото му разположение е било на духовно изследване, на теософия; и това, което е произлизало от това разположение, е било замислено и усетено в духа на духовното изследване. Следователно той е смятал, че науката, която наистина се задълбочава в нещата, трябва да намери духовното и следователно не може да бъде чужда на религията. Гьоте също смятал, че макар човек да може да се освободи от външната природа чрез изкуството, той не се освобождава от това, което е в основата на природата като духовно. Гьоте бил убеден, че който преживява явленията на света чрез науката и изкуството, ги преживява по същия начин, по който религиозният човек трябва да ги преживява, чувствайки вътрешното си същество вкоренено в духовния свят. Следователно, никой, който притежава наука и изкуство, не може да бъде нерелигиозен, вярвал Гьоте. Ако човек се изправи срещу света с истинската наука, той се научава да го разпознава чисто духовно и следователно не може да се отдели от духовния свят, а по-скоро...

Само като се постави в духовния свят, човек може да изпита истината; ако човек намери истината чрез изкуството, тогава душата, изпитвайки тази истина, трябва постепенно да стане благочестива, тоест, религиозно да преживее това, което е в основата на света като духовно. Следователно, той е бил наясно и с онази област на външния живот, където за някой, който наистина разбира нещата, е просто невъзможно да изпита божественото директно в тази сфера на външния опит. Кант също така е приемал, че така нареченият „категоричен императив“ е необходим за моралния живот на човека: ако категоричният императив може да говори в душата, тогава дългът може да се вкорени в човешкия живот. Това е сякаш този императив говори в душата от свят, в който човек не съществува. Гьоте не е чувствал така. По-скоро той е бил наясно, че този, който изпитва дълг, изпитва Бога, който преживява себе си в душата чрез дълга. Гьоте е бил на мнение, че като изпитва дълга като източник на сила, човек изпитва Бога директно в моралния живот. За него моралът е непосредственото преживяване на божественото в света. Ако човек може да усети пулсирането на Бог през душата в морала, тогава не е далеч от точката, в която може да го преживее в други сфери. За Кант прякото преживяване на божественото все още е било дръзко „приключение на разума“. Гьоте обаче отговаря: „Ако в морала, чрез вяра в Бог, добродетелта и безсмъртието, трябва да се издигнем до по-висша сфера и да се доближим до първичната същност, тогава същото би трябвало да е вярно и в интелектуалната сфера: че като съзерцаваме една вечно твореща природа, ние правим себе си достойни за интелектуално участие в нейните произведения. Защото само несъзнателно и от вътрешен импулс се бях обърнал към тази архетипна, типична форма.“

След като неуморно продължих напред и дори успях да изградя натуралистично представяне, нищо вече не можеше да ме спре смело да се впусна в приключението на разума, както го нарича самият старец от Кьонигсберг.“ Кант все още наричаше „приключение на разума“ да преживееш директно един духовен свят. Гьоте вече е на етап, в който иска смело да се впусне в „приключението на разума“. Но той е убеден, че човек може да влезе в духовния свят само с благоговение, с поклонение – тоест с религиозно разположение. Религията, като истинска, автентична религия, отваря вратите за влизане в духовния свят. Следователно Гьоте вярва, че който вече притежава религиозно разположение, било то чрез научен или артистичен опит, по този начин придобива възможността да преживее духовния свят. Следователно хуманитарните науки трябва да се съгласят с Гьоте. И в обобщение, можем да приложим самото признание, което той изрази само с няколко думи, към днешните разсъждения – накратко, това, което бихме могли да наречем „кредото на хуманитарните науки“ : Който притежава истинска наука, който притежава истинско изкуство, е толкова дълбоко потопен в реалния живот, че има най-добрата подготовка за преживяване на духовен свят; но който не притежава нито наука, нито изкуство, трябва да се опита да разпали в душата си онзи копнеж, чрез който религиозното почитане става възможно, тогава, чрез религиозното чувство, той ще може да получи достъп до духовния свят. Гьоте изрази това точно с думите:

Тези, които притежават наука и изкуство,
Религията също има нещо общо с това;
Тези, които не притежават тези две,
Той има религия!

НА СМЪРТТА

Берлин, 27 ноември 1913 г.

След като си позволих свободата в първите три лекции от тази поредица да говоря за природата и духа на духовната наука като цяло, сега искам да обсъдя специфични теми от областта на тази духовна наука в следващите лекции ; и от самото начало отбелязвам, че днешната лекция и тази от следващата седмица, „Значението на безсмъртието на човешката душа“, които заедно образуват едно цяло, ще се занимават с въпросите за човешкия душевен живот, които са свързани със смъртта и с това, което следва за човека от смъртта, и които бих искал да обознача с думата: значението на безсмъртието на човека.

Като цяло, и това трябва да се отбележи още в началото, не е лесно да се говори по темата на тази вечер в нашето настояще време; защото в съвременната мисъл има много външни и вътрешни пречки пред разглеждането на това, което е свързано с думата „смърт“. Преди всичко, за да не бъдем въвлечени в недоразумения от разсъжденията на тази вечер, трябва да се посочи, че хуманитарните науки не са в толкова благоприятно положение, колкото някои други научни области на днешно време. Хуманитарните науки са зависими от анализа на областите, които обсъждат, в най-строгия смисъл на думата.

Да се разглежда смъртта в най-строгия смисъл, логически отделно от сродни области. Това трябва да се каже, защото дискусиите, които ще се проведат днес и следващия път, са от значение само за човешкия опит и защото една по-натуралистична наука на днешния ден ще бъде много склонна да разшири това, което се разбира като смърт, до всичко живо. Сега именно чрез духовната наука става ясно, че това, което външно е еднакво за различните видове, може да бъде вътрешно много различно и вероятно ще има възможност по време на лекциите тази зима да се обърне внимание на това какво означава смъртта в растителното царство и какво означава в животинското царство. В това разглеждане намерението е първоначално да се говори само за смъртта по отношение на човешкото същество. – Но съществуват и няколко други пречки, когато става въпрос за обсъждане на нашата тема от гледна точка на духовната наука. Без да навлизаме в обща характеристика, бихме искали да покажем, от гледна точка на хуманитарните науки, какви са тези пречки, използвайки конкретни факти.

Тези препятствия се крият в страха от проблема на смъртта, който не се проявява ясно в човешкото съзнание. Достатъчно е само да се помисли как този страх се проявява дори в най-просветените умове на нашето време. Човек би могъл да посочи много, много от най-просветените личности на нашето време: би открил същото. Искам да направя това днес по отношение на великия религиозен учен и ориенталист *Макс Мюлер*. – Ако човек потърси в неговите трудове какво казва тук или там за

Когато Макс Мюлер говори за смъртта, това, което ни поразява най-много у него, е нещо, което срещаме у много съвременни личности: нежелание дори да се обмисли възможността за смислено изследване на смъртта. Всъщност, наистина забележителният Макс Мюлер успя да каже, че всички човешки мисли, които се простират отвъд живота на човек между раждането и смъртта, дори тези, представени от поет като Данте в „Божествена комедия“, не представляват нищо повече от детска измислица. Всъщност, както казва Макс Мюлер, ако ангел слезе от небето на земята и пожелае да говори на човечеството за условията на човешкия живот в света след смъртта, тогава човечеството би разбрало тези изказвания толкова малко, колкото новородено дете би разбрало лекция за условията на настоящия живот на който и да е човешки език. По този начин, дори сред най-просветените умове на нашето време, съществува известно нежелание дори да се обсъждат тези въпроси. Макс Мюлер не е негативен мислител по отношение на въпроса за човешкото безсмъртие; той е пропит с известна сигурност на вярата в задгробен живот. Той просто отказва да признае възможността човечеството да получи каквито и да е знания за това, което се крие отвъд смъртта. Той иска да подчертае отново и отново, че човечеството не само не може да знае нищо за царствата отвъд смъртта, но и не би трябвало да знае нищо.

Такъв факт разкрива, може да се каже, колко симптоматични са трудностите в обратната посока.

Макар че съществува известна степен на несигурност по отношение на нашата тема, може да се каже също, че научният начин на мислене, многократно споменаван в предишни лекции и който е станал толкова известен, разсейва хората от обмислянето на придобиване на каквито и да е знания за това, което се крие отвъд смъртта. За този научен начин на мислене се говори толкова благосклонно в трите предходни лекции и толкова одобрително за това, което е извадил наяве – стига да остане в неговите граници – че днес няма да бъде погрешно разбран, ако сега накратко обясня защо е трудно за научния начин на мислене да признае, че има възможност за проникване в сферата отвъд смъртта. На какво тогава се основава този научен начин на мислене? Какво го е направило толкова велик? Това, което го е направило толкова велик, е установило принципа на човешкото сетивно наблюдение и прилагането на интелектуална дейност към това сетивно наблюдение в най-строгия смисъл на думата. Сега едно нещо е лесно за разбиране. Ако човек направи принципа на сетивното наблюдение, принципа на изследване на всичко, което интелектът може да придобие чрез това сетивно наблюдение, изключителен принцип на изследване, тогава несъмнено възнамерява да изследва това, което човек развива чрез физическия живот при раждането, чрез формирането на тялото си. Това, което човек би могъл да нарече нещо „безсмъртно“, нещо, което има духовен живот отвъд раждането, зачеването и смъртта, не може съвсем очевидно да бъде включено в сферата на сетивното наблюдение и интелектуалното изследване, което е обвързано със сетивата. Чрез тялото си хората със сигурност получават около себе си това, което организира сетивата им и

Това, което организира интелекта, свързан със сетивата. Това, което изследва, това, което изследва в най-видния смисъл на научния начин на нашето време, несъмнено се придобива от човека в сферата на темпоралността; то принадлежи към сферата, в която нашето същество се разтваря, когато преминаваме през портата на смъртта. Следователно естествената наука, в съвременния смисъл, несъмнено работи с инструменти, които, точно както възникват при раждането, загиват при смъртта. И как би могло лесно да се разпознае, ако човек направи работата с тези инструменти изключителен принцип на изследването, че не може да изследва това, до което тези инструменти със сигурност не могат да достигнат. Следователно, нищо не изглежда по-глупаво от това да се предположи, че човек някога би могъл да проникне, с изследователските методи на естествената наука, в мистериозните сфери, които се намират отвъд смъртта. Ето защо наистина не най-лошите умове на деветнадесети век, именно от гледна точка на научната мисъл, стигнаха до отричане на живота отвъд смъртта. Наистина, не най-лошите мислители! Защото сред многото изключителни похвали, които трябва да бъдат отдадени на научния начин на мислене, такъв какъвто се е развил през последните три до четири века и какъвто доминира общото образование и мисъл днес в много по-голяма степен, отколкото някои са склонни да признаят, сред всички похвали, които трябва да бъдат отдадени на този научен начин на мислене и изследване, несъмнено има и оправданата, която казва: Този научен начин на мислене е възпитал човека да се откаже от своите предразсъдъци, от своите желания и мечти – това, което е присъщо на

със собствената си субективност – да не ѝ позволяваш да има думата, когато става въпрос за научно определяне на каквото и да било. Човек придобива именно това голямо уважение към научния начин на мислене, когато наистина е свидетел на неговите усилия и ги преживява от първа ръка чрез експериментиране: действайки със строга обективност в наблюдението, като гарантира, че всичко, което хората желаят да бъдат, всичко, което произтича от човешкия субект, наистина не играе никаква роля в изследването. И как би могло това да не е вярно по отношение на въпроса за смъртта! Но не е ли винаги така, че в отговорите, които хората си дават за това какво се крие отвъд смъртта, техните афекти, техните желания и техните мечти играят най-голяма роля? Като се отбиха да позволяват на тези неща да играят роля в научните изследвания, дори най-етично обоснованите фигури на деветнадесети век стигнаха до отхвърляне на живота след смъртта.

Ако човек се стреми да разбере какво е довело тези умове до такова отхвърляне на живота след смъртта, ще открие, че в основата си те са били основани на благородни мотиви. Това трябва лесно да се признае. Много материалистични мислители от миналия век твърдяха, че е част от човешкия егоизъм, част от импулсите на човешкия себичност, да се желае малкият човек, с всичко, което преживява и е като човешко същество между раждането и смъртта, да се простира отвъд смъртта; по-благородно, казваха много и наистина етично ценни материалистични умове, човечеството да позволи на постигнатото и придобитото между раждането и смъртта да се слее с универсалния човешки живот, с потока на историческото ставане, да се предаде на себе си.

към цялото; да положиш в гроба това, което егото ти е донесло, но да оставиш преживяното духовно и емоционално да се влее в общочовешкия живот и да знаеш: това его не се запазва, а се жертва на олтара на общочовечеството. В такава жертва, в такова сливане на придобитото в живота, някои наистина морално плитки и научно обучени хора видяха какво може да се каже за смъртта на човека.

Сега, със сигурност има много в човешкия емоционален живот, в човешкия живот на желанията, което се бунтува срещу подобно сливане с общия поток на човечеството. Всичко това трябва да бъде пренебрегнато при един наистина проникателен отговор на нашия въпрос. Но има едно нещо, което може да доведе човечеството, ако не до отговор, то поне първоначално до правилен въпрос относно смъртта и преминаването на човешките същества през тази смърт. Дори ако човек пренебрегне всички желания и страхове, които хората имат по отношение на смъртта, ако пренебрегне всичко, което биха искали да имат като отговор за отвъдния живот, и ако всъщност погледне само това, което си струва да се погледне: икономиката на вселената, тогава отговорът – тук искам само да задам един въпрос – се представя приблизително така: Ако човек приеме това, което човек придобива вътрешно в живота, като най-ценното, най-значимото, това, което живее в душата, като наше най-съкровено благо и като добро по отношение на това, което можем да направим за себе си и за обикалящата ни среда от любов, преданост и други импулси, и се запита: Кое е най-ценното? – тогава това е нещо толкова интимно, толкова индивидуално за всяка човешка душа, че то

Защото всяка човешка душа, поради своята интимна природа, не може да бъде предадена на потока на общото съществуване. Наистина: колкото и много да можем да дадем, колкото и много да дадем, по такъв начин, че това, което имаме да дадем, да бъде допълнително преработено в общия поток на съществуване – най-ценното е толкова тясно свързано с нашата душа, че не бихме се отказали от него, че то непременно би трябвало да потъне в общия гроб на нищото, ако не преминем като нещо през портата на смъртта. Защото най-ценното, спечелено и заслужено от човешката душа, несъмнено би било загубено за глобалната икономика, ако човешкият живот завърши със смъртта. Но това би противоречило на това, което възприемаме навсякъде другаде във Вселената. Никъде във Вселената не възприемаме, че силите се развиват до височина, до най-външната височина, до която първоначално могат да се развият – и след това да се влеят в нищото; по-скоро навсякъде силите се генерират само по такъв начин, че се трансформират, че продължават да имат ефект в света. Трябва ли само човечеството да бъде предопределено да създаде нещо, което не би било допълнително преработено във Вселената, а вместо това би се разтворило в нищото?

Това , на първо място, дори отдалеч не е отговор, а по-скоро поставяне на въпрос от гледна точка, напълно независима от това, което хората биха искали и какви са човешките желания: Въпросът е: В смисъла на универсална световна икономика, която ни се изправя навсякъде толкова ясно като пример за общо наблюдение на природата, възможно ли е това, за което човек е работил в душата си през живота си между раждането и смъртта, просто да изчезне в нищото? Но дискусията всъщност не стига по-далеч от поставянето на този въпрос.

да се достигне чрез външни средства за изследване. Защото несъмнено това, което може да се нарече безсмъртно у човека, трябва да се търси отвъд външния опит. Външният опит ни достига именно чрез сетивата и дори най-малкият опит показва, че всичко, което може да възникне чрез интелекта, принадлежи към външния опит и че всичко това, както съществува във външния живот, може да се развие само във физическото тяло, което ни е дадено чрез раждане или зачеване и което се разтваря със смъртта. В рамките на всичко, което можем да притежаваме чрез физическото си тяло, няма да ни бъдат дадени инструментите, които биха направили възможно изследването на проблема със смъртта.

Вече обсъдихме във въвеждащите лекции как чрез методите на хуманитарните науки човешките същества наистина са способни да развиват душите си по такъв начин, че сякаш чрез духовна химия се откъсват от телесния опит, за да могат действително да се стремят да достигнат до позиция в живота, където могат да се изразят не просто като фраза, а като непосредствено вътрешно преживяване: Знаем какво означава да развие в себе си духовно-психична дейност, която не използва тялото като свой инструмент. Можем ли да се надяваме – както би било необходимо, ако човек изследва смъртта – че може да се каже нещо за смъртта чрез нещо различно от изследване, използващо средствата на външния опит, а именно чрез когнитивни сили, пробудени по описания начин? Именно от научна гледна точка трябва да се каже: това, което трябва да се изследва, трябва да се преживее. Но смъртта, която отнема именно нашите външни инструменти, не може да се преживее с никакъв външен инструмент.

Следователно, изследването на смъртта може да съществува само при едното условие, че е възможно с инструменти, които не се намират във физическия живот.

Беше посочено, че чрез определени вътрешни, интимни духовни упражнения човек е способен да постигне такова укрепване, такова укрепване на духовния си живот, че за него действително се случва нещо като отделяне на духовно-психичното от физическото, подобно на това как кислородът се отделя от водорода, когато водата се разлага. По този начин, чрез упражненията, посочени в предходните лекции, духовно-психическият аспект на човека се отделя от физическия и човекът бива воден към вътрешно преживяване в духовно-психическата сфера. Когато човек преживява вътрешно по този начин в духовно-психическата сфера, когато все още има живот, свободен от физическото тяло, и е възприел собственото си физическо тяло като обект, като външен обект извън себе си, тогава той осъзнава какво е означавало за духовните изследователи през цялата история да сближат две преживявания: преживяването на така нареченото *посвещение* и преживяването на *смъртта*.

трябва да признаем, че това, което наричаме духовно изследване, е съществувало през цялата история. Духовно изследване е било провеждано дори в най-ранните времена на човечеството, в така наречените мистерии на древния свят. Всеки, който желае да научи повече, може да прочете за това в моята книга „Християнството като мистичен факт“, където обсъждам мистериите на древността. Духовното изследване обаче не е могло да се провежда по начина, по който го разбираме днес. Човешките същества се променят с времето.

историческо развитие доста значително ; и преди да навляза по-нататък, бих искал да отбележа, че в древните времена на човешкото развитие, в душата е трябвало да се развият съвсем различни сили, за да може човекът, на места, които са били, така да се каже, средно положение между изкуството, науката и религията, да бъде доведен до такава степен, че чрез развитието на душевните му сили, духовният свят да се представи по същество пред него.

различни сили от преди. И така, духовната наука в наше време, където тя трябва да бъде продължение на естествените науки, също трябва да бъде нещо различно от това, което е била в древността. Но тя винаги е носила на душите тези две преживявания: развитието на способностите на душата, които ѝ позволяват да преживява духовния свят независимо от физическия, и преживяването на смъртта. Отново и отново откриваме изразено в различни писания, че човекът, който е бил воден през мистериите, за да преживее духовния свят, неговите процеси и същества, се е приближил до „портата на смъртта“; тоест, че в своите преживявания той се сблъсква с нещо, което веднага знае, че е подобно на преживяването на смъртта, или което е нещо, за което човек може да знае, ако го разпознае, какво представлява смъртта. Този, който е преминал през посвещение, е знаел, че трябва да се приближи до самия ръб на смъртта. Така винаги се е казвало. И в моето писание „Път към себепознанието на човека“ трябваше да цитирам едно преживяване, което също вече споменах тук, до което човек стига, когато му позволи да действа върху него чрез години практика,

което се нарича медитация, концентрация и т.н. Там съм заявил : Когато човек предприеме това развитие на душата си, чрез което тя израства от тялото за кратки периоди, за да преживява и възприема по безплътен начин, тогава човекът достига до безкрайно значим момент, момент, който става разтърсващ за душата, когато се случи за първи път. Разбира се, това трябва да се повтаря често за духовния изследовател; но когато се случи за първи път, това е дълбоко въздействащо преживяване за живота на душата. Когато човек увеличи тази душевна активност, която иначе се нарича внимание, като преданост, в обикновения живот до неограничена степен, тогава душевните сили, независими от тялото, се укрепват до такава степен, че в живота на душата настъпва много специфичен момент. Той може да се случи сред суматоката на ежедневието; дори не е нужно да е разрушително, ако човек следва правилно развитие, както е описано в книгата „Как да постигнем познание за висшите светове?“. Както е описано, човек се издига до такава преживяване и обикновеното преживяване на деня може да продължи. Или, в дълбините на нощното преживяване, в съня, този момент може да се случи. Тогава човек внезапно усеща, или усеща през деня, вдъхновение или интуиция, която се влива в общия живот. Бих искал да опиша с типични термини това, което човек преживява по този начин. Може да варира стократно от човек на човек, но винаги ще има нещо от това, което сега искам да опиша. Ще се опитам да го изразя с думи; но докато правя това, осъзнавам, че може да бъде несвършено изразено само с думи, заимствани от сетивния опит. Човек се чувства сякаш е бил разтърсен от съня си.

Човек е разкъсан и има чувството , че нещо му казва: Какво се случва с мен? Сякаш мълния удря пространството, където се намира, и сякаш разбива съда на физическото му тяло. В такъв момент на повишена осъзнатост човек не само усеща нещо да се прокрадва, което го разрушава по отношение на физическото му тяло, но и се чувства действително проникнат и пулсиращ от този разрушител на физическото тяло. Човек чувства, че може да се поддържа в това преживяване само чрез засилените вътрешни сили на душата и си казва: Сега знам какво всичко може да присъства във външния свят, за да ме отдели от физическото тяло, в което съм в капан. От този момент нататък човек знае, чрез преживяното по този начин, че в човешкото същество има духовно-душевен аспект, който при всички обстоятелства е независим от физическото тяло, към което това физическо тяло е прикрепено като външен съд и инструмент. От този момент нататък човек знае по същество какво е смъртта. Обаче първоначално тя е неопределено знание, неопределено преживяване; но то дава на душата онова вътрешно настроение, онова чувство, онова вътрешно схващане на духовната реалност, чрез което тя става способна да се ангажира с това, което ѝ позволява да проникне в сферите на духовния живот. Говорих за едно интимно преживяване; но то е преживяване на една напълно универсална човешка природа – на една напълно универсална човешка природа именно защото е толкова сериозно, че освобождава човека от това, което е свързано в по-тесен смисъл с личните желания и воля, и го запознава с това, което иначе винаги просто се крие зад живота. Но то също така показва нещо друго съвсем ясно: разликата в постигането на истинското

Духовно знание и духовно прозрение – и всяко друго външно знание и външно прозрение. Външната наука, външното прозрение се придобива чрез изучаване на това или онова, чрез ангажиране с това или онова занимание; тогава човек е придобил това, което желае да научи. Чрез работа човек придобива това, което е предназначен да знае. Това не е така с духовното прозрение. Със сигурност не е така, за да вярва някой: Да, духовното знание се придобива чрез внезапно просветление на душата; тогава то вижда в цялата сфера на духа. Някои хора си го представят по следния начин: че духовното знание се придобива без никакви усилия. Но това не е така. И ако някой каже: „Спиритуалистите казват много неща, които историците могат да разкрият само с големи усилия в продължение на години работа от документи и източници, а след това се появява духовният изследовател и казва нещо, *без* да подозира как подобни неща са възможни само чрез години изследвания; това е самонадеяно“ – тогава трябва да се отговори: „Духовният изследовател не само трябва да изразходва труда, необходим за такива години на проучване на документи и експерименти; но цялата необходима работа трябва да се извършва върху самия него в продължение на години. Но тази работа има различна цел, различен характер. Това, което човек може да направи като духовен изследовател, всъщност не води до знание, а е само подготовка за него. И всичко, което е казано в моя труд „Как да постигнем знание за висшите светове?“, е просто характеристика на това, което душата трябва да направи.“

за момента, в който духовният свят ѝ се разкрие. *Подготовката*, а не просто изучаването, както е във външната наука, е това, което духовният изследовател трябва първо да предприеме. Това обаче може да се разпознае и когато човек може да свърже значението с думите: Аз преживявам себе си като духовно-психично същество в духовния свят.

Тогава човек свързва смисъла с нещо друго, а именно с нещо, което не изглежда толкова важно, колкото въпроса за смъртта, защото обикновеното съзнание е свикнало с него: с това, което нахлува в живота всеки ден като сън. Човек се научава да разпознава какво е сънят и как всеки път, когато човек заспи, неговата духовно-психична същност се отделя от неговата физическо-телесна същност, точно както водородът се отделя от кислорода при химическото разлагане на водата - само че когато човек е отделен от физическото си тяло по време на сън, той не е достатъчно укрепен за нормалния живот на душата, за да поддържа съзнание. В нормалния живот човек е способен да поддържа съзнание само когато потоци своята духовно-психична същност във физическото си тяло и това тяло отразява психическия му опит обратно към него, сякаш в огледало. Той може да има този опит в психическото си съзнание само като отражение. Сякаш човек би могъл да има съзнание само като минава покрай огледала, така да се каже, и като се гледа в тях, достигайки до усещане и усещане на себе си. Но когато човек види себе си в огледало в обикновения живот, той знае, че огледалото не е причината за образа, а по-скоро човекът, който стои пред него. Същото е и когато човек претърпява духовно-изследователско развитие в душата си: там той започва да...

Да знаеш, че това, което човек си представя, чувства и възприема в обикновения живот, е като отражение, и че в духовния опит човек е същество, което възприема себе си като в отражение, когато се потопи във физическото. Тялото прави душата достатъчно силна, за да възприеме себе си; но ако е извън тялото, тогава не е достатъчно силна, за да познае себе си. Когато човек започне да усеща, чувства и живее своя независим духовно-психически опит, тогава той знае какво се крие зад огледалото на обикновеното съзнание; тогава той започва да знае, не само като фраза, а чрез пряк опит, че от заспиването до събуждането той е в своята истинска духовно-психична същност и преживява в нея това, за което не може да постигне съзнание в нормалния човешки опит.

Духовният изследовател се учи да преживява живота така, както го преживява в съня си, но с ключовата разлика, че при нормален сън човек е в безсъзнание, докато духовният изследовател съзнателно преживява вътрешното си „аз“*, като подготвя и укрепва душата във връзка с телесно-физическия опит. След това духовният изследовател натрупва опит във връзка с това независимо преживяване на духовно-психическата сърцевина. Едно преживяване е от особено значение тук. Може да се нарече „трансформация с преживяването на „аз-а“. Защото именно „аз-а“ трябва да носим през живота, ако искаме животът да тече нормално; често се споменава, че „аз-ът“ блести от определен момент в детския опит. Това е моментът, до който можем да си спомним в живота. И ако можем да си спомним, тогава знаем как всичко, което...

Преживели сме неща, свързани със себе си. Седим, така да се каже, до себе си и осъзнаваме, че сме свързани с всички наши съзнателни преживявания. Само чрез това чувство за връзка със себе си и всички наши психически преживявания е гарантирано нашето себепознаване. Когато духовният изследовател наистина достигне точката на извличане на духовно-психическата си сърцевина от физическото си тяло, настъпва голяма трансформация с преживяването на себе си – трансформация, за *която* човек трябва да бъде подготвен, за да не бъде обзет от нея. Голяма част от описаното в моята работа „Как да постигнем познание за висшите светове?“ е предназначена да подготви душата за това преживяване.

Какво се случва в определен момент, когато душата се освобождава от тялото? Това, което се случва тогава, това, което се превръща в непосредствено преживяване, може да се опише приблизително по следния начин и аз бих искал да предприема следния подход.

Ако разглеждаме човешкото тяло така, както го изследва външната наука с външните си инструменти, би трябвало да е ясно, дори чрез външни логически разсъждения, че това човешко тяло трябва да бъде проникнато от нещо друго, за да не следва собствените си закони и вътрешна необходимост. Какви са тези закони и необходимости? Ами, те се разкриват при смъртта, когато физическото човешко тяло започва да се разпада. Тогава то е оставено на собствените си присъщи закони . Чрез определена логика, която вече очертах тук, от казаното може да се заключи, че в човешкото същество трябва да съществува нещо по-висше от това физическо тяло; но в подобни логически разсъждения винаги трябва да остава известен остатък, позволяващ възражения, ако не и пълно опровержение.

Здравословното чувство за истина е налице от самото начало, за това, което духовната наука е способна да изследва от фундаменталните принципи на съществуването. Но какво е, когато наистина се случи това събитие, което може да се нарече посвещение, чрез което духовният изследовател преживява себе си вътрешно независимо от физическото си същество? Тогава той наистина има своята физичност извън себе си, знае, че е извън тази физичност, няма я около себе си; и как му се струва това? Човек не бива да вярва, че е толкова приятно и уютно, че се носи извън своята физичност и тялото му лежи в леглото, невредимо и успокояващо. Не е така. По-скоро това, което човек възприема, когато се е подготвил по подходящ начин, е нещо много забележително. То е, че човек не опознава тялото в силите, в които то живее; а го опознава в силите, които вече присъстват през целия живот като разрушителни, като сили на смъртта; човек опознава това, което работи през целия живот за разрушението на тялото. Ако човек желае да се изрази научно, по учен начин, може да каже: човек се запознава със смъртта, скрита в тялото. Навсякъде човек се запознава с тенденциите на тялото да се разпада, да се слива с елементите на земята; човек се запознава с тялото, докато то се стреми да се разтвори. Човек може да изрази това, което преживява по отношение на тялото си, чрез сравнение; но това не е просто образ, а по-скоро се използва за изразяване на вътрешни преживявания, които трябва да се имат.

Представете си пламъка на свещ. Свещта изгаря. Горивото се консумира . Докато горивото е все още там, пламъкът може да съществува. Но какъв е източникът на пламъка? Само какво го прави такъв?

Налице ли са те? Единствено защото горивото постепенно изгаря, разтваряйки се. Ако някой иска да предотврати разтварянето на горивото, ще трябва да угаси пламъка. Не може да се очаква свещта да остане непокътната, докато пламъкът все още е налице. Човек може да види и да се възползва от пламъка само като позволи на горивото да бъде консумирано.

Като такъв горящ пламък, в сравнение с него, собственото физическо тяло ни се струва в свръхсетивното зрение като изгаряно. Като гориво, което гори, тялото се появява; и така се появява пламъкът. Знаем какво се случва чрез този процес, присъстващ в тялото, че тенденцията за самоизгаряне винаги присъства в тялото. Точно както пламъкът в свещта възниква от изгарянето на гориво, така и в човека, от силите на смъртта, възниква това, което в обикновения живот се нарича его-съзнание. Човек никога не би могъл да изпита това его, ако не носи смъртта в тялото си. Така е и с човека. Представете си хипотетично човешко тяло, толкова съвършено интегрирано в света, че не може да умре, че не притежава, наред със силите, които го карат да расте и се развива, и силите, които го поглъщат със същата сигурност, с която пламъкът поглъща свещта: егото му би угаснало, егото вече няма да съществува! Това е поразителното прозрение, което човек получава като духовен изследовател, това поразително прозрение, което трябва да се обобщи в следните думи: Ние носим не само силите на растежа, ние носим и силите *на* смъртта в себе си; и фактът, че ги носим в себе си, че имаме склонност към смърт, ни дава възможност за живот между раждането и смъртта.

на самосъзнание. Това се забелязва в един много специфичен вътрешен процес, процесът, чрез който, когато човек сега, като духовен изследовател, е извън физическото тяло, всъщност усеща трансформация, която се случва в самия него. Азът се превръща в нещо, което не иска да стане. От мисъл, която иначе винаги го съпътства в живота, без която той дори не е буден, азът, това аз, което иначе човек има в нормалния живот, се превръща в нещо, което тогава човек няма в себе си, нещо, което вижда срещу себе си, наистина излизащо подобно на пламък от образа на физическата смърт: азът се превръща в *спомен*. Това е значителният преход от извъндуховно към духовно познание, че човек има аз-а в себе си като просто спомен, за който знае: Той е там, човек може да го гледа като на спомен, но всъщност не може да го притежава в себе си. – Така, в духовната наука, човек се учи да познава смъртта и връзката ѝ със себе си, както е в нормалния човешки живот.

Сега духовното изследване може да продължи. Това, което преживяваме в душата, може да се раздели на три групи психически преживявания. Две групи от тези психически преживявания трябва първо да бъдат подчертани като особено важни и значими: въображаемото мислене и волята, волята. Когато сме ангажирани в ежедневието, ние трябва да съпътстваме това ежедневие с нашите мисли. Какво бихме били като човешки същества, ако не се движехме през света мислейки, ако не можехме да размишляваме върху нещата? Какво бихме били като човешки същества, ако няхахме импулсите да правим това или онова, да постигаме това или онова? Волята и мисълта са силите в психическия живот, които винаги съпътстват човешките същества през ежедневието им.

Ако човек напредне в духовното си изследване до безтелесното преживяване на душата, той прави допълнителното откритие, че това, което всъщност ни кара да се чувстваме хора в обикновеното преживяване – мисленето, въображението – не може да бъде включено в безтелесното преживяване. Ежедневните мисли, дори тези на обикновената наука, които разчитат на опита на външните сетива, трябва да бъдат оставени отвън; те избледняват, бих казал, когато човек навлезе в безтелесното познание. Тогава е напълно разбираемо за духовния изследовател, когато някой, който иска да разчита единствено на живота на представянето, произлизащ от външния живот, казва, както *прави професор Форел*: Съзнанието много скоро ще заспи, ако няма какво повече да си представи отвън. Това е разбираемо за съзнание, което иска да разчита само на външния свят; защото впечатленията, които идват от външния свят, не могат нито да влязат в сън, нито да бъдат включени в духовно-изследователското преживяване. За някой, който става духовен изследовател, това е свързано с нещо изключително потискащо, нещо, което го кара да се чувства отделен от всичко, към което се е придържал във външния живот, всичко, което смята за ценно във външния живот, всъщност всичко, което би могъл дори да каже: в нормалния живот заспиваш, ако го нямаш. Като духовен изследовател, човек трябва да навлезе в живот, където това е недостъпно, където трябва да се откаже от всичко, за което е свикнал да мисли в обикновения живот. И какво тогава изпитва човек във връзка с това, което се изразява като мислене в нормалния живот, когато мислите, които обикновено вече няма, са угаснали, когато са останали пред прага при влизане в духовния свят, какво тогава изпитва човек? Бих искал да изразя какво тогава изпитва човек:

Първо, човек преживява какво прави сънят. Само по себе си това е значимо преживяване - да знае как работи сънят. Човек дори се научава, по доста скромен начин, да се съгласява с материалистичния мислител, който казва: Мозъкът е необходим за мисленето и определени движения в мозъка ни трябва да са в основата на мисълта. Съвсем вярно, абсолютно вярно! И всяко възражение срещу материализма, което би казало, че мислите могат да съществуват дори без мозъка, трябва да бъде отхвърлено. Защото мисленето не е това, което ни позволява да влезем в *духовния* свят, когато ние, като духовни изследователи, се впускаме в духовните сфери. Там не откриваме мисли. Но откриваме другото нещо, чрез което мисълта възниква за първи път в мозъка. Но какво кара мозъка да прави много специфични движения, така че да се превърне в огледало на мисълта? Това са духовно-психическите сили. Зад мисленето - не в мисленето - действат духовно-психическите сили, които духовният изследовател открива. Следователно той е съгласен с това, което материалистичният изследовател, оставяйки в рамките на своята област, може да каже: че ежедневните мисли са следствия от мозъка. Но това, което се случва в мозъка, чрез което физическото тяло първоначално се оформя в огледало и всъщност всеки път в огледало на мисълта, е дейността на духовно-психичното зад него. Като духовни изследователи, ние наистина навлизаме отвъд ежедневието в творческата сфера на света. Следователно, ние също се учим да разбираме съня, като ставаме участници в това как това, което се крие зад съня, поправя износените части на мозъка ни през нощта. В тази регенеративна работа върху тялото ние ставаме наблюдатели; ние научаваме за дейността на съня. Ние научаваме за мислите, които ни съпътстват по време на сън.

Ние подхождаме към живота от една гледна точка, като духовни изследователи го разбираме от друга; и всеки път, когато възникне мисъл и може да се появи в отражението си в мозъка, ние я опознаваме от другата страна - кога тялото спи през нощта, кога действа и живее в мозъка и кога стимулира мозъка към активност през деня. По този начин човек се учи да познава мисленето от другата страна. Това е един аспект от това как човек се учи да познава мисленето.

Другата част, как човек опознава мисленето, е нещо, което в духовното изследване става толкова трудно, че освен ако човек не е добре подготвен, е невъзможно да има някаква предварителна симпатия към това, което се появява. Човек научава за вътрешните механизми, за вътрешното чувство, за вътрешното себепреживяване на душата. Човек научава за душата като за нещо вътрешно подвижно; човек научава за дейност на душата, за която може да каже: какво иска тази дейност? Тя иска да формира мисли. Но както изглежда, тя не може да формира мисли. Една част от дейността на душата се използва за възстановяване на уморения мозък по време на сън; с това човек може да бъде удовлетворен. Друга част от дейността на душата се научава, с която човек, сякаш отвътре, докосва цялата физичност на мозъка, за която може да си каже: Имаш го сега. И като го разгледа повнимателно: Как го имаш сега? Става ясно: Имаш го чрез това, което си преживял от раждането си и си преработил в душата си; но по този начин то се е превърнало в нещо, което, такова каквото си, въздейства върху мозъка ти; и това пречи на това, което иска да се превърне в обикновени мисли от ежедневието. Така духовният изследовател стига до състояние, в което той

в тялото си, което е неговият възхитителен инструмент за мисъл, сякаш в камера, сякаш в затвор. И се чувства толкова засегнат от това, че си казва: сега би могъл да формираш мисли от вътрешната си дейност, само ако мозъкът ти не лежи там като тежка субстанция и не отказваше да бъде раздвижен към това, което душата желае.

Често се казва, че методите, през които духовният изследовател трябва да премине, водят до известно страдание. Страданието винаги се състои в предотвратяване на нещо, което човек желае да култивира в душата си. Дори физическата болка е форма на страдание; но това може да се обсъди по-късно. Страданието се проявява в това, което духовният изследовател схваща в своето превръщане, това, което иска да стане мисъл, но не може; защото мозъкът е способен само на мисли, придобити в обикновения живот. Може би точно в този момент човек ще разбере, че изследването на проблема със смъртта наистина се превръща във вътрешно мъченичество на душата, че то може да бъде предприето само защото човек притежава необходимия стремеж към познание, да разкрие мистериите на живота. Всъщност човек ще разбере също, че това изследване не се предприема толкова често, защото всъщност, потапяйки се в онези области на живота, където нещо от тази мистерия се изправя срещу него, човек може да напредне само когато може да надхвърли всичко останало, което цени и намира за привлекателно в живота. Следователно няма да е лесно да се говори за това, за което се наемква, освен с известен тон на меланхолия и дълбока сериозност. И тогава човек все повече придобива способността не само да възприема липсата в духовното и емоционалното преживяване

Човек не гледа, а по-скоро се учи да се отказва от желанието да формира мисли чрез тялото си от това, което преживява. Това „учене на отказ“ е лесно изразимо; но това отказване принадлежи към сериозните, дълбоки въпроси на живота. Това е отказване, постигнато само чрез известна горчивина, която е оправдана само от факта, че води до прозрения. След като човек е преживял това – неспособността да намери израз в мисълта за това, което е постигнал – тогава той го преживява вътрешно. И какво преживява тогава? Човек преживява това, което, макар и в момента да не се намесва в тялото, защото тялото му пречи, формира семе за нова физичност, която ще изградим за бъдещ земен живот, след като сме преминали през живот в чисто духовен свят след смъртта. Това, което човек преживява във времето между смъртта и следващото раждане, ще бъде обсъдено по-късно.

Чрез вътрешните преживявания, които духовният изследовател има с мисленето си, се опитам да покажа как той преживява своята вътрешна, духовно-психична сърцевина, която чрез своите особености трябва наистина да разцъфне в бъдещ земен живот, точно както развиващото се семе трябва да разцъфне в ново растение. Защото човек не стига до разбирането какво расте отвъд смъртта в човека, като спекулира за това, а като разпознава какво се подготвя в живота за живот отвъд смъртта и по този начин за нов земен живот; като търси това, което не може да се види с никакви сетива и не може да се възприеме с никакъв интелект, свързан със сетивата. Духовната наука не иска да спекулира или философства за безсмъртието; по-скоро тя иска да...

За да се подготви човешката душа по такъв начин, че нейната безсмъртна същност наистина да се крие в нея, може да се каже „духовно подготвена“, точно както човек изследва нещо в естествената наука, като го изолира от средата му, в която не може да бъде изследвана неговата уникална природа. Това се отнася и за мисленето.

Нещата отново са различни по отношение на волята. И тук човек преживява промяна . Тогава осъзнава доколко волята, изразена във външния свят, зависи от състоянието на тялото, как това, което се нарича силна воля в обикновения живот, е неразривно свързано с цялостната конституция на нашето тяло. С всеки импулс на волята, така да се каже, ние поставяме тялото си на полето. Но сега, въз основа на духовното изследване, трябва да имаме волята, без тялото да присъства. Волята веднага се усеща, показвайки, че сега е налице по начин, който обикновено не е така. Обикновено, когато човек има импулс на волята, той е свикнал да поставя тялото си на полето; ако тялото лежи неактивно в леглото, никакъв импулс на волята не се помръдва. Винаги изпитваме импулси на волята във връзка с тялото. Но сега душата, която иска да проникне в духовния свят, е отвъд тялото; тук тялото участва в импулса на волята. Това създава известно вътрешно напрежение, сякаш волята е ограничена от всички страни, затворена в непроницаема черупка на яйце, сякаш човек е възпрепятстван да мисли, да си представя, да чувства и да възприема, да ходи, да стои, във всичко. Човек преживява *волята* в нейната самодостатъчност, но сякаш тя постоянно се блъска в стени, през които не може да премине. И човек отново трябва да тласне вътрешните умствени упражнения дотолкова, че не само да преодолее този негативен аспект на волята.

Не само самата воля се забелязва, но човек може да преживее вътрешния си аз, сякаш е компресиран във волята. Тогава осъзнава: иска нещо отново, което, трябва да се каже, не му е приятно да преживява. Когато човек прилага волята във външния свят, той има, от една страна, импулсите на волята, а от друга страна, моралния и социален ред. В живота човек си налага задължения или има задължения, наложени му от моралния и социален ред. Човек разграничава добра и зла воля, правилно и грешно; във външния свят човек разграничава морални правила и импулси на волята. Това е съвсем правилно. Сега, след като човек се е оттеглил от външния свят, волята остава по много подобен начин, както е била преди: това, което е пожелал, остава като спомен. Описвам как възникват преживяванията. В този случай човек трябва да опише въображаемото възприятие; това може да изглежда фантастично, но нещата трябва да бъдат представени по този начин. Тогава, в рамките на потиснатата си воля, човек преживява нещо като морал, присъщ на самата тази воля. Действие, което трябва да се счита за зло от нашето външно, сетивно съзнание, се преживява в рамките на тази воля като принадлежащо към това, за което човек трябва да изкупи. Човек преживява волята в паметта си по такъв начин, че силата на възмездието – това, което трябва да се случи, защото неморалното действие го изисква – е присъща на волята. Човек не може да не каже: Това, което си направил погрешно, трябва да стои до теб като призрачен враг, оставайки, докато не го прогониш чрез компенсаторни действия. За тези, които изпитват волята в себе си и преживяват в паметта си това, което самите са искали, тези неща възникват.

С абсолютна сигурност човек извършва своите грешки, които остават в сила, докато не ги поправи чрез балансиращи импулси на волята. По този начин човек преживява това, което често се нарича с ориенталско наименование вътрешните механизми на кармата. Тогава човек знае съвсем точно: когато преживее акт на воля, който е пожелал, той го преживява по такъв начин, че вижда: той е извършен; защото всеки акт на воля, подобно на мисълта, принадлежи на паметта. Тогава човек знае: той е извършен, той едновременно е допринесъл за нашия напредък в нашето развитие; нещо също се излива върху нашето съзнание, което може да се опише като светло прояснение относно това, което е било извършено. Всичко, което е било извършено, обаче, има такъв ефект, че виждаме как моралното и механичното, които са отделни във физическия живот, се държат заедно и как една несправедливост или неморален акт остава ефективен, докато не се стремим да го изкореним до известна степен във външния живот, докато не намерим силата да изкореним несправедливостта, тоест да се поправим. Знаем, когато преживяваме волята в безтелесно възприятие, че тя има своите вътрешни морални импулси при всички обстоятелства; Знаем, че това, което се нарича карма, е продължаваща сила в света. И сега възниква страданието: трябва да признаем, че има много, твърде много, разбира се, твърде много дела в настоящия ни живот, за които нямаме средства за поправяне! Сега знаем, тъй като ги възприемаме в тяхната реалност, че те ни съпътстват в следващия ни земен живот и допринасят за нашата съдба там.

Това, което се опитвам да предложа, може да се нарече изследване на смъртта, защото означава преживяване на това, което преминава през портата на смъртта, като безсмъртен аспект на човека —

прогрес. От всичко това се вижда, че истинското изследване на смъртта е интимно, вътрешно изследване, но че е още по-универсално човешко, защото разсъждава върху това, което се намира във всички хора. Защото наистина: това, което ни прави това конкретно, лично човешко същество в живота между раждането и смъртта, ние го получаваме чрез нашата външна физичност и от външния свят; това не преминава с нас през портата на смъртта. Това, което преминава с нас през портата на смъртта, е това, което се крие зад физическо-сетивното, това, което поражда физическо-сетивното и му дава външно и наше собствено проявление в преживяването между раждането и смъртта.

Сега се питаме: Защо не забелязваме нищо за безсмъртната си душа в обикновения живот? Защо това, което може да разкрие тайната на смъртта, остава обгърнато от такъв мрак?

по тази причина : защото живеем от тази тъмнина в нашия обикновен духовен живот между раждането и смъртта. За нашия обикновен ежедневен живот ние трябва да угасим безсмъртната си същност в нашето съзнание, за да можем да живеем в тялото, да живеем с външния физически свят на сетивата, да обикнем този външен свят и да изпълним мисията си в него. В момента, в който пожелаем да проникнем до нашата безсмъртна същност, ние трябва да угасим физическо-сетивния си опит, нашето ежедневие. Ако следователно трябва да угасим безсмъртната си същност в нашето обикновено съзнание , за да имаме обикновен физическо-сетивен ежедневен живот, и тъй като имаме обикновен физическо-сетивен живот само като угасим безсмъртната същност за известно време, тогава не бива да се изненадваме, че не намираме в ежедневието това, което може да ни просветли за смъртта, за която, в края на краищата, е именно...

Тайната на смъртта трябва да бъде скрита . Духовният изследовател може също да покаже защо тайната на смъртта не може да бъде открита в обикновения живот. Защото, когато ние, с нашата духовно-психична част, се спускаме от духовни висоти до това, което ни е дадено по наследствена линия от баща и майка, когато се свързваме и се потапяме в телесно-физическите субстанции, крайното съзнание трябва да угаси безкрайното съзнание. И със смъртта, където безкрайното съзнание отново блести, крайното съзнание угасва и това, което може да се запази от него, остава като спомен. Но животът, който започва, когато човек е преминал през портата на смъртта, е гарантиран от духовно-научното развитие на човешката душа, когато тя прилага онези методи, чрез които тя вече прониква в духовния свят в обикновения живот и съзнателно преминава портата на смъртта и развива живот, за който дори ще дадем специално описание, когато стигнем до съответната лекция, невъзпрепятствани от преобладаващото днес разбиране по този въпрос.

Следващия път обаче ще опиша това, което може да се каже, че е непосредствената последица от това, което се опитваме да обсъждаме днес в хуманитарните науки, като мистерията на смъртта, която е налице още приживе и на която дължим това, което прави възможно обикновеното съзнание. Всъщност в днешно време има отвращение към тези въпроси; хората не са склонни да ги изследват. И дори добрите, блестящи мислители се страхуват да проникнат в онези области*, за които днес се говори във връзка с проблема на смъртта. Така се получава, че такова...

Той изобразява човек като *Морис Метерлинк* в наскоро публикуваната му малка книжка „За смъртта“ – която, именно защото толкова брилянтно разглежда всичко съществено по темата, трябва да бъде прочетена – който представя най-погрешните възгледи за всичко, свързано с проблема на смъртта. Той, който е способен да говори по много интелектуален начин за всички останали области на живота, е бил обречен да се провали по този въпрос, защото, както е видно навсякъде, има особен начин на подход към нещата; начинът да описва смъртта със същите средства за познание, както външните неща. Той не е духовен изследовател. Следователно той не знае, че тези средства трябва да бъдат изоставени, ако трябва да се изследват областите, свързани с проблема на смъртта. Метерлинк е в същото положение, в което някога са били математиците по отношение на проблема, наречен „квadrатура на кръга“. Имало е време, когато в математическите среди редовно са били представяни на съответните власти решения за това как да се превърне кръг в квадрат. Всички решения обаче били незадоволителни и днес всеки, който все още се бори с този проблем, се смята за дилетант, защото сега е строго доказано, че проблемът не може да бъде решен по този начин. Докато преди човек все още можеше да бъде смятан за гений, опитвайки се да реши „квadrатурата на кръга“, днес всеки, който дори се опита, е дилетант. Що се отнася до въпроса за безсмъртието, възгледите на хората също ще се променят, точно както са се променили възгледите на онези математици. Защото дори днес някой все още се опитва да намери решение на „квadrатурата на кръга“ в друга област; но човек би трябвало да му каже: Вие изисквате да се докаже, използвайки средствата на обикновения живот, какво...

Това са мистерии на смъртта. Но когато става въпрос за доказателства, най-важното е те да бъдат разбрани. И затова трябва да се разбере също, че доказателствата, които се опитват да демонстрират мистерията на смъртта и безсмъртието, използвайки средствата на обикновения живот, са невъзможни, защото именно в ежедневието си сме скрили силите на безсмъртното, за да можем да станем самоосъзнати човешки същества в нашето смъртно състояние.

Но Морис Метерлинк разкрива друга отличителна черта. След като разсъждава за всичко – понякога по изключително остроумен начин – той стига – малко по-блестящо, по-литературно от Макс Мюлер, който е бил малко по-професорски строг – до заключението, че душата следователно трябва да свикне с факта, че никога не може истински да проумее мистериите на съществуването, нито в този, нито в следващия живот. След това той продължава, казвайки: Вероятно е добре, че човек не може да ги проумее. И добавя: не би пожелал на най-лошия си враг способността да проумее истинските мистерии. Всъщност той се страхува, че светът ще стане „свободен от мистерии“, ако те бъдат разгадани, че ще загуби целия блясък на мистерията, ако човек проникне в мистерията на смъртта. Той смята за ценно една мистерия да си остане „мистерия“, за да не се разсее чудото в душата при разкриването на такава тайна. Затова Метерлинк казва, че не би пожелал на най-лошия си враг истинските тайни да бъдат открити, дори ако този враг притежава интелект, много по-голям и по-могъщ от неговия собствен. Вече споменах в друг контекст, че тайните не намаляват, когато са представени по начина, по който духовната наука подхожда към тях.

може да говори. Защото именно това, което изследваме като мистерии, не прави живота по-повърхностен , а по-дълбок, все по-дълбок. Защото е вярно, че когато се вгледаме в нещо от предишния си земен живот, това не решава загадката на живота за нас по повърхностен начин, нито пък наистина лишава мистерията на живота от нейния блясък, а само я прави по-голяма, още по-блестяща. Духовното изследване не прониква в нещата по такъв начин, че мистериите на съществуването да бъдат лишени от възхитителния си характер, а по-скоро по такъв начин, че възхищението може да бъде допълнително засилено, като можем да изследваме причините зад нещата. Следователно, човек трябва да отговори на човек като Метерлинк, който говори за смъртта и казва, че не би пожелал и на най-големия си враг да бъдат изследвани мистериите, че мистериозното не се отнема от живота, като се стремим да го изследваме. С една привидно тривиална „дума“ – макар че не е тривиална, а е мислена съвсем сериозно – човек би могъл да изрази това, което би искал да каже на човек, който желае да запази живота по такъв начин, че да го смята за „непостижим“. Човек би могъл да ги попита: Ако бяхте сигурни, че някой е роден сляп, бихте ли го посъветвали това, което го заобикаля, да остане загадка, да не се подлага на операция и светът да не озарява вътрешното му същество с блясъка си? Бихте ли възразили тогава, че не бихте пожелали на най-големия си враг загубата на чудото на света, като го накарате да се подложи на операция? — Всеки, който би отговорил с „да“ на този въпрос, че светът би загубил блясъка си за човека, роден сляп, ако се подложи на операция, би могъл да отговори с „да“ и на въпроса, поставен от Метерлинк.

В края на книгата си той заявява, че светът би загубил
блясъка си, ако тайните му бъдат изследвани.
Хуманистичните изследвания ще покажат, че това не е така,
когато се изследват мистериите на света. И нашият
емоционален живот, по-специално, чрез изследване на
смъртта, ще стигне до разбирането, че смъртта е
необходима връзка в целия живот и че не само е вярно
твърдението на Гьоте, че природата е измислила смъртта,
за да има много живот, но че за човешкия живот е вярна
следната поговорка: Природата се нуждае от смъртта, за да
извади все нови слави от семето на живота.

ЗНАЧЕНИЕТО НА БЕЗСМЪРТНОСТТА НА ЧОВЕШКАТА ДУША

Берлин, 4 декември 1913 г.

Продължавайки размислите *от* предишната лекция, днес трябва да ви говоря за значението на безсмъртието на човешката душа. Не е в природата на духовната наука да обсъжда тема като значението на човешкото безсмъртие от гледна точка на концептуални дефиниции или теоретични дебати. Вместо това , в днешната лекция ще предложа редица предложения от областта на изследванията на духовната наука , които могат да хвърлят светлина върху това, което може да се нарече значение на човешкото безсмъртие.

Дискусиите, проведени тук миналия четвъртък, ясно показаха, че същността на духовното изследване се крие именно в проникването до онази част от човешката природа , която може да се нарече безсмъртното ядро на човешкото съществуване . Намирането на това безсмъртно ядро е основната задача на духовната наука. И беше казано, че изследването, способно да проникне в сферата на човешкото познание, където се намира това безсмъртно ядро на човешкото съществуване, е това, което произтича от развитието на самата човешка душа – човешката душа, единственият инструмент, чрез който влизаме в духовния свят.

наистина да проникне . Често се твърди, че всичко в духовното изследване зависи от това отделните човешки личности да постигнат – чрез упражненията за душата, вече очертани тази зима – способността да доведат тази душа до такава степен, че тя да е способна да упражнява истински вътрешна духовно-психична дейност, която се практикува, така да се каже, отделена от физическото тяло, отделена от работата, чрез която се извършва всяка друга човешка душевна дейност в хода на ежедневието. Че това освобождение на човешката душа от тялото е възможно, възможно чрез интимни процеси на развитие на душата, е това, което се опитам да посоча по-специално в последната си лекция. И освен това се опитам да посоча, че за духовния изследовател, който се е научил наистина да свързва смисъла с думите „да преживяваш извън тялото“, тази човешка душа също се разкрива със своите качества, с онези качества, които сами по себе си показват как животът на тази душа се простира отвъд раждането и смъртта.

Сега, в хода на днешните разсъждения, ще видим как подобно съзерцание на човешката душа, постигнато чрез посвещение, придава смисъл на думата безсмъртие. Но като въведение бих искал предварително да подчертая, че наистина живеем във време, в което, така да се каже, дълбоката човешка мисъл и по-сериозното съзерцание на човешкия живот постепенно ни водят по пътя, който духовната наука посочва за проблема за безсмъртния живот на човешката душа. Много може да се посочи в това отношение; но от тази гледна точка трябва да се подчертае само един момент: а именно, за да се придобие смисъл за

Човешкото безсмъртие. Трябва да се спомене умът, който се смята за една от водещите фигури на съвременния просвещенски мироглед: *Лесинг*, и как той се е опитвал да осмисли идеята за безсмъртието.

В този труд, в който Лесинг в известен смисъл дава своето интелектуално свидетелство за човечеството, той стига, както му се е струвало, до обновяване на вековната човешка идея за повтарящи се земни животи; и стига до това заключение, защото се чувства задължен да разбере целия исторически живот на Земята в контекста на човешкото развитие като образование на човечеството. Лесно е да се отхвърли това свидетелство на Лесинг, което той представя като заключение на своите мисли, чувства и стремежи – както със сигурност биха искали да направят мнозина в наше време – като се каже: Дори великите умове остаряват и след това се отдават на различни фантазии. Но всеки, който се е научил да уважава интелектуалния живот и интелектуалните стремежи, със сигурност няма да може да отхвърли по този начин „Образованието на човешката раса“ на Лесинг, най-зрялото му произведение. Не мога да навлизам в подробности за неговото творчество тук; мога само да посоча как за Лесинг историята се представя като прогресия на човечеството от по-примитивни форми на човешки живот и възприятие към все по-развити; и Лесинг схваща това развитие на човечеството като мистериозно образование, дарено на човечеството от духовния свят. Той разграничава отделни епохи в развитието на човечеството и от тези съображения за него – човек, който, разбира се, все още не е могъл да стъпи на основите на нашата съвременна духовна наука – възниква следният въпрос:

Как може индивидуалният душевен живот на човек да бъде поставен в рамките на цялостното историческо развитие на човечеството? И той стига до заключението: Само когато човек вземе предвид повтарящите се земни животи на човешката душа, може да постави индивидуалния душевен живот в хода на историческото развитие. Когато човек си представи, че душата, която живее днес, е живяла многократно, когато човек си представи, че е живяла в предишни епохи на историческо развитие, в които е попивала това, което предишните епохи са могли да внушат на душите – когато човек си представи душата по такъв начин, че тя взема със себе си от предишните епохи плодовете, които е могла да вземе от тези епохи, след като е преминала през чисто духовно съществуване между смъртта и следващото раждане. Така за Лесинг въпросът е задоволително решен: Ами душите, които са живели в древни епохи и не са участвали в това, което прогресът на човечеството е могъл да предложи на душите по отношение на по-висши сили на развитие? За Лесинг отговорът се крие във факта, че това са същите души, които са живели по-рано, които са пренесли плодовете на минали епохи в сегашното си съществуване, които сега, освен това, което вече са вложили в себе си, се стремят да придобият това, което настоящето може да предложи – и които, с това, което извличат като плодове от сегашното си съществуване, сега се впускат в чисто духовен живот след смъртта, носейки тези плодове на свой ред в бъдещи епохи на човечеството, за да участват в това, което прогресът на човечеството може тогава да им предложи. Така, за Лесинг, смисълът на безсмъртието на човешката душа едновременно осветява цялото

Смисълът на историческото развитие на Земята. Ето как за него възниква този смисъл и по този начин веднага възниква възможността да размисли, че животът на отделния човек, в това, което той вътрешно съдържа, е по-голям и по-обхватен от това, което може да се изрази в един живот между раждането и смъртта. И както човек разглежда индивидуалния живот по такъв начин, че тази индивидуална човешка душа живее от раждането до смъртта, интегрирайки се и организирайки се според това, което този живот може да предложи, след което преминава през портата на смъртта, освобождава физическото си тяло и навлиза в духовен свят, за да търси по-нататъшното си развитие, така и в смисъла на Лесинг може да се разбере цялото историческо развитие на човечеството, всъщност дори цялото развитие на самата Земя, в това, че това, което човечеството живее на Земята, е „душата“ на Земята, а всичко, което геологията, биологията и другите науки изследват, е „физическото тяло“ на Земята, което, както вече може да се докаже днес в смисъла на съвременната физика, един ден ще се отдели от сливането на всички човешки души по същия начин, по който индивидуалното човешко тяло се отделя от индивидуалната човешка душа при смъртта. След това обаче, след като тялото е паднало от него, Земята продължава към бъдещо въплъщение в космоса, за да се издигне до бъдещи духовни и материални висоти. Може да се види как смисълът на цялото човешко съществуване и всъщност самият смисъл на развитието на Земята произтича от тази мисъл на Лесинг. Лесинг не е бил възпрепятстван от тези мисли от възражението, че това е мисъл, която човечеството е имало в най-примитивните етапи на своето духовно развитие; но след това тя е изчезнала от културното развитие. Напротив: Лес-

Лесинг завършва своя трактат върху „Образованието на човечеството“, казвайки: Трябва ли тази идея да е по-малко ценна, отколкото когато за първи път е осенила душата – отколкото сега, когато е парализирана и отслабена от софизма на школата? И Лесинг несъмнено вярва, че едно бъдеще на човешкото интелектуално развитие ще възстанови на душите това, което междувременно е било загубено за тях.

По този начин човек достига до реални, истински сили, които пренасят резултатите от древни времена в настоящето и в новите времена. По този начин човек надхвърля онази невъзможна гледна точка, от която, въпреки привидния стремеж към реализъм, се говори за „идеите“ като действащи в историята на човечеството, сякаш „идеите“ някога биха могли да бъдат реалности! Но идеите не могат да бъдат ефективни в историята, защото просто идеите са абстракции, нищо реално. Лесинг обаче си представя, че истинският човешки живот на Земята се разгръща чрез реалностите на човешките души, които пренасят от една епоха в следващата постигнатото в една епоха. Тук ние стоим на почвата на духовни реалности, които държат заедно историческите епохи на човечеството.

Сега въпросът е: Какво казва интелектуалното изследване в по-тесен смисъл, както е предвидено тук, за тази идея, до която Лесинг е стигнал чрез определени исторически необходимости?

Духовното изследване стига до точката на наблюдение, до истинско наличие пред въображението или пред другите органи на умственото възприятие, на това, което може да се разглежда като надхвърлящо раждането и смъртта на човешкото същество. За да се демонстрира това, трябва да се посочи още веднъж с няколко думи какво

което се представя на духовния изследовател в истинско психическо преживяване. Ако той позволи на посочените в предишната лекция упражнения наистина да работят върху душата му и по този начин стигне до психическо преживяване, след като самата душа се е оттеглила от физическо-телесното и е достигнала до преживяване в духовната сфера, тогава тази душа, която духовният изследовател е направил независима от физическо-телесното, има това физическо тяло до себе си или пред себе си, преживява това тяло по такъв начин, че то е подложено на смъртта като нещо външно; докато ежедневието иначе протича по такъв начин, че човек развива съзнание само когато е, така да се каже, във физическото си тяло и го използва като инструмент, за да направи това, което е тогава около него, обект на своето съзнание, а именно физическия, сетивен свят.

Нека си представим живо какво е истинското преживяване *на* духовния изследовател: че той, с това, което душата наистина е, се издига над тялото си, че укрепва и засилва вътрешните сили на душата до такава степен, че вече не е зависим от възприемането единствено с помощта на физически инструменти, а може да ги насочва в себе си без физически сили. Тогава духовният изследовател стига до много специфично прозрение: откъде всъщност идва, че човек има съзнание в ежедневието сетивен живот. След това, когато духовният изследовател наистина е освободил психическото си преживяване от физическото тяло и това физическо тяло съществува редом с него или пред него, той се научава да разпознава как всъщност възниква целият този ежедневен психичен живот. Бих искал да използвам сравнение, за да илюстрирам как възниква ежедневието психичен живот. В края на краищата, духовният изследовател прави душата...

да не живее за нищо друго освен за това, което вече е. Това, което той постига, е просто, че може духовно да наблюдава, да вижда какво иначе се случва в ежедневието. За духовния изследовател тогава става ясно, че дейността на духовно-психичното – сега схваната чисто духовно-психично – действа върху тялото по такъв начин, че преди всичко, нека го наречем така, човешката нервна система се обработва, обработва се по такъв начин, че тази обработка може да се сравни с писането на букви на хартия. Моля, обърнете внимание: това, което духовният изследовател първоначално разпознава като духовно-психична дейност, не е мислене, не чувство, не воля, нито дори това, което човек разпознава като душевна дейност в ежедневието; по-скоро това е това, което първоначално действа във физическите му органи и, бих казал, ги обработва толкова пластично, че те първо влизат в онези движения, за които говори материалистическият мироглед. Тези движения в мозъка, в нервната система и т.н., наистина са там и в този смисъл материалистическият мироглед трябва да бъде напълно съгласен с тях. Тези движения, тези вибрации в мозъка, присъстват точно когато пиша буквите, които поставям на хартията, когато пиша. Но както моята дейност е писане, така и първата дейност, която човек развива, е да впише в нервната си система това, което нарича „букви“, които след това се възприемат от душата в движенията, вибрациите и цялата дейност, която извършват, по такъв начин, че да бъдат сравними с възприятието на моите собствени букви, които съм написал. Единствената разлика е, че когато пиша, съзнателно пиша буквите на хартията и мога също така съзнателно да ги прочета отново; докато когато пиша с

Умът , във връзка с външния свят, несъзнателно вписва физическите дейности, които трябва да се извършват в нервната система, във връзката ум-тяло. След като съм ги вписал, те се случват и аз ги наблюдавам; това наблюдение е съзнателният живот на душата.

Така виждаме, че това, което наистина може да се нарече духовно-психично, се крие зад духовно-психическата сфера, която се развива в ежедневието, и между истинската духовно-психична сфера, тази, в която живее духовният изследовател, когато се е научил да преживява без тяло, и между духовно-психическата сфера в ежедневието душевен живот се крие цялото физическо преживяване. Между истинската ни духовност, между истинската ни душа и ежедневието съзнателен живот се крие нашето тяло. Но това, което това тяло преживява, как това тяло се поставя в непрекъсната органична дейност, така че съзнанието да може да се отразява обратно към нас като огледало или като образ от огледало, това, което това тяло постига – това е резултатът от духовно-психическата сфера. Зад тялото си ние стоим с нашата духовно-психична сфера и в тази духовно-психична сфера, стояща зад тялото, се крие безсмъртната същност на човешкото същество.

Ако човек направи това разграничение, той вече няма да търси смисъла на безсмъртието на човешката душа в продължаващото съществуване на онези душевни съдържания, преживявани между раждането и смъртта; по-скоро ще трябва да търси истинския източник на безсмъртието в това, което се крие зад ежедневието. Сега задачата е да се разбере какво се крие зад това ежедневие. Това може да се постигне само чрез насочване на вниманието към самата същност на духовното изследване на душата.

От това, което току-що обсъдих, става ясно, че ежедневноното съзнание, съзнанието, което развиваме в обикновения живот, зависи от отразяването си от вътрешността на тялото, точно както нашият собствен образ се отразява в огледало. Всеки, който не търси духовно-психическия елемент зад образа, а вярва, че духовно-психическият елемент произтича от тялото като негова функция, като негов ефект – всеки, който мисли материалистично в това отношение – е за някой, който познава нещата и наистина ги е изследвал чрез духовно търсене, като някой, който би могъл да каже: „Виждам огледало пред себе си; колкото и да е странно, това огледало кара моя образ да излезе от неговата субстанция.“ Но то изобщо не го кара да излезе от неговата субстанция и е просто безсмислено да се вярва, че огледалото създава образа; по-скоро образът се отразява обратно от огледалото. По същия начин нашата собствена духовно-психична дейност се отразява обратно от тялото. Тялото ни може съвсем точно да се сравни с огледало, което отразява нашата умствена и духовна дейност, с единствената разлика, че ние стоим напълно пасивно пред огледалото, докато активно взаимодействаме с тялото чрез умствена и духовна дейност, вписвайки тази дейност в него, която след това се проявява за съзнанието. Сравнението – отражението, което виждам в огледалото – би било точно само ако извършвам дейност от вътрешността на тялото си, която би предизвикала процес в стъклото, който след това би причинил отражението; ако, с други думи, аз активно стоя пред огледалото и позволявам на определени излъчвания и т.н. да се излъчват, създавайки пресичания и други подобни, за да изведе след това съдържанието на ежедневноното съзнание и по този начин да направя възможно човешкото същество да...

се явява на себе си. От това обаче следва, че човек се нуждае от противотежест за живота между раждането и смъртта, нещо, в което да може да отразява своята умствена и духовна дейност. В момента, в който човек трябваше да развие такова съдържание на съзнанието, каквото съществува в ежедневието без тялото, той не би могъл да го направи, докато стои между раждането и смъртта. „Ако тялото се провали във функцията си на инструмент, човек нямаше да има противотежест; човек нямаше да има нищо, от което да може да се отразява умствената и духовната му дейност.“

Ако чрез споменатите упражнения духовният изследовател успее да отдели своя духовно-душевен аспект от физическото тяло, става ясно също, че неговият духовно-душевен поглед вече не може да бъде насочен към външния физически свят. Този външен физическо-сетивен свят изчезва от хоризонта на съзнанието в момента, в който духовният изследовател наистина отдели духовно-душевния аспект от физическия. Бих искал да спомена това само мимоходом за онези, които вярват, че духовното изследване може по някакъв начин да отклони човек от радостното, всеотдайно съзерцание на физическо-сетивния свят, който ни заобикаля в такова богато изобилие. О, не, това абсолютно не е така. Именно тези, които са станали духовни изследователи, откриват, че в момента, в който живеят в своята духовно-душевна сфера, съзерцанието *на* физическо-сетивния свят изчезва; но въпреки това, в неговата красота и истинска стойност, те го ценят още повече. Той се връща отново и отново, стига да му е дадена възможност да се върне, подсилен и ободрен от времето си в духовния свят; той развива още по-голям интерес към всичко, което е красиво там.

физическия свят – и освен това получава специална подкрепа да разпознава красотите, възвишеностите и величията на физическия свят в техните функции, които преди това са му убягвали без обучението, идващо от духовната наука. Подобни възражения като току-що споменатото се повдигат само от онези, които все още не са се занимавали по-отблизо с духовната наука.

Ако наистина е така, че физическият свят изчезва, когато ни липсва съпротивлението на тялото за възприятие – и духовният изследовател има това тяло до себе си, но не го използва като инструмент – тогава възниква въпросът: Как възниква истинското духовно съзнание? Не се ли нуждае духовното съзнание от противотежест? Не се ли нуждае душата от нещо, срещу което да може да се отрази, когато иска да влезе в духовно съзнание?

Инициационните изследвания отговарят на този въпрос, като заявява, че в момента, в който човек се възнесе от физическото тяло със своята духовна и ментална същност и живее единствено в духовния и ментален свят, той наистина се нуждае от противотежест, нещо, което сега служи като огледало. И това огледало е нещо, което в известен смисъл може да бъде понесено болезнено само в рамките на живота, дори преди смъртта, когато се преживява в духовно изследване. Тук отново стигаме до една от точките, където трябва да се подчертае, че духовното изследване не само води до блаженство, но и до трагични състояния на ума, до това, което, може да се каже, може да се понесе само с голяма вътрешна болка. Но именно с тази болка истинският изследовател трябва да си купи висше знание. Това, което след това се представя като противотежест...

Това е нашето собствено, индивидуално преживяване, през което сме преминали от детството нататък, което иначе можем да си спомним, което също пазим в паметта си. Но ние го пазим в паметта си по такъв начин в ежедневието, че сякаш сме вградени в него, че сме обединени с него. Нашите мисли, нашите преживявания, нашите болки, всичко, което помним, е по същество самите ние; ние сме съдържащи се в него, едно сме с него. Но при духовния изследовател се случва това, което иначе държи в паметта, да се изплъзне от него сякаш от черупка. Това, с което иначе е едно и за което си казва: преживял си го и сега се чувстваш обединен в мислите, усещанията и чувствата си с преживяното – това сега се усеща като външен образ на сън, като мираж, поставен пред себе си. Човек се чувства, сякаш увеличен, да излиза отвътре това, което отразява духовното и психическото. Това води до осъзнаването, че в духовния и умствен опит, в посвещението – не чрез преминаване през портата на смъртта – човек трябва да издържи да има собствения си живот като материална или субстанциална основа за преживяване, вместо външни физически впечатления, вместо това, което предоставят сетивата. В този живот, като в огледало, се отразява това, което човек може да възприеме духовно. Там човек се учи да познава себе си, до каква степен е станал добро или лошо огледало за духовния свят. Преди всичко, човек се учи какво означава наистина да има пред себе си това, което е преживял. Защото това сега е отразяващата повърхност, от която се отразява всичко останало, което се представя в духовния свят. Така, вместо тялото си да е инструмент за възприятие, човек сега има своето собствено [духовно] като инструмент.

Азът, собственото „аз“ на паметта, собствените преживявания. Тези преживявания , според съзнанието, трябва да се слоят с това, което човек преживява духовно; те трябва да отразяват обратно това, което човек преживява духовно. И сега става очевидно за това изследване, че човек осъзнава как в момента, когато вече не преживява собственото си вътрешно „аз“ в тялото си, както е в ежедневието, а по-скоро го има външно пред себе си като мираж – как в този момент това вътрешно „аз“ се представя като етерна същност, която расте все по-голяма, защото е вътрешно свързана с целия духовен космос. Човек се чувства сякаш е погълнат от духовния космос. След като е преминал през посочените преживявания, човек се чувства сякаш нещо съществува в човешкия живот между раждането и смъртта, обгърнато в силите на физическото тяло. В момента, в който човек напусне физическото тяло по време на посвещението, това, което е било държано заедно от силите на физическото тяло, се освобождава като *етерно тяло* . Обаче, това, което е било освободено, се стреми да се разпространи в духовния свят, ставайки все по-незабележимо – и човек винаги е изправен пред опасността, когато възприема духовно по този начин, собственото си аз, мисловното аз, да се разтвори в духовния космос и по този начин да го загуби от поглед, защото след разтварянето отражението вече не е там.

Докато физическото тяло съществува, то противодейства на това . В момента, в който човек е заплашен от опасността да загуби по-финия етеричен аспект на по-духовното тяло, физическото тяло проявява своите засилени сили.

И човек трябва да се върне към физическото тяло. Това е все едно човек да бъде принуден да се върне от силата на физическото тяло към ежедневно възприятие, към обикновеното виждане и към физическия начин. Но както можете да видите от този разказ, чрез духовно изследване човек се научава да разпознава момента, който трябва да настъпи в момента, в който физическите и химичните сили завладяват и отнемат външното физическо тяло в момента на смъртта. Човек се научава да разбира как съзнанието може да продължи да съществува след смъртта – но може да продължи да съществува именно защото физическото тяло, което сега се движи към своето разпадане, вече не призовава обратно току-що описаното по-fino етерно тяло – то може да продължи да съществува първоначално във формата, в която собственият ни опит стои пред нас като спомен, само докато силите на духовния космос не утвърдят вродения си начин на действие и това, което съществува като по-fino тяло, се разтвори в космоса.

Така виждаме как духовният изследовател, чрез своите преживявания, предизвиква онова състояние, което трябва да настъпи в човек, когато премине през портата на смъртта. Първо, като преживява процеса на смъртта в най-елементарната му форма, човек научава какво се случва непосредствено след смъртта. Но също така се научава да разпознава, че по този начин е схванал само първите периоди след смъртта. В моя „Очерк на окултната наука“ посочих колко дълго траят тези първи периоди след смъртта. Те варират, разбира се, в зависимост от характера на човек, но в крайна сметка само по отношение на дни. Споменът за миналия земен живот, който човек е преживял между раждането и смъртта, трае в дни. Той трае толкова дълго, колкото

силите на вътрешното, по-фино тяло, което носим в себе си и което се разкрива чрез инициационно изследване.

Когато човек разгледа обстоятелствата по описания начин, стига до въпроса: Какво определя продължителността на периода, в който може да се осъществи това припомняне? Ако сравним това припомняне с продължителността на времето, което човек може да преживее в обикновения живот, през което може да остане буден, като по този начин избегне заспиването, тогава имаме приблизително периода, който трае само в дни, в рамките на който се разгръща това припомняне за миналия земен живот. Следователно може да се каже: В зависимост от степента, до която човек има капацитета в етерното си тяло да позволи на живота да се разгърне, без да се налага да призовава силите на съня, без да се налага да призовава съня като противовес, продължителността на това припомняне е по-кратка или по-дълга, тъй като миналият земен живот от раждането до смъртта се представя след смъртта като картина на спомените, като жив мираж.

В областта на духовното изследване човек се учи да говори за такава продължителност, за тази, а също и за следващите, за които ще загатна накратко, чрез вътрешно съзерцание, а не чрез външно измерване. Това, което човек преживява чрез ретроспекция в посвещението, се разкрива по такъв начин, че той знае: то съдържа силите, които човек трябва да държи буден, преди сънят да го надделее. Следователно, това, което човек преживява там, се представя по такъв начин, че трябва да каже: този ретроспективен поглед върху миналия земен живот се преживява в продължение на няколко дни. Но това, което следва, също произлиза от духовно-изследователската перспектива. То не се разкрива само, така да се каже, в

не само разкрива какво е преживял човек в живота между раждането и настоящия момент, но и какво е преживял морално или по друг начин в сферата на своята компетентност и житейски умения. Това се проявява по много специфичен начин и тук отново стигаме до момент, в който трябва да се каже, че духовният изследовател вижда живот, който не е това, което би искал да преживее според желанията и преживяванията на ежедневието. Нека обсъдим разкритото тук чрез конкретен пример.

Оглеждаме се назад към живота си , гледайки към момент от времето, когато сме направили нещо нередно. И това нередно сега ни се явява в гореспоменатия мираж на миналия ни земен живот. Трябва да се каже обаче, че впечатлението за духовното изследване е такова, че този земен живот първоначално ни се явява сякаш в безразлична картина, като в таблица, почти като в мисъл. Постепенно излизайки от това – но по този начин обгръщайки погледа на *духовния* изследовател във все по-трагични конфликти – е нещо, от което бихме могли да кажем: цялата лична ценност на човек произтича от това, което е направил и преживял. Ако човек е извършил грешка, тази грешка изплува от таблицата на миналия земен живот, но отначало само по такъв начин, че човек следва образа: това е, което си направил. След това този образ е пропит от елемент на чувство, от емоционални сили, издигащи се от самата духовна и умствена сфера, и човек не може да не каже в отговор: Не можеш да бъдеш човекът, който трябва да бъдеш, ако винаги трябва да гледаш какво си направил; Можеш да бъдеш това, което трябва да бъдеш, само когато осъзнаеш тази несправедливост от възприятието на вътрешната си съдба, на кармата.

изтриеш !

Това е наистина това, през което трябва да премине духовният изследовател . След като наблюдава миража от миналия си живот, разгръщащ се пред очите му, който може да го остави безразличен, той трябва да възприеме това, което се откроява от него и се превръща в сбор от безброй самоукори, което ярко му показва неговата стойност, колко далеч е стигнал и какво трябва да направи, въз основа на това, което е направил, за да стане истински човек. Себепознанието – това е неговата особена характеристика: то става все по-трудно, все по-трагично, колкото повече човек напредва в него, и по-специално всичко, което не е трябвало да прави, се представя пред него като самоукори, така че той е пленен от тях, неспособен да откъсне духовния си поглед от тях, преди да са угаснали.

До този момент древногръцкият философ Аристотел вече е разпознавал гледната точка върху човешкия духовен живот от гледна точка на духовното възприятие и е разпознавал и какво следва от този мираж . Аристотел още в Древна Гърция е знаел, че когато човек е преминал през портата на смъртта, той наистина живее в собствената си същност, в истинското си битие – и живее по такъв начин, че поглеждайки назад, вече има опита от собствените си дела и злодеяния, върху които е насочен погледът му; само че Аристотел все още не е бил толкова напреднал като духовен изследовател, че разбирането му за тази ретроспекция да е било напълно развито.

...би го избягал . Според него, този ретроспективен поглед се простира до вечността. Аристотел не вижда възможност човек някога да го избегне; така че, след като е имал кратката ретроспектива, която се брои само в дни, човекът би имал другата, която би се представяла образно пред него за цяла вечност. Това е нещо от мрачността на аристотеловата философия, ако човек наистина я разбере. Аристотел вярва, че краткият земен живот съществува, за да се подготви за преживяване в духовния свят, в което човек, поглеждайки назад, е обвързан с визията за своето несвършено съществуване между раждането и смъртта; и животът му след смъртта би се състоял в това да бъде обвързан с тази визия. Неговият свят би бил да види себе си такъв, какъвто е бил в живота между раждането и смъртта; и точно както виждаме свят от животни, растения, камъни, планини, морета и т.н. тук, така и във времето след смъртта бихме били обгърнати от визията за преживяване на собствените си дела. Отличният учен на Аристотел *Франц Брентано ясно посочва това* в своята прекрасна книга „Аристотел и неговият мироглед“. Това, което току-що споменах – дори думите на Аристотел понякога да са такива, че човек може да спори какво е имал предвид – е напълно ясно от самите писания на Аристотел. Той просто още не е знаел, че това, което съвременните духовни изследвания могат да ни покажат, е просто един пасаж, ретроспективен поглед, пропит от вътрешни емоционални преживявания, който се представя пред човек, след като е преминал през портата на смъртта.

Какво открива духовният изследовател, когато проникне в областта, в която човекът навлиза, когато преминава през портата на смъртта?

Когато е довел своя духовно-изследователски поглед до точката, в която тялото му, така да се каже, не го възвръща твърде бързо, тогава се случва това, което следва преживяването на броенето на дни след смъртта - безразличният мираж на спомена като ретроспектива. Защото духовният изследовател може да се издигне по пътя си до такава степен, че първоначално възприема, като мираж, само отражението на житейските си събития и някои лесно очевидни духовни преживявания; след това тялото му може да възвърне това фино етерно тяло в него и той отново влиза в ежедневната реалност, сякаш от инициационен сън. Но ако той продължава упражненията, нарастващото внимание и преданост, все напред, тогава той действително стига до виждането дори на това, което изплува от този мираж, но сега изплува по такъв начин, че това, което все още не сме, това, което трябва да станем, се разкрива в гледката - в смисъл, че все още не сме, в смисъл, че сме извършили несправедливост, върху която трябва да гледаме. Ние все още не сме тези, които са елиминирали тази несправедливост от света; но ние трябва да станем тези, които елиминират несправедливостта от света.

И това отново е натрапчивият, вътрешно потискащият аспект на духовно-търсещия поглед: че чрез съзерцанието на вътрешния опит, събуден за саморефлексия, човек чувства пробудените сили, призовани съдбоносно да поправят всяка несправедливост; човек гледа несъвършенствата, които се вкопчват в него. Това човек възприема. Но човек също така все повече и повече осъзнава как трябва да действа, така че несъвършенството да изчезне, така че несправедливостта да бъде премахната. Човек възприема какъв трябва да стане. Това е себепознанието: човек чувства в себе си зародишните сили, които вече са надминали смъртта.

Напрежението става непреодолимо, принуждавайки човек да каже: Тези сили живеят в нас след смъртта; когато се освободим от физическото тяло, ние правим това, което те изискват. Сега трябва да оставя несправедливостта да съществува, трябва да запазя тези несъвършенства; но аз усещам тези сили: като зародишна сила в растение, чувствам силата, която може да премахне несправедливостта. Сега, чрез вътрешно прозрение, човек знае, че са необходими години, докато това, което се представя чрез собствения опит, постепенно развие силите, които наистина могат да поправят несправедливостта. Но те не могат да я поправят сега. Първо трябва да преминат през духовен свят, през свят на духовни преживявания. Точно както физическото съзнание, когато види залязващото слънце, си казва: „Сега трябва да преживееш нощта, тогава слънцето, което е залязло на запад, може да се появи отново на изток“, така и духовният изследовател знае, когато преживява силите, които се развиват като зародишни сили в душата: след като постепенно си развил тези сили, след като си разбрал вътрешно след смъртта – или си се научил да разбираш чрез години опит – какви трябва да бъдат силите, които могат да доведат до равновесие, трябва да се потопиш в духовен свят, за да откриеш там наистина силите, които сега са, така да се каже, събрани от този духовен свят, може да се каже, духовно вдъхнати, така че човекът, след като е преминал през този духовен свят между смъртта и прераждането, отново узрява, за да влезе в нов земен живот с тези сили, вътрешно култивирани по описания начин.

Но духовното изследване може също да даде представа през какво трябва да премине душата, когато след смъртта е придобила духовно тези сили в лицето на миналия си живот.

след като е осъзнала какви сили трябва да притежава, за да се подготви за нов земен живот по време на преминаването си през духовния свят. Защото дори ако духовният изследовател, чрез продължителна практика, успее да поддържа духовното си зрение достатъчно дълго, докато е в земния живот, той не може сам да трансформира тези сили. Но той гледа в духовния „свят“; той вижда материала за тази трансформация. Той вижда, така да се каже, силите, възникващи в него, копнеещи за нов живот. Точно както човек може да види бял дроб в човешки ембрион, който все още не се е появил на бял свят, и може да види, че когато влезе в контакт с въздух, той ще диша - така и когато душата се освободи от тялото, човек вижда в духовния свят духовните органи, вдишващи духовния въздух, които обаче се развиват духовно само когато се движат към нов земен живот. Това духовно развитие е нещо, което човек се научава да познава чрез пряко наблюдение; човек научава какво означава: да схваща духовната субстанция с духовни органи. Ако някой иска да използва израз за това, което се случва там с душата, никой друг израз не се представя в обикновения език освен да каже: Това е блажено преживяване в определен смисъл, защото е живот в дейност, непрекъснато призоваване и усвояване на духовна субстанция в съществуването между смъртта и ново раждане, сътворение, осъществяване на предпоставките за нов земен живот. В това съществуване душата се чувства като част от духовен свят и по този начин го преживява като небесно блаженство – след като е почувствала това, което трябва да намери трагично в и пред погледа на миналия живот – това, което трябва да се развие като зародишни сили, основани на миналия живот.

Така бихме имали заедно това, което можем да наречем смисъл на продължаващото съществуване, след като човек е преминал през портата на смъртта: първо, ментална, подобна на мираж ретроспектива на миналия земен живот, продължаваща дни; последвана от емоционално преживяване; защото това последно емоционално преживяване не е просто ретроспектива, а повторно преживяване на миналия земен живот, в което човек преживява всички несъвършенства и грешки, които е извършен, всичко, в което е трябвало да бъде различен, за да постигне в следващия живот това, което трябва да постигне, и развитие на силните страни, необходими, за да може следващият живот да бъде различен. Докато човек все още има ретроспективен поглед върху миналия живот, това е само умствено развитие на тези силни страни, което протича по такъв начин, че човек осъзнава: трябва да имаш тези или онези силни страни в идния земен живот. Но ако човек е преживял напълно живота си, ако е преминал отново през земния си живот в духовната сфера след смъртта, тогава той навлиза в чисто духовна област и там духовно вдишва всички онези сили, които след това се спускат, за да се съединят с това, което бащата и майката могат да дадат във физическата субстанция, и да образуват нов земен живот.

може да изглежда, че това, което току-що описах като преминаване на човешкото същество през живота между смъртта и прераждането, е наложило последващите земни животи да бъдат все по-съвършени. Това обаче на практика не е така. Не е така – и това отново се доказва от истинско духовно изследване, ако се вземе предвид само перспективата на душата, освободена от физическото си тяло – защото това, което е почти самоочевидно, е наистина вярно.

Един наистина велик ум от последните времена, говорейки с неспокоен ум , каза, че светът е дълбок, наистина по-дълбок, отколкото денят може да проумее, че можем само бавно и постепенно да постигнем това, което е присъщо в нас, и че човешките ни сили са доста несъвършени спрямо това, в което един ден трябва да се превърнат и **което може да застане пред нас като идеал за истинско човечество. Тогава става очевидно, че не винаги сме способни** след смъртта да предвидим какви сили трябва да придобием, за да изкупим греховете си. И тук действат много сили, така че да можем да вярваме, че можем да компенсираме това, което сме извършили от егоизъм в живота преди смъртта, с още по-голям егоизъм и да се опитаме да компенсираме това, което сме направили глупаво, с още по-голяма глупост. По този начин може да се случи следващото земно въплъщение да се окаже още по-несъвършено, с още по-сурово обучение от предишното. Като цяло обаче преминаването на човек през повтарящи се земни животи наистина е изкачване. Напълно е възможно, когато поглежда назад към минали земни животи, човек да се заблуждава относно това как нещо може да бъде поправено и това да доведе до привидни или действителни упадъци. Но като цяло, дълбоките „падения“ често са последвани от силни издигания, защото след смъртта се случва ужасното нещо: ние гледаме назад към това, което сме извършили, като към дълбока грешка или към това, което се е залепило за нас като към голямо несъвършенство и по този начин, след дълбокото падение, ще преживеем голямо издигане.

Много неща стават очевидни, когато духовният изследовател наблюдава живота с изострено око; защото наистина се случва

Това не е единственият фактор. Когато човек разглежда собствения си живот след смъртта като фон, той се слива с духовния свят, става едно цяло с него; така че когато чрез духовно и емоционално преживяване се сблъска с извършена в живота несправедливост, едновременно с това се сблъсква и с душата, срещу която е извършена тази несправедливост, и след това преживява несправедливостта, извършена към тази душа. Като цяло, разширяването на перспективата ни към духовната сфера ни води не само до собствената ни душа първоначално, но и до душата на друго човешко същество. Човек се учи да наблюдава душата на друг, така че, макар че може да е трудно да се повярва за днешното съзнание, той навлиза в наблюдение на душата на друг и наистина стига до съзряването на душа, която вече е безтелесна, *която* вече е преминала през портата *на* смъртта. Трябва обаче да се отбележи, че ако духовният изследовател се стреми да разшири собствения си живот до такава степен, че да проникне в сферата на опита – „царството“ се използва символично тук, разбира се – където пребивава всяка душа, тогава той може да стане свидетел на съдбите на тази душа след смъртта. Трябва да се каже обаче, че човек първоначално е свидетел на съдбите на онези души, с които е бил свързан в минал живот; но в по-нататъшно духовно преживяване, съдбите на онези души, с които е бил свързан в предишни земни животи, също излизат наяве. Тогава за духовния изследовател става очевидно, че той развива връзки с почти всички души на Земята; това разпознаване обаче често е изключително трудно и може да се постигне само с определени помощни средства.

Някои въпроси могат да възникнат у индивида, когато значението на човешкото безсмъртие се обсъжда по този начин.

Говори се за душата. Ако комбинираме обясненото в предишната лекция с представеното днес, може да се каже: Може да се разбере, че ежедневно съзнание може да се развива само като се разпростре като воал върху вечния аспект на човешката душа и че следователно развиваме сетивно съзнание, защото между раждането и смъртта замъгляваме това, което се разгръща след смъртта. Според казаното в последната лекция, ние трябва да носим смъртта в себе си, за да можем да имаме настоящо съзнание. Доколкото развиваме силите, които ни водят до естествена смърт, можем да развием ежедневно съзнание. Фактът, че можем да умрем, ни прави възможно да имаме сетивния свят около нас.

Следователно, може да се разбере, че човек трябва, така да се каже, да умре, когато е живял живота си пълноценно. Но за тези, които чуват подобни беседи за значението на безсмъртието, винаги трябва да се повдига въпросът: Ами онези животи, които завършват неосъществени, може би в разцвета *на* физическия земен живот, независимо дали поради вътрешна болест, слабост или нещастие? Какво може да каже духовният изследовател за такива смърти? Как се вписват те в пълния ход на земния живот и какво е тяхното значение за това, което човек носи през портата на смъртта, когато влезе в духовния свят?

искам да говоря абстрактно тук. Изнасям тези лекции тук от много години. Затова е съвсем естествено сега, след като подобна поредица е била изнасяна толкова много пъти, някои може да повярват, че описания като дадените тук са представени просто като твърдения.

Това е нещо, което човек ще преживява отново и отново: онези, които чуват подобни неща за първи път и не са запознати с литературата, повдигат възражения, които отдавна са опровергани. Напредъкът в тези дискусии обаче би бил невъзможен, ако човек трябва да повтаря едни и същи точки година след година. Следователно, в отговор на основателните възражения, които могат да възникнат, трябва да подчертая, че човек трябва да се опита да се задълбочи в литературата и да вземе предвид, че подобни възражения вече са били разглеждани и опровергавани в множество лекции.

Нека разгледаме случая, в който един процъфтяващ човешки живот е прекъснат от инцидент. Следното се разкрива пред духовния изследовател. Ако той проследи тази душа отвъд смъртта, става очевидно, че след като е преживяла този инцидент, тя е погълнала сили, способни да подготвят по-висши интелектуални способности за следващия земен живот, отколкото биха се развили, ако този инцидент не се е случил. Човек обаче би разбрал погрешно духовния изследовател, ако си помисли дори и за най-малката мисъл, че би било много лесно да станеш по-интелектуално напреднал за следващия си земен живот, просто като бъдеш прегазен от машина. Това не е така. По-скоро става ясно, че това, което е необходимо в човешката съдба отвъд смъртта, не може да се определи от съзнанието, което притежаваме между раждането и смъртта, а по-скоро от онова висше съзнание, което възниква преди раждането или след смъртта в чисто духовния свят. С осъзнаването, което имаме в

можем да развием физическо тяло , никога не можем да предвидим дали някое нещастие ще ни засегне по един или друг начин. Но в многобройни случаи за духовния изследовател става очевидно, че всъщност, по време на живот, предшестваш сегашното ни раждане като духовно преживяване, нашата душа, в чисто духовно съзнание, вече е довела до такава съдба, която с известна необходимост е довела до това нещастие. Не е за нас да решим това след раждането. *Преди* раждането ние насочваме съществуването си към нещастията, така че душата ни, така да се каже, да премине през възможността за външни физически дейности, разрушаващи физическото ни тяло, и по този начин, така да се каже, да има преживяването в момента на прехода: как функционира нашата човечност в разрушаването, ако това тяло няма да се развие естествено? Има смисъл – не за ежедневно съзнание, а за нашето свръхсъзнание – че човешките животи също могат да загинат от нещастия, така да се каже, преди да достигнат нормална възраст. Колкото и смело да е да се изрази подобно нещо в днешно време, все пак е необходимо да се посочи. И в много души, които духовният изследовател среща, в които открива този или онзи талант, присъщ на основната им нагласа, той може да проследи назад до предишни земни животи и да види как изобретателските сили, способностите за прозрение в по-широкия свят, които са способни да оказат голяма услуга на човечеството, са се развили чрез нещастия в определена възраст. Човек трябва само разумно да наблюдава как определена възраст е необходима за тази или онази дейност от оригинален характер. Великите изобретатели се раждат на определена възраст през период на силен натиск.

Техните способности водят до определени сили, издигащи се от дълбините на живота. Не е нужно това да е епохално изобретение; може да бъде и нещо, което обслужва изцяло обикновения, ежедневен живот. Това може да се основава на факта, че тази душа, в предишен земен живот, е трябвало да премине през условия на физически живот, които са разрушили тялото по това време. Преминавайки през силите, които разрушават физическия живот, душата придобива изобретателни сили, които управляват, насочват и проникват във физическия свят. Че подобни неща могат да бъдат изследвани, не може да се „докаже“ с обикновена външна логика; по-скоро може да се направи само това, което толкова често е било показвано в тези лекции: как духовният изследовател, чрез строго регулирана методология на своя душевен живот, стига до способността истински да наблюдава какво се случва в момента, когато една душа преживява някакво нещастие, което води до това или онова, или дори до смърт.

Или нека разгледаме друг случай: Ако животът на млад човек е прекъснат сравнително рано от болест, тогава за духовния изследовател става очевидно, че не е засегнат толкова интелектуалният живот в следващото въплъщение; а по същество животът на волята е засегнат в такъв случай. Отново, не бива да предизвикваме такова укрепване на живота на волята, което желаем в обикновеното съзнание, като ѝ позволяваме самите да се разболеят. Но ако в целия контекст на съществуването, което се управлява от духовния свят, човешкият живот е прекъснат в разцвета на силите си от белодробно или друго заболяване, тогава духовният изследовател много често открива...

Че такава душа, преминала през такава болест, не е била в състояние да развие онази вътрешна сила на волята, която до известна степен вече е била присъща в нея. Външното физическо тяло е оказало съпротива. Но понасяйки болестта и изпитвайки съпротивата на физическото тяло, духовно-психичното същество, докато след това е преминавало през живота между смъртта и прераждането, е намерило в тази съпротива това, което след това дава тази сила на волята. И именно чрез такова размишление става ясно, че животът придобива своя смисъл във всичките си аспекти.

Разбира се , трябва да се каже: цялото страдание, което изпитваме във физическия земен живот, оправдано изпитваме, когато се изправим пред житейските нещастия или собствената си съдба, това страдание винаги ще бъде там. То няма да бъде напълно елиминирано, но може би може да бъде смекчено, когато човек осъзнае, че от по-висша гледна точка на живота, мъдростта въпреки това пулсира и прониква в живота ни. От по-висша гледна точка, всяко страдание, вплетено в живота, изглежда като принадлежащо към неговото развитие и това е отправната точка за духовния изследовател: да предположи и намери мъдростта в света от самото начало. Той разглежда живота с всичките му добри и лоши късмети; и точно както резултатът от изчислението не е налице, докато изчислението не бъде извършено, така и мъдростта не съществува в човешкия живот, докато той не се убеди, в безброй случаи, с благоговение, че мъдростта въпреки това е в основата на целия живот. Тъй като сме потопени в преживяване, което трябва да се случи чрез тялото, нещастията ще имат съответстващ ефект, ще ни засегнат като човешки същества и животът в тялото би бил загубен, ако не беше това.

Изпитването на болка във времена на нещастие може да ни се струва нечовешко. Но точно както сетивното възприятие в живота замъглява духовната и психическата сфера в нейното вечно значение, така и физическият опит замъглява онази по-висша перспектива, от която целият съзнателен човешки опит изглежда пропит с мъдрост. Духовният изследовател не е безплоден като изсъхнала реколта, като е способен да зърне мъдрост дори в нещастieto. Не, именно защото може да се издигне до по-висока гледна точка, общият поглед върху живота му се струва от тази перспектива пропит с мъдрост, духовно пропит и рационален. След това, когато се завърне към земния живот и го преживее във физическото си тяло, той, разбира се, е също толкова чувстващ човек, колкото всеки друг. Точно както някой, който се изкачва на планински връх и се наслаждава на красивата гледка от върха, не бива да губи от поглед какво се случва в долината долу, така и истинският духовен търсач не може да загуби всяко състрадание и съпричастност към цялото човешко щастие и страдание, когато се сблъска с двете в живота между раждането и смъртта. Но именно това духовно изследване ни разкрива, че човечеството не е родено, за да се отчайва пред лицето на вечността, а по-скоро, че всеки поглед в царството на духа ни разкрива света като мъдър и смислен, и че познанието за истинското безсмъртие е едновременно знание за смисъла на безсмъртието.

Мога само да предложа намеци за човешкото безсмъртие и неговата природа, и от тези намеци трябва да се очертае смисълът на това човешко безсмъртие. Именно тези неща духовният изследовател трябва да изрази с думи, които лежат, така да се каже, извън обикновения живот, ако иска да посочи какво...

Човешките същества преживяват живота след преминаване през портата на смъртта. Това, което се преживява в обикновения живот, не предлага основа за характеризиране на живота след смъртта, ако трябва да се разбере в неговата духовна субстанциалност. Следователно, трябва да е ясно, че човек няма да може да пренесе образа на един-единствен лъв или една-единствена планина през портата на смъртта, а по-скоро онази вътрешна духовна и умствена дейност, чрез която сме способни да имаме планина като понятие, да я осъзнаваме или да си представим лъв. Това е, което носим през портата на смъртта. Именно това, което най-много носим през портата на смъртта, всъщност не е „реално“ в живота. Когато виждаме различни лъвовe, ние формираме понятието за лъва. Разбира се, детска игра е да се докаже, че понятието за лъва не съществува в сетивната реалност, а само отделният лъв; по същия начин не е понятието за планината, а само отделната планина. Но това, което ни позволява да разпознаваме и разбираме планини и лъвовe, да схващаме духовната и умствената сфера, да разпознаваме справедливостта, свободата и т.н.; това, което ни прави способни да живеем с човешка душа, както със себеподобните си; това, което ни позволява да проникнем в човешката душа чрез мистериозни симпатии, това мистериозно преплитане от душа на душа – което вземаме със себе си през портата на смъртта. И когато се повдигне въпросът: Ще се съберем ли отново с близките си след смъртта? – можем да кажем : **Ще се съберем отново с тях ! Има събиране с тези, които са били близки до нас приживе.** Дори между раждането и смъртта съществуват връзки между душите, които принадлежат към извънземния свят – каквото и да не е то все още.

Погледът е фиксиран върху физическата гледка, защото погледът на душата е пленен от нея.

Да изследваш духовния свят непременно означава едновременно с това, ако човек наистина стигне до това духовно измерение, да разпознае неговата вечност. Да разпознаеш човечеството като дух означава да разпознаеш вечността на човешкия дух. И като духовен изследовател, колкото и странно да изглежда, човек всъщност трябва да каже следното: Който смята духа за смъртен, не може истински да го разпознае. Философите, които не вярват в безсмъртието на човешката душа, са за изучаването на душата това, което ботаниците, които отричат съществуването на растенията, са за изучаването на душата. Именно специфичният начин на гледане на света на духа, както разкрива перспективата на духовния изследовател, позволява да се каже: Душата се научава да разпознава духовното като нещо самоочевидно, точно както ботаникът разпознава растението такова, каквото е. Следователно можем да кажем, че най-ценното нещо за целия човешки живот, по отношение на духовния и умствения свят, по отношение на поведението на човешката душа след смъртта, е това, което е скрито от външното възприятие във физическо-сетивния опит, това, което не се възприема в този опит. Всеки, който желае да внесе понятия в живота, който се разгръща след смъртта, всеки, който не желае да страда от „глад за понятия“ след смъртта – ако мога да използвам израза – трябва да придобие понятия, които дори тук, в земния живот, не се простират само до това, което е възприемаемо за сетивата, а отиват отвъд него. Това, което знаем от духовната наука, можем да се храним с понятия в живота след смъртта. Ако някой вярва, че гладът за понятия след смъртта ще го убие, със сигурност трябва да се каже, че душата, тъй като е безсмъртна, наистина е под

Човек може да страда от глад за понятия, но за разлика от физическото тяло, човек не може да умре от глад за понятия.

Следователно, бих могъл да ви предложа само няколко намека за значението на безсмъртието на човешката душа. Естествено, този, който предлага подобни намеци, знае най-добре какви възражения могат, или често трябва, да бъдат повдигнати срещу тях от някой, толкова дълбоко потопен в съвременното съзнание на нашето време. Живеем в епоха, която, от една страна, е напълно против да признае, че развитието на душата, обсъждано тук, наистина води до чисто духовно преживяване, където това, което беше обсъдено тук, се проявява; но в същото време живеем в епоха, в която в подсъзнателните дълбини на човешката душа съществува копнеж за трансцендентност на знанието на интелекта и това, което е свързано с интелекта. Може би има хора, които ще кажат: Защо човечеството не може да остане с това, което природата му е дала, с интелекта и сетивата, които са му дадени естествено? Но това би било все едно да кажем, че едно дете трябва да остане с това, което има като дете, и да не се учи какво трябва да прави като мъж. Човекът, който каже, че душата трябва да остане със способностите, които вече са ѝ дадени, би стоял в абсолютно същата позиция.

Виждаме навсякъде, че човек може да се освободи от най-грубите предразсъдъци, породени от века, че може да стигне до истинската природа на това, което представлява същността на човечеството. Може да се види как съвременните философи се дистанцират от чисто физическия опит и интерпретациите, основани на чисто физическия опит. Интересно обаче остава, когато

Колкото и да се проваля човек, френският философ *Бергсон* вижда в паметта нещо, което води към духовната сфера. Но такъв пример показва колко е трудно за съвременните философи да съберат смелостта да признаят духовния свят. А в други случаи човек вижда как здравословният умствен живот, когато се развива здравословно, достига до самата порта на духовната наука. Най-интересното е, че това, което в обикновения живот се нарича внимание, когато е повишено до краен предел, предлага възможността да превърне човек в нещо друго. И тогава, когато човек вижда как един много важен съвременен философ, *Макгилвари*, който *въпреки това остава заседнал в съвременните концепции*, стига от здравословното състояние на американската природа точно до точката, в която си казва: Ако човек иска да познае истинската природа на душата, ако човек иска да знае какво е душа, какво е безсмъртие, тогава това може да се постигне само чрез развиване на вниманието. И Макгилвари стига до заключението, че чрез усилие, чрез увеличаване на силата на вниманието, човек може да знае, че чрез това усилие човек стига до разбиране на нещо духовно и умствено, което преживява като вътрешна дейност. От това може да се види как подобни начинания водят до самите врати на духовната наука.

Или друг пример: Изпитах огромно удовлетворение, когато попаднах на трактат, написан от един много надарен директор – *Дайнхард* в Бромберг. В него се вижда как един високообразован човек от своето време, който все още не е могъл да знае нищо за хуманитарните науки, се бори с най-висшите въпроси на човешкото съществуване. Това наистина...

И други са го правили. Но е интересно да се види как в лекцията, в която този директор представя идеите си за безсмъртието на човешката душа, редакторът обръща внимание на писмо, което е получил от този директор, в което последният пише: ако все още му се даде възможност да продължи усилията си в тази посока, той би искал да покаже как душата продължава да работи върху едно крехко тяло в живота между раждането и смъртта, което след това преминава през портата на смъртта. Окуражаващо е да се види някой, в ерата на разрастващия се материализъм, да се бори със същия проблем, разгледан в тези последни две лекции, които се опитаха да покажат, че духовното изследване позволява да се схване безсмъртната същност на човечеството, което се развива и продължава да се развива, преминавайки през портата на смъртта, за да се подготви за нов земен живот в своето пътуване през духовния свят. Това, което тук е наречено „духовно-психично ядро“ в своето развитие, този директор нарича „фино тяло“, което *душата* се организира, за да я пренесе през смъртта, и в което могат да се съберат по-фините сили, от които душата след това се нуждае, за да продължи развитието си в живота като цяло.

Въпреки че днес великите и възхитителни постижения на външната наука отклоняват вниманието от духовната и умствената сфера и следователно безсмъртието на човешката душа не е нито признато, нито разбрано, въпреки това, от друга страна, се вижда борбата за концепции, които дават на човечеството картина на това, което съществува след смъртта, и какво, защото не е само след смъртта,

Смъртта не е просто налице, а, както е казал Хегел , „също присъства в живота“, внасяйки сила и сигурност в живота и правейки човека напълно човек. А за тези, които могат да живеят без тези „метафизични неща “, може да се каже, че животът не може да се разгърне по друг начин, освен като извлече от дълбините си, дори ако зрението на душата може да бъде замъглено за цели епохи, онова, което отключва естествената перспектива към царството на вечното, безсмъртното.

Следователно, може да се каже, че дори за това, което днес изглежда парадоксално, ще узрее времето, когато то ще бъде разбрано по същия начин, по който винаги са били разбирани постиженията на науката, които са развили човечеството. Вече посочих, че човек се чувства в хармония с духовната наука, със съвременната наука, с всички личности на човешкото развитие, които проникват в ума и неговия живот . Следователно, в заключение на тези размисли , чрез които се опитах, бих казал, да тълкувам със заекване значението на безсмъртието на човешката душа – защото човек може да говори за тези неща само със заекване – бих искал да се позова на нещо, което произлиза от гръцкия философ *Хераклит* , който от гледна точка на своето време предлага дълбоки прозрения за преживяването на космоса; нещо, което произлиза от душата на този философ, който чувстваше собствената си душа повлечена от „потока на ставане“, както той наричаше цялата вселена. Хераклит виждаше истинската характеристика на космоса в ставането, в безкрайния процес на ставане. За него „битието“ беше илюзия. Това, което *съществува*, всъщност е само привидно там.

Всичко е в потока на ставане, във фина дейност, а душата е вплетена в тази вечно течаща дейност. За Хераклит огънят е бил символ на ставане и той е чувствал собствената си душа поставена в огъня на ставане на космоса. Живеейки духовно в него, той е усещал, като вътрешно преживяване, като пряко вътрешно наблюдение, импулса на безсмъртието. И така го е изразил, така че думите му, променени само леко, да могат да формират заключението на размислите за човешкото безсмъртие, които заеквайки се опитах да изразя днес . Вярно е - както разкрива обученото око на духовния изследовател:

Когато душата, освободена от физическото си тяло, се извиси към свободния етер, тя се разкрива пред себе си като безсмъртен дух, освободен от смъртта!

МИКЕЛАНДЖЕЛО И НЕГОВОТО ВРЕМЕ

ОТ ПЕРСПЕКТИВАТА НА

ХУМАНИТАРНИТЕ НАУКИ

Берлин, 8 януари 1914 г.

Днешната лекция е замислена като епизод от поредицата лекции на този зимен цикъл. Тя ще служи на тази цел по подобен начин на миналогодишната поредица за Леонардо да Винчи и Рафаело. Целта ми с подобна епизодична лекция от областта на културните или арт изследвания е да демонстрирам как хуманитарните науки се опитват да проникнат в същността на историческото развитие и човешките личности в него. С днешната лекция ви моля да имате предвид, че по самата си природа, тъй като хуманитарните науки са в известен смисъл все още в начален стадий на развитие, подобна лекция също трябва да се счита за първи опит.

Историята, подобно на другите науки, се счита за истинска наука в наше време. Въпреки това, една много забележителна съвременна книга отрича правото на историята да се нарича наука, твърдейки, че историята е просто сбор от отделни събития и факти, които не се случват втори или трети път по начина, по който ни се струват в историята; така, един остроумен съвременен човек, който е именно този, който се бори срещу научния характер на историята, казва:

Ако човек знае нещо за една дъждовна капка, може да каже нещо научно за нея според законите, които тя следва, защото другите дъждовни капки следват същите закони. Това може да се направи с всеки бръмбар и с всичко, което в известен смисъл принадлежи на света по повтарящ се начин. Историческите факти стоят сами по себе си; човек може да ги разкаже, но не може да основава на тях нищо, което би могло да се нарече наука в истинския смисъл на думата. Ако човек вземе предвид онези понятия и идеи, които днес се наричат научни, по които се съди за науката, тогава всъщност трябва да се съгласи с човека . Въпросът е различен обаче, ако историческото разглеждане се вземе в смисъла, който често е бил посочен тук и за който по същество не друг, а *Лесинг* е знаменосец на съвременното време. Вече посочих как Лесинг също разглежда историята като развитие или може би днес би трябвало да кажем като възходящо изкачване на цялото човечество, по такъв начин, че това, което го носи от епоха в епоха, е самата човешка душа. Смисълът и съгласуваността навлизат в историята в момента, в който вече не е необходимо да я разглеждаме просто като сбор от последователни събития, които не се повтарят, а по-скоро когато можем да я разглеждаме като процес, в който душите многократно се изразяват в последователни земни животи, така че това, което е действало върху душите в древни времена, се пренася от тези души, преминава през духовния свят между смъртта и новото раждане и се опложда там, за да се появи след това в нов земен живот по такъв начин, че истинският прогрес и развитие да се случат в последователността на животите.

историческите събития са възможни. Така, чрез хуманитарните науки, историята отново се превръща в наука – не защото законите се повтарят в нея, както във външната природа, а защото можем да разглеждаме историята като това, което се доближава до човешките души в последователни животи от епоха на епоха, така че всъщност не самите закони, а по-скоро душите, които повтарят живота си, непрекъснато влизат в живота. Тогава обаче разглеждането на епохите става смислено; тогава характерът на една епоха ни се разкрива като значим за това, което душите, идващи от по-ранни епохи, могат да преживеят ново, нещо, което не са могли да преживеят преди и което сега пренасят в по-късни епохи.

Бих искал да кажа: може би не теоретично или абстрактно, а интуитивно, чрез идеалистично и артистично съзерцание, човек може да се сблъска с убеждението за такъв ход на човешката история, когато разгледа великите епохи на художественото развитие и великите творци в тяхното развитие. Такова убеждение, подобно на това за завръщането на душата, за цялостния живот на човек, което се разгръща по такъв начин, че трябва да правим разлика между едната част от съществуването между раждането и смъртта и другата част между смъртта и новото раждане в духовния свят; убеждението за тези повтарящи се земни животи не може да се постигне чрез никакъв вид абстрактно съзерцание. Но който се занимава със съзерцание на живота, който се опитва да обясни мистериите на съществуването от всички страни, ще открие, че – както казах, не по бурен начин – това убеждение може внезапно да дойде при него, но че в душата това убеждение за повтарящото се...

Колкото повече човек разглежда реалността в нейната цялост, толкова повече тя трябва да се развива във все по-отделна форма на живот. Бих искал да въведа такава глава за съзерцанието на реалността, оставяйки , така да се каже, на всеки индивид да си направи собствени заключения, като се опитам днес да разгледам как *Микеланджело* се позиционира в западния интелектуален живот.

Ако разгледаме този западен духовен живот, всъщност целия духовен живот на човечеството, от гледна точка на повтарящите се земни животи, тогава трябва да си кажем: В това човешко развитие има своя цел последователните епохи да са фундаментално различни, душите в тези епохи винаги да преживяват различни неща и различни неща. Само някой, който гледа много късогледо *на* човешката история, може да се отдаде на идеята, че тази човешка душа, каквато е днес, винаги е била една и съща, откакто се е издигнала повече или по-малко от животинската си природа. Всеки, който се задълбочи във времената на по-ранната история, всеки, който по-специално се доближи до предхристиянските времена, използвайки методите на духовната наука, ще открие, че цялото фундаментално разположение и предразположение, конституцията на човешката душа, е била различна в по-ранни времена и се е променила значително в хода на човешкото развитие до нашето време, така че конфигурацията на душата винаги е била различна в последователните периоди на човешкото развитие. Това обаче става важно, когато вземем такъв важен художник като Микеланджело по негово време, шестнадесети век, и го сравним с художници, които в по-ранни епохи на човечеството са градили върху основа, сравнима с неговата.

Подобни области са постигнали подобни неща. Всъщност, в историческия анализ, гръцката скулптура и това, което Микеланджело ни е дал, се появяват едно до друго, сякаш инстинктивно. Но за всеки, който разгледа въпроса повнимателно, огромната разлика между гръцката скулптура и творенията на Микеланджело става очевидна, дори когато се разглежда само това, което съществува исторически. За да разберем това, е необходимо накратко да разгледаме конкретния начин, по който гръцката скулптура може да ни въздейства, феномен, който често се пренебрегва днес.

Наистина е доста жалко, че подобна лекция не може да бъде изнесена със слайдове или други помощни средства; въпреки това, съдържанието на развитието на изкуството вече ни е достъпно днес в толкова отлични репродукции на множество произведения, че е лесно за всеки да добие представа, също и чрез изображения, за това, което ще си позволя да обясня днес. Когато *Херман Грим* започва да пише прекрасния си труд за Микеланджело през 50-те години на 19-ти век, той дори не може да си представи да го обогати с илюстрации, докато когато е преиздаден четиридесет години по-късно, той е снабден с илюстрации, които правят възможно, може да се каже без преувеличение, да се разкрият нечувани тайни за Микеланджело, които не биха могли да се получат от това, което преди това човек можеше да почерпи само от разказа на Херман Грим за „Животът на Микеланджело“. Фотографията и фотогравюрата напреднаха толкова бързо през последните десетилетия, че сега наистина става въпрос за спасението на човечеството.

е да се получи поне бегла представа за това, което е било известно като конфигурация на идеите, конфигурация на формите и други подобни в развитието на изкуството през вековете.

Когато човек позволи на гръцкото изкуство, скулптурата, да извърши магията си върху него, трябва да каже: тя ни въздейства по такъв начин, че не можем да се откъснем от чувството, че най-доброто, може би дори най-доброто, което днес вече не съществува, от гръцкото изкуство трябва да е говорило на хората като послание от друг свят. Нямам предвид външните аспекти – защото не искам да правя нехудожествено наблюдение – че гърците са изобразявали предимно богове, божествени действия и свръхчовешки дела. Нямам предвид това, не съдържанието на изкуството, а самото артистичност на изкуството, създаването на формата. Как се е случило това? Това се е случило, защото гъркът е носел в душата си нещо, което не е възприемал директно от природата чрез външните сетива. Гъркът е носел в себе си вътрешно, интуитивно знание за това как се формира човешкият организъм. Всичко, което Гърция е можела да предложи за образованието на човешката душа, е допринесло за това. Но за това допринесе и фактът, че гърците са живели в различна епоха от човешката история, в която душата все още се е чувствала тясно преплетена със своя организъм, където хората са чувствали по съвсем различен начин: ту движиш ръката си, ту ръката си, раменете си, образува остър ъгъл, ту прав ъгъл, ту тъп ъгъл; ту ръката или кракът ти разтягат този или онзи мускул. Това битие-в-себе-в душата, това взаимопроникване, това усещане за органичното същество, свързано с душата – това е гръцко чувство, гръцко усещане. Следователно, трябва да се каже – че със сигурност може

Трябва да се каже, дори и може би да не се признава от мнозина днес: гърците са притежавали пряко, вътрешно, усещано познание за собствения си организъм. И художникът не е създавал фигурите си чрез външно наблюдение на природата, не от външни модели; по-скоро чрез вътрешно познание е придобивал разбиране за тази или онази мускулна позиция и стойка и връзката ѝ с психиката, като е насищал организма си с вътрешното си състояние и е довел до разцвет във вътрешния си живот.

От това, което е останало, със сигурност може да се различи следното: когато гъркът е извайвал своя Зевс, той е бил вътрешно потопен в настроението на Зевс, душата му е била пропита от зевсовото чувство; тогава е знаел какви вътрешни напрежения е събуждало зевсовото или херейското чувство и отвътре е отпечатал формата му върху материала. Той е поставил душата си в материала. Съвсем естествено е, че нашата съвременна епоха вече не притежава голяма чувствителност към тази съвсем различна гръцка чувствителност. Но тъй като е била толкова различна, остатъците от гръцкото изкуство също изглеждат на проницателното око съвсем различно от всички по-късни произведения на изкуството: те ни се струват по такъв начин, че ни говорят за това, което човечеството преживява като свой вътрешен свят. Те изразяват духовното и всичко в гръцкото изкуство изразява духовното. Човек може напълно да пренебрегне дали това е Зевс, това е Хера или други богове; това е напълно без значение, защото по този начин се отклонява от художественото съображение и навлиза в сферата на романистичното. По-скоро важното е как гъркът е изобразил своя Зевс и своята Хера, как те изглеждат пред нас, толкова самостоятелни —

Това са начините, по които нашият вътрешен живот се е разтворил в нас и ние се чувстваме затворени в него , когато усещаме, в органичния рефлекс на мускулното напрежение, какво прави душата в организма, когато се преживява в това състояние. Този повече или по-малко затворен аспект на душата, който прониква в пространството, който се разкрива на външния свят, това е характерно за гръцката скулптура. И когато погледнем такова гръцко произведение на изкуството, си казваме: Да, това е самодостатъчно, това е свят, който иска да се разкрие такъв, какъвто е. Груповите изображения също трябва да се разглеждат по този начин, чак до Лаокоон. Той стои там, за да ни позволи да почувстваме нещо от духовен свят, а наоколо е останалата част от човечеството, светът, и там стоим ние самите. Само като обърнем душата си към произведението на изкуството, то има връзка с нас. Но това произведение на изкуството не принадлежи на същото пространство, на същия свят, в който вървим със стъпките си, в който си говорим ежедневно; то попада извън този свят. Сега, нека се отдръпнем от гръцките произведения на изкуството – имам предвид „Мойсей“ на Микеланджело, който е бил предназначен да бъде част от никога неосъществения „Паметник на папа Юлий“ – тогава наистина трябва да признаем: Никой художник никога не е уловил библейския пасаж, че на еврейския народ е даден пророк в лицето на Моисей, на когото никой друг никога не би могъл да се сравни, който е видял Бог лице в лице; никой художник не е изразил този библейски пасаж за мощното въздействие на Моисеевата воля толкова живо, колкото Микеланджело. Всичко ни показва водача на народа, който пронизва нацията с духа си, който излъчва волята си над цял народ и който става техен учител далеч отвъд собствения си живот. Преливащ от сила.

Този Мойсей е толкова преливащ от човешка сила, че вярваме в нещо нереалистично за него. Както е добре известно, той носи два рога на главата си. Но да кажем, че това са символи на сила, не казва цялата история. Нека художник, по-маловажен от Микеланджело, създаде фигура и прикрепим два рога към нея; може да са едни и същи символи, но вероятно не бихме им се възхитили, защото не бихме могли да им повярваме. Микеланджело представя своя Мойсей, толкова изпълнен с воля, по такъв начин, че знаем: в него има сила, сила, която може да се прояви чрез нещо необикновено. Вярваме в роговете на Мойсей; това е важното. Не е важно какво човек изобразява, а че човек вярва в това, което изобразява, дори в детайлите, дори и да са нереалистични.

Нека обърнем погледа си от Мойсей към „Гиганта“, il Gigante, към Давид. Ще обсъдим този Давид от друга гледна точка по-късно; нека първо го разгледаме в сравнение с гръцката скулптура. Как стои той? Той стои по такъв начин, че да изрази момента в душевното си състояние, когато осъзнава какво го очаква от ръцете на Голиат. Той посяга към прашката; това е моментът, в който е на път да извърши делото си. Фигурата на младия Давид е била изобразявана няколко пъти преди това, например от *Донатело* и *Верокио*, но по такъв начин, че делото вече е било извършено. И в произведенията на Донатело, и на Верокио Давид е изобразен с главата на Голиат под краката си. Микеланджело избира различен момент: моментът, в който душата на Давид осъзнава какво трябва да направи. Този момент е великолепно уловен. Кой би повярвал, че той просто улавя, както в гръцка творба, вътрешен

Състояние на духа, психическо състояние? Но както при Моисей, това не е единственият проблем при Давид; изразява се и нещо друго. Този Моисей и този Давид стоят пред нас по такъв начин, че можем да повярваме, че Моисей също би могъл да се издигне, да продължи да върви; той живее в същото пространство, в същия свят с нас, в който ние самите насочваме стъпките си; той е поставен в същото пространство, в което живеем и ние. Така, извадени от чисто психологическата сфера и поставени в света, който ни заобикаля, са тези фигури. Ако бяхме видели Давид, изобщо нямаше да се изненадаме, ако той действително вдигне ръка, за да хвърли нещо в следващия момент.

Това е значителният преход от старата към новата епоха – и Микеланджело е най-важният ѝ представител от тази гледна точка – това е значителният преход, тъй като гръцките художници са създали произведения на изкуството, които ни говорят по такъв начин, че отричат външния свят, че стоят сами по себе си, сякаш са самостоятелни и въздействат върху душите ни, сякаш са от друг свят. Микеланджело, от друга страна, поставя своите фигури в самия свят, в който сме поставени ние самите; те живеят в нас. И в преносен смисъл може да се каже: докато гръцките скулптури дишат само въздуха на душата, въздуха на боговете, фигурите на Микеланджело дишат въздуха на света, в който ние самите живеем. Не става въпрос за това дали се използват крилатите фрази на идеализма или реализма, а по-скоро за това да се признае как Микеланджело е най-важният художник, който извлича фигури от душата и ги поставя изцяло в земното съществуване, така че те да стоят сред човешките същества като живи същества.

Ако приемем това, тогава Микеланджело

Ако, така да се каже, интелектуалният прогрес на човечеството му е поставил специална задача, тогава вече не се изненадваме как от най-ранна младост той е внесъл способностите за тази задача директно от интелектуалния свят в живота си. Нека теоретиците на наследствеността се опитат да съгласуват теориите си с Микеланджело! Той произхожда от благородно семейство, макар и станало буржоазно, и което по-късно е изпаднало в бедност - знаем това от неговата биография, защото той непрекъснато ги е подкрепял. Това е семейство, което със сигурност не притежава нищо от това, което представлява специфичното призвание на Микеланджело. Първоначално той е бил предопределен да бъде ученик като всеки друг. Но той винаги е рисувал. И рисувал е по много особен начин, така че никой не е знаел откъде го е взел; и накрая баща му е нямал друг избор, освен да го изпрати в *Гирландахо* като чирак. Но момчето не е могло да усвои много оттам, въпреки че Гирландахо е бил велик художник. Това, което Микеланджело е рисувал, е изникнало естествено от самото му същество. Но за него се е случило и нещо друго. Тъй като талантът му бил признат чрез рисунките му, принцът Медичи, *Лоренцо де Медичи*, го приел в дома си и той израснал там три години. Микеланджело е роден на 6 март 1475 г.; живял е в къщата на Лоренцо от 1489 до 1492 г. Това, което е търсил, това, което е било от особено значение за него, са били признато малките останки от античността, от античната скулптура. Но много скоро той съчетал – и това е характерната черта – това, което е видял и което му е направило дълбоко впечатление, с усърдно, интензивно изучаване на анатомията. И сега виждаме как...

Прецизно познание за вътрешната структура на човешкото тяло. Във всичко, което е създал, е видно как е прилагал анатомичните си изследвания, как е придобил тези знания: ако душата трябва да преживява това или онова, ако трябва да има това или онова настроение и състояние на ума, тогава е необходимо да се знае как се държи този или онзи мускул.

Сега виждаме как две течения са се слели в душата на Микеланджело . Той е видял какво е различно от всичко, което талантът на неговото време би могъл да създаде, защото човечеството вече е напреднало в различна епоха, какво е формирало отличителния характер на гръцкото изкуство; но той също така е имал нужда, тъй като способността да усеща характеристиките на тялото е изчезнала по негово време, както е било възможно гръцкото изкуство, да погледне структурата *на* тялото отвън, да погледне външната му форма. Това, което гъркът е преживял в себе си чрез вътрешното си чувство за живот, Микеланджело е трябвало да преживее чрез външните си сетива, чрез гледане на природата. Той е трябвало да черпи от природата чрез външните си сетива това, което гръцкият художник е успял да получи от себе си чрез все още активното чувство за живот в него. - Такъв случай ни показва как напредва душевното развитие на човечеството, как душата не може да направи в една епоха това, което може да направи в друга епоха, и как, ако трябва да се постигне нещо велико, душата трябва да го постигне по различни начини в различните епохи.

Ако сега видим как Микеланджело, въз основа на това, което вече е придобил по току-що описания начин, е завършил това прекрасно произведение като много млад мъж през 1498 г., което веднага ни посреща отдысно-

Когато влезем в базиликата „Свети Петър“ в Рим и видим неговата прекрасна „Пиета“ , когато видим какво е постигнал със средствата си в това ранно произведение, което все още носи някои следи от италианската художествена традиция, произлизаща от Чимабуе и Джото, и което почти все още запазва византийски характер, въпреки това виждаме как, вливайки се в това произведение, това, което произтича от прецизното наблюдение на човешката форма. И Микеланджело успява дори там да създаде, чрез външно наблюдение, скулптура, която наистина може да се изправи редом с гръцкото изкуство. Какво е станало необходимо? Външното наблюдение е станало необходимо. Това може да се изучи именно в произведението „Пиета“. Защото виждаме как нещо напълно чуждо на гръцкото изкуство е повлияло на непрекъснатото развитие на човечеството от времето на Гърция. Гърците са притежавали онова чувство за живот, което се усеща вътре в себе си. Това естествено е породило възможността да се разкрие как изглежда човешката форма в това или онова настроение. От гръцки времена нататък, онзи мироглед, който произлиза от юдаизма и намира своя връх в християнството, се е разпространил на Запад, онзи мироглед, който винаги носи в себе си нещо от заповедта: Не си прави образ на духовно!

знам колко хора са се замисляли, че между гръцката епоха и епохата на Микеланджело се намира период, в който е станало наистина практически да не се създава образ на божественото. Първите християни не са изобразявали Христос в образи. Те са изобразявали символи, символа на рибата, монограма на Христос, но никакво изображение – точно както евреите не са създавали образ на своя Бог.

И сред Десетте Божии заповеди, една изрично гласи : „Не си прави образ на Господа, твоя Бог!“ И ето – влизаме в Сикстинската капела, най-важната капела в християнския свят, и откриваме, че тази заповед е нарушена от Микеланджело! Тази висота на художественото представяне, която Микеланджело постига, когато изписва тавана на Сикстинската капела и дори изобразява Бог Отец няколко пъти – този най-висок разцвет на християнското изкуство е могъл да бъде достигнат само чрез нарушаване на тази заповед. Но между тези две епохи се е намирало времето, в което всичко това е трябвало да бъде подготвено, времето, което наистина илюстрира как не използваме външно сравнение, не нещо, което представлява просто аналогия, когато казваме: Последователните епохи на човешката история работят по такъв начин, че наистина между „дневните“ периоди на историята се намират „нощни периоди“, в които определени човешки способности трябва да преминат в състояние на латентност, сякаш в сън, за да могат по-късно да се появят отново, укрепени. Постигнатото в гръцката скулптура е трябвало да премине през епоха, в която заповедта „Не си прави никакъв кумир“ е важала и за изкуството. Дори създаването на скулптура е трябвало да премине през „период на сън“ – и тогава откриваме „деня“, пробуждането, но в различна форма, отново при Микеланджело. Но докато в природата всичко се повтаря по един и същи начин, ден след ден, следващото растение като предишното, именно в прогреса на човечеството характерната черта е, че душите, пренасяйки плодовете си от една епоха в следващата, едновременно претърпяват възход, метаморфоза, трансформация.

Но трябва да се премине през епоха на застой на човешките способности в тази или друга област.

Така виждаме как, в междинния период, през който изкуството, така да се каже, е спряло, се е появил християнският идеал – не в деноминационен смисъл, а от изцяло междуденоминационна перспектива, която всеки трябва да признае, независимо от деноминацията – насочеността на душата към вътрешността, към интернализацията. Колко безкрайно по-вътрешно е това, което се изразява в младата майка, държаща починалия си син в скута си, в онази група „Пиета“; колко безкрайно по-вътрешно е то в крайна сметка от всичко, съдържащо се в гръцките произведения на изкуството! То е по-вътрешно и е трябвало да се формира във време, когато органичното вече не е било преследвано с вътрешното чувство за живот, а когато душата е трябвало да се интернализира и тайните на природата е трябвало да бъдат усвоени чрез външните сетива.

Колко различен от гръцките скулптори е Микеланджело, който стои в началото на модерното време, в зората на съвременната материалистическа епоха, когато човешките сетива са били насочени навън към външната природа. Човешките души е трябвало да преминат през период, в който сетивата са били култивирани и напрегнати до най-висока степен. Ние все още сме в тази фаза. Но всичко в човешкото развитие трябва да има противотежест. Така, от една страна, виждаме Микеланджело като художник, който трябва да излее душата си във външния свят, за да събере формите си от природата. Но за да не създава просто външното, това, което сетивата възприемат, той формира от вечно течащото—

От това развитие произлиза онова, което се е вляло в човечеството във вътрешните дълбини на душата. Микеланджело е трябвало да изрази тази вътрешна дълбочина на душата с външни средства: в това, което е почерпил от външната природа, той е могъл да излее безкрайната вътрешност на човешката душа. И така виждаме тялото на Христос Исус, лежащо в скута на младата му майка, и вярваме, че можем да видим в камъка: Да, това тяло е красиво човешко тяло, точно както природата го е замислила; Микеланджело е успял да почерпи това от нея. Но нещо друго се изправя пред нас, нещо, което ни показва, така да се каже, два аспекта: Какъв мир на смъртта се излива върху това тяло! И докато съзерцаваме цялото, лицето на младата майка, която държи в скута си възрастния, вече мъртъв Христос – и въпреки това е толкова млада, че никога не би могла да бъде майка на този човек във външната, реалистична реалност – едновременно с това имаме чувството от вътрешността на изваяния камък: това, което е мъртво там, е гаранцията за вечния живот на човешката душа! Най-дълбокият вътрешен живот, най-висшите тайни, които се крият зад природата, реалистично изразени с помощта на средствата на природата, които Микеланджело ясно е изучил!

И когато виждаме Микеланджело да се завръща от Рим във Флоренция, ставаме свидетели на забележително зрелище. Там лежи стар мраморен блок. Скулптор се е опитал да издълбае нещо от него; не се е получил. На Микеланджело е възложена задачата да създаде нещо от него. От този блок, който е бил предназначен за нещо друго, той създава Давид. Ако човек обмисли това и след това добави онова, което е събрал от външната природа чрез сетивата си, тогава вече може...

Да наблюдаваме как всъщност работи Микеланджело и как той толкова ясно ни показва чрез творчеството си, че все още гледа, с част от чувството си, към времена, които все още носят нещо от вътрешното знание на човечеството за определени мистерии. От една страна, Микеланджело стои здраво в началната точка на модерното време. Но в тази начална точка на период, който дължи всичко на външното сетивно наблюдение, той е само толкова велик, защото е носил в душата си нещо от споделен опит от по-ранни епохи, нещо, което му позволява все още вътрешно да усеща нещо от това, което Гьоте нарича „духът на телата“, „духът на външната природа“.

Тук бих искал да посоча нещо, което твърде често се пренебрегва днес. Ако човек е придобил определено око за въображение, особено чрез хуманитарните науки, и се разхожда – дори не през мраморно поле, а просто през някаква скална маса – тогава, пред лицето на разнообразните скални образувания, той има чувството: това трябва да стане това или онова. Човек може да види още от камъка, който е изправен пред него, в какво трябва да се превърне. И неслучайно човек открива толкова много разкази за омагьосани рицари на кон или по друг начин сред жителите на такива региони; защото ако тук-там някой камък стърчи от скалата по особен начин, тогава хората стават скулптори и разказват, че някой рицар е извършил злодеяние там и е бил превърнат в камък за това. Скулптурното въображение действа върху камъка по такъв начин, че човек си казва: с малко усилие трябва да си позволиш да се преобразиш в това, което живее в природата като човешка или животинска форма. По този начин човек възприема нещо от това, което Гьоте нарича „дух“.

природа “. Минералите не са еднакви; всяко вещество изисква своя собствена особеност. Веществото съдържа определени тайни, които трябва да извлечем от него. И един каменен блок, стоящ пред душа като този на Микеланджело, има такъв ефект, че той започва да го обработва, създавайки модел единствено за своите мисли. Моделът обаче няма друго значение, освен първоначално да представи неговата собствена идея. Самият камък дава намерението за това, което той създава. Той стои пред камъка – искам да опиша нещо радикално – и го вижда такъв, какъвто е: *така* трябва да бъде позиционирана ръката, *така* трябва да бъде поставен кракът, *така* трябва да бъде всичко и никакъв друг начин. Микеланджело е и художник, който не е загубил нито едно парче от камъка, тоест, който не е отчупил ненужно нищо от него. Затова той започва, като обработва камъка от всички страни, където е основната му лицева страна и където човешкото тяло има център на тежестта си, първо нежно, почти сякаш рисува релефно, оформяйки повърхността така, че първоначално нещо стои там като един вид фантом на това, което ще се превърне. Едва тогава той започва *да работи* с ръчната бормашина – Микеланджело все още не е познавал движещата се бормашина – и едва тогава започва да издълбава по-нататъшни вдлъбнатини. Едва тогава започва непрекъснатата работа с остър чук и длето и накрая се създава впечатлението, че блокът се е предал, след като е било премахнато това, което не му е принадлежало, това, което е можел да даде сам по себе си. Следователно, художник като Микеланджело никога не би изобразил мотив в бронз или друг материал по същия начин, както го изобразява в камък. Това, което човек вижда като израз на лицето в поетичен, романен смисъл, не принадлежи към изкуството на скулптурата. Скулптурата принадлежи към това, което току-що се опитам да характеризирам:

Да разгадае какво е омагьосано в камъка; да извлече от самия камък това, което душата на народа усеща, когато види омагьосан рицар или нещо подобно в този или онзи камък. За да извлече това обаче, Микеланджело е трябвало да притежава точни познания за това какво може да предложи анатомията, защото е трябвало да адаптира външните си сетива към материала, защото вече не е можел да има вътрешното чувство за живот, което все още е присъщо на гръцкото изкуство. И чрез това щателно изучаване на анатомията той стои в изходната точка на модерното време по отношение на природата и по същия начин на изкуството, в същото отношение, до което е довела естествената наука. Не е случайно, че денят на смъртта на Микеланджело е рожденият ден на Галилей, един от основателите на съвременната естествена наука. Когато Микеланджело артистично синтезира това, което идва от древна епоха, но като художник го пронизва с възприятието на своето време, той стои, като художник, в отношение към природата като съвременния естествоизпитател по свой начин, само че в сферата на науката. Това е другата гледна точка, която може да се вземе предвид особено в случая с неговия Давид, защото Микеланджело е имал работа с блок, който вече е съществувал и е бил предназначен за нещо съвсем различно, и от който е трябвало да извлече тайната за това какво ще бъде; тогава от него се е появил прекрасният Давид.

Така виждаме, че човекът е напълно потопен в най-съкровенията природа на своето време, в това, чрез което неговото време се свързва с предходното и от своя страна формира отправната точка за следващото. Това, което обясних, е истински микеланджеловската същност. Това, че той създава Мадони, че изобразява този или онзи християнски мотив, се крие в цялата култура; това е

му отвън – може би повече, отколкото на който и да е друг художник. Това, което той е внесъл във времето си с душата си, е това, което се опитам да характеризирам, и това е видно и в много други произведения. Неговият свят на изкуството е едно цяло със света, в който живеем. Неговите произведения на изкуството заемат същото пространство, в което ние самите стоим. Това е практически лайтмотивът в творчеството на Микеланджело. Всичко, което прави, е повлияно от този лайтмотив. Вижте Мадоните на Микеланджело, Мадоната с младенца. В изображенията на Мадоната детето обикновено почива много малко в скута на майката. В параклиса Медичи, след като преминава през тази фаза, Микеланджело преминава към изобразяване на детето толкова голямо, че то стои до майката, че може да крачи с краката си, защото той също иска да го постави в пространството, в света, в който сме ние. Той създава в детето същество, идентично с нас в истински смисъл; следователно, той трябва да го извади от неговата неподвижност, от вътрешното му уединение; Той трябва да го задвижи така, че освен факта, че стои там в мрамор или е запечатано в картина, то да живее в точно същия свят, в който живеем и ние. И дори когато по-късно видим как е изрисувал Сикстинската капела, онзи прекрасен таван, където е изобразил цялата предхристиянска епоха заедно със сътворението на света по великолепен начин, когато видим древните пророци и сибили, поставени отстрани, когато позволим на всичко това да ни повлияе и след това се запитаем: Какво ни интересува повече, какво е изразено там или по начина, по който Микеланджело го е направил? – тогава човек понякога има чувството, че скъсяването на този или онзи крак, тази или онази позиция на тялото, непосредственото-

Барът изразява това, което току-що се опитам да изобразя като нерва на изкуството на Микеланджело, и е дори по-интересен от всичко друго, което изразява съдържание, което изразява нувелистика, което може да бъде дешифрирано по един или друг начин.

Не е чудно тогава, че този художник си е поставил задачата – и първоначално е бил подкрепен в това от *папа Юлий II* – да създаде нещо, чиято цялостна конфигурация е свързана с непосредствения живот на неговото време. Не по същия начин, както Зевс, Хера и Аполон, дори във формата, показана от Аполон Белведерски, са все още вградени в гръцкия свят; те са толкова дълбоко вградени в гръцкия свят, че принадлежат, така да се каже, на друга сфера, че се разкриват от друго пространство; не, Микеланджело е искал да създаде произведение, наистина гигантско произведение, което да израсне извън времето по такъв начин, че целият ход на събитията от онова време, неговото вътрешно формиране, неговият фундаментален характер и първична природа, да се влеят в това произведение като течение. Пред Микеланджело и пред много от неговите съвременници, папа Юлий II е стоял като могъщо възплъщение на времето, този папа, който обичал да се сравнява с Павел. Като могъщия владетел на своето време, така е виждал себе си, така е стоял пред своето време. Това, което е движило епохата, е живяло в душата му, в делата му. Когато една душа изпревари времето си по този начин, тя има връзка със силите, които действат върху душите. Всичко, което представляваше най-съкровения нерв на епохата, трябваше да се слее и да се съхрани, сякаш вкаменено, в това произведение, така че културното течение, намерило израз в папа Юлий II, да се съхрани в камък, в гигантския „Паметник на папа Юлий“.

Паметникът, който Микеланджело си е поставил за цел да създаде, паметник, върху който е възнамерявал не само да включи образа на папа Юлий II, но и на Мойсей, Павел и многобройни други фигури, всички от които биха могли да представят силата, която в рамките на такава внушителна и могъща личност е раздвижвала самата сърцевина на времето. Точно както самите тези сили са действали, както са били изразявани чрез душа, така и те е трябвало да бъдат изляти в камъка. Камъкът е трябвало да носи това, което е било живо и това, което е трябвало да бъде увековечено в бъдещите поколения, така че идните поколения да могат да погледнат този паметник и да намерят в него великия земен надпис за продължаването на културната епоха на Микеланджело. Наистина гигантско начинание! Нищо чудно, че душата на Микеланджело, на която е било позволено да се заеме с такава задача, е изглеждала на съвременниците му като „ужасна“ и се е страхувала от него. Той е притежавал нещо неразбираемо.

Папа Юлий II обсъжда с него плана за този надгробен паметник. През 1505 г. Микеланджело се завръща в Рим. Папата обаче е разубеден от плана от различни хора, които му казват например, че ще донесе лош късмет, ако работата по надгробния му паметник се извършва, докато е жив, и т.н. Завистта и ревността играят роля и *Браманте, архитектът на базиликата „Свети Петър“*, *по-специално* настоява папата да не го прави. И така се случва, че въпреки че работата по паметника е поверена на Микеланджело, той е изоставен. Всъщност, той трябва да преживее горчивия опит да му бъде отказана аудиенция при папата, когато един ден се опитва да получи информация. Затова той бяга от Рим и се завръща едва след като папата му дава специални обещания.

Не мога да навлизам във всеки един детайл, но бих искал да се спра на това, което е важно във връзка с влиянието му върху времето. Микеланджело е работил върху много фигури за паметника. Например, фигурите на робите са запазени, но преди всичко великолепият Мойсей, който е трябвало да бъде част от този паметник. Този паметник обаче никога не е завършен по начина, по който е трябвало да бъде; останал е само жалък остатък, който обгражда Мойсей в църква в Рим, така че поради малкия размер на пространството човек не може напълно да разбере значението на Мойсей.

Когато Микеланджело бил в Рим и изпитвал чувство на срам, че не му е била дадена възможност да продължи работата по паметника, те се опитали да му предложат някакъв вид споразумение. Микеланджело преди това няколко пъти се е опитвал да рисува и е постигнал големи неща; но никога не се е чувствал истински художник. Сега се опитали да го умиловат, като му поверили декорацията на тавана на Сикстинската капела. Без да бъде адекватно подготвен за това, според собствените си стандарти, той се заел за работа. Работил е върху нея четири години, от 1508 до 1512 г. Човек само трябва да си спомни какво е имал да каже за това време, изливайки дълбоко разтревожената си душа – докато е работил там горе на тавана, постоянно накланяйки главата си толкова назад, че все още е трябвало да я държи в крива позиция месеци след това. Вече не можел да държи главата си изправена и очите му били толкова разместени, че можел да чете само под ъгъл. Междувременно бил в застой с плащанията. На всичкото отгоре трябвало да изпраща всяка свободна стотинка у дома на нуждаещото се семейство.

Семейство. Невероятно трогателно е да се гледа начинът, по който Микеланджело създава едно от най-великите произведения на изкуството на всички времена през тези четири години – защото това е таванът на Сикстинската капела. Микеланджело е изправен пред най-голямото предизвикателство, което може да му бъде отправено през този период: да изобрази процесите на човешкото развитие от сътворението на света до това, което в крайна сметка завършва с мистерията на Голгота, с появата на Христос на Земята. И Микеланджело успява да пренесе това, което е проникнало в цялото му творчество, неговия принцип – но не такъв, схванат в абстрактна мисъл – от скулптурата в живописа. Наистина, когато човек за първи път обърне поглед нагоре към тавана, за да види как се появява тази могъща форма, която вярваме, че израства от масите облаци, изпълнени с ангелски фигури, и сред все още хаотичното пространство, втурващо се това, което наричаме Бог Отец – когато човек погледне нагоре към това, наистина има чувството: Да, през все още хаотичното пространство се втурва Бог Отец, призовавайки света от хаотичното пространство със словото си. Но това пространство и тази фигура, дори всеки детайл, чак до развяващата се коса, до погледа и жеста, всичко това съществува в един и същ свят, в едно и също пространство, в което сме поставени ние. Микеланджело, така да се каже, винаги ни поставя сам в света, в който поставя своите творения. Ние живеем с този Бог Отец и усещаме как неговото творческо слово се вълнува и преплита света.

Как традициите на древната човешка мъдрост все още резонират у Микеланджело, става особено очевидно, когато погледнем картината, изобразяваща Сътворението на Адам. Тя се разгръща по такъв начин, че

Бог Отец, носещ се през космическото пространство, протяга ръката си и тази ръка почти докосва ръката на Адам, все още обгърнат от сън; виждаме спящия Адам и сънят, сякаш излизащ през лъча, който преминава от показалеца на Бог в показалеца на Адам, и Адам, събуждащ се от космическия си сън в човешкото съществуване. И ако погледнем назад към Бог Отец, виждаме едновременно обгърнати от дрехата си и от облаци – така че дори дрехата все още се носи от силите, които също подреждат пространството – ангелски фигури, но една фигура се откроява, зряла женска фигура, будна, гледаща любопитно току-що пробуждащия се Адам. Ако изследваме, чрез духовната наука, как женската и мъжката душа се отнасят една към друга, ако разберем, че произходът на женската душа трябва да се търси в по-ранни времена от този на мъжката душа, тогава разбираме какво е възнамерявал да изобрази Микеланджело в рамките на тази традиция, която рисува. Според Библията, Адам идва пръв; от него е взета Ева. Към Адам на Микеланджело е доведена Ева от древни времена; Бог Отец я приютава в дрехата си. По-дълбоко от библейската традиция, Микеланджело наднича в мистериите на света. И така продължава: Виждаме грехопадението на човека, изгонването от Рая, чак до Ноевия потоп.

А после страничните панели! Мога да опиша всичко само накратко : От едната страна, изображенията на *пророците*, от другата, тези на *сибилите*; както пророци, така и сибилите, изглеждат сякаш възвестяват това, което предстои на човечеството: мистерията на Голгота, Христос Исус. На езичниците

Той трябва да бъде провъзгласен от душите на сибилите, на евреите от душите на пророците. Но това, което Микеланджело характеризира тук, не е замислено чисто в романен смисъл; по-скоро той е оформил тези еврейски пророци чисто художествено. Когато ги видим да седят там, единият замислено наведен над книга, другият замислен, третият може би дори ревностен – всички те сочат към едно нещо, което става напълно ясно едва когато обърнем поглед към сибилите. Тези сибили – те са своеобразни фигури. Съвременното християнство вече не иска да знае много за тези езически предшественици на Христос Исус. Що за фигури са те?

През шести век пр.н.е. се появяват гръцките философи. В по-ранни времена само фантазори като Дойсен са могли да говорят за съществуването на философия. Тя започва в Йония. Там човешката мисъл за първи път се опитва да схване света чрез себе си. Там се случва това човешко размишление върху мисълта, което по-късно намира такъв чудесен израз във великите Платон и Аристотел. Като сянка на този дух, който довежда мисълта до нейната най-висша яснота, се появяват Сибилите. Първите се появяват в Йония. Подсъзнателни, вдъхващи страхопочитание духовни сили – днес бихме казали, медиумични духовни сили – се вливат в тях; понякога хаотично те обличат това, което им е дадено, в думи. Някои неща са провъзгласявани на човечеството чрез тях по хаотичен начин, други с мъдрост. В по-голямата си част изказванията, отправени от Сибилите към човечеството, са били пророчески изказвания, които могат да бъдат тълкувани по различни начини; често не по-проницателни от тези, предлагани от съвременните медиуми. Но нещо друго влиза в действие в тяхната работа: намеци за събитието Христос, което

Пророчествата на сибилите трябва да се приемат толкова дълбоко , колкото, от друга гледна точка, изказванията на еврейските пророци. Но как са се появили тези индикации? В случая със сибилите, пророчествата са извиращи от дълбините на душата, от това, което не може да бъде изяснено чрез размисъл в човешкото самосъзнание – сякаш чрез медиуми, оракули, така че самите сибилите не са могли да ги контролират, а онези, които са приемали тези пророчества, не са искали. Така се е появявало, но винаги, сред известен хаос и известна глупост, индикацията за онова знаменателно събитие, което разделя човешкото развитие на две. Ако човек разгледа от духовно-научна гледна точка откъде идват силите на тези сибилите, трябва да каже: те идват от това, което бихме могли да наречем духовни сили на самата земя, които са по-тясно свързани с дълбините на човешката душа. Когато вятърът и времето се обръщат срещу нас, онези, които могат наистина да възприемат това, което Гьоте нарича дух на природата, усещат как духът се влива в света във всичките му елементи. Обзети от този дух от най-нисш вид, който въпреки това носеше в себе си силата, довела в крайна сметка до появата на Христос, бяха *сибилите* .

Пророците се борили срещу този дух. Те се стремели да постигнат желаното единствено чрез размисъл, чрез ясното „аз“. Те отхвърляли всичко подсъзнателно, сибилистично; и ако искали да пророкуват най-висшите неща, те трябвало да живеят в пълното им съзнание. Подобно на Северния и Южния полюс, сибилите и пророците стоят противоположни: сибилите, обладани от земния дух – пророците, обзети от космическия дух, който не се определя от подсъзнателния опит, а от съзнателния ум.

чрез пълното съзнание на душата. По този начин пророците и сибилите са стояли в опозиция, което води до заключението, че онези, които са съобщавали за живота на Христос, са отдавали такова значение на това той да изгони тези демонични сили от онези, чрез които тези сибилински сили са действали. Това е *последствието* от силата на пророците; на това те са искали да разчитат, нещо, което надхвърля сибилинските сили. Следователно онези, които са съобщавали за живота на Христос Исус, са отдавали такова значение и на това той да изгони силите на сибилите като демонични сили.

Така, предвещавайки Христовия импулс, ни се представя, от една страна, пророчество, а от друга, Сибилина. Това е съдържанието, романистичният аспект на въпроса. Какво прави Микеланджело от това? Нека разгледаме Сибилите, първо Персийската Сибила. Държейки книга директно пред лицето си, тази персийска Сибила е изцяло обладана от стихийни сили, от най-нисшите духовни сили, за да предсказва бъдещето от посланията на тази книга. След това Еритрейската Сибила: тя стои пред нас по такъв начин, че можем да видим в лицето ѝ как в нея живеят силите, свързани с духовното развитие, сили, които завладяват подсъзнанието, а не напълно съзнателните душевни сили. Момче над нея пали лампа с факла; във всяко нейно движение се изразява стихията. Делфийската Сибила: виждаме я да посяга към свитък; стихийната сила се изразява в лицето ѝ. Виждаме я преплетена със стихията на земята, вятърът да я обгръща; виждаме го в развяващата се коса, в развяващите се дрехи. Микеланджело я рисува по такъв начин, че я свързваме директно с елементарните сили на...

Виждаме как земята е преплетена. Виждаме как душата ѝ е обзета от силите на земята с медиумична мощ и от това тя черпи своите пророчества, своите пророчески изказвания. Така Микеланджело поставя сибилите директно в земното съществуване, в което самите ние живеем, изразявайки всичко това с външни форми. Вижте Кумейската сибил, която бърбори с полуотворената си уста. След това Либийската сибил. Там имаме цялото езическо прототипиране на Христовия импулс чрез сибилите.

Сега се обръщаме към пророците. Душите им са дълбоко развълнувани: виждаме го в сериозните им лица, в суматоката, която някои изпитват, в движенията им, в начина, по който някои четат, така че вярваме, че никога повече няма да откъснат очи от това, което четат. Виждаме ги обзети от пророческите истини, които се простират през вечността. Човек не може да си представи нещо по-велико в художествения израз, нещо, което предава толкова директно чрез външната форма това, което е замислено, от това съпоставяне на пророците и сибилите – и двете изобразени с еднаква необходимост, така че веднага да можем да различим от изобразеното какво се има предвид. Тогава не ни е нужен коментар, нито Библия, нито нищо друго: от това, което Микеланджело е нарисувал там на тавана, можем да разберем как то представлява предчувствие за събитието Христос. – И би могло да се каже, че виждаме цялата предхристиянска история, изрисувана в первазите на стените, от картина на картина: предците на Мария, грандиозно разнообразни, въпреки че има голям брой картини, навсякъде изразяващи характера на епохата в един или друг прародител на Христос Исус.

Как Христос се е появил на света? Най-големият отговор на този въпрос дава таванът на Сикстинската капела! И как е възникнал светът, за да може това, което се е разгърнало като човешка история, водеща до християнството, да се случи в него? Отговорът на това, който може да бъде даден в образи, е даден най-ярко от тавана на Сикстинската капела!

Микеланджело вярвал, че поне след завършването на тази работа , ще може да продължи да работи по паметника на Юлий. Но в продължение на много години нищо не се получавало. Той бил увлечен. Различните произведения, които създал междувременно, няма нужда да обсъждаме поотделно. Но следното е важно: Когато поради различни усложнения в Рим, вече не му била дадена възможност да продължи паметника на Юлий, отново му била възложена задача за рисуване. Той трябвало да изрисува двете крайни стени на Сикстинската капела. Изрисувана била само задната стена: трябвало да бъде изобразен „*Страшният съд*“ . Ако го погледнем днес в Рим, на първоначалното му място – по-лесно е да се гледа този Страшен съд, отколкото таванът, за който човек трябва да легне по гръб, така да се каже, на пода и да гледа нагоре с оперен бинокъл – е по-лесно да се гледа; но трябва да го гледаме дълго време, за да разгадаем тази сложна композиция. Обаче това, което Микеланджело е нарисувал на стената там, по същество вече го няма днес. Не само че е обезцветено от многото олтарни свещи, които са горели по време на литургията в параклиса, така че вече не притежава първоначалната си свежест, но това монументално изображение е било повредено и от историците на изкуството по време на живота му, защото е нарисувал твърде много фигури без дрехи.

По-маловажните майстори са били толкова малтретирани и пребоядисани, че отделните фигури са били „облечени“; те са били пребоядисани в най-отвратителните нюанси и смеси от цветовете. Дори в тази картина обаче може да се проследи как Микеланджело, като художник, който е трябвало да премине към ерата на реализма, където фигурите, които художникът създава, заемат същото пространство като нас, едновременно с това е свързал с тази своя епоха това, което е трябвало да бъде пренесено от гръцките времена. Ако се вгледаме внимателно в Христос като Съдия на света в „Страшния съд“, той напомня отчасти на Юпитер, отчасти на Аполон. Херман Грим, който е успял да нарисува главата на тази фигура отблизо, многократно е трябвало да подчертава, че тя има поразителна прилика с главата на Аполон Белведере. Трябва само да си спомним, че когато Микеланджело идва в Рим в началото на шестнадесети век, са открити групата Лаокоон и торсът на Херкулес и че тези важни останки от античността са го повлияли, но че той е пронизал това с това, което се е очертало като негов творчески принцип.

И сега, в „Страшния съд“, виждаме всичко, което епохата е чувствала по отношение на съдбата на човешките души в края на земята – това, което тогава се е наричало съдбата на блажените и прокълнатите – великолепно представено в картината на Микеланджело, изникващо от самото пространство. Човек може, така да се каже, да погледне картината от пръв поглед: вижда облачни образувания, толкова естествени, колкото са естествените облачни образувания. А след това, при по-внимателно разглеждане, вижда, сякаш естествено израстващи от облачните образувания, фигурата на Христос, фигурите на тръбещите ангели,

Мъчениците и всичко, което е отчасти водено към спасение, отчасти хвърлено в ада; и тогава човек вижда как всичко това израства от света, който познаваме – отново, сякаш по природа. Така, в тази чудна картина, Микеланджело позволява на най-загадъчното нещо, което желае да изобрази, да израсне от света, който познаваме: дълбоко скритата съдба на човешката душа – позволява ѝ да израсне от това, което познаваме, от това, което сетивата разкриват.

По този начин Микеланджело е бил изцяло, наистина изцяло вкоренен във времето си. И онези слушатели, които си спомнят как се опитах да изобразя Леонардо да Винчи и Рафаело миналата зима, ще са забелязали, че говорих за тях със съвсем различен тон, със съвсем различно „как“, така да се каже, отколкото говорих за Микеланджело днес. При Микеланджело виждаме как той е лично преплетен с това, което характеризирах като негов принцип на времето. Микеланджело остаря, достигайки преклонната възраст от почти деветдесет години; той умира през 1564 г. Той стига до своите творения по такъв начин, че можем да кажем: всички етапи от живота допринасят за тези творения с това, което човек може да изтръгне от различните етапи от живота. Неговата личност е тясно преплетена с това, което той може да предложи на света. Колко различен е случаят с Рафаело! Рафаело умира почти в средата на тридесетте си години, на този етап от живота, когато ние – и особено художникът – можем за първи път да придобием това, което му придава неговия уникален характер. По този начин Рафаело стои пред нас по такъв начин, че нищо лично не се влива в неговите произведения; всичко изглежда като откровение от свръхестествени сили. При Рафаело човек винаги стои сякаш пред трансцендентно откровение, докато при Микеланджело всичко е изцяло лично.

Микеланджело ни изправя пред себе си по същия начин като Рафаело: Рафаело изцяло безличен – Микеланджело изцяло личен. Всеки, който се опитва да съди за всичко по някакъв шаблон, както често правят съвременните художници, не може да схване уникалния характер на единия или другия; той ще предпочете единия или другия, докато и двамата – както и третият, Леонардо – трябва да бъдат измервани по свои собствени стандарти. Начинът, по който Микеланджело е отпечатал определено художествено качество, израз на артистичния дух на своето време, върху своите творения, независимо дали са скулптурни или живописни, показва именно, че същността се крие в това уникално потапяне във времето му, както го срещаме у Микеланджело. Оттук и всеобхватността на неговите произведения, така че той може наистина да изрази универсално това, което живее в него.

Нещо от по-късните години на Микеланджело все още съществува – тук успях да характеризирам интелектуалното му развитие само в общи линии, без да споменавам всичките му произведения – и това е, на първо място, малък модел, по-късно уголемен като дървен модел, на купола на базиликата „Свети Петър“, това чудо на художествената механика. Тук, в архитектурата, пространството е било пряк проблем за Микеланджело. Той доживява само да види изграждането на цилиндричната част, известна като „барабан“, а не завършването на купола. Но все пак го изобразява в модела. Той е трябвало да изрази това, което пряко, архитектурно, изразява мистерията на пространството. Той е трябвало естествено да затвори пространството, в което може да се събере верно множество, за да могат да живеят и дишат в него, затворени в пространство с дълбок смисъл.

Произведенията на изкуството живеят и дишат, точно както Микеланджело ги е създал. Неговото чувство за пространство, пренасянето на артистичното в същия свят, в който живеем ние, го е накарало да замисли тази прекрасна архитектурна механика на пространството. Сегашната форма на купола на базиликата „Свети Петър“ се дължи основно на Микеланджело.

Така, в Микеланджело виждаме пред себе си ум, който сякаш със зряла душа навлиза в света на физическото съществуване, зряла душа, която използва изцяло, за да подпомогне развитието на човечеството, поне малко, първоначално в сферата на изкуството. Какво означава това, може да ни стане особено ясно в случая с Микеланджело, който, въпреки че е постигнал нещо наистина велико като художник, е водил живот, пълен с причини за хипохондрия, за търсене на уединение, за неудовлетвореност от света и от съществуването. И когато човек обмисли това, което успях само да измъкна по отношение на значението на Микеланджело, и го сравни с думите, които Микеланджело сигурно е написал в последните дни от живота си за това как е чувствал душата си потопена в човешкия живот – душа, която е знаела как да отпечата такъв дълбок смисъл от духовните сфери върху света на пространството и материята – тогава човек наистина придобива представа за връзката на човешката душа с нейната среда и особено в случая на душа, толкова велика като тази на Микеланджело, с нейното време. Той е стоял в рамките на своето време, но е стоял и във величието на своето време. Като личност, той дори е бил смятан за ужасяващ. Папа Лъв X често не смеел да му позволи да го посети; той се страхувал от него! Такъв бил ефектът на величието на душата му върху хора, които всъщност не били склонни да се страхуват.

бяха. Но той не беше разбран във вътрешното си същество. Ако някой иска да разбере душата на Микеланджело , трябва да я види в контекста на неговото време, на величието на неговото време. Самата душа, поглеждайки назад към живота си, изрече следните думи, от които можем да видим и колко вярно беше всичко в душата на Микеланджело , което влезе в неговите творения като величието на християнския импулс. Той се чувстваше така единен с това величие на християнския импулс, както човек можеше да почувства само тогава, в неговото време, във време, което все още беше свързано с по-ранното и едновременно с това зората на по-късно. Достатъчно е само да поставим това, което толкова величествено ни говори от „Страшния съд“ на Микеланджело, въпреки цялата му поквара, до несъмнено значимото произведение на великия *Петер Корнелиус в Мюнхен* , пред „Страшния съд“ в църквата „Свети Лудвиг“, създадена през 30-те години на XIX век, и ще открием, че абстрактното, бледото, неподвижното качество на тази картина не може да се съчетае с това, което ни говори от „Страшния съд“ на Микеланджело. Петер Корнелиус е бил благочестив човек, толкова благочестив по отношение на Христовия импулс, колкото е могъл да бъде човек през 19 век. Микеланджело е живял във време, когато древните християнски импулси, по отношение на тяхното съдържание и величина, все още са могли да въздействат на душата му, и от тях той е създал именно това, което по своята форма и художествено изпълнение вече принадлежи изцяло на епохата, в която ние самите живеем. Това е създало в него настроението на онази поема, която ни показва как трябва да се отнесем към него и да му позволим да ни въздейства като личност - онези строфи, които може би са били написани в последните дни от живота му:

В пристанището лежа, до което всички ние
достигаме, крехка беше лодката, която ме
носеше, бурно беше пътуването, но сега е време
да уредя сметките си в книгата на живота.

Някога изкуството беше моето щастие , неговият
опияняващ нектар ме обгръщаше, разпенвайки се
толкова примамливо, то беше идол и богиня, и аз
мечтаех, докато не се събудих и не видях какво ми
даде!

Два пъти разрушението се търкаля към мен;
Смъртта, която сега ме отнася безмилостно, а след
нея, онази вечна смърт, изпълнена с ужас!

Мраморът и цветовете не предлагат мир,
Само едно нещо предлага утеха: да се грижиш за
тези бедни хора.

Тези, които ни протягат ръка от кръста.

Микеланджело е бил и велик поет. Дори неговата
поезия, която е достигнала до нас, разкрива същия дух,
който откриваме в неговите скулптури и картини. И *така*
се е чувствал той на прага на живота си! И все пак от това
стихотворение виждаме какво е живяло и е трябвало да
живее в душата му, за да приеме такава форма, каквато
толкова красноречиво ни разказва за най-голямата
мистерия на света, например в Пророците и Сибилите, в
Сътворението, в Страшния съд, в Давид, в Мойсей и в
Пиета.

Последните три реда от току-що прочетения сонет
показват, че наистина е имало нещо в него, което е
останало недовършено със световния процес на
човечеството; и това е било по същество така през целия
му живот. Защото той стои, може да се каже, като
феномен на своето време, все още в старото и вече в
новото. Това ни се показва особено ясно и от

произведението, което той след това отново е под
влиянието на късно-

във Флоренция по време на управлението на последния папа , проект, който му е поверен отново като утешителна награда за по-голямо дело, а именно продължението на паметника на Юлий II. Той е трябвало да издигне надгробни паметници за двама Медичи, Джулиано и Лоренцо. Този параклис, в който се намират двата надгробни паметника, не само ни показва в двете си скулптури – първоначално е трябвало да бъдат четири – Микеланджело, когото познаваме днес, в едната фигура, съзерцаваща всичко, в другата – цялата активна воля и достойнство. Но отново, по такъв начин, че да имаме усещането: във всеки един момент двете фигури биха могли да се издигнат и да действат, изпълнявайки това, което Микеланджело е поставил в тях. Но виждаме и нещо друго в този параклис: тези четири фигури, подредени по двойки, които се наричат „Ден“ и „Нощ“, „Зора“ и „Здрач“. Гледал съм ги често, отново и отново. Те са сред онези неща, които, от вътрешен духовен дълг, винаги съм размишлявал най-задълбочено, когато ми е била дадена привилегията да бъда във Флоренция. И не мога да се спра, колкото и фантастично да го намират някои; не мога просто да виждам тези фигури като безсилни и безжизнени алегии. Опитах се, с всички средства, които духовната наука предоставя, да разсъждавам върху това: Ако човек е убеден, че в случая с човешката природа това, което в духовната наука се нарича его и астрално тяло на човека, излиза от физическото и етерното тяло през нощта, а етерното тяло остава и мощно прониква във физическото тяло – как може да се представи това, как трябва да се избере жестът на това етерно тяло, така че тази истина, която...

да се изобрази пластично и човешкото същество, което се появява чрез духовната наука ? Как трябва да се представи спящият човек, ако наистина го разбираме в смисъла на духовната наука? Ами, трябва да се изобразят така, както Микеланджело е изобразил „Нощта“! Реалност, но реалност в духовен смисъл, не алегория или символ на нощта, а истинският спящ човек, както е разбран чрез духовната наука, лежи пред нас в тази женска фигура, чак до жеста на ръката, ръцете и крака. Човекът, който толкова умело е поставил фигурите в своите произведения на изкуството в същото пространство, в което стоим и ние самите, е знаел и значението в това пространство, когато духовно-психическият аспект на човешкото същество е напуснал физическо-телесния, но последният остава оживен. И когато изследвам как се държат отделните части на човешкото тяло и след това погледна другите форми, виждам как те съответстват на това, което някога наричах „духовна химия“, както обясних тази духовна химия; така те стоят пред мен в това творение на Микеланджело. Духовен реализъм на най-високо ниво!

Дори за онези, които стоят на почвата на духовната наука в по-тесен смисъл, които копнеят тези духовно-научни истини да бъдат отпечатани върху културата на човечеството , Микеланджело остава близо, защото стои в началната точка на онази епоха, която, след като други, по-ранни времена са имали различни задачи, е имала задачата да търси именно интернализацията, която първоначално се е заключавала само в религиозната интернализация на християнството, а днес се крие в намирането на човешката душа в самата нея, свързана с душата, която пътува през вселената.

То се надига и вълнува. В началото на тази епоха стои Микеланджело – там, откъснат от външния свят в самотната капела на Медичите, работещ съвсем сам, често през нощта, подкопавайки здравето си, така че хората се страхували от външния му вид, тъй като бил измършавял и едва движел краката си. И все пак той бил достатъчно силен, за да се върне по-късно в Рим и да извърши другите си произведения. Докато работил там, силите, които сега търсим в духовната наука, вече действали в него. Ето защо той е толкова близо до нас. И може би е най-близо до нас, когато се потопим изцяло в тези четири фигури, не алегорични, а реалистични, които позволяват духовният аспект на човечеството да бъде толкова същност и живот на нашето същество и живот, колкото Микеланджело е правил преди това във връзка с физическото тяло в изображенията си на Мойсей и Давид, и както е успял да отпечата цвят и форма върху картините си в Сикстинската капела.

Така че можем спокойно да кажем това, което често съм споменавал: духовната наука се чувства в хармония с най-дълбоките копнежи и надежди на онези умове на човечеството, които са били близо до самата духовна същност и дейност. При Микеланджело това е великолепно очевидно. Ако изхождаме от тази перспектива и искаме да се доближим до него лично в душата му, тогава трябва да си кажем: първоначално тази човешка душа е можела да вярва само, че е била поставена в земно съществуване само веднъж и не е могла да пренесе плодовете на това земно съществуване в бъдещето на човешката еволюция. Тази преходна точка е трябвало да бъде преодоляна, преди да може да влезе в сила доктрината за повтарящите се земни животи, доктрина, към която днешното човечество е наистина готово да се присъедини.

може да узрее, когато пожелае. Така че ние гледаме Микеланджело, припомняйки си за пореден път как самият той – вече носещ в себе си ясните характеристики на времето, в което и ние сега се чувстваме пренесени – въпреки това не е могъл да се примири със световния процес, на който самият той е дал толкова много:

В пристанището лежа, до което всички стигаме;
крехка беше лодката, която ме носеше, бурно беше
пътуването, но сега е време да уредя сметките си в
книгата на живота. Мраморът и цветовете не
предлагат мир; само едно нещо дава утеха: да
погледнем към онези ръце, които се протягат към
нас от кръста.

В допълнение към всичко това, ние имаме сигурността ,
която духовната наука може да даде: това, което е дадено
на човешкия процес по такъв смислен начин, както е било
дадено от Микеланджело, е нетленно, че плодовете му ще
продължат да живеят и продължават в други животи на
самата тази уникална душа и че това, което веднъж е
отпечатано на земята, не може да бъде загубено за нея.

Колкото и малко да разбира днешната ни епоха тази
доктрина за повтарящите се земни животи, точно както
времето на Микеланджело не успя да схване картините му
в Сикстинската капела, изобразявайки голите фигури,
колкото и нашата епоха да смята тази истина за нелепа и
фантастична: все пак именно най-великите умове ярко ни
учат как смисълът на живота се изпълнява чрез
способността ни да погледнем назад към повтарящите се
земни животи и да пренесем преживяното в древни епохи
на човечеството в нови и все по-нови епохи. И когато
Гьоте каза :

, че природата е изобретила смъртта, за да може да има изобилен живот : Светът не само е изобретил смъртта, за да може да има изобилен живот, но и за да може да има все по-богат и възвишен живот! Това обаче е единствената мисъл, която можем да сметнем за достойна да бъде поставена редом с мисли, възникващи от съзерцанието на произведения на изкуството, като тези на Микеланджело, като концепция за мироглед.

ЗЛОТО В СВЕТЛИНАТА НА ПОЗНАНИЕТО НА ДУХА

Берлин, 15 януари 1914 г.

Това, което ще разгледаме днес, е по същество един вековен въпрос на човечеството: въпросът за произхода на злото и страданието в света. И въпреки че много хора днес ще вярват, че този въпрос вече не може наистина да се счита за въпрос, човешката душа винаги ще се чувства принудена да го повдига. Защото това не е въпрос, който подхожда към душата ни единствено от теоретична или научна гледна точка; по-скоро това е въпрос, с който човешката душа се сблъсква на всеки етап от живота си, защото животът е разположен не само в сферата на доброто и благожелателността, но и в тази на злото и страданието. От една страна, човек би могъл, може да се каже, да проследи цялата история на човешката мисъл и разсъждение, за да се убеди напълно, че нашият въпрос винаги е бил въпрос за дълбоките духове на човешкото развитие; а от друга страна, човек би могъл да изучи значими, изключителни мислители на деветнадесети век и нашето време и би установил, че дори тези най-изтъкнати мислители спират всякаква философия, всяко търсене на знание, именно пред този въпрос. Затова днес искаме да представим това, което се е появило от хуманитарните науки в тази зимна лекционна поредица като

да се обмисли основа, от която човек би могъл евентуално да подходи към отговора на загадката на злото и страданието. Казвам изрично „подход“; защото това, което често съм подчертавал – и това трябва да се отнася особено за този важен въпрос – е, че духовната наука не само отваря очите ни за сфери на съществуване, недостъпни за външната наука, но и по определен начин ни прави смирени. И именно в такъв въпрос може би можем да усетим, че е лесно да се повдигнат най-висшите въпроси, както обикновено се случва, когато човек е, така да се каже, в началото на търсенето на знание, но че истинското търсене на знание често води само до показване на първите стъпки по пътищата, по които човек може постепенно да се приближи до решението на великите загадки на живота.

Първо, позволете ми да започна с няколко бележки, за да илюстрирам колко дълбоко този въпрос е занимавал сърцата и душите на важни мислители през цялата история. Бихме могли да се задълбочим много назад в развитието на човечеството; обаче, ние искаме да започнем, като се съсредоточим върху мислителите от последните векове преди основаването на християнството в Гърция: стоиците, тази забележителна група мислители, които, основавайки се на идеите на Сократ и Платон, се опитват да отговорят на въпроса: Как трябва да се държи човек, който желае да се ангажира с живота по такъв начин, че да съответства на най-съкровената същност на своето същество, на своята предварително определена и разпознаваема съдба? Това може да се опише като фундаменталния въпрос на стоиците. И като идеал за човешкото същество, стремящо се да се ангажира с вселената в съответствие със своята съдба, стоическите улове на...

Представен е идеалът на мъдреца. – Би било твърде далеч да се описва подробно идеалът на стоическия мъдрец и как той се свързва с целия стоически мироглед. Но поне един момент трябва да се подчертае: че в стоицизма срещаме осъзнаването, че човешкото развитие води все по-ясно до изясняване на самоосъзнатата същност на човека, човешкото его-съзнание. Стоическият мъдрец разсъждава: Това его, чрез което човек е способен да се позиционира в света с пълна яснота, това его може да бъде помрачено, може, така да се каже, да се вцепени; и то се вцепенява, когато човек позволява на емоционалния си живот да се намесва твърде силно в приливите и отливите на въображението и чувствата му. За стойка това се явява като вид духовна импотентност, когато човек позволява яснотата на егото му да бъде залята, да бъде помрачена от страстите и емоциите му. Следователно: потискането на страстите и емоциите в човешката душа, стремежът към спокойствие и равновесие, води, в стоическия смисъл, до освобождение от духовните импотентности на душата.

Както виждаме, това, което трябваше да се подчертава по-често тук, отколкото първите стъпки по пътя към разбирането на духовния свят – стъпки, които се състоят и в потискане на дивата вълна *от* емоции и страсти, които сякаш създават един вид духовна импотентност, и извличане на яснотата на духовното виждане от всяко духовно преживяване – това, което беше представено като първи стъпки по пътя, който след това води до духовно виждане, беше това, което стоиците имаха предвид. Именно този аспект от стоическия характер, на който е обърнато малко внимание в историята на философията, се опитам да изследвам в новото издание на моята...

Да се разгледат по-подробно „светогледите и философиите на живота през деветнадесети век“ с позоваване на стоицизма. Така, по описания начин, покорителят на страстите, покорителят на емоциите, като мъдрец, се рее пред стоицизма като идеал. И този, който като мъдрец се позиционира в развитието на света, разпознава, в стоическия смисъл, че това развитие на света е способно да го обгърне, че това развитие на света е наистина пропито с мъдрост, така че той трябва, така да се каже, да потопи мъдростта си във водите на световната мъдрост.

Винаги, когато възникне въпросът: Как се позиционира човешкото аз в рамките на цялостната структура на световния ред? – възниква другият въпрос: Как може мъдростта на световния ред, която човекът трябва да предполага, ако иска да се позиционира в него, да бъде помирена с това, което преобладава като зло в широтата на световния опит и което може да се противопостави на стремежа на човека към мъдрост като зло?

Сега пред очите на стоика стоеше това, което по-късно ще бъде наречено божествено провидение. Как тогава стоикът съгласува злото и нечестието с тези предпоставки?

В творчеството на стоика се появява нещо, което дори днес, ако човек не възнамерява да се задълбочава в самите хуманитарни науки, а просто се осмелява да стигне до самите им порти, може да бъде представено като вид оправдание за злото и нечестието; необходимостта от човешка свобода е възникнала пред стоика. И той разсъждава: Ако човек трябва да се стреми към идеала на мъдреца от своята свобода, трябва да му се даде и възможността да не се стреми към него. Свободата трябва да се крие в стремежа му към идеала на мъдреца –

Но за да е това вярно , той трябва да може да остане с това, от което е предназначен да се стреми; трябва да може, така да се каже, да се потопи в царството на афекта и страстта. Тогава, разсъждава стоикът, той наистина се потапя в царство, което първоначално не е негово, царство, което всъщност е под неговото същество. И да се обвинява мъдрият световен ред, че позволява на човека да се потопи в такова царство, което е под него, би било също толкова глупаво, колкото да се обвинява мъдрият световен ред, че позволява на царство от животни, растения и минерали да съществува под човека. Стоиците знаели, че има царство, в което човек може да се потопи, царство отвъд неговата мъдрост; но за да излезе от него, трябва да има негов собствен свободен избор, негова собствена мъдрост.

Както виждаме, концепцията зад много отговори на въпроса за значението на злото, които лежат пред вратата на духовната наука, вече е вкоренена в древната стоическа мъдрост; и не може да се каже, че по-късните векове показват някакъв реален напредък в разбирането на злото като такова. Това става веднага очевидно, когато се обърнем към един иначе изключително важен ум, живял в периода след основаването на християнството и оказал голямо влияние върху развитието на западното християнство: *Августин*. Августин също трябвало да размишлява и изследва значението на злото в света; и той стига до особен израз: че злото, точно както истинското зло, изобщо не съществува, а че е просто нещо отрицателно, че е отрицание на доброто. Така Августин си казал: Доброто е нещо положително; но тъй като едно крайно същество, в своята слабост, не може винаги да прави добро...

Ако човек не може да обясни напълно природата на доброто, тогава добротата е ограничена; и това ограничено добро не е нужно да се обяснява като нещо положително, както не би се обяснила сянката, призована от светлината, като нещо положително. Когато човек чуе църковния отец Августин да говори за злото, може да намери такъв отговор за наивен в сравнение с това, което би могъл да си представи днес, предвид напредъка на мисълта, постигнат през няколко века. Но истинската природа на въпроса относно значението на злото може да се види във факта, че дори в наше време един учен е дал точно същия отговор: *Кембъл*, който е написал така наречената „Нова теология“ и чиито трудове са предизвикали голямо вълнение в определени кръгове. Той също вярва, че не може да се пита за злото и покварата, защото те не представляват нищо положително, а са просто отрицателни. Няма да се занимаваме с дребнави философски изводи, за да опровергаем августиновско-кембелианския възглед. За всеки, който е способен да мисли безпристрастно и без предразсъдъци, този отговор – че злото е просто отрицателно – се основава на същата основа като отговора, който би дал някой, който би казал: Какво е студ? Студът е просто нещо отрицателно, а именно липсата на топлина. Следователно, човек не може да говори за това като за нещо положително. Но ако, когато е студено, човек не носи кожено палто или зимно палто, тогава наистина ще преживее това негативно като нещо много положително! Този образ би трябвало да покаже напълно ясно колко малко може човек да се справи с наистина повърхностния отговор, който дори велики философи от деветнадесети век са дали: че човек няма с какво положително да се занимава по отношение на злото и нечестието. Може би човек би имал предвид това с...

няма нищо общо с нищо положително; но това „неположително“ е също толкова отрицателно, колкото например студът срещу топлината.

Може да се цитира и цяла група други мислители, които чрез подготовката на вътрешния си живот вече са се доближили, може да се каже, до това, което духовната наука сега има да каже. Сред тях може да се спомене например *Плотин*, неоплатоникът, който е живял в постхристиянската епоха и все още е основавал мисленето си на принципите на Платон; а заедно с него може да се цитира и голям брой други мислители, *които* са размишлявали върху злото и страданието в света. Те са се опитвали да разберат, че човешките същества са съставени от духовен и материално-телесен аспект. Чрез потапянето във физическото, хората участват в свойствата на материята, които от самото начало представляват пречки и спънки за дейността на духа. В това потапяне *на* духа в *материята* се крие именно произходът на злото в човешкия живот; но то крие и произхода на страданието във външния свят.

Това, че подобно виждане не е било възприемано само в съзнанието на малцина мислители като нещо задоволително пред лицето на големия въпрос за смисъла на злото и страданието в света, а е широко разпространено, може да се обясни с една забележка, която не искам да потулявам, защото може би тя изяснява нашата ситуация. Искам да се позова на мислител от съвсем различен регион: важният японски мислител *Накае Тоджу*, ученик на *китайския мислител Уан Янмин*. За него всичко, което ни се представя в нашия опит за света, се състои от две неща, от две, може да се каже, същности. Едната същност е такава, че той се възхищава на нея.

Що се отнася до духовната сфера, той позволява на човешката душа да участва в духовното; тези същности той нарича *Ри*. След това той разглежда това, което се проявява физически в човешкото същество, и позволява на физическото тяло да участва във всичко, от което е изградено, от материята; тази същност той нарича *КЛ*. И от специфичната комбинация от *Ри* и *Ки*, за него възникват всички същества. За този източен мислител, живял през първата половина на XVII век, човечеството участва както в *Ри*, така и в *Ки*. Но тъй като човешката душа, в своя опит, трябва да се потопи със своето *Ри* в *Ки*, волята тече към нея от *Ки* - а с волята, желанието. По този начин човешката душа е заплетена във волята и желанието в живота си и по този начин стои пред възможността за зло. Този източен мислител, живял сравнително наскоро преди нас, както беше споменато, през първата половина на XVII век, не е далеч от това, което е било представено на Запад, по времето на неоплатонизма, например на Плотин, като произход на злото: заплитането на човека с материята. По-късно ще видим, че е важно да се посочи, поне веднъж, че на въпроса за произхода на злото може да се отговори, като се разгледа преплетеността на човека с материята. Именно това срещаме в най-широките кръгове на човешката мисъл.

Мислител от деветнадесети век, наистина един от най-важните, се е опитал да се бори със злото и порочността и бих искал накратко да очертая основните идеи на неговата мисъл. Той е виждал елементи на злото, елементи на човешкото зло, в света около себе си и е бил философ, който по-специално...

Особено когато емоционалните качества са били дълбоко развити, преди злото и порочността: *Херман Лоце*, един от най-важните мислители на деветнадесети век, написал например изключително значимия „Микрокосмос“, и други философски произведения от значение за деветнадесети век. Нека се опитаме да си спомним как Херман Лоце, един от най-важните ни съвременници, се е сблъсквал с проблема на злото. Той си казва: Злото не може да бъде отречено. Как хората са се опитвали да отговорят на въпроса за злото? Например, казва се, че злото и порочността трябва да присъстват в живота; защото само като се измъкне от злото, човешката душа може да бъде образована. Тъй като Лоце не принадлежи към атеистите, а по-скоро приема Бог, който живее чрез света и го прониква, той пита: Как тогава трябва да се отнасяме към злото и порочността в смисъл на образователния идеал? Трябва да се приеме, че Бог е използвал злото и покварата, за да развие човечеството и да го издигне до свободното използване на душата му. Това би могло да се случи само ако самите те са извършили тази вътрешна работа, ако самите са преживели това вътрешно състояние, което се състои в излизане от злото, и само по този начин, със самосъзнание, са се научили да разпознават истинската си природа и истинската си стойност. Лоце обаче възразява: Всеки, който дава такъв отговор, не взема предвид преди всичко животинското царство, в което наистина се сблъскваме не само с покварата, но и със злото в най-пълния му смисъл. Как жестокостта ни изправя пред нас в животинското царство, как всичко, което, ако бъде прието в човешкия живот, може да се превърне в най-страшните пороци, ни изправя пред нас навсякъде в животинския свят! Но кой би могъл да се позовава на образование по отношение на животинското царство, което в края на краищата не присъства в животинското царство?

цитира ? Лоце отхвърля идеята за образование. Поспециално, той посочва, че тази идея за образование би противоречила на всемогъществото на неговия Бог; защото само тогава, твърди Лоце, би било необходимо да се изработи по-доброто в едно същество от лошото, ако първо човек е дал лошото. Но това би противоречило на всемогъществото на Бог: първо да се наложи да се изработи лошото, така да се каже, като подготовка, за да може след това да се изгради доброто върху него. Така Лоце се обръща към думите: Може би човек трябва да обърне повече внимание на онези, които казват: Това, което е зло, това, което е лошо, това, което е зло, не е такова по всемогъществото на Бог, не по волята на някое съзнателно същество; а по-скоро злото е свързано с това, което съществува в света, по същия начин, както например фактът, че трите ъгъла на триъгълник се сумират на 180° , е свързан с триъгълник. Ако Бог изобщо е искал да създаде свят, той е трябвало да се ръководи от това, което е истина без него: че злото и нечестието са присъщи на всеки свят, който е възнамерявал да създаде. Следователно, ако е искал изобщо да създаде свят, е трябвало да включи злото и нечестието. Лоце възразява срещу това: Но тогава ние ограничаваме още повече това, което човек може да приеме като действие и влияние на божествено същество чрез света. Защото, когато човек разглежда света, трябва да каже: според най-общите закони, според това как човек може да си представи световните явления, свят без зло и нечестие наистина би бил мислим. Когато човек разглежда света, трябва да каже точно, че злото нарушава истинска свобода; следователно то трябва да бъде породено именно от волята, от свободата на божественото същество.

Бихме могли да цитираме и други неща, които Лоце и други мислители – Лоце е споменат тук само като пример – са казали за проблема и загадката на злото. Искам само да обърна внимание къде Лоце е последен, защото това ще бъде важно за нас по-късно. По този начин Лоце спори срещу немския философ *Лайбниц*, който е написал „теодицея“, тоест оправданието на Бог пред лицето на злото, и който е поддържал мнението, че този свят, дори и да съдържа много зло, въпреки това е най-добрият от всички светове. Защото, ако не беше най-добрият, твърди Лайбниц, тогава или Бог не би трябвало да е познавал най-добрия възможен свят – което противоречи на неговото всезнание; или не би трябвало да е искал да го създаде, което противоречи на неговото всеблаговоление; или не би трябвало да е могъл да го създаде – което противоречи на неговото всемогъщество. Сега Лайбниц казва, че тъй като човек не може да противоречи на тези три принципа на Бог в мисълта, човек трябва да приеме, че светът е най-добрият възможен. Лоце възразява: във всеки случай не може да се говори за всемогъщество на Бог, ако се смята злото, и всъщност съществуването на злото, за еманация на Бог. Следователно, твърди Лоце, трябва да се каже, че Лайбниц е ограничил всемогъществото на Бог и по този начин си е купил доктрината за най-добрия възможен свят.

Сега Лоце вярва, че все още има изход. Трябва да се каже: Като цяло, когато човек разглежда космоса, редът и хармонията са очевидни навсякъде; само в детайлите човек вижда злото и нечестието. На това Лоце казва: Но каква стойност може да се придаде на възглед, който всъщност зависи единствено от човешкото възприятие? Защото в свят, където като цяло царуват ред и хармония, на които човек може да се възхищава и където в детайлите...

Злото и нечестието изглеждат като черни петна и би могъл да се използва изразът: Какво означава, когато като цяло в един свят царуват ред и хармония, но злото и нечестието се срещат навсякъде в детайлите? Тогава Лоце предлага – и това е същината на неговия аргумент, към който ще се позовем – че по-скоро трябва да се каже едно нещо: Злото и нечестието наистина съществуват в света; трябва да е мъдро злото да съществува редом с превъзходството, злото редом с доброто; ние просто не можем да схванем тази мъдрост. По този начин сме принудени да приемем ограничение на нашето разбиране за злото и нечестието. Трябва да има мъдрост, която не е човешка мъдрост, твърди Лоце, мъдрост, която просто не можем да постигнем и която оправдава злото. По този начин Лоце поставя мъдрото разбиране за злото и нечестието в непознато царство на мъдростта.

Изрично включих поне тези, за мнозина повече или по-малко педантични, дискусии, защото те ни показват с какви оръжия хората са се опитвали да се доближат до разбирането на злото и нечестието във философското мислене на човечеството и как многократно са стигали до признанието, че тези оръжия се оказват доста тъпи, всъщност, както казва Лоце, напълно неподходящи, пред лицето на една загадка, с която се сблъскваме на всеки житейски път.

Сега има и други мислители, които са се опитвали да проникнат дори по-дълбоко от Плотин в това, което вече са подземните сфери на съществуването, до които може да се стигне само чрез определено развитие на душата към по-висши когнитивни способности. Един такъв мислител е *Якоб Бьоме*. И когато човек се доближава до Якоб Бьоме, той наистина се доближава до духа на шестнадесети и седемнадесети век.

, философ от 19-ти век, в чието творчество малцина в наше време искат да се задълбочат, макар че сега то се разглежда като вид любопитство, се е опитал да проникне в дълбините на света и неговите явления до степен, в която е почувствал нещо да се раздвижва в него, като вид теософия, един вид вътрешно виждане за Бога. След това се е опитал да разбере как злото и нечестието могат да бъдат проследени до най-дълбоките кътчета на света, как злото и нечестието не са просто негативни, а в известен смисъл са вкоренени в самите основи на светското и човешкото съществуване. Якоб Бьоме разглежда божествената същност като притежаваща, както той казва - първо трябва да се свикне с неговата формулировка - „диференциация“. Същество, което просто позволява на дейността си да се излее в света, никога не би могло да се самоосъзнае. Тази дейност е трябвало, може да се каже, да се сблъска с нещо. В малък мащаб ние по същество възприемаме всяка сутрин при събуждане това, което Якоб Бьоме включва в своята концепция. Когато се събудим, ние в известен смисъл сме способни да разгърнем духовната и умствената си дейност от духовно-психическата си сфера в неограничени простори. Там нашата духовна и умствена дейност се среща с обкръжението ни. Чрез тази среща ние осъзнаваме себе си. Човешките същества осъзнават себе си във физическия свят само чрез, така да се каже, срещане на нещата. Божественото същество не може да бъде това, което среща другите. То трябва да установи своя контрапункт или, както Якоб Бьоме го изразява по много начини, своето „не“ на своето „да“ в себе си. То трябва да ограничи своята дейност, която тече безкрайно, в себе си. То трябва да бъде „различно“ в себе си, тоест...

За да бъде разграничено, божественото същество трябва, така да се каже, да създаде своя собствена противоположност в определена точка в рамките на своята дейност; така че за Якоб Бьоме божественото същество необходимо създава свой собствен еквивалент, за да осъзнае себе си. Чрез участието на същество, което е тварно, твърди Якоб Бьоме, не само в това, което произтича от божественото същество, но и в това, което божественото същество задължително трябва да създаде като свой еквивалент, възниква злото, всъщност възникват всички злини в света. Божественото същество установява своя еквивалент, за да осъзнае себе си. В този момент все още не може да се говори за зло и зло, а само за необходимите условия, за да може божественото да осъзнае себе си. Но когато възниква същественото и когато това същество не просто е вградено в изтичащия живот, а участва в еквивалента, възникват злото и злото.

със сигурност няма да бъде задоволителен за всеки, който се опитва да се потопи в мистериите на съществуването чрез хуманитарните науки. Тук се споменава само за да се демонстрират дълбините, до които един замислен мислител ще стигне, когато търси произхода на злото в света. И така, успях да цитирам много неща, които биха могли да ни покажат повече за това как човек се опитва да подходи към загадките, присъщи на злото и порочността, отколкото като предполага, че са открити отговори, сияещи от самия свят.

Ако сега се обърнем към това, което ни е изправено, така да се каже, като изповед на един изключителен мислител от деветнадесети век – изповедта на Лоце – можем да кажем нещо подобно. Лоце е на мнение, че някъде трябва да има някаква мъдрост, която оправдава злото и нечестието. Но човекът е в

от своите когнитивни способности; той не може да проникне в тази мъдрост. – Не сме ли тогава изправени пред това, което често сме споменавали: че е, така да се каже, популярен предразсъдък в наше време да се приемат човешките когнитивни способности такива, каквито са, и изобщо да не се размишлява върху факта, че те биха могли евентуално да излязат от състоянието, в което съществуват в ежедневието, да се издигнат над себе си и да се развият, за да погледнат в светове, различни от света на просто сетивното и интелекта, обвързан със сетивата? Може би сега ни става ясно, че такива важни въпроси като произхода на злото не можеха да намерят своите отговори, защото имаше съпротива срещу знанието, което се обръща към сетивата, и срещу интелекта, който е обвързан със сетивния свят. Тази съпротива произтичаше от нежеланието да се премине отвъд това знание към различен вид знание, което трябва да се намери по пътищата, които бяха обсъждани тук няколко пъти – пътища, по които човешката душа надхвърля това, така да се каже, нейното ежедневно и обикновено научно възприятие. Често сме говорили за възможността човешката душа да се освободи от своята физичност, да може наистина да претърпи онази духовна химия, която отделя духовно-психическия елемент в човешкото същество от физическия, точно както външната химия отделя водорода от водата. Обсъждали сме следното : Когато човек отдели духовно-психическата си природа от физическото-телесната, така че да се издигне в духовния свят и да застане срещу физическото си тяло със своята духовно-психична природа, когато по този начин е извън тялото със своята духовно-психична природа и е способен да я възприеме в духовен свят, тогава наистина може да преживява, чрез пряко преживяване, не вътре, а извън физическото си тяло.

Да погледне в дълбините на света, доколкото те са му достъпни във връзка с това знание. Може би можем да се запитаме: С какво се сблъскваме, когато наистина се опитахме да извървим този път на духовното изследване, пътят, който е описан тук няколко пъти и който ще намерите представен подробно в моята книга „Как да постигнем знание за висшите светове?“ Какви преживявания придобива човек, когато наистина поеме по този път, за да участва в екстрасензорни светове? Сега ще ни е особено интересно как това, което наричаме зло в обикновения живот, се отнася към този път. Трябва само да погледнем обикновеното зло, което наричаме зло в ежедневието. Оказва се, че когато духовният изследовател тръгне по пътя си към възкачване към висши светове, към истински надхвърляне на физическото с духовно-душевната си природа и възприемане без тялото, тогава всичко, на което трябва да гледа като на зло, всъщност като на несъвършенство в живота, му представя най-трудните препятствия по пътя му. Най-сериозните препятствия произтичат от това, на което човек трябва да гледа като на нещо несъвършено. Не искам да внуша, че арогантната доктрина, според която всеки, който постигне способността да надникне в духовния свят като духовен изследовател, може да се нарече съвършен човек, е следвана. Не това имам предвид. Но трябва да се повтори това, което вече беше подчертано много категорично: че пътят към духовното изследване е в известен смисъл мъченичество, именно защото в момента, в който човек излезе от физическия свят с духовното и душевното и стане участник в духовния свят, той поглежда назад към живота си с всичките му несъвършенства.

И сега знайте : Вие носите тези несъвършенства със себе си, както комета носи опашката си; носите ги в себе си в други животи и трябва да се стремите да ги компенсирате в по-късни животи. Това, през което сте вървели досега, без да го осъзнавате, сега го виждате. Знаете какво ви очаква. Това трагично съзерцание на това, което човек е в обикновения живот, се вкопчва в вас, когато търсите пътя нагоре към духовния свят. Ако не се вкопчва в вас, тогава това не е истинският път към духовния свят. Всъщност, човек трябва да каже: определена сериозност на живота започва, когато човек се издигне в духовния свят. И дори да не спечели нищо друго, той печели това едно нещо: че вижда собственото си зло и собствените си несъвършенства с безкрайна яснота. Така може да се каже: човек получава опитно познание за несъвършенството и злото още с първите стъпки, които прави в духовния свят.

Откъде идва това? Ако човек се вгледа по-внимателно откъде идва това, ще открие фундаменталната характеристика, така да се каже, на цялото човешко зло. В последната си работа „Прагът на духовния свят“ се опитах да посоча точно тази фундаментална характеристика на злото, доколкото то произлиза от човешките същества. Общата характеристика на цялото зло не е нищо друго освен егоизъм. Ако трябваше да демонстрирам това подробно, което възнамерявам да направя сега, наистина ще трябва да говоря много часове; но ще представя само това и всеки може да следва насоките на мислене, които очертах по-нататък. Те ще бъдат проследени и в следващата лекция, която ще се занимае с „Етичната основа на човешкия живот“. По същество цялото човешко зло произтича от това, което наричаме егоизъм. Можем, от

От най-малките дреболии, които смятаме за просто човешки пропуски, до най- гнусните престъпления, ние преследваме всичко, което представлява човешкото несъвършенство и човешкото зло, независимо дали изглежда, че произлиза повече от душата или повече от тялото; общата нишка, произтичаща от егоизма, е навсякъде. Намираме истинското значение на злото, когато го разглеждаме свързано с човешкия егоизъм; и откриваме всяко стремеж отвъд несъвършенството и злото, когато видим този стремеж в борбата срещу това, което наричаме егоизъм. Много е размишлявано за този или онзи етичен принцип, за тази или онази морална основа; но именно това става ясно, колкото по-дълбоко човек се задълбочава в етичните принципи и моралните основи: че егоизмът е общата основа на цялото човешко зло. И така, може да се каже: колкото повече човечеството преодолява егоизма, толкова повече то се измъква от злото тук, във физическия свят.

Този резултат сега стои редом с друг; и може да се каже, че в духовното изследване той стои като потискащ, наистина потискащ. Какво трябва да култивира човек, ако иска да намери пътя нагоре към духовните светове, към онези светове, които трябва да съзерцава с духовно-психичното извън тялото?

Ако вземете заедно всичко, което представих в тези лекции като духовни упражнения, които трябва да се практикуват, за да се влезе в духовния свят, ще откриете, че всички те се свеждат до укрепване на определени качества на душата, които тя притежава в сетивния свят, правейки я по-силна и по-могъща и все повече разчитаща на себе си. Това, което е известно като егоизъм във физическо-сетивния свят...

Това, което се появява, трябва да се подсили, трябва да се интензифицира, когато човек се възнесе в духовния свят. Защото само душата, която е станала силна в себе си, която е засилила силите в себе си, тези, които са вкоренени в нейното его, в нейната същност, само тази душа се възнася в духовните светове. Именно това, от което човек трябва да се откаже по пътя към духовните светове, за да придобие морални принципи за физическия свят, трябва да се подсили. Един виден мистик е направил следното изявление:

Когато розата се украси ,
краси градината. Това със сигурност е вярно в определени граници. Но в човешкия живот егоизмът все пак би се появил, ако човешката душа се смяташе просто за „роза“, която се краси. Това обаче е напълно вярно за духовния свят. В духовния свят това, което се подразбира в поговорката „Ако розата краси себе си, тя краси и градината “, е налице в по-голяма степен. Когато душата се възнася в духовния свят, тя е служещ член там, толкова повече, колкото повече е станала силна в себе си и колкото повече е извадила наяве това, което се крие в нейната вътрешна пълнота. Точно както човек не може да използва инструмент, който не е съвършен, така и душата не може да използва себе си, ако не е прогонила всичко в своето его, което се крие в нея.

От това сравнение, което ни отдалечава от всякаква реторика и ни отвежда към фактите, които не бива да се скриват, виждаме преди всичко, че този духовен свят е в такава противоположност на физическо-сетивния свят, че последният трябва да има пълното си предназначение във връзка с първия. Ако човек можеше да живее само в духовния свят, той би го направил, защото законът важи

Да кажем „Когато розата се украсява, тя украсява и градината“, човек може да развие само вътрешни способности; не би могъл да развие онези способности, които като алтруист го свързват с човечеството, с поширокия свят. Трябва да намерим именно във физическия свят мястото, което ни позволява да преодолеем егоизма. Не сме задължени да бъдем алтруисти в света просто за нищо, а по-скоро, за да можем напълно да се отучим от егоизма, ако мога да използвам тази тривиална дума.

Същото нещо, което духовният изследовател намира за решаващ фактор – а именно укрепването на душата му за възход в духовния свят – е и решаващият фактор, когато човек влиза по естествен начин през портата на смъртта в онзи свят, който се намира между смъртта и новото раждане. Тук ние се поставяме в онзи свят, до който духовният изследовател току-що е достигнал чрез развитието на душата си. Следователно в този свят ние трябва да култивираме онези качества, които правят душата да изглежда вътрешно силна, качества, които в душата потвърждават поговорката: „Ако розата украсява себе си, тя украсява и градината.“ В момента, в който преминем през портата на смъртта, ние влизаме в свят, в който най-висшето издигане и укрепване на нашето его е от първостепенно значение. Това, което трябва да правим в този свят, ще бъде обсъдено в лекцията „Между смъртта и прераждането на човека“. Въпросът тук е просто, че в този духовен свят това, което е от съществено значение, е душата да се подготви да изгради бъдещия си живот според това, което е преживяла в предишни земни животи. Както е нейната съдба, тя трябва, предимно между смъртта и прераждането в духовния свят, да бъде заета със себе си.

Когато разглеждаме човешката душа по този начин, тя ни се струва от тези две гледни точки по следния начин . Нейното значение за физическо- сетивния свят ни се струва като такова, че този свят е нейната голяма тренировъчна площадка , където тя трябва да надхвърли себе си, където егоизмът може да се трансформира в алтруизъм, така че да стане нещо за по-широката сфера на съществуване. А светът между смъртта и следващото раждане ни се струва като този, в който душата трябва да живее, укрепена в себе си, и за който душата би била напълно безполезна, ако влезе в този свят слаба и неукрепнала.

Какво следва от факта, че душата притежава тези две съществени характеристики?

От това следва, че човек наистина трябва да внимава да не прилага в отвъдния свят, за нищо друго освен за постигане на духовния свят, това, което е превъзходно в една област, в един свят – а именно, извисяването на вътрешната душа. Това трябва да бъде вредно и да се превърне в нещо по-лошо, ако човек позволи това, което трябва да се прояви тук, във физическо-сетивния свят, като негова същност, да бъде проникнато от това, което служи на неговата достойна подготовка в сферата на духа. Именно поради тази причина ние трябва да бъдем силни в духовната сфера между смъртта и прераждането, в укрепването и ободряването на нашето его, за да се подготвим за физическо-сетивно съществуване, което е възможно най-безкористно във външното съществуване, в делата и мислите на физическия свят. Трябва да използваме егоизма си преди раждането си в духовния свят, за да се самоусъвършенстваме, трябва да се вгледаме в себе си по такъв начин, че да станем безкористни, тоест морални, във физическия свят.

Всичко, което може да се нарече „тук на този етап“, е разположено.

Това е най-ценното нещо за всеки, който иска да проникне в духовния свят. Всъщност, човек трябва да е наясно, че неслучайно човек вижда своето зло и несъвършенства като сянка, когато е в духовния свят. Това ни показва как трябва да останем свързани с физическия свят, как нашата карма, нашата съдба, трябва да ни обвързва с *физическия* свят, докато не сме напреднали толкова далеч в духовния свят, че да можем да живеем не само със себе си, но и с целия свят. Това показва колко е зло да се прилага това, което е съществено за духовния прогрес, а именно самоусъвършенстването, директно към нещата от външния живот. Търсенето на духовен прогрес не е нещо, от което можем да бъдем възпрепятствани. По-скоро това е наш дълг. А за човечеството развитието е дълг, точно както е закон за всички останали живи същества. Но е зло да се прилага това, което е подходящо за духовно развитие, директно към външния живот. Тези две, външният физически живот с неговия морален подвиг, задължително трябва да стоят като втори свят редом до това, към което душата вътрешно се стреми, когато иска да се приближи до духовния свят.

Сега обаче пред нас се появи нещо, което отново може да изглежда като противоречие . Но някой би могъл да каже: светът процъфтява от такива живи противоречия. Трябваше да се подчертае: човек трябва да се укрепи в душата си; именно егото, азът, трябва да стане по-силен, за да проникне в духовния свят. Но ако човек култивираше само егоизъм в духовното си издигане, нямаше да стигне далеч. Какво означава това тогава? Означава: човек трябва да влезе в духовния свят без егоизъм; или по-скоро, не може да влезе без егоизъм – нещо, което всеки, който влиза в духовния свят, трябва с тъга да признае – затова човек трябва да се откаже от всякакъв егоизъм.

Да го виждаме толкова обективно пред себе си, означава да го възприемаме като собствен егоизъм, с който сме обвързани във външния свят. Следователно човек трябва да се стреми да стане безкористен човек чрез средствата на физическия живот, защото в духовния свят човек вече няма възможност да стане безкористен, тъй като там е важно укрепването на душата. Това е само привидно противоречие. В духовния свят, дори и да преминем през портата на смъртта в духовния свят, ние трябва да живеем там с каквато и да е сила, която е налична в нас. Но не можем да постигнем тази сила, освен ако не я постигнем чрез алтруистичен живот във физическия свят. Алтруизмът във физическия свят се отразява като правилния, ценностно повишаващ егоизъм на духовния свят.

Виждаме колко трудни стават понятията, когато човек се доближи до духовния свят. Но сега виждаме и какво може да представлява човешкият живот. Защото нека предположим, че човек навлиза във физическо съществуване чрез раждане. В този случай – тоест, ако облече съществото, което е било в духовния свят преди раждането или зачеването, между последната си смърт и настоящото си раждане, с физическо тяло – тогава съществува възможността несправедливо да проникне физическото си същество с това, което трябва да бъде жизнената сила на духовния свят; че духът се губи във физическия свят, като пренася доброто от духовния свят във физическия свят. Тогава доброто в духовния свят става зло във физическия свят! Това е важна тайна на съществуването: човекът се нуждае от това, от което задължително се нуждае, за да бъде духовно същество, това, което в известен смисъл представлява най-висшия му потенциал за духовно битие –

може да пренесе във физическия свят и че най-висшето, най-доброто му духовно нещо може дори да се превърне в най-дълбоката заблуда във физическо-сензитивната сфера.

Какво вдъхва злото в живота? Какво поражда така наречената престъпност в света?

Това е така, защото човечеството позволява на по-добрата си природа, а не на по-нисшата *си* природа, да бъде потопена във физическия свят, който като такъв не може да бъде зъл, и там развива онези качества, които не принадлежат на физическия свят, а по-скоро принадлежат на духовния свят. Защо ние, хората, можем да бъдем зли? Защото ни е позволено да бъдем духовни същества! Защото трябва, веднага щом се потопим в духовния свят, да развием онези качества, които стават зли, когато се прилагат във физическо-сензитивния живот. Нека онези качества, които се проявяват в жестокост, предателство и други неща във физическия свят, бъдат премахнати от физическо-сензитивния свят; нека душата бъде проникната от тях и ги изживее в духовния свят, вместо във физическо-сензитивния свят, тогава те ще бъдат качествата, които ни развиват, които ни усъвършенстват. Това, че човечеството прилага духовното по грешен начин в сетивния свят, води до неговото зло. И ако не може да стане зъл, не може да бъде духовно същество. Защото то трябва да притежава качествата, които могат да го направят зъл; в противен случай никога не би могло да се издигне до духовния свят.

Съвършенството се състои в това , че човек се учи да прониква вътрешно в себе си с прозрението: Не бива да прилагаш в този физически живот качествата, които те правят зъл човек; защото колкото повече ги прилагаш там, толкова повече...

Ако се лишите от ободряващите качества на душата за духовния свят, вие отслабвате себе си по отношение на духовния свят. Там тези качества наистина принадлежат. Така, както показва духовната наука, виждаме, че злото и страданието, по самата си природа, показват, че трябва да признаем духовно-психологически свят, наред с физическия. Защото човешката способност за разбиране, като тази на Лоце или други мислители, остава в застой, когато съзерцава сетивния свят и заявява: човек не може да проникне до произхода на злото и страданието? Защото причината се крие там – защото способността за разбиране отказва да проникне в духовния свят – е, че тя не може да изясни злото отвътре във физическия свят, защото това е злоупотреба със сили, които принадлежат на духовния свят! Нищо чудно тогава, че никой философ, който пренебрегва духовния свят, никога не може да открие същността *на* злото във физическо-сетивния свят ! И ако човек от самото начало се противопоставя на проникването в друг свят, за да открие там произхода на злото, тогава той също няма да успее да разбере външното зло, онова, което срещаме като лошо и несъвършено във външния свят, например в животинския свят. Трябва да сме наясно, че злото възниква в човешките действия, защото хората, така да се каже, пренасят това, което е велико и съвършено в друг свят, в друг свят, където то се обръща в своята противоположност. Но ако човек разгледа злото в света независимо от хората, злото, което например залива животинския свят, тогава трябва да каже: Да, тогава трябва да сме наясно, че има не само същества като хората, които чрез живота си пренасят това, което принадлежи на духовния свят и е велико в него, в друг.

Те не само внасят злото в света там, където то е не на мястото си, но трябва да има и други същества – и един поглед към животинския свят ни показва, че освен хората, трябва да има и духовни същества, които внасят злото си в сферата, където хората не могат да внесат злото си, като по този начин създават зло там. Тоест, със знанието къде се крие произходът на злото, ние едновременно биваме водени да признаем, че не само хората могат да внасят несъвършенства в света, но че има и други същества, които могат да внасят несъвършенства в света. И така си казваме, че вече не е неразбираемо, когато духовният изследовател казва: Животинският свят е по същество проява на невидим духовен свят; но в този духовен свят е имало същества, които преди хората са правили същото, което хората правят сега, като неоправдано са привличали духовното във физическия свят. Така е възникнало цялото зло в животинския свят.

Днес трябва да се обясни, че грешат онези, които вярват, че импулсът на злото може да се припише на материята, просто защото душата е обвързана с материалното съществуване. Не, злото произтича именно от духовните качества и духовните способности на човечеството. И трябваше да се запитаме: Къде би била мъдростта в световния ред, която би ограничила човечеството да развива добро – а не зло – единствено в света на сетивата, ако, както видяхме, това непременно би го лишило от силата да напредва в духовния свят? Защото ние сме същества, които принадлежат както към физическия, така и към духовния свят.

В същото време ние сме свързани с духовния свят и духовният закон не е несъвършенство, а съвършенство в нас. Това ни поставя в позиция, подобна на махало, което може да се люлее на едната страна; и ние сме в позиция да се люлеем на другата страна, защото сме духовни същества, които могат да внесат духовни елементи във физическия свят, за да ги реализират там като зло, точно както други същества, може би по-висши от хората, са били способни да реализират злото, като внесат в сетивния свят това, което би трябвало да принадлежи само на духовния свят.

осъзнавам , че подобно представяне на произхода на злото и страданието изразява нещо днес, което може би е разбираемо само за малък брой хора, но което все повече ще се вкоренява в човешката психика. Защото човек ще открие, че справянето с проблемите на света е възможно само ако си представи духовна основа на този наш свят. Човешките същества може би все още са способни да се справят със съвършенствата на сетивния свят – макар че по този начин се отдават и на илюзия – но няма да могат да се справят с несъвършенствата, със злото и страданието, освен ако не открият как това зло и страдание трябва да съществуват в света. И те ще осъзнаят, че трябва да съществуват в света, когато си кажат: злото е просто неуместно във физическия свят. Ако качествата, които човечеството неоправдано използва във физическия свят и които създават зло там, бяха приложени в духовния свят, тогава там щеше да се постигне напредък.

Вероятно не е нужно да казвам, че би било пълна глупост, ако някой си направи заключението от току-що казаното -

Той искаше да каже: значи вие твърдите, че само злодеят напредва в духовния свят. Това би било пълно погрешно тълкуване на казаното. Защото качествата са зли само защото се прилагат в сетивния свят, докато те незабавно претърпяват метаморфоза, когато се прилагат в духовния свят. Всеки, който би искал да повдигне подобно възражение, би бил като някой, който казва: значи вие твърдите, че е напълно добре за човек да има силата да разбие часовник? Разбира се, добре е за тях да имат тази сила; но не е нужно да използват силата, за да разбият часовника. Ако я използват в полза на човечеството, тогава това е добра сила. И в този смисъл трябва да се каже: силите, на които човек позволява да се влеят в зло, са зли само в този контекст; когато се прилагат правилно на правилното място, те са добри сили.

Това трябва да ни отведе дълбоко в мистериите на човешкото съществуване, за да се запитаме: Какво прави човек зъл? Фактът е, че използва дадените му сили за своето усъвършенстване на грешното място! Какъв е източникът на злото в света? Фактът е, че хората не използват дадените им сили в свят, подходящ за тези сили.

В нашето настояще време човек би могъл почти да каже: Тенденцията, влечението към духовните светове, вече е осезаема в дълбините на душата. Един по-внимателен, по-интимен поглед към деветнадесети век, към периода до наши дни, би могъл да ни научи на това. Там, сред философите на деветнадесети век, човек среща и представители на това, което е наречено песимизъм, онзи мироглед, който гледа директно към това, което вече е налично в света —

се фокусират върху злините и самото зло, а някои стигат до заключението – и някои наистина са го стигнали – че този свят не може да се разглежда като нещо, което изисква от човечеството нещо друго, освен да бъде доведено до своя край. Ще се позова само на *Шопенхауер* или *Едуард фон Хартман*, които виждаха, така да се каже, спасението на човечеството в това, че само в поглъщането си от световния процес индивидът може да намери спасение, а не в цел, която му дава лично удовлетворение. Но бих искал да посоча нещо друго: че в ерата на материята душата е затворена от материализма и че в тази епоха най-голямото опустошение трябва да възникне пред лицето на злините на света, пред лицето на злото; защото материализмът отхвърля духовен свят, от който свети светлината, която придава смисъл на злото и злото. Ако този свят бъде отхвърлен, тогава е абсолютно необходимо този свят на злото и злото да ни гледа пусто в своята безцелност. Не искам да се позовавам на Ницше днес, а на друг дух на деветнадесети век. От определена гледна точка бих искал да посоча един трагичен мислител на деветнадесети век: от гледна точка, че човекът, бидейки поставен във времето си, непременно трябва да живее с времето си. Това е особеността на нашето битие, че нашето битие съвпада с битието на времето. Така че беше съвсем естествено в последно време дълбоко настроените умове, всъщност именно тези, които имаха отворено сърце за случващото се около тях, да бъдат дълбоко развълнувани от онова обяснение на света, което се стреми да види същността и целта на съществуването единствено във външните проявления. Но такива умове често не можеха...

Да се поддадеш на илюзията, че човек може да живее безутешно по света, ако трябва да гледа само към това светско съществуване, да обмисля злините - и не може да гледа към духовен свят, в който злините са оправдани, както видяхме.

че умът, който напълно, макар че самият той никога не е станал материалист, е *Филип Майнлендер*, роден през 1841 г. От външна гледна точка, бихме могли да го наречем последовател на Шопенхауер. Майнлендер стига до особен мироглед. В известен смисъл той е бил дълбок ум, но дете на своето време, което следователно е можело да гледа само на това, което светът предлага материално. Този материализъм, и не бива да се заблуждаваме в това, е оказал изключително завладяващо въздействие дори върху най-добрите души. Всъщност, онези хора, които не се интересуват от това, което предлагат времето и духът им, които живеят егоистично в рамките на религиозно кредо, което някога им е станало скъпо – най-„религиозните“ хора понякога са в това отношение най-егоистични от всички; те отхвърлят всяко излизане отвъд нещата, в които са се установили, не се интересуват от нищо друго освен от това, което им е познато. Винаги, когато човек посочи трагедията на безброй хора, може многократно да получи отговор: „Да, не може ли традиционното християнство да задоволи душите много по-добре от вашата духовна наука?“ Такива въпроси се задават от умове, които не са в крак с времето и нетолерантно се съпротивляват на всичко, което има за цел да допринесе за развитието на културата в полза на човечеството.

Филип Майнлендер разгледа какво външната наука, какво нашето време може да му каже от своята материалистична гледна точка и там

Той можеше да намери само злия свят и човечеството, предразположени към зло. Не можеше да отрече, че натискът на този по-нов мироглед е толкова силен, че пречи на душата да погледне нагоре към духовния свят. Защото нека не крием от себе си тук: защо толкова малко хора се обръщат към духовната наука днес? Това е така, защото натискът на предразсъдъците на материализма, или както днес го наричат по-благородно, монизма, е толкова силен, че замъглява проникването на душите в духовните светове. Ако душите бяха оставени на собствените си сили и не бяха притъпени от материалистически предразсъдъци, те със сигурност щяха да се обърнат към духовната наука. Но натискът е голям и едва от наше време нататък можем да кажем: наближи ерата, в която човек може да представя духовната наука на хората с известен изглед за успех, защото копнежът на душите е станал толкова силен, че духовната наука трябва да намери отзвук в тях. През втората и третата третина на деветнадесети век това отзвук не можеше да бъде намерено. Натискът на материализма беше толкова силен, че дори душа, копнееща за духовното, като тази на Филип Майнлендер, беше възпрепятствана. И така той стигна до странно виждане: че нищо духовно не може да се намери в настоящия свят. В лицето на Майнлендер имаме пред себе си ум на деветнадесети век, който не е правил голямо впечатление на съвременниците му само защото духът на деветнадесети век, въпреки големия му напредък в материалната сфера, е бил повърхностен. Но това, което душата на деветнадесети век е трябвало да чувства, Майнлендер го е чувствал, дори когато е стоял сам, защото в известен смисъл е бил мъдрецът по отношение на тези...

Тези, които, сякаш в състояние на духовна безпомощност, пренебрегват онова, което би трябвало да оставя душите неудовлетворени в материалистичния или монистичния мироглед. Не е нужно да се задълбочаваме в доста дебелия томове на Майнлендер „Философия на изкуплението“, а е достатъчно сравнително добрата малка книжка на Макс Зайлинг, за да разберем какво ще каже.

Филип Майнлендер гледал навън в света и под натиска на материализма можел да го види само такъв, какъвто се представя на сетивата и интелекта. Но той трябвало да предположи духовен свят. Той не е там, казвал си той; сетивният свят трябва да се обясни от самия него. И сега той стига до възгледа, че духовният свят е предшествал нашия, че някога е имало духовно-божествено съществуване, че нашата душа е била в духовно-божествено съществуване, че божественото съществуване е преминало в нас от предишно същество и че нашият свят може да съществува само защото Бог е умрял преди този духовен свят да умре преди нас. Така Майнлендер вижда духовен свят, но не и в нашия свят. Но в нашия свят той вижда само труп, обременен със зло и нечестие, който може да съществува само за да бъде обречен на своето унищожение, така че това, което е довело до гибелта на Бог и неговия духовен свят, в крайна сметка да влезе в небитие в разлагането на труп. Монистите или други мислители могат да се усмихнат на това горе-долу; но който разбира по-добре човешката душа и знае как един мироглед може да се превърне във вътрешна съдба на душата, как цялата душа може да приеме нюанса на един мироглед, знае какво е преживял човек, който подобно на Майнлендер е поставил духовния свят в отминала епоха.

Той трябваше и в настоящия свят можеше да вижда само материално изостаналия му труп. За да се справи със злините на този свят, Майнлендер прибягна до такъв мироглед. Че е бил по-дълбоко потопен в този мироглед от Шопенхауер или Ницше, от Банзен или Едуард фон Хартман, виждаме от факта, че в момента на тридесет и петата си година, когато е завършил своята „Философия на изкуплението“, му хрумнала мисълта: Силата ти сега се използва без физическо тяло, за да можеш да съдействаш за това, което ти се струва като изкупление на човечеството, по-бързо, отколкото ако все още използваше тялото си след средата *на живота си* . Че Майнлендер беше напълно сериозен относно своя мироглед, се вижда от факта, че когато стигна до тази мисъл: Сега си по-полезен, ако излееш силата си в света, а не я концентрираш върху тялото си, той всъщност направи заключението, че Шопенхауер и другите не са го правили, и умряха от самоубийство, всъщност самоубийство по убеждение.

Въпреки че философите и други може да пренебрегват подобна човешка съдба, за нашето време подобна човешка съдба е безкрайно значима, защото ни показва как трябва да живее душата, която може наистина да проникне до нейните дълбини, до това, което може да се прероди като копнеж в нашето време – как може да живее душата, която се изправя срещу проблема с злото и порочността в света и няма визия за свят, където духовната светлина се разпространява и осветява смисъла на злото и порочността. Беше необходимо човешката душа да развие материалистични способности за известно време . В определено бъдеще духовният живот също ще бъде описан, бих казал, като „психобиологичен“ –

перспективи “, перспективи за живота на душата и да се осъзнае, че само издигнато до духовната сфера, това, което се появява долу, като във физически образ, например при животните, важи и за човешките същества. Някои животни могат и издържат на продължителни периоди на гладуване. Поповите лъжички, например, могат да бъдат принудени от продължително гладуване бързо да се трансформират в жаби. Подобни състояния се наблюдават и при някои риби по време на продължително гладуване, защото протичат регресивни процеси, които им позволяват да изпълняват необходимите си функции; те постят, защото се отказват от енергиите, които иначе биха инвестирали в хранене, за да развият други форми. Това е образ, който може да се приложи към човешката душа: В продължение на векове тя е преживявала време, когато хората постоянно са говорили за „границите на човешкото познание“; и дори мнозина, които днес вярват, че мислят духовно, все още са изцяло отдадени на материалистични идеи – които от срам сега често се наричат монистични – и дори философите се придържат към принципа, че човешкото познание не може да не спре точно там, където се сблъсква с най-големите загадки. Способностите, довели до всичко това, е трябвало да бъдат култивирани в продължение на определен период от време; тоест, човечеството е трябвало да издържи период на духовен глад. Това е било времето на възхода на материализма. Но силите, които по този начин са били потиснати в душата, сега, според психобиологичен закон, ще водят човешката душа да търси пътя към духовните светове. Всъщност, човек ще открие, че човешкото размишление е трябвало да приеме формата, която срещаме у Майнлендер, който вече не вижда духовния свят във физическия свят.

Той не можеше да го намери, защото материализмът му го беше отнел и затова трябваше да остане фокусиран върху физическия свят , допускайки грешката да пренебрегне факта, че това, което нашият свят ни представя, въпреки това ни предлага възможността да открием нещо в душите си, което сочи към бъдещето, точно както външният свят сочи към миналото. Защото не може да се отрече, че Майнлендер е бил прав в известен смисъл: че това, което нашият свят предлага около нас, са останки от първоначално развитие. Дори съвременните геолози трябва да признаят, че докато вървим по земята, вървим по труп. Но това, което Майнлендер все още не можа да докаже, е, че вървейки по труп, ние едновременно развиваме нещо в себе си, което е също толкова семе за бъдещето, колкото това, което е около нас, е наследство от миналото. И като погледнем какво е духовната наука за индивидуалната душа, нещо може да се съживи в нас, което Майнлендер все още не можеше да види и затова се отчаяваше.

Така ние стоим на границата между две епохи: ерата на материализма и тази на *духовната* наука. И може би нищо не може да ни покаже по популярен начин как, ако разбираме правилно душите си, трябва да живеем към духовната епоха на бъдещето, по-ясно от съзерцанието на злото и нечестията, когато можем да обърнем погледа си нагоре към светлите висоти на духовния свят. Често съм казвал, че с такива съзерцания човек се чувства в хармония с най-добрите умове на всички времена, които са копнеели как човечеството трябва да живее към бъдещето по все по-ясен начин. Ако сега такъв ум, с който човек се чувства в пълна хармония, е противоположен на външните сетивни-

Тъй като той е направил изказване, което е като апел към духовно прозрение, можем да го използваме и за да обобщим това, което е успяло да достигне до душите ни днес , и да го представим като един вид трансформация на подобно изказване.

Гьоте един герой казва нещо, което показва как човечеството може да се откъсне от духа. Това отчуждение на човечеството от духовния свят е парадигматично обобщено в една красива поговорка:

Който иска да разпознае и опише нещо живо, първо трябва да се опита да прогони духа; след това има частите в ръката си, но за съжаление духовната връзка липсва.

Това е, в известен смисъл, противоположно на цялото знание в света. В продължение на няколко века съдбата на човечеството е била да се посвети на изучаването на своите части. Липсата на духовна връзка обаче все повече ще се възприема не просто като теоретичен недостатък, а като трагедия на душата. Следователно, духовният изследовател трябва да възприеме в душите навсякъде днес това, което повечето души самите все още не знаят: копнежа по духовния свят. И когато човек обмисли нещо като осветляването на природата на злото и страданието, може би може да разшири твърдението на *Гьоте*, като приеме следното като обобщение на казаното.

Гьоте вярвал, че всеки, който се стреми към светоглед, не трябва да се фокусира само върху неговите компоненти, но преди всичко трябва да обмисли духовната връзка. Всеки, който обаче подхожда към такива дълбоки житейски въпроси като загадките на злото и неправдата, трябва от духовна гледна точка...

да изрази своите убеждения, основани на научна основа , обобщавайки ги емоционално:

Който не решава загадките на душата, който се задържа само в сетивната светлина; който иска да разбере живота, трябва да се стреми към интелектуални висоти!

МОТАЛНАТА ОСНОВА НА ЧОВЕШКИЯ ЖИВОТ

Берлин, 12 февруари 1914 г.

Въпреки че естествено тази поредица от лекции често трябваше да се занимава с моралния живот на човека и моралния световен ред, позволете ми днес да обобща още веднъж по-специално какво може да се каже от гледна точка на духовната наука за основите на моралния световен ред в човешкия живот.

Шилер изрази, по великолепно прост начин, може да се каже, от универсално чувство за света, фундаменталния характер на моралния човешки живот. Той го изразява с прости думи:

Търсите ли най-високото, най-голямото?

Растението може да те научи.

Каквото е то без воля, ти трябва да го желаеш – това е всичко.

Настоящите дебати ясно ще покажат, че фундаменталният характер на моралния живот наистина е уловен в това твърдение. Втората половина на това твърдение обаче крие една загадка, една значителна загадка: „Каквото е растението без воля, това бъди и ти с воля – това е същината!“ Именно това е ключовият въпрос: как, чрез какви средства и откъде човечеството би могло да бъде способно да желае това, което е растението без воля. И в загадката, която се крие във втората половина на твърдението на Шилер,

По същество човек трябва да търси и фундаменталния нерв на всички философски и морални научни изследвания, докато те преминават през интелектуалната история на развитието на човечеството.

В наше време е трудно за голям брой мислители, за хора, занимаващи се с моралните въпроси на човечеството, наистина да проникнат до източника, от който може да се извлече неоспоримият факт на човешкото етично задължение. Ще видим как етичните задължения, моралните импулси, проблясват в живота на голям брой мислители, но предпоставките на светогледите, характерни за днешния ден, не разкриват лесно източника, от който тази светлина на моралните импулси действително се влива в човешката душа.

Именно когато се свържем с изказването на Шилер – нека се свържем с него – можем да наблюдаваме един особен факт, първоначално осветяващ моралния живот, който става особено ясен, когато човек се спусне в най-ниското от природните царства, минералното царство. Да предположим, че бихме фокусирали погледа си върху нещо от минералното царство, например планински кристал. Същественият, но не винаги достатъчно забележим момент е, че предвид цялостното състояние на нещата в Космоса, човек трябва да направи следното предположение: ако този планински кристал, ако това природно образувание, придава форма на това, което трябва да се разпознае като негови – нека използваме термина – вродени закони, тогава то представлява това, което е неговата същност. Ако бяхме способни – и със сигурност, напредващата естествена наука ще постигне такива постижения; като хипотетични проявления, те са

Докато някои вече са се опитвали да обяснят, въз основа на специфичното вещество на планинския кристал, как трябва да възникне неговата специфична кристална форма - добре познатата шестоъгълна призма, затворена от двете страни с шестоъгълни пирамиди - човек може също така да знае, когато той достигне такава кристална форма, как този закон, разпознаваем, така да се каже, чрез неговата субстанция, се изразява във външния свят. Тогава той представлява своята същност във външното пространство.

- В известен смисъл можем да кажем същото за съществата от растителното царство, може би по-малко за тези от животинското царство; но по същество, макар и донякъде модифициран, тъй като всичко в природата съществува само в определени степени, същият закон фундаментално важи и в животинското царство. Много би трябвало да се каже, ако човек иска да разясни особеностите на това, което е посочено от този закон. Това ще бъде само предложено тук. Колкото по-дълбоко човек се задълбочава в този факт, толкова повече осъзнава, че това е точка в нашия световен ред, чрез която човек - особено когато гледа на световния ред без предразсъдъци, забелязва това - се различава коренно от другите природни същества.

Представете си за момент, че човек би могъл наистина да разпознае всички тези закони на формиране и други процеси, присъщи на човешката форма, точно както кристалната форма е присъща на планинския кристал, и че човекът би изразил тази вродена сума от формиращи сили. Тогава той не би представял външно своята същност в пространството по същия начин, както другите природни същества. Защото дълбоко в човека се крие това, което наричаме морални импулси, и най-характерната им черта е, че те...

Това насърчава по-нататъшна тенденция на развитие, а именно, че човекът, за разлика от другите природни същества, не представя своята същност като завършено цяло, когато изразява своите естествени творчески сили. Трябва да се признае, че това първоначално изразява малко повече от, може да се каже, един доста тривиален факт, но факт, който въпреки това трябва да се приеме като отправна точка. Той дори не се признава от по-натуралистичните или материалистическите миогледи; но трябва да се признае от един непредубеден поглед върху съществуването. Трябва да се признае, че човекът първоначално възприема, да речем, нещо отнякъде, което се стреми да стане част от неговото същество, и това му дава импулса да не смята същността си за завършена, когато навлиза в съществуване по същия начин като другите природни същества. Да, може да се каже: Колкото и съвършени, колкото и завършени да са човешките същества в осъществяването на своите творчески сили в смисъл на творческите сили на други природни същества, те никога не биха могли да обявят същността си за завършена по отношение на моралните импулси. Това доведе, да не говорим за по-ранни времена, дотам, че *Кант*, великият философ, се почувства принуден да раздели своя миоглед на две напълно отделни части: едната част, която представлява всичко, което може да се знае за външния свят, познат по такъв начин, че човешките същества, с всичките си органични творчески сили, също са включени в този миоглед; и другата част, която първоначално се простира в човешкото съществуване, получавайки своя основен тон само чрез „категоричния императив“: Действай само според онази максима, чрез която едновременно можеш да пожелаеш тя да стане заповед за всички хора. Ето как би могъл да се изрази категоричният императив.

Друга част от светогледа на Кант е толкова дълбоко вкоренена в човешкия живот, че задава фундаменталния тон за човечеството. Но как го разбира Кант? По такъв начин, че по самата си природа тя говори от един съвсем различен свят от този, обхванат от светогледа на знанието и разбирането. И говори от толкова съвсем различен свят, че Кант основава всичко, което се опитва да включи в тази част от своя светоглед – по отношение на доктрините за божествената същност, за човешката свобода, за безсмъртието на душата – върху този аспект, от който произтича категоричният императив. И Кант изрично заявява, че човек трябва да слуша един съвсем различен свят от този на обикновеното човешко познание, ако иска да чуе какво задължава човечеството. Категоричният императив, тази безусловно обвързваща заповед за дълг, е сякаш врата към свят, надхвърлящ света на сетивата.

Следователно е очевидно, че е широко разпространено мнението, че човешката природа не се ограничава до това, което представлява нейните формиращи сили, съответстващи на формиращите сили на други същества, с които тя съставлява физическия космос. В наше време става очевидно нещо забележително. Може да се каже, че нашата епоха, с нейния по-материалистично-механистичен, натуралистично подреден начин на мислене, не може, ако последователно следва най-съкровените си импулси, наистина да говори за такъв свят, какъвто самият Кант го е описал в току-що посочения смисъл. Разбира се, много малко хора днес са последователни в своя мироглед. Те не разширяват всички фундаментални чувства, които произтичат от предпоставките на техния мироглед, до цялостното им разбиране за света. Това е особено вярно за онези, които днес се придържат към натуралистично-материалистичен мироглед.

към изкривен мироглед – и които днес предпочитат да се наричат монисти – би трябвало напълно да отхвърлят дори възможността да гледат нагоре към свят, в който Кант наднича през своя категоричен императив, сякаш през портал. И те го правят. И не само тези, които стоят горе-долу на научна основа, за които това е разбираемо, но и мнозина, които се наричат „психолози“. Многобройни психологически мислители от близкото минало се чудят, когато питат: Откъде всъщност идват моралните основи на човешкия живот ? Откъде идва това, което говори в човешкия живот като морални импулси и което въпреки това отличава хората от всички други природни същества? Тогава хората идват да кажат: Моралът, етиката, трябва да се основават на факта, че индивидът не просто следва онези импулси, които са насочени директно към собственото му същество, към собственото му съществуване, а че следва онези импулси, които са насочени към цялото. А „социалната етика“ се е превърнала в много популярен термин в наше време. Тъй като човек не може да погледне към някакъв висш свят със силите, за които вярва, че са в разпореждане на знанието, той се стреми, в определени гранични области, но, както ще видим, въпреки това без никаква реална основа, да се закрепим в това, което все още може да се счита за „реално“: съвкупността от човечеството или някаква група от човечество. И това, което е в интерес на тази съвкупност, се нарича морално, за разлика от това, което индивидът прави само за себе си. В днешно време могат да се намерят изключително фантастични идеи, които се стремят да поддържат етиката и морала от тази гледна точка на просто...

Социална етика. Но всеки, който се задълбочава в тези въпроси – независимо дали търси моралните импулси в индивидуалния човешки живот или това, което индивидът, като член на обществото, трябва да прави – в крайна сметка трябва да се запита за истинското съдържание на това, което трябва да се направи, или, по-добре казано, за източника на такова съдържание, „мястото“, образно казано, откъдето могат да произлизат моралните импулси. В този смисъл *Шопенхауер* наистина е изрекъл една брилянтна фраза, която цитирах тук няколко пъти: „Да проповядваме морал е лесно, да го установяваме е трудно.“ Той има предвид, че да се търсят силите и импулсите в човешката душа, които наистина правят човек морално същество, е трудно, докато определени принципи могат лесно да бъдат извлечени от историческия ход на човечеството или от религиозни или други системи, принципи, с които след това може да се проповядва морал. Шопенхауер не се интересува от това дали човек може да изрази този или онзи морален принцип, а по-скоро от това каква е основната сила на моралните импулси, аналогично на това как силите на външната природа лежат в основата на природните явления.

Сега, Шопенхауер, по своя едностранчив начин, търси тези импулси на човешката природа в състраданието и съжалението. С право е казано: Как би трябвало някой, който се чувства морално свързан с кауза, която засяга само него и никой друг, да се стреми да избегне лъжесвидетелстване, мотивирано единствено от състрадание? Или какво би трябвало морално да попречи на някого, да речем, да се самоосакатява от определено състрадание? Накратко, и биха могли да се цитират много подобни неща: с импулса, който Шо-

Пенхауер открива, че човек се сблъсква с нещо невероятно всеобхватно, нещо, което трябва да е в основата на огромното мнозинство от моралните действия , но като такова не може да бъде изчерпателно.

Поучително е при всички обстоятелства , че теориите, възгледите и мненията за произхода *на* морала са толкова по-безполезни, колкото повече един мироглед се фокусира само върху това, което може да се постигне чрез външните сетива и интелекта, насочен към този външен сетивен свят. Естествено, би отнело твърде много време, за да се демонстрира това подробно, но би могло да се покаже, че такъв мироглед, дори и да успее да установи например мироглед, основан на някаква концепция за природата, всъщност е неспособен да определи точно произхода на морала. По същество моралният, етичният живот остава висящ във въздуха с всеки такъв мироглед, който се стреми да се фокусира единствено върху външния сетивен свят и върху интелекта, който комбинира фактите на сетивния свят или ги формулира в закони.

Току-що казаното, само във въведение, би трябвало да доведе до обяснение на това, което по същество би трябвало да изглежда съвсем естествено след предходните лекции: Ако човек приеме, както е намерението на всички лекции, които изнесох тук, че нашият сетивен свят и светът на интелекта се основават на свят на духовни същества и духовни факти, тогава е съвсем естествено, тъй като човек не може да намери импулсите на етичното и моралното в сферата на сетивния свят, да търси тези импулси в духовния свят. Защото може би предпоставките, възгледите и мненията на тези...

Правилно е за тези, които вярват, че нещо говори директно в човешката природа, по-специално в сферата на морала, което произлиза от свръхсетивния свят. Затова нека, въз основа на предпоставките, установени в тези лекции, да разгледаме моралния живот. За слушателите, които са чули само няколко от тези лекции, ще обобща накратко как духовният изследовател се издига до духовния свят, където сега искаме да търсим произхода на моралната основа на човешкия живот.

Често се казва тук: Ако човечеството желае да надхвърли сферата на сетивния опит и това, до което може да достигне обикновената наука, решаващият момент е да не се ограничава до когнитивните способности, които хората притежават при влизането си в света. Цялата наука, всяко размишление е правилно, което говори за границите на познанието в смисъла, често обсъждан тук, и изхожда от предпоставката, че хората не могат да развият когнитивни способности, различни от тези, които са им присъщи, тези, които съществуват просто поради това, че са поставени в света без никакви усилия от тяхна страна, като по този начин съществуват в него с присъщите си качества. Но в духовното изследване решаващият момент е, че всичко, което вече присъства в човечеството, се доразвива, че предпоставката е практически призната: в човечеството се крият спящи сили, сили, които могат да бъдат пробудени. И тук методите, които могат да развият тези спящи сили, са били често обсъждани. Казва се, че „духовната химия“, която протича със същата логика и начин на мислене като естествената наука, но която се простира в духовната сфера, е правилна.

и следователно е принуден да развива естествени методи и естествени начини на представяне по съвсем различен начин от самата естествена наука. В този смисъл често сме обсъждали къде хуманитарните науки, в истинския смисъл, трябва да бъдат продължение на естествената наука в наше време. Може би мога да посоча още веднъж, за пояснение, това, което е споменато само накратко.

Веднъж казах, че не можеш да кажеш от водата, само като я погледнеш, че съдържа водород, който химикът отделя чрез външна химия. Водата гаси огъня и самата тя е незапалима; водородът, газ, е запалим и може също да се втечни. Точно както не можеш да кажеш от самата вода каква е природата на водорода, който се свързва с кислорода, за да образува вода, така и не можеш да кажеш отвън какво е свързано с физическото тяло като духовно и психическо. И точно както човек не трябва да се страхува да бъде наречен назадничав дуалист, защото признава, че водата, монон, се състои от водород и кислород, така и не трябва да се страхува, че не е истински „монист“, като казва, че има духовно-душевен елемент в това, което срещаме в човешките същества, точно както има водород във водата, и че този духовно-душевен елемент е толкова различен от това, което може да се наблюдава в обикновените човешки същества, колкото водородът е от водата. И духовната химия със сигурност не се състои от бурни процеси, от нещо, което може да се извърши външно като външната химия, а по-скоро от следното, което ще бъде само накратко очертано тук. Повече подробности можете да намерите в моя „Очерк на окултната наука“ или в книгата...

„Как човек може да придобие знание за висшите светове?“ ще бъде разкрито.

Човешките същества са единственият инструмент, чрез който човек може да проникне в духовния свят. Но те трябва, чрез специфични упражнения, предприети с душите си, да доведат себе си до точката, в която могат да свържат смисъла с думите: „Аз преживявам себе си в моята духовно-душевна сфера извън физическо-телесната“ – както би казал водородът, ако можеше да преживее себе си: „Аз преживявам себе си извън кислорода“. За да може тази духовно-душевна сфера практически да се отдели от физическо-телесната и за да може индивидът да стигне до смисъла на думите: „Аз преживявам себе си в духовно-душевната сфера, но моята физическо-телесна сфера е извън мен, точно както масата е извън мен“, са необходими постоянни душевни упражнения. Тези упражнения могат да бъдат с по-кратка или по-дълга продължителност и по същество се състоят в повишаване на вниманието, което вече е важно в обикновения живот – но не внимание към душевно съдържание, породено от външни фактори, а по-скоро внимание към душевно съдържание, съзнателно поставено в центъра на живота на душата. Когато човек е способен да концентрира всичките си душевни сили и да ги фокусира върху управляемо душевно съдържание, в което знае точно в какво самият той е вложил душата си, тогава постепенно, чрез тази повишена концентрация на душевни сили, всичко, което дава на човек способността да различава своята духовно-психична природа от физическо-телесната, се компресира. В допълнение към практикуването на така наречената концентрация обаче, трябва да се добави и практиката на медитация. Това е нещо, което хората вече познават в обикновения живот, но което се засилва безгранично в духовната наука.

Първото изискване е: преданост, преданост към универсалния световен процес. Да бъдеш толкова предан на универсалното същество на света, колкото е индивидът в сън чрез неподвижността на крайниците си, но съзнателно, а не несъзнателно – това е второто изискване в духовната наука. Причината много хора да не изпитват истинския успех на тези упражнения е, че стават лениви в своята систематична и упорита практика. Като дават на силите на душата различна посока чрез такива упражнения, отколкото в ежедневието, и като ги напрягат по различен начин, отколкото се напрягат в ежедневието, човек наистина стига до онзи забележителен момент, единственият, който може да бъде достигнат, където знае: Сега преживяваш духовно и умствено; но докато преди си използвал мозъка и сетивата си, сега знаеш, че си излязъл от тялото и извън него, точно както външните обекти преди са били извън теб.

Признанието, че подобно нещо е възможно, все още стои в началото на съвременната култура. То ще надделее, точно както истините – истината на *Коперник*, *Кеплер*, *Галилей* – винаги са надделявали. Те са се сблъскали със същите, макар и нюансирани, изостанали когнитивни сили, които се противопоставят на признаването на духовния свят днес. Ако тогава противниците са били хора, които са се придържали към древните религиозни традиции, днес те са така наречените „свободни духове“, които се противопоставят на признаването на духовно-научните прозрения. Но стъпката към това признаване ще бъде направена, ще трябва да бъде направена в същия смисъл, както стъпката за външната естествена наука е била направена по времето на *Коперник*, *Галилей* и *Джордано Бруно*. Никога не съм...

Нямах навика да ви говоря с абстракции и разсъждения, но винаги съм се опитвал да цитирам конкретните духовни факти, до които човек стига, когато достигне посочените етапи на духовно познание. Всъщност може да се изпита, че човек, в своята духовно-психична сфера, надхвърля физическото-телесното и преживява себе си по такъв начин, че ясно притежава съзнание, което чрез самото преживяване се отличава от всяка илюзия и халюцинация: Вие преживявате себе си извън главата си и когато се потопите отново, сякаш отново започвате да използвате мозъка си като външен инструмент. Това преживяване, когато се случи за първи път в началните си фази, е разтърсващо. Но е постижимо и е описано в текста: „Как да постигнем познание за висшите светове?“ И тогава човек навлиза в свят на конкретни духовни преживявания, където човек е също толкова в духовните факти, колкото е със сетивата и интелекта в свят на конкретни сетивни същества и сетивни факти.

Този свят, пред който човек се изправя по този начин, се сблъсква на три етапа. Първият етап, през който човек трябва да си проправи път, е този, който си позволих да нарека етап на въображаемия свят. Този въображаем свят не е свят, съставен от, а такъв, в който човек преживява фактите на духовния свят в сбор от образи, които истински изразяват процесите на духовния свят, точно както сетивните възприятия изразяват фактите на пространството. Човек трябва да си проправи път през този въображаем свят и най-вече трябва да си проправи път през него по такъв начин, че постепенно да опознае всички източници на грешки, които са многобройни, така че постепенно...

Човек се учи да различава какво го заблуждава и подвежда от това, което съответства на истинско духовно съществуване на същества или процеси. След това се издига до втори етап на познание, който си позволявам да нарека вдъхновение. Вдъхновението се различава от въображението в духовното възприятие само по това, че в последното човек просто има външната повърхност на духовните процеси и същества, която се появява пред него в образи, докато сега човек трябва да култивира това, което радикално отличава духовното възприятие от външното възприятие: че човек се потапя в духовното възприятие. Всъщност човек не стои по отношение на духовното съществуване по същия начин, както в сетивното съществуване: че то е там - а аз съм тук; но в духовното познание действително се случва нещо като разширяване отвъд възприеманото, потапяне в възприеманото. Звучи странно, но е буквално вярно: човек се разширява пространствено със собственото си същество във всички неща, които възприема в духовния свят. Докато иначе човек стои в точка в пространството, затворен в кожата си, с всичко останало отвън, в духовния свят всичко, което иначе е свикнал да нарича външен свят, става вътрешно. Човек живее и се движи в него и е погълнат от него, доколкото е способен да го проникне. А след това има и по-високо ниво на възприятие, което не е необходимо да се обсъжда тук днес; това е интуицията, разбирана в правилния смисъл, а не това, което често се нарича така в обикновения смисъл. Чрез въображение, вдъхновение и интуиция човек си проправя път в духовния свят.

Въпросът, който сега би трябвало да ни занимава, е:
Ако човек по този начин е откъснат от тялото и от
обичайните преживявания на съществуване

Когато това се очертае, каква разлика възниква тогава по отношение на всичко, което наричаме знание, идващо отвън, което сме свикнали да получаваме отвън – и по отношение на това, което наричаме наши морални импулси, морални идеи и понятия? Тогава способни ли сме да посочим източник на морален живот, ако може би можем да разкрием този източник в света, до който човек достига само когато напусне обикновения свят на сетивата и проникне в духовен свят със собственото си интелектуално разбиране?

Нека първо разгледаме света, който един духовен свят от образи изгражда около нас. Просто ще представя фактите, както възникват, за духовно наблюдение. По отношение на всичко, което човек придобива чрез сетивно представяне, което се основава на сетивното възприятие – като цяло, по отношение на всичко, което човек придобива във връзка с това, което преживява във външния живот – човек открива, че в момента, в който напусне този свят, един вид мрак се разпростира върху него и се появява нов свят от духовни същества и духовни факти, в който човек присъства и по време на сън. Но като духовен изследовател, човек се потапя в този свят на духовни процеси и същества в съзнателно състояние. Докато се потапя в него, човек забелязва: Това, което виждате като цветове, това, което чувате като звуци в сетивния свят, изчезва; това, което можете да отнесете със себе си в духовния свят, е само спомен за него; нещо, което човек може, в най-добрия случай, да си представи. Когато това изчезне, човек се потапя по такъв начин, че мисленето, въображението и дори чувстването и усещането му сякаш са завладени от други същества, в които човек се потапя: защото това е същественото нещо, че човек е в

Човек се потапя в духовния свят, в свят на същества. И тогава стига до това, което е било обяснено многократно: веднага щом се потопи в духовния свят, той открива конкретни факти и същества; и това, което наблюдава в сетивния свят, наистина изглежда сякаш живее в свръхсетивния, невидимия, духовен свят, но когато сме затворени в тялото, този свръхсетивен свят отразява своя образ обратно към нас чрез дейността на тялото. Всъщност става конкретен факт, че целият външен свят, който човек вижда наоколо, е отражение на духовния свят, този духовен свят, който обясних, е този, който първо поражда мозъчните процеси, които произвеждат огледалния апарат, чрез който се възприемат външните събития и който самият е невъзприеман. Точно както човек не възприема себе си, когато се гледа в огледало, а по-скоро отражението, така и когато се потапя във физическия свят, той вижда отражението на духовния свят, както процесите на тялото карат духовния свят да се отразява в отразяващия апарат. И сега човек осъзнава, че връзката между физическия свят на възприятието и духовния свят е като тази между отражението и наблюдателя. Наистина е така: както отражението има значение за наблюдателя само когато се погледне в огледалото и попие образа в душата си, така и отражението на духовния свят – целият физически свят на възприятието, който ни заобикаля – има значение като „образ“ – отделно от лежащия в основата му физически процес. Това става ясно, когато човек навлезе в духовния свят.

Не става въпрос за преследване на телеологичен поглед върху природата. Нямам предвид, че светът се управлява от не-

Не искам да твърдя, че крайният интелект е устроен така, че човек да може да намери възможността да развие себе си, а просто искам да посоча факта, който е даден като факт: че човек може да пренесе в себе си това, което е възприел във външния свят, след като го е приел в душата си. Това се отнася за това, което наричаме когнитивни съждения: целият този свят на знание се изгражда чрез процес на размисъл и този процес на размисъл по същество изчезва, когато човек се потопи в духовния свят, където веднага навлиза в свят на духовни процеси и духовни същества, за които знае, че принадлежат на самия него и от които произлиза това, което е просто отражение във физическия свят.

Това е същественият момент: в момента, в който човек се раздели, така да се каже, със сетивния свят и се възнесе в духовен свят, той се научава да разпознава, че към това, което самият ти си, което не би съществувало без теб и към което самият ти принадлежиш, е добавено само отражението, което се е появило единствено защото си човешки организъм; и това отражение има значение за теб самия, за твоето его, за това, което носиш като духовни и психически същества през обрата на времето. Следователно, веднага щом човек се окаже в духовния свят, той се намира в свят, който съществува без него, свят, който човек се научава да разпознава: той трябва да се отрази, за да можем да го възприемем. Но самата същност не се добавя към това отражение.

Сега разглеждаме момента, в който навлизаме в света на въображението. Какво се случва с моралните понятия, когато човек се възнесе в духовния свят?

Това, което човек възприема като морални импулси, възниква в момента, в който навлезе в света на въображението -

Когато се намесваме, това е толкова ясно, че можем да се обърнем към него само като кажем: Вие сте създали нещо, вие сте поставили нещо в духовния свят! Това, което разпознаваме, не сме го поставили в свят; ние сме го поставили само в себе си и го носим през вековете. Всичко, което съответства на морален импулс, морално действие или дори само на морална воля, е творческо; така че , когато го разглеждаме в духовния свят, трябва да кажем: Чрез това, което преживяваме в себе си с понятието за етика, ние създаваме същества в духовния свят. Ние сме създателите, първо на процесите, а по-нататък, дори на съществата в духовния свят.

Тези от нашите уважаеми слушатели , които са посещавали тези лекции преди, знаят, че духовната наука говори за повтарящи се земни животи. Този земен живот, който преживяваме сега, се основава на поредица от предишни земни животи и всеки земен живот винаги е последван от последващ живот в духовно съществуване; и от настоящия ни земен живот ние гледаме назад към бъдещите земни животи. Сега това, което представяме в себе си в нашия морален опит, е буквално обективизирано, първо като духовни процеси. Как мисля и действам морално, се възприема в духовния свят като процеси. Това са процеси, които сега произтичат от самия Аз на индивида. Докато преживяванията на знанието се пренасят и предават в следващите земни животи само с самия Аз, това, което принадлежи на моралния или неморалния живот, се поставя в света като процеси и продължава да действа като такива, така че чрез кармата ще трябва да се справим с тях отново в следващия земен живот. И тези, които се възнесат в духовните светове,

който забелязва как моралните импулси установяват определена връзка с това, което той създава като себе си.

Нека вземем например един от основните импулси – би било твърде далеч, ако обясня защо го наричам един от основните морални импулси – този, който видният психолог *Франц Брентано* нарече единствен импулс на моралния световен ред, импулсът на любовта. Кой би отрекъл, че безброй неща в моралния живот произтичат от различните етапи на любовта – от най-ниските етапи на любовта до най-висшите, чак до спинозистичната любов, *amor Dei intellectualis*? Всичко, което се случва под импулса на любовта, всичко, което смятаме за в сферата на морала, как го откриваме в света на въображението? Откриваме, че всичко, което възниква под този импулс, ни се струва познато, така че можем да кажем: можем да живеем в духовния свят с това, което възниква под импулса на любовта. Човек се чувства като у дома си в духовния свят с нещо, което извира от способността за любов. Това е същественото нещо, което ти се появява веднага щом влезеш в света на въображението.

Но нека разгледаме това, което произтича от омразата, това, което се проявява като действие или просто като намерение, вдъхновено от омразата. Тук виждаме много поразителния факт, че всичко, което произтича от сферата на омразата, се появява във въображаемия свят по такъв начин, че да вдъхва страх, като отблъскване. Всъщност, един от трагичните аспекти на преживяването на духовния изследовател е, че той трябва да вижда себе си как се поставя в духовния свят със силите на симпатията и антипатията. Наистина, както и да са нещата: веднага щом човек навлезе в духовния свят, може да възникне ситуация, в която човек се озовава...

Това се случва във физическия свят, където хората изпитват враждебност един към друг; може би съчувствие. Но в духовния свят човек е подчинен на духовни закони, точно както е подчинен на природни закони тук. Всичко, което произтича от способността за любов, от способността за жертвоготовност, всичко, което произтича от това, което човек постига чрез морален импулс или възприема като морално разположение - всичко това установява процеси в духовния свят, които човек възприема във въображаемото познание, възприема по такъв начин, че може да изпитва съчувствие към неговите *любящи* мисли, действия или чувства. Всичко, предприето например под влияние на омраза или подобни импулси, от злоба или суета, се появява във въображаемия свят по такъв начин, че човек знае: Ти си създателят на тези процеси, които са просто обективизация на твоите омразни или злонамерени импулси. Ти се изолираш в рамките на една и съща ситуация по такъв начин, че събитията те принуждават да изпитваш антипатия към себе си. Няма друг начин да изпитваш антипатия към себе си.

За един духовен изследовател е необходимо в определени случаи да се научи да издържа на подобни ситуации чрез задълбочено себепознание и търпеливо да ги понася, както се проявяват в последващата му карма. Това не означава, че един духовен изследовател не трябва непременно да има такава антипатия, а по-скоро, че в никакъв случай не трябва да има волята да се представя като светец или като висше същество. Това, към което трябва да се стреми, е той да се опита да усъвършенства моралния си живот, който се отнася до взаимодействията му с други хора, до такава степен, че трагедията *на* чувството на антипатия да се появява в по-малка степен. Защото това означава състояние на най-страшното напрежение, което човек изпитва.

как човек би искал да избяга; и това желание за бягство става очевидно едва при възнасяне в духовния свят. Там човек вижда източника на импулсите, които ни тласкат да правим това, което е обичано, и да избягваме това, което мразим. Защото това, което човек прави в обикновения свят, основано на такива импулси, действа като сила в духовния свят. Всъщност може да се каже: когато човек заспи, силите, които току-що бяха характеризирани като познаване на духовния свят или като страх от него, като симпатична връзка с това, което произтича от собствените действия, или като антипатия и желание за бягство, продължават да действат. Това силно влияе на съня и поне отчасти определя здравето на съня. Това, което възниква като следствие от ежедневието и което, действайки в синхрон, пречи на човек да заспи, е точно това, което духовният изследовател трябва да наблюдава.

Сега се питаме: Откъде произлизат онези морални импулси, които говорят в човешката душа?

В обикновения живот човек не знае откъде говорят. Но те са там и говорят по такъв начин, че някой, който използва само разума, който комбинира фактите на сетивния свят и ги оформя в закони, не може да ги намери. И така, откъде идва това, което говори на хората сякаш от друг свят?

Е, знанието съществува само когато се възприема във въображаемия свят. Но то действа като тъмни сили, чийто произход остава неясен за възприятието, но които говорят в душата като импулси. Последниците от това, което духовният изследовател възприема, се преживяват в сетивния свят като морални импулси; причините се крият в духовния свят. Следователно човекът се явява като

Същество, което винаги трябва да си казва : И дори ако способността ти за любов беше свършено развита, ти принадлежиш към духовен свят и там намираш другата част от съществото си, където придобиваш това, което тук се изразява като морален живот - което се изразява например в това, което наричаме съвест, което е много голяма загадка, ако човек иска да бъде последователен.

Сега открихме корена на силите, които се проявяват като съвест и други подобни. Да предположим, че стоим пред човек и специфичната конфигурация на нашия психически живот може да ни накара да го мразим. Това, което може да ни накара да го мразим и от което бихме се страхували като процеси в духовния свят, този глас говори в душата ни като: Не мрази! Това, което действа в способността за любов и чрез което можем да бъдем съпричастни в духовния свят, говори в земния живот като: Ще обичаш! И така е и с другите явления на моралния живот, които в крайна сметка кристализират духовно като съвест.

И как самата тази съвест се представя като факт в духовния свят?

То все още не е открито като факт във въображаемия свят. За да го открие като факт, човек трябва да се потопи във вдъхновяващия свят – трябва да се потопи толкова напълно, че да се почувства излят върху цялото поле на възприятие в духовната сфера и да преживява тези вътрешни възприятия като свое собствено поле на възприятие, сякаш в себе си. Сега, оттам нататък, говори произходът на съвестта. Тя просто използва, изразява се, така да се каже, в това, което може да се преживее във въображаемия свят, но центърът ѝ се намира във вдъхновяващия свят. И ако човек се издигне в него и се опита, само веднъж, да...

Да попитам: Какво се случва, когато се абстрахирате от всичко, което ви казва съвестта ви? Представете си само за момент, че бихте могли да направите нещо любящо, точно както бихте направили нещо от омраза, и си представете, че съвестта ви не говори - ще забележите, че се случва нещо, което първо ще се опитам да илюстрирам със сравнение. Бих казал, че изпитвате нещо в себе си като капка вода, поставена някъде толкова горещо, че мигновено би се изпарила. Това се случва, когато, колебливо, съвестта се изключи във въображаемия свят. Там го преживявате: съзнанието иска да се самоунищожи, така да се каже, измества центъра си на тежестта; преставате да се ориентирате в духовния свят. Това е едно от най-ужасяващите преживявания, които човек може да има тогава: да бъде в духовния свят и да усеща как съзнанието избледнява, след като първо се е обучил да култивира съзнание. Ужасно състояние на нещата е, когато хора, които са наистина безскрупулни, имат преживявания, когато се издигат в духовния свят. Защото да предположим, че човек, който иначе не е много съвестен, се издига в духовния свят. Упражненията, намиращи се в трактата „Как да постигнем познание за висшите светове?“ могат да се изпълняват от всеки, ако ги изпълнява с необходимата енергия, така че след това да възприема в духовния свят. Човек не бива да се издига, освен ако това не е полезно. Затова се препоръчват и упражнения, при които човек не губи съзнание; така че в гореспоменатата книга са дадени такива упражнения, които правят човека морален, така че съзнанието да не угасне в духовния свят. Но нека предположим, че един безскрупулен човек се издигне в духовния свят. Тогава би се случило така, че той веднага да изпита разтваряне, загуба на съзнание и т.н.

съзнанието си . Такива безскрупулни духовни изследователи със сигурност съществуват. Тези, които се издигат към духовния свят с известна степен на безскрупулност, веднага усещат нуждата, тъй като навлизат в сфера от същества там, да се предадат на други духовни същества. Хората, които безскрупулно достигат до точката, където съвестта осигурява твърд център на тежестта в неговата реалност, такива хора, които чувстват, че съзнанието им се „изпарява“ там, сякаш се предават на друго същество, биват обладавани от друго същество, за да имат нещо, за което да се хванат. Това е преживяване, което наистина може да се има. Следователно, когато такъв човек се върне към будно съзнание, той вече не провъзгласява това, което е преживял в самия духовен свят, а по-скоро какво същество е обсебило, говори чрез него. Целостта на нашето същество се поддържа, като наистина носим в себе си, като сила, този глас, който присъства тук като съвест, във вдъхновяващия свят. Тогава човек се чувства, но толкова напълно в себе си, че това, което изважда наяве, това, което вече се проявява във въображаемия свят, е толкова присъстващо, че не губи центъра си на тежестта и е нещо, което го държи и поддържа. И това, което може да поддържа и поддържа човешкото същество в неговата истинска духовна същност в духовния свят, говори надолу през два свята: през въображаемия свят и надолу в света на сетивата, и това е гласът на съвестта.

Това е съвестта, чийто произход много интелектуални фигури всъщност не могат да открият, за която говорят сякаш е формирана единствено чрез социалния ред на човешкото съвместно съществуване.

Ако съвестта беше... тогава тя е нещо, което е сведено от духовния свят, което присъства в своето действие в сетивно изпитващото човешко същество и чийто произход се открива, когато човек се възнесе в духовния свят. Ако човек може да открие тайните на целия свят, по същество, само чрез истински култивиране на онези когнитивни способности, за които толкова често се говори тук, тогава трябва да се каже, особено за моралния свят, че той изпраща своите импулси надолу от духовните сфери и че когато човек осъзнае тези морални импулси, той изпитва ефекта на това, което произлиза от духовния свят. И истинското разбиране на моралния световен ред ни показва, от една страна, че духовните светове говорят чрез душата, но също така, от друга страна, че с това, което са морални импулси, човек създава реалности, които продължават да имат ефект, които преоткрива, реалности, които изпращаме в духовния свят и които са причини в този свят, който е в основата на сетивния.

Бих могъл само да загатна, като оставя напълно без да се споменава едно обширно поле от междинни етапи, през което трябва да премине духовният изследовател, когато се издига от света на сетивата към духовните светове. Но бих искал да добавя накратко: Това, което виждаме да произтича от нашите морални или неморални действия, това, което се изразява в ефектите на нашите морални импулси, това, което възприемаме във въображаемия свят като градивни сили, с които можем да живеем комфортно, или като разрушителни сили, с които се правим антипатични – това ни се разкрива като първите причини за съществуване в самия свят. Защото ние насочваме погледа си навън към необятния свят на звездите, където сигурността и редът...

и хармонията преобладават и ние поглеждаме назад към първобитните времена, когато съществата са действали морално по подобен начин, както ние можем днес, когато съществата са изпращали своите морални импулси, които изглеждат толкова незначителни, че изглеждат като нищо в сравнение с цялостта на космическото съществуване. Но тези морални импулси продължават да растат с течение на времето! Тези морални импулси, произлезли от тези същества в първобитните времена, са нараствали все повече и повече – и в своя растеж самите те са се превърнали в силите на природата. Човек се научава да разпознава – междинните етапи трябва да бъдат пропуснати тук – когато обмисли какво открива в законите на небесата, какво е изпълнило *Кеплер*, *основателя на съвременната естествена наука*, с такова благочестие: че древни и зрели оригинални морални импулси действат в космоса. Тези, които са станали духовни водачи в древността – знаем от предишни лекции, че човек вече не може да се издигне до духовните светове по същия начин, както е правено преди в мистериите; днес трябва да се прави различно – те е трябвало да преминат определени етапи, степени. Сред тези степени една от най-висшите е тази, която дава на душата възможността да надникне във висшите сфери на духовното съществуване. Именно такава степен се наричаше степен на Слънчевия герой или Слънчевия човек. Защо Слънчевият човек? Наричаше се така, защото такава душа, която възприема връзките в света по току-що описания начин, наистина трябва да е развила вътрешния си живот до такава степен, че когато се издигне до най-висшите сфери на познанието, да не е подвластна на вътрешната своеволност, на която е подвластна обикновената душа...

Животът не е подвластен на външни сили, а по-скоро на импулси, които действат с вътрешно осъзната и преживяна необходимост, така че човек си казва: Ако се отклониш от тях, ще създадеш такъв безпорядък, какъвто слънцето би създало във вселената, ако се отклони от пътя си дори за кратко. Тъй като на такъв етап от разбирането човек е трябвало да е постигнал такава твърдост на вътрешния си живот, в древните мистерии такива познавачи са били наричани слънчеви хора. В това се крие връзката, която съществува между това, което изпращаме в света, и това, което израства от него – точно както това, което преживяваме като „закони на космоса“, е израснало от морални импулси на същества от далечни, далечни времена.

Когато човек обмисли това, започва да преживява твърдението на *Кант* в различна светлина. Когато моралният дълг, етичното съзнание като цяло, се появила в съзнанието му, той произнесе тези значими думи: „Две неща винаги ме изпълват със страхопочитание: звездното небе над мен и моралният закон в мен!“ Такива връзки, преживени от първа ръка, наблюдавани от онези, които възприемат моралния закон като разгръщащ се във времето, го изпълниха, когато говореше за „звездното небе над мен и моралния закон в мен“. Който чрез духовната наука разпознае първичните импулси на етичния живот, едновременно с това разпознава как този етичен живот е свързан с истинския корен на човешката природа. Следователно, духовната наука може само, в най-висшия смисъл, да доведе до това да се даде на този морален живот солидна основа, така че човек наистина да може да каже: Да, всяко знание съществува, за да можем да намерим себе си в себе си и да носим това, което откриваме, през света и през времето; но всичко,

Моралните импулси, които изпитваме в себе си, ни правят творци , сътворци на света. Можем да разберем как трябва да презираме себе си като неморални хора, които носят поквара и разрушение в света, когато осъзнаем, че чрез моралния световен ред сме свързани със света в далеч по-реален смисъл, отколкото чрез други прозрения, които сега поглъщаме в умовете си. И тогава човек усеща какво дълбоко са чувствали дълбоки умове като *Йохан Готлиб Фихте* , чиято стогодишнина отбелязахме наскоро, когато е казал: Това, което е сетивният свят, няма независимо, самообосновано съществуване; той е просто сетивизиран материал за дълг, за моралния световен ред. Това, което хуманитарните науки трябва да извадят наяве днес, е нещо, което един ум, толкова дълбок, колкото Фихте е усетил по отношение на етичния светоглед. Той по същество е гледал на света по такъв начин, че си е казвал: Етичният световен ред е най-реалното нещо и всичко останало служи само като средство, чрез което можем да изразим какво представляват етичните импулси. Разбира се, хуманитарните науки не могат просто да приемат светогледа на Фихте за своя основа, защото той представлява едностранчивост. То произхожда от време, когато хуманитарните науки, каквито ги познаваме, все още не са съществували. Но човек може да гледа с възхищение как човек като Фихте е преживявал етичния световен ред в себе си. Защото точно това демонстрират хуманитарните науки: Всяко друго знание ни се представя като картина на света; но това, което е истински етично, е това, което трябва да бъдем ние, ако искаме да развиваме цялото си същество. Това е, което не само ни закотвя в самите нас, но и ни поставя в истинско равновесие в рамките на целия световен ред. Когато погледнете как хуманитарните науки в частност...

Ако човек е способен да намери живия стълб на моралния световен ред, тогава това, което вече е било изразено няколко пъти в тези лекции, наистина става ясно. Съвременната духовна наука обаче все още стои в почти същата позиция, в която *Джордано Бруно* някога е стоял пред своите съвременници, когато се е стремил да разшири миогледа отвъд синия небесен свод в безкрайните простори на пространството. Той е трябвало да покаже на хората от своето време: Това, което възприемате като син небесен свод, е само границата на вашето тясно възприятие. Такава духовна фантасмагория е това, което човечеството е поставило в своето съществуване чрез раждането или зачеването и смъртта. Но както синият небесен свод е само тясната граница на собственото възприятие в пространството, така и раждането и смъртта са само граници на човешкото възприятие във времето. И както това, което самият човек е поставил пред себе си като Мая, границата на пространството, е била разпозната като такава, така и границите отвъд раждането и смъртта се отварят за човешката душа и безкрайните светове, които лежат отвъд раждането и смъртта, са разпознати. По отношение на духовно-научните прозрения, ние днес се намираме в същата позиция, в която е стояла съвременната естествена наука по отношение на естественонаучните възгледи в зората на модерната епоха. Но по известен начин човек все още стои сам. Стои по такъв начин, че ако я познава – непобедимата вяра в истината, която търси път през най-тесните пукнатини и пролуки, дори ако противоположни сили биха могли да се борят срещу нея – човек все още се чувства изолиран по различен начин по отношение на духовната наука: Човек чувства как настоящата епоха трябва да се стреми към духовната наука, как душите трябва да копнеят за нея – и

Човек се чувства в хармония с това, което най-важните умове на всички времена са усещали и имали предвид, което те често са изразявали по по-прост начин, отколкото е необходимо днес, но въпреки това са го изразявали не по-малко правилно от душа, която усеща истината. Така, посочвайки от гледна точка на духовната наука истинските източници на етичния живот и морален световен ред от божествено-духовните сфери, човек се чувства в съгласие с много други умове – а също и с *Гьоте*. От когото бих искал да цитирам една поговорка, обобщаваща казаното ви по време на тази лекция. Гьоте е казал важни думи относно източника на моралния живот, просто казано, за тези, които могат истински да почувстват моралния живот: „Един Бог говори много тихо в гърдите ни, много тихо, но и ясно; той ни води да разпознаем какво трябва да се хване и от какво да се бяга.“ Като казва „Един Бог говори много тихо, но и ясно в гърдите ни“, Гьоте напуска – и той демонстрира това с всички велики личности, и особено с чувствителни личности, които биха могли да усетят истината в тази област – за това, което духовната наука може да открие в духовния свят като импулси на моралния живот. Ние гледаме нагоре към духовния свят и си казваме: Самият морален живот свидетелства, че човечеството има своя произход в духовните светове; защото оттам говори Богът, който тихо, но съвсем ясно, обявява какво трябва да се хване и от какво трябва да се бяга. Той може да скрие това, което духовният изследовател вижда като причини за хващане и бягство, но това, което човек изразява по отношение на морални импулси, има своя истински произход.

Причините се крият в духовния свят, който слиза от него в умовете ни, който говори в човешката душа като истински Бог, като глас на Бога от духовния свят, възвестяващ същността на човека, чрез който той достига отвъд това, което са създанията на неговия събрат в космоса.

ВОЛТЕР ОТ ПЕРСПЕКТИВАТА НА ХУМАНИТАРНИТЕ НАУКИ

Берлин, 26 февруари 1914 г.

Малко след смъртта на Волтер през 1778 г. е публикуван трудът на Лесинг „Образованието на човешкия род“ и може да се каже, че в този труд в известен смисъл може да се намери отправната точка за историческа перспектива, подхождана от хуманистична гледна точка. Този труд на Лесинг, „Образованието на човешкия род“, е бил многократно споменаван в тези лекции. Опирайки се на съзнанието на осемнадесети век, той се стреми да намери рационални основания за това, което хуманитарните науки, по силата на своето положение, трябва да защитават днес: за повтарящите се земни животи на човечеството .

Всеки, който се опита да схване напълно аргументите на Лесинг в това най-зряло произведение на живота му, в това, което по същество е свидетелство за неговия интелектуален труд, ще открие, че представените тук идеи внасят съгласуваност в цялата структура на човешкото историческо развитие. В това историческо развитие на човечеството виждаме последователни епохи, които се различават една от друга. Когато погледнем назад към по-ранните епохи, откриваме, че човешката душа е преживявала нещата по различен начин, че е търсила своите идеали по различен начин, отколкото в по-късните епохи. В известен смисъл можем да кажем, че различните епохи на историята се различават рязко по естеството на това, което са в състояние да предложат на човешките души.

Историческото ставане се различава едно от друго. И смисълът и съгласуваността влизат в цялото това историческо ставане, когато човек вземе предвид, че тази човешка душа, която според вярването, че човешкият живот е само веднъж, е могла да участва само, така да се каже, в културните благословии и впечатления на една културна епоха, че тази човешка душа, по смисъла на Лесинг и съвременната духовна наука, се появява отново и отново в повтарящи се земни животи; че тя взема от всяка епоха това, което тази епоха може да даде на човешката душа, че след това преминава през живот между смъртта и следващото раждане в чисто духовен свят и след това се появява отново в следващата епоха, естествено с някои вариации в индивидуалния живот, за да пренесе плодовете, резултатите и впечатленията от предишната епоха в следващата. Следователно можем да кажем: това, което човешката душа е за нас, живее през цялото историческо ставане, тя участва във всички епохи. И по този начин, ако се върнем отново към идеята на Лесинг, наистина можем да говорим за един вид образование на човешката душа чрез духа на последователните епохи на историческия живот на Земята. Ако, в смисъла на съвременната духовна наука, човек би се задълбочил по-точно в това, което, може да се каже, вече се крие в своите елементарни начала в идеите на Лесинг за образованието на човечеството, тогава в областта на историческия анализ, в областта, в която душата ни се развива предимно, човек би бил толкова напреднал, колкото смята, че е днес в чисто природните науки. Само тогава човек би имал истински история. Само тогава би могъл да внесе смисъл и съгласуваност в организма на историческото ставане; човек би...

Да разпознаем как се развива една епоха след друга, какво получават душите на различните епохи, защо са поставени в различни епохи - с други думи, човек ще разпознае закономерното действие и влияние на историческите епохи, точно както днес се учи да разбира действието и влиянието на силите на природата, разпознаваеми от естествената наука. Тогава това, което духовната наука има да каже, вече няма да изглежда като нещо толкова фантастично, колкото може би все още изглежда на толкова много хора днес. Тогава човек ще започне да се усмихва по-малко на факта, че духовната наука трябва да разпознава за човешките същества не само физическо-телесна обвивка, изтъкана около човешкото същество при раждането и съставена от различни части, но че тя трябва да разпознава вътрешна духовно-психична същност на човешкото същество, която обаче трябва да се разглежда като развиваща се в хода на човешките епохи.

В духовните науки всъщност разграничаваме три разделения в човешката душа, както тя се е развила до наши дни. Може да се каже : най-примитивната част от това разделение, в която слепите страсти все още действат по-силно и пулсират движещите сили и въздействията, но в която играе роля и това, което предава нашите възприятия за физическия свят, ние в духовните науки наричаме *сетивна душа* . За разлика от тази сетивна душа, ние говорим за друга част от душата, която ни разкрива човека с по-голяма вътрешна дълбочина, показвайки ни как той може да разбере себе си, когато откъсне погледа си от цялата физическа среда и се издигне нагоре.

за това, което, в смисъл на по-несъзнателни импулси, афекти и страсти, управлява в него. Такъв висш член на човешката душа наричаме интелектуална или емоционална душа, в която духовният живот на човека е вече по-интернализирани. И като висш член на човешката душа, като този член, в който преди всичко се изразява самореферентното мислене, пълното самосъзнание на човека, най-чистото чувство за себе си и самосъзнание, ние наричаме, в смисъла на духовната наука, съзнателна душа. Но ние не говорим за тези три члена – сетивната душа, интелектуалната или емоционалната душа и съзнателната душа – като за абстракции или като произволно установени понятия и идеи; по-скоро говорим за тях по такъв начин, че едновременно да наблюдаваме как в хода на историческото развитие на човечеството тези три члена на душата постепенно се разгръщат.

Ако се задълбочим дълбоко в историческото развитие, откъд времената, когато са пеели Омир и Хезиод, когато са живели гръцките трагичи и когато е възникнала гръцката философия, бихме открили това, което все още разпознаваме днес в ехото на древноегипетската и халдейската култура. Голяма част от това вече е излязло наяве от външни изследвания. Но хуманитарните науки показват, че в епохата, която се намира след осми до десети век пр.н.е., простираща се назад до второ до трето хилядолетие пр.н.е., човешките души – тоест нашите души, каквито са били въплътени тогава – са претърпели нещо, което изобщо не може да се сравни със съвременния живот, с цялата конфигурация и начин, по който живеем днес. Това, което наричаме съвременно мислене, това, което, така да се каже, формира нашия научен мироглед,

лесно да си представим, би било невъзможно тогава. Също така би било невъзможно човешката душа да се чувства, може да се каже, в най-важните аспекти на живота си, толкова строго отделена, толкова изолирана в себе си, от останалата природа. Всичко това е било невъзможно по онова време. Човешките същества са се чувствали, с душите си, сякаш са част от целия космос, от цялата останала природа, като част от останалата природа, както ръката, ако можеше да притежава съзнание, би трябвало да се чувства като част от организма. Днес можем да си съставим представа за съвсем различния вид душевен живот, който е съществувал до приблизително осми до десети век пр.н.е., само с помощта на духовната наука. Когато човек в онези дни е казвал: „Инстинктите ми ме подтикват да направя крачка напред“ или когато е казвал: „Дишам“ – или когато е усещал глад или ситост – в този преход на вътрешното преживяване в телесно движение е изпитвал нещо, нещо, с което се е сблъсквал по същия начин, по който се е сблъсквал с други преживявания, когато е казвал: „Светкавица е, гръмотевици е“ или „Вятърът свисти през дърветата“. Човешките същества все още не са отделяли това, което преживяват психически, от това, което се случва външно; те са били, с целия си вътрешен живот, потопени в останалата част от природата. Но тъй като все още не са могли да се отделят от останалата част от природата, защото все още са се чувствали част от великия, единен организъм, те са притежавали и изначално ясновидство, поглед към духовния свят. Те не са виждали природата така, както я виждаме днес, а по-скоро като пропита с духовни същества, към които сега се връщаме чрез методите на духовната наука. В онези времена е било естествено едновременно да се усеща и душата на природата.

и съзерцавани с духовно прозрение; но не беше възможно да преживеем природните процеси по начина, по който ги мислим, а по-скоро те се виждаха в образи, и тези образи бяха това, което са законите на природата за нас, и следи от тези образи са оцелели до днес в легендите и митологиите на различни народи, дори в истинските приказки. Хората са притежавали фигуративно въображение в древността. Тези неща можем да постигнем днес не само чрез хуманитарните науки, но се надявам , че в новото издание на моите „Световно-житейски възгледи през деветнадесети век“ – сега разширено с предистория на целия западен интелектуален живот – ще съм успял в това, което се опитах да покажа: че човек може да разглежда интелектуалния живот чисто философски и че тогава може да открие как едно изобразително представяне, което само постепенно преминава в гръко-латинско представяне, е съществувало в първобитните времена и как човешката душа, чрез това древно, все още изобразително представяне, се е чувствала поставена в цялостния организъм на света, който е могла да си представи като одушевена. Това се е случвало предимно в сетивната душа.

Гръко- римската концепция, която се е запазила през XIV и XV век сл. Хр., е ангажирала предимно интелектуалната или емоционалната душа. Вече се опитах да илюстрирам напълно различните чувствителност и концепции от онези времена в лекциите си за Рафаело и Микеланджело. Обясних как, тъй като интелектуалната или емоционалната душа е била развита предимно в гръцкия свят, гръкът – а по-късно това е било така и за членовете на латинската култура – все още се е чувствал напълно едно цяло със своята...

„Душа-тяло“, както той се чувстваше едновременно във всеки отделен крайник на тялото си, заедно с душата си. Докато една по-ранна епоха, която живееше особено в сетивната душа, е имала съзнанието, че човекът е член на цялата природа, гъркът е имал съзнанието, че това, което живее в цялото му тяло и което това тяло може да му даде, е за него едновременно непосредственото, истинско виждане за природата.

Това се промени в по-ново време; дори днес, тъй като хората все още се колебаят да се задълбочат в хуманитарните науки, тези въпроси не се изследват с пълна задълбоченост. Това се промени най-съществено с възхода на естествените науки в зората на съвременната мисъл, от времето на *Коперник*, *Кеплер*, *Галилей* и *Джордано Бруно*. Защото тогава започна да се развива това, което наричаме съзнателна душа. И то започна да се развива по такъв начин, че човечеството наистина се превърна в загадка за себе си, тъй като едва сега започна да чувства себе си, със своята независима душа, отделна от цялата останала природа, като същевременно преживява душата си като нещо различно, наред с физическото. Колкото и странно да звучи, въпреки това е вярно, че с появата на по-материалистичното течение в естествените науки, може да се каже за този период, че човешката душа се чувстваше по-отделена от природата.

Каква епоха е настъпила за западната култура от петнадесети век насам? Това е епоха, която разпростира, така да се каже, мрежа от закони в природата, простираща се в неограничени простори на пространството. Струва ни се величествено и знаменателно, когато Джордано Бруно стои в зората на модерното време, признавайки силата на законите на природата.

Човек мисли за безкрайни простори на небето. Но в тези пространствени необятности не може да се намери това, което човек преживява в душата си. Когато членовете на древните египетски или халдейски култури са се взирали в звездния свят, те са чувствали: от съзвездието от звезди произлиза сила, която е свързана по такъв и такъв начин с моя собствен морален опит. Когато древният астролог е поглеждал към звездните светове и е можел да възприеме човешката съдба в тях, този поглед върху природата все още е позволявал на човек да си представи душата в действието на природата. Но сега настъпва епоха, която прави все по-невъзможно за човека да си представи душата в природата. Защото именно с възхода на съвременната естествена наука в последно време започва борбата за човечеството с въпроса: Как да се отнесе към действието на природата, която вече не ми отразява нищо душевно? Човешката душа е трябвало да се запита за позицията на естествената наука по отношение на собствената си душа. Виждаме тази борба в творчеството на Джордано Бруно. Той схваща собствената си душа като монада . Въпреки че мисли за света от гледна точка на съвременната естествена наука, той все още го смята за оживен от монади.

Дори *Лайбниц*, който е оказал толкова дълбоко влияние върху умовете чак до осемнадесети век , схваща душата като монада и по този начин я разбира по такъв начин, че тя може да се намира във връзка с останалия свят, която е възможна за собствената ѝ същност . Лайбниц се пита: каква трябва да бъде човешката душа, за да има място в това, което аз трябва да създам за себе си като картина на природата? И той не може да отговори на този въпрос, освен като едновременно с това оформи тази картина на самата природа по много специфичен начин. Отново, за Лайбниц всичко се превръща в композиция от монади.

Когато се вгледаме в нещо в природата, откриваме лежащи в основата си, одушевени монади. Това, което виждаме, за Лайбниц е като да гледаме рояк мушици, който изглежда като облачно образувание; когато се приближим, това облачно образувание се разтваря в отделни мушици и роякът изглежда така само в началото, защото не го гледаме отблизо. „Трябва“, разсъждава Лайбниц, „да си представя природния образ по такъв начин, че човешката душа да може да съществува в него.“ Той би могъл да направи това само ако го представи като монада сред монадите. Следователно, той прави разлика между монадите: тези, които съществуват скучно, след това тези, които спят, след това тези, които сънуват, и накрая тези, като човешката душа. Но всичко останало, което възниква, възниква само защото всичко, което виждаме да възниква, ни се явява само като рояк мушици, ни се явява като облак. И бихме могли да изброим най-забележителните умове чак до нашето време и бихме установили, че борбата за разбирането на човешката душа във връзка с по-новия образ на природата се представя по такъв начин, че човешката душа чувства: Трябва да мога да си съставя представа за това, което може да възникне като образ на природата, и това, което вече не ми предлага нищо от способността на душата за природата. В сравнение с тази борба, това, което се явява като повече или по-малко материалистично оцветен монизъм и това, което дори човешката душа иска да си представи като конструктивна форма на природата – това, което се случва в човешката душа, към което философите са се стремели, тъй като природата вече не може да се схваща като одушевена – в сравнение с това, целият монизъм е просто епизод, който ще отmine. Но човешката душа, откъсната от това, което трябва да си представи като образ на природата, ще се стреми все повече да достигне до съдържание в себе си, тоест да достигне до...

който са черпили от самата *природа* в древността .

Следователно можем да кажем: Всичко от епохата на съвременната естествена наука насам е било предназначено да задълбочи човешката душа в себе си и всичко сочи към целта на съвременната духовна наука, която търсим и която е представена тук: човешката душа, чрез преживяване на себе си в духовен свят, да може да познае себе си в целия космос, да познае себе си като носена от духовно-божествени сили, чийто външен израз и образ е външната природа. Точно както човекът, когато все още е живял в своята сетивна душа, е познавал себе си като част от цялата природа, точно както гръко-римската епоха, която все още се е преживявала в интелектуалната или емоционалната душа, все още не се е преживявала като отделна от физическото същество, така и съвременната епоха наистина преживява себе си в съзнателната душа, но познава себе си като отделна от природата, тъй като трябва да формира образ на природата, който вече не съдържа нищо от душата. Човешката душа е трябвало да стане силна и да се ободри, за да извика от себе си изобилието от духовни преживявания, които биха могли да ѝ възвърнат сигурността, която е имала, когато все още се е чувствала като част от одушевления космос.

Ето как съвременната човешка душа е преживявала себе си от четиринадесети век насам в развитието на съзнателната душа. От осми и десети век пр.н.е. до четиринадесети и петнадесети век сл.н.е. се е осъществявало развитието на интелектуалната или емоционалната душа. Това, което преживяваме, в което сме потопени от приблизително четири века и което трябва да осъзнаем, е, че започваме да разбираме: духовният живот, който човешката душа извиква от себе си, ще може да става все по-богат и по-богат, така че да...

могат отново да живеят в духовен свят. Това, което преживяваме като вътрешно разбиране на съзнателната душа, е възникнало в периода между четиринадесети и шестнадесети век от нашата ера. Следователно ние живеем в този период от приблизително четири века.

В разгара на тази епоха, която сега се опитваме да разпознаем в нейната вътрешна борба, в нейната борба и стремеж към себепреживяване в съзнателната душа – може дори да се каже, точно по средата между нас и зората на стремежа към развитие на съзнателната душа – е живял Волтер. И човек може да разбере този дух, когато може исторически да го постави в тази епоха на себепреживяването на съзнателната душа. Защото Волтер, с всичките си блестящи интелектуални качества, с цялата си суверенна интелектуална дейност, с всичко добро в него, е симптоматичен израз на стремежа към развитие на съзнателната душа, точно както е и с всичките си, може да се каже, лоши, ужасни, съмнителни качества.

Две неща първоначално се изправят пред него в епохата, която може да се нарече епоха на развитието на съзнателната душа. Първо, през последните няколко века се развива все по-славен и величествен образ на природата, на който не можем да се възхищаваме достатъчно, достигайки най-забележителния си блясък едва в естествените науки на съвременната епоха – чудесен образ на природата, но такъв, в който в известен смисъл няма място за самата човешка душа, каквато тя разбира себе си. И второ, сред най-просветените умове – много от които бихме могли да цитираме – съществува стремежът да се разреши тази загадка: как човешката душа достига до концепция, чрез която може да разбере себе си във връзка с този по-нов образ на природата?

Може ли човек да се самоподдържа? Образът на природата става все по-славен; стремежът в човешката душа да се поддържа, да постигне вътрешна сигурност, все повече се появява като във възходяща и низходяща вълна. Защото така възприемаме човешката душа, сякаш тя многократно иска да направи опит да се намери във връзка с образа на природата, но винаги се връща назад, защото е безсилна да намери в себе си това, което трябва да бъде извикано от съзнателната душа в това време. И така, ние все още сме в разгара на борбата, която наистина е най-важната причина, поради която една духовна наука трябва да се позиционира в настоящето: в борбата за вътрешния космос, която беше обсъдена в тези лекции и която трябва да бъде търсена от човечеството. Така виждаме умове като *Декарт, Хюм, Бъркли, Лок*, всички стремящи се към това; да отговорят, така да се каже, на тази загадка: какво трябва да правя с душата си във връзка с образа на природата отвън? Бихме могли да се свържем с всеки от духовете, които се изправят пред нас там. Искаме да се свържем с Лок, например.

Лок, който, може да се каже, е симптоматичен израз на това, което английският интелектуален живот в началото на епохата на Волтер се е стремил да разбере душата, ни се явява по следния начин. Лок се чувства, така да се каже, напълно победен от силата на природния свят, толкова победен, че е принуден да каже: В душата си не можем да намерим нищо друго освен това, което тази душа е получила първоначално от външната природа чрез сетивата. Толкова мощно е въздействието на природния свят, толкова внушително, че Лок иска да ограничи целия човешки психически живот, доколкото той развива знание, първоначално до това, което възприемаме върху...

Да запали основите на сетивата и това, което интелектът може да комбинира като мироглед; и така той застава пред света, казвайки си: Не намираме нищо в тази човешка душа, което да не я изолира, което да не я представя като „*tabula rasa*“, празен лист, преди да пристигнат сетивните впечатления от външната природа, които душата след това обработва. Така виждаме как силата на образа на природата първоначално действа толкова силно и мощно, че той губи вяра да намери каквото и да било в самата човешка душа. Човек трябва преди всичко да вземе предвид моралния и духовния аспект на позицията на Лок. Връзка с духовния свят е била дадена на човечеството в това, което са предлагали древните традиции, религии и обичаи. До времето на съвременните естествени науки хората са вярвали, че са свързани с духовната сфера на света, дори чрез духовни връзки. Сега имаше образ на природата, който действаше толкова силно, че човешката душа не смееше вече да мисли нищо за себе си. Сега душата стоеше там – и възприятието, с което стоеше там, произтичаше предимно от духове като Лок. Душите си казаха: Като човешки души, ние не можем да познаваме и разпознаваме нищо, което не ни е предадено чрез сетивата и чрез интелекта, който е ограничен до сетивата. И сега ставаше въпрос за това да се развие, така да се каже, от древните традиции и чувства, които все още извират от по-ранни времена, толкова много духовен темперамент, толкова много духовна сила, че наред с това, което човек може да разпознае само като образ на външната природа, може да се признае и някакъв духовно-божествен свят, за който човек трябваше да признае: Дори и да вярва в него, не може да го достигне чрез никакво познание. Образът на природата първоначално приемаше форма, която се противопоставяше на всяко познавателно...

умерена връзка между човешката душа и божествено-духовната основа на света.

Така се е зародил светогледът и преживяването на живота и света, в които Волтер, роден през 1694 г. и прекарал младостта си в началото на осемнадесети век, първоначално е бил поставен. Първоначално той е бил толкова потопен в духа на своето време, че това му е направило огромно впечатление, когато, преследван в началото във Франция, е избягал в Англия и там се е запознал с философията на Просвещението, която е ограничавала цялото човешко познание до съзерцанието на природата и се е придържала към един божествено-духовен свят, така да се каже, само въз основа на темперамента на душата. Така Волтер е бил, така да се каже, дълбоко повлиян от това преживяване на света, от това чувство на душата, и в неговата неспокойна, но интелигентна душа се е зародило непосредственото убеждение: Човек стои на сигурна земя, когато се постави на почвата на всеобхватния закон на природата. Но това, което току-що нарекох религиозен темперамент, е било силно и мощно в него. Душата никога не се е отказвала от вярата си във връзка с един духовно-божествен свят. И така виждаме как, от една страна, Волтер е развил огромно възхищение от това, което съвременната естествена наука и преобладаващият възглед за природата са донесли, и възхищение от философски дебати като тези, породени от Лок; а от друга страна, той е чувствал нуждата да призове всички причини, които човешкият ум би могъл да събере за такъв възглед за природата – докато все още се е придържал към древната идея за безсмъртието на човешката душа, за връзката –

Връзката между човека и цялото световно съществуване, със свободата на човешката душа, ограничена в определени граници. И сега пред нас се изправя една особена черта в този човек Волтер, черта, която ни показва как той въплъщава напълно симптоматичен израз на това, което е съществувало през цялото му време.

появило се почти едновременно с „Образованието на човешкия род“ на Лесинг , а именно „Критика на чистия разум“ на *Кант* , ако приемем дори кантианството. От младостта си Кант е живял с много сходни предпоставки относно образа на природата като Волтер. Кант е бил, в най-истинския смисъл на думата, отдаден на „духа на Просвещението“. Всъщност, поговорката, че просвещението означава да имаш смелостта човешката душа да използва разума си, произхожда от него, твърдение, съдържащо се в прекрасното есе „Какво е Просвещение?“. За Волтер нещо като най-пълно следствие от импулсите на Просвещението се разкрива у Кант. Кант, подобно на Лок и по-късно на Хюм, се изправя срещу силата на образа на природата, който показва как светът и човешката душа възникват. Защото това, което се е появило като образ на природата, не може да бъде отхвърлено. Това е имало мощен ефект! И толкова впечатляващ е бил този образ на природата за Лок, че той отхвърля като валидна форма на познание всичко, което не може да бъде извлечено от сетивните впечатления и разума. Кант действа „по принцип“. Той е задълбоченият, принципен човек, който трябва да сведе всичко до самите му принципи и затова пише своята „Критика на чистия разум“. В нея той показва как човек може да има знание само за това какво е външната природа и как човешката душа е изцяло зависима от фундаментално—

от чиято гледна точка, като тази, от която произлиза външното познание, може да се появи практична, но неоспорима вяра. В предговора към второто издание на своята „Критика на чистия разум“ Кант разкрива позицията си по въпроса: „Следователно трябваше да премахна знанието, за да направя място за вярата.“ Кант изисква за вярата област, в която се простира съвестта, където говори категоричният императив – императив, който не е знание, но въпреки това дава импулс, към който човечеството трябва да се придържа, и който въпреки това води до идеята за Бог и идеята за свобода. Така Кант трябваше да се заеме с въпроса по принцип, като постави въпроса: Ако човешката душа не може да постигне знание за себе си, дори под тласъка на по-новия образ на природата, как тогава можем да запазим за нея разумна вяра? И той запази за човешката душа разумна вяра, като премахна напълно знанието от сферата, където може да се каже нещо за човешката душа, като ограничи знанието до външния свят.

Това, което Кант трябваше да сведе до принцип, без който не би могъл да живее, принцип, от който цялата последваща история черпи своята прехрана, Волтер все още не беше схванал. Той притежаваше само логическата перспектива, която твърдеше, че цялото познание е ограничено до естествената наука. Той трябваше да извлече от силата на своята личност това, което Кант извежда от принцип, от нещо напълно безлично. И така, през целия му живот, който е идентичен с един аспект от интелектуалния живот на осемнадесети век, виждаме Волтер – това, което Кант се опитва да изведе от принципа, а именно категоричния императив – изразено чрез неговия темперамент, чрез неговия гъвкав ум.

да го извика отново. Отново и отново в дългия му живот го виждаме как се стреми да призове целия си ум и интелигентност, за да си каже: Не можем да знаем нищо отвъд образа на природата; но пристъпи в пролома с теб, човешка душа; с ум и интелигентност, сега се стреми да изведеш всички причини, каквато и да е тяхната природа, добри или лоши, за да защитиш това, което трябва да се защити срещу образа на природата!

Така, може да се каже, че в темперамента на Волтер, в пъргавия ум на Волтер, живееше това, което Кант сведе до принцип, който може да се счита за безличен. И всеки, който иска да съди човешките души, трябва да се опита да получи известна представа за структурата на душата с всичките ѝ борби, душа, която в известен смисъл трябва да се държи за нещо през целия си дълъг живот, нещо, което може непрекъснато да намалява поради силата и значението на природния свят. Ако разгледаме Волтер по този начин и след това, от тази фундаментална перспектива, обърнем вниманието си към това, което той е създал в детайли, ще открием как той става разбираем. Защото начинът, по който той стоеше с душата си, начинът, по който се опитах да я изобразя с няколко щриха, като рисунка с въглен, е как той по същество имаше един свят срещу себе си. Това, което Волтер търсеше, беше духовен мироглед, в който Бог, свободата и безсмъртието биха могли да имат своето място, но който би могъл да бъде и равностоен на природния мироглед. Защото Волтер ставал все по-пламенен и все по-предубеден защитник на по-новия научен начин на мислене и този стремеж живеел и се развивал в него – тъй като в известен смисъл бил основата на неговото същество – с всички форми, които понякога приемали доста неприятен характер в хода на живота му.

Именно в епохата, в която виждаме Волтер, така да се каже, като най-одушевления израз на борбата на човешката душа да намери себе си като съзнателна душа, именно в тази епоха е било най-малко възможно да се разбере как тази борба на човешката душа се сравнява с една по-стара борба на човешката душа в по-ранни епохи. Волтер например по никакъв начин не е могъл да стигне до чист, благороден образ на гръцката култура. Това, което неговото време е изисквало, което неговото време е искало преди всичко да подчертае в контраст с гръцката, като естественонаучен начин на мислене, му се е струвало далеч по-значимо и величествено от това, което гърците са възнамерявали с образа си на природата, който едновременно е съдържал образа на духовния и умствения живот и дейност. Тъй като самата същност на цялата борба на съзнателната душа е живяла във Волтер, той е бил в известен смисъл обречен да разбере погрешно едно време, в което всяка форма на култура все още е проявявала връзка между човешката душа и останалия свят. Такава връзка все още ни се изправя пред образите, създадени от Омир, от Есхил, Софокъл и Еврипид, тези велики гръцки трагичи. За Волтер тези гръцки трагичи по никакъв начин не са били сравними с това, което човечеството е постигнало по негово време. За него гърците, преди всичко, в целия си мироглед, са изглеждали като хора, създали басни за природата; докато епохата на великите научни откриватели му се е сторила тази, която е развила човечеството за кратко време повече от всички предишни епохи взети заедно. Всъщност, в епохата, в която човешката душа е трябвало да се стреми да запази позицията си спрямо образа на природата, в тази епоха тя е трябвало да стане несправедлива в сравнение с по-ранните епохи, в които човечеството...

, би могла да черпи силата си от заобикалящата я природа без никакви усилия от своя страна .

Така виждаме как отношението на Волтер към по-ранните времена придобива почти трагичен характер; и го виждаме поставен в средата си сякаш в пълен контраст със света, от който всъщност е израснал.

към епохата на френския интелектуален живот, от която произлиза Волтер, може да се каже, че този свят все още е бил до голяма степен незаинтересован от големите загадки, които сега са били поставени пред научния начин на мислене и разцъфтяващото съзнание. Този свят все още е живял в рамките на онези традиции, които са му били дадени, така да се каже, за да може спокойно да се развие в епохата на просвещението за себе си, в епохата на себепознанието. Волтер се е оказал заобиколен от свят – а френският му свят е бил все още дълбоко проникнат от най-твърдите, нетолерантни католически принципи – който се е стремил да извлече всичко душевно, всичко духовно от традицията и който е отхвърлял точно това, което му е било скъпо: тази саморефлексия по отношение на образа на природата. И така, у Волтер се е зародило огромно отвращение към целия интелектуален свят, който го е заобикалял, отвращение, което той е изразил толкова рано в обвиненията в живота си, че, може да се каже, вече е живял достатъчно богат на събития живот. Той е бил затворен в Бастилията два пъти, през 1717 и 1726 г.; След това, през 1726 г., той е принуден да избяга в Англия, където остава до 1729 г. След това се завръща във Франция и от 1734 г. нататък живее продължително време в уединение в замък на маркиза дю Шатле в Сирей, Лотарингия, задълбочавайки интелектуалното и духовното си развитие.

По това време той се посвещава особено на научни изследвания, целящи да му покажат как светогледът може да бъде схванат от гледна точка на съвременната естествена наука. Това, което се появява за него там, е прозрение за необходимите фундаментални условия, духовните основи на съвременното време. Човек може да каже колкото си иска срещу него - че е ласкал, лъгал, мамил приятелите си, често се е стремял да постигне нещо с най-нисшите средства - всичко това не е било добре; но наред с това в него е имало и свят ентусиазъм, който чрез своята често цинично лекомислена форма се е изразявал така: Импулсите на човешката душа изискват душата да намери светоглед от себе си, да се обнови в светоглед, който може да си постави пред себе си. Първоначално не е можело да му бъде дадено нищо друго освен образа на природата. Следователно, чрез остроумието му, в него се заражда пламенна омраза към католицизма. Преди всичко той иска да проникне със своя светоглед в това, което му пречи. За това всякакви средства са били оправдани. Докато се противопоставя на католицизма, той се оказва, от една страна, откъснат от всичко, което може да го свърже с него; защото мразеше всички институции и обичаи на католицизма, неговите ритуали, неговите форми на поклонение; не виждаше никаква връзка с това, което извличаше от своя мироглед, който искаше да основава на естествените науки. От друга страна, той се придържаше към Бога, свободата и безсмъртието само чрез темперамента си, чрез своята пъргава, интелигентна душа; но това придържане, тази способност, се състоеше от абстрактни мисли, неосезаеми идеи.

Когато гъркът погледнал към онези региони, където според неговите знания човекът е черпил своите импулси -

Когато го получил, той видял действаща божествено-духовна сила. Нека да разгледаме произведенията на гръцките трагии. В тях виждаме човешкия свят, изобразен в съседство с божествено-духовен свят, виждаме света на боговете, действащ в човешкия свят, и съдбите на хората, преплетени със съдбите на духовните същества. Виждаме как, особено в представите на древните времена, съдържанието на съзнанието е било поддържано от тези духовни същества – нещо, което е могло да оживее в поезията. Точно както хората са могли да оживеят в трагедията и епичната поезия, така и тези съдържания на съзнанието са могли да оживеят в поезията. И как са оживели в поемите на Омир! А сега как виждаме, във времето, когато човешката душа се е борила да се отличи от другите същества, че е загубила връзката си с такива същества! Можем да проследим как свръхестествените фигури, все още живи в гръцката поезия, постепенно стават все по-абстрактни, все по-концептуални, от Вергилий нататък до по-нови времена - с единственото изключение на Данте, който, основавайки се на ясновидско вдъхновение, създава своята „Божествена комедия“ и за когото тези фигури отново стоят живо пред него, макар и във формата, в която той може да ги възприеме. Иначе обаче виждаме навсякъде как към епохата на съзнателната душа, в която е живял Волтер, тези фигури все повече избледняват и как човечеството все повече е оставено на произвола на съдбата. Виждаме как поетите са все по-принудени, когато искат да изобразят човешкия живот, да пренебрегват свръхестествения свят, който вече не стои пред тях. Волтер, може да се каже, е бил твърде велик, за да бъде ограничен до своите...

Да може да пренебрегне необятността на живота, без да се съобразява с духовните същества в света – неговият темперамент беше твърде силен, твърде всеобхватен за това. И това беше присъщо на неговата природа. Оттук и забележителното, чудотворното качество, което ни се изправя, в известен смисъл, още в ранния му епос, „Хенриад“, където той разказва за съдбата на крал Хенри IV . Там виждаме как той не може – и не иска – да се ограничи до това, което се случва във външния свят, до което естественонаучният мироглед се стреми да се ограничи. Но също така виждаме как той се чувства ограничен в подхода си навсякъде, така че думите, от които извлича идеи за свобода, безсмъртие и Бог, са свързани само с абстракции. Душата му беше твърде високо развита, за да изобрази живота в своята „Хенриад“, сред всички битки, водени между различните религиозни и политически фракции на времето, просто като някой, който го гледа само през човешката призма на естествената наука, схващайки другия човешки живот само като абстрактни идеи за Бог, свобода и безсмъртие. Душата му беше твърде велика за това. Следователно виждаме как Волтер е копнеел да свърже човешката душа със свръхсетивния свят; но също така виждаме колко невъзможно е било за него, от самото начало на католицизма, който е мразел, да си представи човешки възможен свръхсетивен свят. За него историята на светците е била просто представяне на легенди, а Христос е бил, горе-долу, благочестив, доброжелателен фанатик. Волтер не е могъл да се накара да позволи на човешкия живот, в най-важните му събития, да се развива само така, както се е случило около Анри IV Френски.

както се разгръща, както се появява, когато се изследва с външните сетива и се комбинира с разума. Така в „Хенриада“ се появяват странни фигури: например „Раздор“, Раздор. Наистина странна, идваща от Волтер, представителя на Просвещението от осемнадесети век, тази фигура на Раздора! Тя гледа отвисоко на събитията във Франция, които не се развиват така, както тя желае. Тя желае все повече разединение сред народа, за да може да постигне целите си. Тя гледа с недоволство на случващото се срещу Рим и затова се заема да постигне разбирателство с Рим. Така виждаме митологична фигура, Раздор, оформена от Волтер, която гледа с негодувание на случващото се във Франция, а след това я виждаме да се отправя на пътешествие към Рим. – Сега може да се каже: всичко това е алегория! Но именно от поетична гледна точка, трябва да се каже това, което току-що исках да кажа: Този Раздор приема напълно реалистични форми, така че вече не може да се счита за просто алегория, например, където е описано как тя идва при папата, как е насаме с него и как го печели. Там тя се държи точно като кокетна фигура от епохата на Волтер; там тя практикува всички възможни изкуства на съблазняването. Именно от поетична гледна точка искам да кажа: не приписвам на алегии такива неща, като това, което тя постига, за да промени мнението на папата в полза на политическата партия във Франция! И с това, което папата може да ѝ даде, тя се завръща във Франция, действа като агитатор, понякога се явява на монасите под прикритието на Свети Франциск, понякога като Августин, пътува от град на град, от село на село, а когато тогава се интересува от Анри...

Когато Хенри III не успява да постигне победа, тя успява да съблазни доминиканския монах Жак Клеман. Волтер влага в този разказ всичко, което е таил срещу католицизма, в духа на своята религиозна свобода. Интересно е да се види докъде стига Волтер в изобразяването на този доминикански монах, когото Раздорът сега трябва да убеди да доведе до падането на Хенри III. В „Хенриада“ е включена молитва, която Клеман, монахът, изпраща към небето. Бих искал да ви прочета тази молитва в превода на Крафт, за да можете да подновите чувството, което трябва да имате, когато се потопите в мислите на Волтер относно това, което е живяло в душата му срещу католицизма, на което той се осмелява да припише следната молитва към небето, молитва, която един от неговите благочестиви последователи изпраща към небето:

„О, Боже, враже на тираните, който ръководиш
Църквата, ще се види ли отсега нататък как потискаш
своите? Как ти, обичащ убийствата, благославяш
лъжливо клетвопрестъпници и посрещаш с пълна
благосклонност цар, който те клевети? О, велики Боже!
Твоят съд ни изпита твърде много; скоро покажи
гневното си лице на врага; нека смъртта и разрушението
бъдат далеч от нас и нека умре царят, когото гневът ти
ни даде. Добре тогава! Разтърси дълбоко огнените
височини на небето и изпрати пред себе си убиеца, остър
и внезапен, долу! И въоръжи се и удари вражеските
армии с гръмотевицата си, която ги смазва и поглъща.
Като листа, които вятърът огъва и разпръсква по
желание, нека паднат човек и глава, и двамата царе;
върху трупове им тогава жителите на Граубюнден ще
изпеят песен на ликуване на всички, които си спасил!“

Дискордия, внимателно оглеждайки , разделя въздуха и чува тази ужасна молитва, която отнася в челюстите на ада. Веднага тя довежда оттам, където нощта и ужасът се съчетават, най-жестокия деспот на царя на сенките. Той идва и „фанатизъм“ е звукът на името му, дегенерирало дете на святата религия: въоръжено за нейна защита, то се стреми да я унищожи; заченато в утробата ѝ, то я прегръща до смърт.

Доминиканският монах се моли за това да причини смъртта на Хенри III и IV, молейки се на небето, за да може Бог да изпрати смърт. И Раздорът, раздорът, е привлечен от тази молитва на монаха, влиза в килията на монаха и призовава от царството на ада като съюзник „Фанатизъм“. Отново фигура, която Волтер ни представя съвсем реалистично! И как говори той за фанатизма, който според него намира най-добрата си подкрепа в днешно време в принципите на народните настроения? Той говори за него така:

Той е този, който в Рава, в долината на Арнон, някога е водил народа на нещастния Амон, когато техният бог Молох е положил телата на децата, съпруги, изпълнени с мъка, в огнените си ръце. На Йефтай той е дал фаталната клетва и е насочил стоманата си към сърцето на красивата девойка. Подтикнат от него, Калхат веднъж е изрекъл зли думи и по този начин е подбудил убийството на Ифигения. В горите ти, о, Франция, той се е задържал дълго; пред мрачния Тевтат е размахал високо кадилницата. Не си забравила свещените удушавания, делото на друидите, практикувано, за да се угоди на идолите. От високия Капитолий словото му е отекало, изпълнено с ужас:

„Завладей християнския народ, разкъсай го, изстреби го!“ Но откакто вечният град позна Божия Син, от руините на Капитолия той се обърна към Църквата. В християнските сърца сега той изля яростта си: преследвачи станаха онези, които някога са проливали кръвта си. В Кулата той създаде за себе си импулсивната секта, която опетни нахалството си с цареубийство. В Лисабон, в Мадрид той запали онзи пламък от осветени дървени кладии, върху които родът на Юда беше изпратен с тържествена помпозност от жреци, защото не се беше отвърнал от вярата на бащите си.

И винаги той продължаваше, в лицемерието си, в святото облекло на църквата и духовенството; ...

Раздорът призовава този човек от дълбините на ада. И от него Клемент получава камата, с която ранява Хенри III, причинявайки му смъртта от раната.

Така виждаме как духовните сили влияят на поезията на Волтер. Виждаме по-нататък как Свети Луи, прародителят на кралския род, е изпратен от Бог да говори с Хенри IV, да му вдъхне мъдрост, така да се каже, и Волтер не се колебае да вложи в устата на Свети Луи всичко, което ще се случи в историята на Франция. Виждаме по-нататък как той свързва света, който изобразява, времето на Хенри IV, в още по-зловещ смисъл, като приписва това, след първоначалния победоносен напредък на Хенри и последвалото му колебание, на факта, че раздорите го отвеждат до „Храма на любовта“, където той се изтощава и се изтощава в нещастна любовна афера, докато не е призован за нова битка. Прочетете тези—

Разплатата , това описание на Храма на любовта, както го представя като вид магическа служба, на която са отдадени противниците на Хенри IV, като вид дяволска служба с всички олтари и ритуали, за които той твърди, че играят роля в определени партии - и някой ще каже: подобно на Волтер, не чрез разума си, не чрез интелекта си, не чрез това, което става от борбата си за постигане на съзнателната душа - а чрез това, което е, чрез целия си подвижен темперамент, чрез сбора от емоционалните си усещания, е склонно да свърже целия човешки живот с един духовен свят - който Херман Грим с право намира за крехък, абстрактен. Но в това се крие трагедията на душата на Волтер, в тази борба на човешката душа, каквато тя се разгръща в преддверието на духовния живот, преди човек дори да може да си представи духовната наука: че там, където тя наистина се стреми да изобрази истински, дълбоки преживявания на човешкия живот, тя трябва да търси връзката между външния живот и един духовен свят - и въпреки това може да намери тази връзка само по неадекватен начин. Следователно, „Хенриада“ се явява днес като „нечетлива“ поема, защото всичко, което Волтер е успял да събере относно връзката между човешкия и духовния свят, е фундаментално основано на традиции, които той отхвърля, традиции, които мрази, защото се чувства неспособен по някакъв начин да изобрази тайните сили, които движат формирането на човечеството. Трябва да се каже: изискваше цялата гъвкавост на душата на Волтер, онази гъвкавост, която обаче доведе до гореспоменатите недостатъци на душата, за да запази позицията си пред лицето на факта, че тази душа е чувствала в себе си как е повлияна от външния образ на природата.

Възможността за вътрешна стабилност на душата все повече избледнява. И вече в „Хенриада“, в онези фигури, които са митологични и не се явяват като просто алегии, човек забелязва как тази волтерска душа се бори и търси нещо, към което човешкият живот да се привърже, и как все още не намира нищо. Човек трябва да вземе предвид този аспект на Волтер и тогава наистина ще оцени всичко, което той е направил, за да разбере човешкото развитие. Ето защо неговите, въпреки всичките си недостатъци, прекрасни характеристики на Шарл XII или Луи XIV са толкова образцови, защото за него те съдържаха най-голямата загадка: Как се преживява историческото развитие? Какви сили действат в него и какви сили действат в средата на човешкото развитие?

След силата, с която образът на природата го въздействаше, той не можеше да не го изрази с цялата си мощ и целия си цинизъм, така да се каже, стигайки до крайности навсякъде, например когато приписва на Жана д'Арк всевъзможни неща, които таи срещу суеверията на всички епохи. Но душата на Волтер е именно от типа, в който може да се разпознае как се чувстват душите, които са толкова против пулса на епохата, че те, в най-истинския смисъл на думата, не го чуват да бие, а усещат в пулса на собствената си кръв: една епоха е към своя край - но, усещайки празнотата в себе си, те затова си казват: Новата епоха още не е тук! Човек усеща трагедията на душата на Волтер, когато я позиционира така, сякаш пита: Как човешката душа намира своята опора пред новия образ на природата? Днес бихме казали: как съзнателната душа се бори да се появи в човешкото същество? И намираме отговора на това, когато погледнем

Да видим Волтер, как той насочва погледа си към всичко, което Франция е успяла да създаде по отношение на външната култура, как древните, наследени сили, предадени от праисторически времена, са станали абстрактни за него, защото виждаме как той описва рая, ада и в известен смисъл дори рая, в който Хенри IV е воден от Свети Луи, когато описва как духовните сили разделят силите на природата, как световите са в смут – и как всичко това въпреки това задушава най-дълбоките подсъзнателни дълбини на душата, която търси котвата, където душата, със своята същност, с най-дълбокото си божествено битие, може да се закотви. Но Волтер не може да намери тази котва!

С наближаването на десетилетието, в което Волтер умира, в някои души вече пониква семеното на желанието да се търси в самото човечество първичният източник на знание – знание, което се простира не само в природата, но и прониква в духовната вселена. Когато Волтер умира, Гьоте носи в себе си идеята за своя „Фауст“, онзи Фауст, в когото виждаме как той всъщност извлича от това, което Волтер би нарекъл най-суеверните представи за душата, фигура като Фауст, която ни показва как най-дълбокият копнеж, най-дълбоката воля и най-висшето разбиране трябва да се търсят във връзка с тази човешка душа. И под влиянието на този поглед в най-дълбоките дълбини на човешката душа, в които Волтер не можеше да надникне, защото силата на природния свят му действаше твърде силно и защото Бог, свободата и безсмъртието, целият духовен свят, оставаха фундаментално абстрактни идеи за него – под влиянието на този поглед в човешката душа, това, което представлява характер – най-накрая се заражда у Гьоте.

Представя фигура, доста подобна на Волтер: Мефистофел, с изключение на това, че Фауст, който търси раждането на съзнателната душа по различен начин, казва на Мефистофел: „В твоето нищо се надявам да намеря вселената!“ И по същество това е думата, която отеква на Волтер от Гьоте, който по различен начин от Волтер търси стремежа на модерната епоха към вътрешно откриване на съзнателната душа и нейното закотвяне в духовните светове. Волтер се представя като звездата на умиращ свят, свят, в който всички стремежи са насочени към постигането на съзнателната душа и който сияе с това, което упражнява най-силна сила към съзнателната душа: научния мироглед. Волтер е въпреки това най-голямата звезда на този умиращ свят, въпреки че не може да намери това, което разширява човешката душа отново към духовен свят. Нищо не е по-характерно за Волтер от едно твърдение, което той прави за Корней в своята история за Луи XIV. Там той казва, че Корней е публикувал и френски превод на книгата на Тома Кемпис „Подражание на Христос“ и че е чувал, че тази книга е претърпяла тридесет и две издания на френски. Той не може да повярва на това и казва: „Защото ми се струва толкова невероятно, че здрав ум би могъл да прочете тази книга до края само веднъж.“ Тук виждаме съвсем ясно как този волтеровски ум не е могъл да намери възможността да се отвори вътре в себе си към източник на духовна връзка.

Днес обсъждаме как хуманитарните науки са истинско продължение на това, което научният мироглед задължава човечеството, но също така обсъждаме как тези хуманитарни науки са истинско продължение на

Това е отклонение от светогледа на Гьоте. Говорим за втори човек, обитаващ вътре, способен да преживява себе си духовно; говорим за това какво е човечеството наистина, изразено с думите на Гьоте: „Две души, уви, живеят в гърдите ми.“ Но говорим за това по такъв начин, че духовно-психическият аспект на човечеството търси и може да намери своя духовно-психически дом. В духовната наука отново говорим за духовен свят, към който човечеството принадлежи със своята духовна същност, точно както принадлежи с физическото си тяло на физическия свят. Волтер обаче е толкова обзет от силата на природния свят, че няма никакво чувство за „втория човек“ в човечеството. Докато скоро след него Гьоте кара своя Фауст да се стреми с всички сили към този втори човек, който се стреми от физическия човек към духовните светове, виждаме у Волтер как той не може да разбере нищо от такъв втори човек. Много характерно твърдение, което той прави, по-специално по отношение на този втори човек, е: „Колкото и да се опитвам да открия, че сме двама, в крайна сметка открих, че съм само един.“ Той не може да признае, че в него има втори човек. Опитал се е, но това е неговата трагедия: накрая може само да открие, че е само един, обвързан със собствения си мозък. Това беше неговата дълбока трагедия, която Волтер преодоля чрез цинизма си, дори чрез лекомислието си. Подсъзнателни дълбини на душата, втори човек в другия във връзка с духовен свят - съзнателният ум не можеше да го признае. Съзнателният ум се нуждаеше от притъпяване. Той можеше да го намери във външния опит, защото външният опит се предаваше на великолепия, интелигентен мироглед, който можеше да създаде вътре в себе си.

от най-противоречивите преживявания на душата. По този начин можем да разберем, че Волтер е имал много трудности да се примири със себе си и че се е нуждаел от различни форми на обезболяване. Човек трябва да се вгледа във величието на този човек, за да схване нещо толкова грандиозно парадоксално, колкото факта, че един ден в Швейцария, където е направил толкова много добро, той се е престорил на смъртно болен, за да може свещеникът да дойде и да му даде последното причастие; и след като е получил тайнството, той скочил и заявил, че всичко е било просто шега, и се подиграл на свещеника. Но човек трябва само да живее в такъв „произведен“ свят, такъв, в който липсва истинската връзка между човешката душа и духовните светове, както е правил Волтер, за да не успее да постигне връзката, за която копнее. Нека погледнем още веднъж към Гьоте: Той използва един „скитник“ – Фауст – за да покаже как най-дълбоките импулси извираат от човешката душа. И ако проследим целия живот на Гьоте, виждаме как той се стреми да намери пълнотата на човешкия характер в най-простите души. Волтер живее изцяло в произведен слой на своята интелектуална сфера, където всичко е изкоренено; там той не може да намери това, което свързва човешката душа с духовния свят и затова може да говори само на този произведен слой. Днес трудно можем да разберем, че ум като Волтер би казал: „Няма да се сниша до това да пиша за обушари и шивачи; за да им дам нещо, в което да вярват, апостолите са годни за това, не аз.“ И той не иска това, което смята за най-свещеното си убеждение, да бъде третирано така, както бихме искали днес: да проникне във всяка човешка душа; по-скоро той прави характерното изявление, че е само за образованите –

Волтер пише от класова гледна точка, защото е израснал от нея: „ *Само висшата класа може да разбере небето и земята* , които се предават на моя просветен ум; обикновените хора са такива, че най-глупавото небе и най-глупавата земя са именно най-добрите!“ И в това отношение Волтер живее в културна сфера, която умира. Това е неговата трагедия. Такива културни сфери обаче също имат потенциала да развият зрялост по отношение на определени течения. И Волтер е развил тази зрялост. Тя се изразява в неговата проникателна, интелигентна преценка, която дори в остроумие остава необъркана; тя се изразява в неговия здрав, дори в лекомислие все още здравословен начин на действие върху света и отношение към него. По този начин човек може да разбере как един ум, толкова велик в много отношения, колкото Фридрих Велики, е могъл да бъде привлечен от Волтер, отблъснат от него и в известен смисъл да го изгони след време, но винаги да се налага да се връща при него и да го съди: Този Волтер не заслужава нищо по-добро от участието на учен роб, но аз оценявам това, което може да ми даде на френския си. И той би могъл да му даде много повече от просто езиковия елемент. Това се опитам да предложа днес.

Може да се разбере, че осемнадесети век, който от една страна е трябвало да постави в перспектива всичко, което е пречело на появата на съзнателната душа, но който, именно в низходящия дух на културното течение, е трябвало да демонстрира известно величие – може да се разбере, че това е трябвало да намери такъв особен израз у Волтер. И човек вижда Волтер в правилната светлина, когато го противопостави на това, което ние считаме за положително, като

трайното влияние, в смисъла на Лесинг или Гьоте, върху стремежа на човешката душа към елемента на съзнанието. Наистина, това, което си позволих да ви кажа днес за Волтер, може само да допринесе за осъзнаването на това колко е трудно да се получи обективна картина именно на този уникален индивид, този уникален индивид, за когото можем да кажем: Голяма част от това, за което се е борил, към което се е стремял, живее в нас днес като нещо самоочевидно - дори в онези, които нямат намерение да четат произведенията на Волтер. Наистина, може да се каже, особено в случая с Волтер: Човечеството може да израсне отвъд неговите писания; не може да израсне отвъд това, което той е бил като сила; защото винаги ще трябва да остане част от духовния стремеж на човечеството. Защото това, което трябваше да се появи като освобождение на човешката душа, се основаваше на факта, че нещо първо трябваше да бъде разрушено от такъв разяждащ, такъв чисто разтварящ, може дори да се каже, такъв чисто мефистофеловски дух като този на Волтер. И не е изненадващо, че духовният и интелектуален възглед на Волтер за историята е претърпял подобна съдба на тази на тленните му останки. Първоначално те са били погребани в почетното гробище на Пантеона в Париж; когато на власт идва друго политическо течение, те са били ексхумирани и разпръснати; след това, когато трето политическо течение заменя предишното, те са били събрани и погребани отново. А сега някои твърдят, че тези извлечени останки не са истинските. Дотогава възгледът на Волтер за историята ще се счита за правилен, възглед, който от едната или другата страна е изобразяван като този на спасител от несвободата, апостол на толерантността, докато от другата страна...

с всяка възможна обида! И предвид сложността на личността на Волтер, много лесно може да се случи, че ако човек се стреми да запази пълна обективност по отношение на Волтеровия поглед върху историята, някои биха могли да кажат, че той не е правилният - точно както някои казват, че костите, поставени в Пантеона, не са правилните. Въпреки това, аз казвам: Ако хуманитарните науки са способни да изпълнят задачата си в настоящето и бъдещето, тогава образът на великия разрушител, великия демонтаж, този, който е разчистил толкова много, би могъл да възникне пред хуманитарните науки в пълната си обективност. Защото това трябва да се каже: Волтер е човешко същество - самият той го е изразил на Фридрих Велики - с всички недостатъци на човешко същество и, може дори да се каже, човешко същество с всички „чудеса“ на човешко същество, толкова перфектно пригодно, че изказването на поета се изпълнява в него:

от благоразположението и омразата на партиите ,
образът му на характера се променя през историята.

Неговата личност беше такава, че образът му можеше само да се „вълни“. Но въпреки всички колебания, човек винаги трябва да признае, що се отнася до образа на Волтер – независимо дали му симпатизираме или не – че той беше, както и да го възприемаме, с любов или с омраза, велик човек, който зае място в това, което може да се нарече и в хуманитарните науки: непрекъснатото образование на човечеството до висините на интелектуалния и духовен опит, човешко същество, осъзнаващо света!

МЕЖДУ СМЪРТТА И ПРЕРОЖДАВАНЕТО НА ЧОВЕКА

Берлин, 19 март 1914 г.

Днешната тема със сигурност е най-смелата в рамките на тази поредица от лекции и въпреки това бих искал да направя няколко забележки относно тази много специфична тема на духовно -научно изследване, която ще бъде разгледана тук днес . Мога да предположа , в присъствието на тази уважаема аудитория, някои от които са посещавали тези лекции в продължение на много години, че дори такава специфична тема на духовно-научно изследване ще бъде приета, след като толкова често съм се старал да представя по по-общ начин възможните доказателства и доказателства за легитимността на това духовно изследване. Разбира се, всички такива доказателства и доказателства трябва да бъдат оставени настрана днес. Защото това, което ще се каже за човешкия живот между смъртта и прераждането, по същество ще бъде представено по такъв начин , че съответните духовно-научни открития, такива каквито се представят на изследователя, ще бъдат дадени, така да се каже, в разказвателна форма. Въпреки факта, че това, което ще се каже, ще постави известни концептуални трудности пред съвременното съзнание, въпреки факта, че е ясно, че днешното съзнание все още трябва да реагира в най-цялостния смисъл с отхвърляне на подобни, както се наричат, „предполагаеми“ резултати от изследвания в хуманитарните науки , все пак бих искал да започна със следното

Трябва да направя една забележка. Напълно осъзнавам, че говоря в епоха, която е преживяла повече от шестдесет години великото откритие на *Юлиус Роберт Майер* за трансформацията на природните сили, повече от половин век великите открития на Дарвин и големите успехи на естествените науки, например чрез спектралния анализ, постиженията на астрофизиката и, по-скоро, тези на експерименталната биология. Макар че напълно признавам тези научни открития, все пак искам да говоря за това, което представлява предмета на днешната тема, въпреки противоречието, което тя трябва да предизвика у онези, които вярват, че само чрез отхвърляне на хуманистичните изследвания и убеждения може да се стои здраво на земята на естествената наука. И бих искал да направя втора предварителна забележка. Ако не бях съвсем наясно как, в рамките на най-строгата методология и най-строгите научни изисквания, това, което трябва да се каже за живота между смъртта и прераждането, може да бъде също толкова обосновано, колкото резултатите от гореспоменатите глави в естествените науки, в известен смисъл бих го сметнал за безразсъдство, да не кажа лекомислие, да говоря пред това събрание за резултатите от изследванията в хуманитарните науки. Защото напълно осъзнавам отговорността да говоря именно за тези области в съвременен научен смисъл. Въпреки това, дори целият начин, по който душата трябва да се отнася към истината и достоверността на изследванията, за да приема изследванията в хуманитарните науки без предразсъдъци — дори самото това разположение на душата все още не е много популярно днес. Накратко, първо бих искал...

да се обърне внимание на това състояние на ума, на тази душевна конституция, която трябва да присъства у духовния изследовател и в известен смисъл също и у човека, който трябва и иска да признае истинността на резултатите от духовно-научните изследвания.

Необходимо е съвсем различно отношение към истината и правдивостта, към човешкото знание, отколкото е обичайно в наше време. Всеки, който желае да постигне духовно-научни резултати, използвайки методите, обсъждани в тези лекции, трябва преди всичко да подходи към това, което може да се нарече истина, това, което може да се нарече знание, със свят страхопочитание, с безгранично благоговение. Колко лесно се приема в наше време начинът на мислене към истината, който се стреми да вземе превантивно решение за всичко, което се представя в човешкия живот – решение, което предполага: „С дадените ми духовни способности, в сегашното ми състояние на ума и разположение, мога да си позволя да преценявам какво може да се каже за сферите на съществуването и реалността.“ Духовният изследовател и този, който желае да получи съответните им резултати, се нуждае от различен начин на мислене. Той се нуждае от онова състояние на ума, което си казва: За да получи истината, да се причастява с истината, душата ми се нуждае преди всичко от подготовка, от потапяне в състояние, което надхвърля ежедневието. И ако човек е потопен в духовната наука – макар че ви моля да не разбирате погрешно този израз в аскетичен или друг смисъл – той чувства много силно, бих казал дори, колко невъзможно е ежедневието състояние на ума да се ангажира истински с истината, с...

Да можеш да живееш със знание . Човек усеща знанието като нещо, което витае над него, към което може да се приближи, когато надхвърли обикновеното си „аз“, когато напегне всички сили в себе си, за да се подготви да приеме достойно истината. Чувства се недостойно, когато, въз основа на ежедневно си състояние на ума, човек си позволява да съди истината – това е нещо, което може да знае от духовната наука – и след това се стреми да чака, докато душата е напреднала малко по-нататък в подготовката си, докато е култивирала в себе си онази сила и достойно приемане, които са оправдани пред лицето на истината и знанието. И често човек се чувства така, сякаш си казва: Предпочитам да изчакам още малко, предпочитам да бъда търпелив и да оставя истината да витае над мен; не трябва да влизам в нея: защото ако вляза в нея сега, бих могъл да си я разваля, като все още не съм готов за нея.

С тези думи, и с много други, които бих могъл да добавя, за да характеризирам въпроса , искам да насоча вниманието към душевното благоговение, безгранично благоговение пред истината, правдивостта и знанието, което трябва да е характерно за духовно-научното изследване. От това става все по-ясно как душата трябва да надхвърли себе си, как трябва все по-малко да се занимава с вземане на окончателни преценки, основани на обикновеното си, ежедневно състояние на ума, и как трябва да посвещава все повече грижи на подготовката на енергиите си за постигане на позиция, достойна за истината. Накратко: духовно-

Търсещите истината, действащи в научен смисъл, са насърчавани да посветят грижата си на подготовката на душите си, на култивирането на способности за истината и все повече се отдалечават от подхождането към тази истина с обикновени умствени способности и обикновена критика. С тези уводни бележки просто исках да посоча общото настроение в самата духовна наука по отношение на въпросите, които сега ще бъдат обсъдени. Сега ще премина директно към темата, която вярвам, че е достатъчно подготвена от лекциите тази зима.

Когато човек премине през портата на смъртта, той принадлежи към свят, достъпен само за духовно изследване – духовно изследване в смисъла, който беше пропагандиран в предишните лекции, представени тук. Това духовно изследване може да достигне до знание, което може да бъде придобито само чрез душата, която познава себе си като свободна от тялото. Често сме обсъждали методите, чрез които човешката душа наистина стига до знание, не просто като използва тялото и сетивата си, за да взаимодейства с външния свят, а като наистина излезе извън тялото, така че тялото да съществува извън него, точно както всеки външен *обект* съществува извън него, и като преживява себе си като познаваща себе си в това отделяне от тялото си, в духовна среда. Как душата на духовния изследовател стига до това, е обяснявано често; и по този начин тя навлиза в този свят, в който човек влиза, когато премине през портата на смъртта. А сега, без допълнителна подготовка, ще разкажа какво духовният изследовател получава чрез методите, обсъдени тук подробно.

какво казва за човешкия живот между смъртта и прераждането.

Първото нещо, което човешката душа преживява, когато след смъртта се освободи от тялото по естествен начин – точно както духовният изследовател може да се освободи от тялото за временни моменти от живота си – е промяна в отношението ѝ към това, което иначе наричаме свят на мисълта. Често сме подчертавали, че човешката душа носи в себе си силите на мислене, чувстване и воля. Това разделение на силите на човешката душа е фундаментално правилно само за живота на душата в тялото, между раждането и смъртта, и днес, освен общо взето смелия характер на темата, ще трябва да се справя и с трудността да намеря подходящи изрази за един съвсем различен свят, който човек трябва да преживее между смъртта и следващото раждане. Защото изразите на езика са предназначени за сетивния живот, който преживяваме във физическото тяло; и само като се опитам да характеризирам съвсем различните преживявания на душата след смъртта от определена гледна точка, която използва думите по приблизителен начин, ще мога да се справя с тази област, която е далеч от обикновеното разбиране. Трябва да се има предвид, че си имаме работа с тема, за която всъщност ни липсват думите.

И така, след като човек премине през портата на смъртта, той преживява преживяване, свързано с това, което наричаме неговото мислене, неговите мисли. Този живот на мисли имаме в живота между раждането и смъртта, тъй като казваме: мислите са в душата ни, ние мислим. И тези мисли са най-много образи на външна реалност за нас между раждането и смъртта.

Когато човек се освободи от физическото си тяло, мислите му се превръщат във външна реалност по особен начин. Това е първото преживяване, което починалият има в духовния свят: че възприема мислите си като отделени от себе си, сякаш са отвън, сякаш извън душата му, точно както сетивните обекти са отвън, извън нас, в живота между раждането и смъртта. Това е като мисли, блуждаещи във външен психически свят. Може да се каже, че мислите поемат по определен път; те поемат такъв път, че се отделят от непосредственото психическо преживяване по подобен начин, както мислите стават наши спомени в обикновения живот; само че със спомените си имаме усещането, че те се спускат в несъзнателно преживяване, от което могат да бъдат извлечени в подходящия момент; те се откъсват от настоящия живот, но по такъв начин, че имаме усещането, че са вътре в нас. След смъртта мислите също се освобождават, но по такъв начин, че целият свят от мисли, които човек е натрупал в живота между раждането и смъртта, се превръща в обективен свят. Те не се освобождават по начин, който ни позволява да ги осъзнаем – те се спускат в неопределена тъмнина – а по-скоро стават независими по такъв начин, че след това формират духовен външен свят на мисли извън нас. В този свят всичко, което сме придобили в житейския опит през последния си живот между раждането и смъртта, се съдържа под формата на мисли, което ни позволява да си кажем: живели сме живот, преживели сме това или онова и по този начин сме станали по-богати на житейски опит. Това сякаш се разтваря, превръщайки се в един вид житейска картина, от която можем да си кажем: ето какво имате в...

Последният ви живот се преживява по такъв начин, че се превръща в ментално преживяване на живота; това обгръща душата след смъртта. Но не се проявява като мимолетни мисли, а по-скоро сякаш мислите, в момента, в който се освобождават от душата и получават самостоятелен живот, стават по-плътни, по-живи, по-вътрешно активни и образуват свят от същности. Този свят, в който след това живеем, е светът на нашите скитащи мисли, които имат независимо съществуване.

Този свят често се описва като вид споменна таблица от минал живот. Всъщност, той е като споменна таблица, но такава, която е станала независима и за която ние знаем: вие сте я придобили, но тя съществува там във външния свят, обективизирана; тя е жива!

Сега, това преживяване на душата в обективирания свят на мисълта трае с различна продължителност от време, индивидуално различна за всеки човек, но в крайна сметка само след дни. Защото след дни - посочих в моя "Оглед на окултната наука" как това е свързано с човешкия живот - след дни, човекът, преминал през портата на смъртта, преживява как целият този свят, който е станал, така да се каже, техен свят, се отдалечава, отдалечава от тях сякаш в духовна перспектива, сякаш се отдалечава все повече, повече от тях в духовната сфера. Отнема дни, докато настъпи моментът на това оттегляне, този все по-тънък и по-тънък, този все по-мъглив и близък, все по-замъглен и замъглен свят на мисълта, докато се отдалечава в далечината. Посочих в моята "Окултна наука", че това е духовната наука -

Изследванията показват, че за тези, които в живота преди смъртта могат по-лесно, имам предвид без да губят силата си, да прекарат дните без сън, споменът избледнява по-дълго. Докато човек е горе-долу способен да прекара дните без сън, този пейзаж от паметта се запазва. Това може да се определи чрез изследвания в хуманитарните науки. Следователно, за тези, които се уморяват по-рано – но това зависи предимно от силата на индивида – за тези, които просто не могат да издържат без сън, ако се наложи да останат будни по-дълго, пейзажът от паметта им избледнява по-рано, отколкото за някой, който може да се напруга, за да поддържа силата си по-дълго без сън. Човек обаче не е нужно да се напруга в тази посока; просто е въпрос на това на какво е потенциално способен човек в това отношение.

Това е свързано и с това, което се появява като ново съзнание. Това, което имаме като наше обикновено съзнание, нашето обикновено будно съзнание между раждането и смъртта, се разпалва от взаимодействията ни с обектите на външния свят. Не правим това насън; тогава нямаме нашето обикновено съзнание. Но ние взаимодействаме с външния свят чрез слуха и зрението си и чрез това имаме ежедневно съзнание. Точно както съзнанието в обикновения живот се разпалва от взаимодействието с външния свят, така и нашето съзнание след смъртта се развива от факта, че човекът знае, че е свързан с това, което описах като мисловно преживяване след смъртта, което се отдръпва. И това е също така разпалването на съзнанието след смъртта, което се състои в това душата да получи усещането-

Осъзнаването остава: Мислите ти са се скитали далеч; трябва да ги търсиш! С това бих могъл да характеризирам впечатлението, което душата изпитва тогава и което формира силата, която разпалва духовното съзнание след смъртта: Трябва да търсиш мислите си, които са се скитали далеч! Това познание за отминалите мисли е част от самосъзнанието след смъртта. Скоро ще видим каква роля играе този вид самосъзнание.

По различен начин от света на мисълта , това, което бихме могли да наречем свят на волята, свят на чувствата, се променя след смъртта. Всъщност, след смъртта не може да се говори за такова разделение между живота на чувствата и живота на волята, както може в живота между раждането и смъртта; затова трябва да използвам следните изрази: В душата след смъртта присъства нещо като волево или желаещо чувство, или като воля, напълно проникната от чувството. Изразите, които имаме за чувство и воля, не са подходящи за времето след смъртта. За това време чувството е много по-подобно на това, което човек изпитва във волята; и волята е много по-проникната от чувството, отколкото в живота между раждането и смъртта. Докато мислите се превръщат, така да се каже, в свят извън душата след смъртта, трябва да се каже за волевото чувство и чувстваната воля, че те се свързват много по-тясно и интимно с душата. И сега, в допълнение към гореспоменатия аспект на самосъзнанието, душата също започва да изпитва това: тя преживява себе си в засилена и ободрена, усещана воля и волево чувство. Това формира безкрайно по-интензивен вътрешен живот от вътрешния живот на душата, когато тя живее в тялото. Човек усеща, когато мислите му

След като са се дистанцирали, първоначално за дълго време – период, който може да продължи десетилетия – техният първичен свят се превръща в тяхното вътрешно „аз“. Това вътрешно „аз“ става толкова мощно, че – ако мога да използвам думата, макар че не е съвсем подходяща за живота след смъртта – те трябва да насочат вниманието си към това, което възниква вътре като усетено желание и волево чувство. И след години това усетено желание или волево чувство сякаш гледа назад към миналия земен живот. След смъртта човешката душа изпитва нещо като копнеж, стремеж към усетеното желание и волево чувство и по този начин към това, което е предложил последният живот. Всеки живот е такъв, че може да се каже: той ни предлага много неща, но възможностите за преживяване са далеч по-големи от това, което човек действително поглъща. Когато човек премине през портата на смъртта, той доброволно чувства, или може би иска да почувства, да преживее всичко, което – не мога да кажа, знае, а по-скоро усеща – за: Можеше да го преживееш. Всички неопределени емоции, всички възможни преживявания, които животът би могъл да ни донесе и не ни донесе, всичко това влиза в контекста на предишния живот, в това, през което преминава душата. В частност, това, което душата, според собственото си възприятие, е трябвало да направи, се явява като силни, като интензивни вътрешни преживявания. Това, което душата е сгретила спрямо другите хора, какво е прегретила спрямо другите, всичко това се явява като чувство за липса на любов, за което изобщо не сме наясно в живота между раждането и смъртта; това се усеща интензивно. Затова можем да кажем: След смъртта минават години, в които душата е заета с постепенното откъсване от последния живот, сливането...

Трудно е да свикнеш с отвъдния живот . Тези години минават по такъв начин, че да не се откъсваме от преживяванията от миналия си живот. Оставаме свързани с хората, които сме оставили след себе си, с тези, които сме обичали; но оставаме свързани, защото сме придобили определени чувства и връзки с тях през живота; и косвено, чрез това, което животът ни е предложил или отказал, оставаме свързани с тях. Човек винаги трябва да се изразява метафорично тук. Със сигурност може да остане свързан след смъртта с тези, с които е бил близък през живота, но само чрез връзката, която има в чувствата, които е изпитвал към тях през живота. Това създава интензивна връзка с тях. След смъртта човек живее заедно с живите, но и с тези, които вече са починали, с които е имал връзка през живота. Ето как човек трябва да си представя живота след смъртта, че той продължава по този начин години наред. За предпочитане е живот, в който душата преживява всичко, което иска, желае и изисква, така да се каже, в усетена и преднамерена връзка със спомена от последния живот.

Ако човек се опита да изследва от хуманитарна гледна точка колко дълго трае този период, ще открие, че годините след смъртта, чието съдържание току-що беше описано, не са засегнати от живота през първите години на детството. Периодът от раждането до момента, в който по-късно си спомняме времето, когато вътрешно започваме да преживяваме самосъзнанието си, това време първоначално е безсмислено за тези години, а животът след средата на двайсетте години също е повече или по-малко без значение за всеки индивид.

Няма значение за продължителността на това състояние на ума, което току-що описах; така че трябва да се предположи, че средният брой години, които душата преживява по този начин, както току-що беше описано, е приблизително периодът между третата, четвъртата и петата година от живота и средата на двадесетте години на човек, двадесет и четвъртата и двадесет и петата година. Душата черпи самосъзнанието си от знанието, че: Вашият свят от мисли, с вашите житейски преживявания, си е отишъл; сега е далечен. Имате връзка, родство с това мисловно преживяване и трябва да го преоткриете, защото то е, чрез което сте станали това, което сте в земния живот; но то се е отдръпнало. Човек стои пред тези житейски преживявания, трансформирани в мисли, както се противопоставя на външен живот, за който знае, че съществува. А другият свят, който човек преживява след смъртта, когато този свят от мисли си е отишъл, се преживява по такъв начин, че се усеща чрез засилената воля и чувство в себе си.

След това идва *моментът*, когато човек се откъсва от чисто засиления вътрешен живот, когато сякаш постепенно от духовната сфера излизат същности, които са толкова адаптирани към духовния свят, колкото съществата от физическия свят – минерали, растения, животни и физически хора – са адаптирани към този сетивно-физически свят. Тоест, човек живее своя път извън себе си и в духовен свят. Човек живее в духовна среда по такъв начин, че сега има съвсем различно усещане към нея, отколкото е имал във физическото тяло към сетивния свят. Бих трябвало да спомена много, за да характеризирам това съвсем различно усещане; но бих искал да спомена само едно, което е кратко.

на външния свят през очите си

Виждаме ги отдалеч; казваме, че ги виждаме, когато светлина от какъвто и да е източник на светлина падне върху тях . Осъзнаваме ги, защото те са осветени от тази светлина, когато ги виждаме. Сега, докато преминаваме от състоянието на размисъл върху последния си земен живот към обективното състояние на духовния свят, ние имаме преживяването: Вие сте позволили на нещо да узрее във вас от времето на последния ви земен живот, като вътрешна светлина, като вътрешна душевна сила, и това сега все повече ви дава възможност да наблюдавате и възприемате външния свят на духовните същества и процеси и да живеете в него. Ако човек може да преживее времето на това описано състояние на ума като вид отбиване от връзката с преживяния земен живот, като откъсване от него, като освобождение от него, тогава той сега преживява, че в най-дълбоките кътчета на това чувство на воля и волево чувство, този вътрешен свят, който по същество е вътрешният свят на много години, е узрял в себе си – както цветът на растението е узрял семето в него – тази вътрешна светлина, която човек излъчва като сила и чрез която процесите и съществата на външния духовен свят стават видими. Тогава човек знае: ако не беше култивирал тази вътрешна светлина в себе си, в духовния свят щеше да е мрак около него, нямаше да възприема нищо. Силата, която човек трябва да приложи, за да преодолее връзката с последния земен живот, е едновременно силата, която трябва да бъде изразходвана и която е като вътрешно сияние. Тогава се пробужда духовна сила, за която със сигурност няма думи в обикновения свят, защото такава нещо съществува в обикновения сетивен живот само за онези, които чрез духовно изследване проникват в духовния свят. Ако трябваше да използвам дума за това,

Това, което човек преживява като сила, излъчваща се от самия него, осветяваща духовната среда, бих казал, е нещо като творческо разгръщане на волята, едновременно пронизано от интензивно чувство. Вътре има нещо творческо; човек се чувства като част от вселената, но такава, която, в току -що обсъдената част, е творческа, прелива от духовния свят . И човек има усещането: това самосъзнание като част *от* вселената е това, което прави духовния свят осезаем, съзнателно преживяем, чрез преживяване на това, което може да се нарече „душевност“ след смъртта и нарастващо потапяне в това, което все повече става видимо и осезаемо.

Днес описвам този свят между смъртта и следващото раждане, бих казал, по-скоро от вътрешно преживяна перспектива, от вътрешно състояние. В моята „Теософия“ или в моята „Окултна наука“ описах *този* свят по-скоро от външна, духовно-научна гледна точка. Но тъй като не обичам да се повтарям, днес избирам другия път. Всеки, който знае колко перспективи може да се използват, за да се опише една област от сетивния свят, ще знае, че това е точно същото нещо, което съм характеризирал, макар и с различни думи, в гореспоменатите книги.

себе си, когато се потапя в света на духовните процеси и духовните същества. И това трябва изрично да се каже: Тези духовни процеси и духовни същества, в които душата се потапя чрез собствената си светеща сила, включват и онези човешки души, с които човек е установил връзка в живота – но само тези, а не тези, с които не е установена връзка.

връзка . По този начин може да се каже: Докато досега човек е преживявал вътрешното си „аз“ предимно чрез волево желание и чувство, сега човек започва все повече и повече да преживява обективно духовния външен свят; човек започва да може да работи в него, точно както работи в сетивния свят според съответните си задачи и преживявания. Трябва да се спомене само едно нещо: Това, което човек преживява като вътрешно сияние, се развива постепенно, поетапно и, както би могло да се каже, използвайки израз, познат на духовните изследователи, циклично, в цикли на живота. То се развива по такъв начин, че човек чувства: Сиянието се е събудило във вас; то ви позволява да преживявате определени други същности и процеси на духовния свят; но то отново отслабва в определено отношение, отново потъмнява. Когато човек го е използвал известно време, то потъмнява. Точно както, за да използваме сравнение от обикновения сетивен живот, човек усеща как слънцето залязва навън с приближаването на вечерта, така и в живота между смъртта и прераждането човек усеща все повече и повече как вътрешното сияние отслабва. Но след това, когато това сияние е отслабнало, възниква друго състояние. В това състояние душата се чувства още по-интензивно вътре в себе си, което сега преживява отново и отново; но отново, ако мога да използвам израза, как вътрешно тя преживява това, което е донесла от другото състояние, където е развила сиянието. Следователно, трябва да се каже, че състоянията, в които сме отдадени на всички духовни процеси и същности, се редуват с тези, в които вътрешната светлина отново притъмнява и накрая изгасва напълно, но в които нашата усещана воля и волево чувство се пробуждат отново, сега пробудени по такъв начин, че всичко живее в нея, сякаш си спомня.

това, което сме преживели в духовния „свят“, тоест това, което идва отвън. По този начин ние имаме редуващи се състояния, сякаш някога сме живели във външния свят, а след това отново сме погълнали напълно външния свят в себе си, така че той се явява сякаш под формата на вътрешни преживявания, сякаш живее изцяло в нас – сякаш, затворено от обвивката на душата ни, това, което преди това сме преживявали външно, сега живее в нас. Това е редуване между тези две състояния. Можем да ги опишем и като кажем: В един момент ние преживяваме себе си сякаш в обширна социализация с целия духовен свят; след това това състояние се редува с вътрешна самота, със самосъзнание в душата, със задържане в себе си на целия преживян духовен космос. Но в същото време знаем: Сега живееш в себе си; това, което се преживява там, е това, което душата ти е запазила, и сега не си във връзка с нищо друго. С редовността, с която сънят и бодърстването се редуват в живота, така и тези състояния се редуват в духовния свят между смъртта и прераждането: състоянието на разширяване на душата във външен духовен свят - съчетано със състоянието на вътрешно самонаслаждение и себепознание, където човек чувства: сега си сам в себе си, със затварянето на всички външни процеси и същности; сега преживяваш в себе си. Тези две състояния трябва да се редуват, защото само чрез това постоянно завръщане към себе си се поддържа вътрешното сияние. Тези процеси са осветени по-подробно в моята работа „Прагът на духовния свят“. Това циклично преживяване на себе си, първо в самотния живот, а след това отново в социалния живот, е необходимо, защото именно чрез него се поддържа сиянието. И това продължава, водещо човек към все по-богатство и по-богатство.

Човек свиква с духовните сфери, за които се нуждае от все по-голямо вътрешно сияние. Този процес трае дълго време. След това човек усеща как, свиквайки с тези духовни сфери, е подложен на известно ограничение, което е свързано със способностите, които е придобил в живота. Една душа създава по-малък хоризонт, друга - по-голям, хоризонт над по-голям или по-малък духовен свят.

Но след това идва момент, в който човек усеща как вътрешното му сияние намалява . Това се случва, когато се приближи до средната точка между смъртта и прераждането. По това време човек изпитва усещането, че вътрешното му сияние става все по-слабо; човек може да освети все по-малко от това, което го заобикаля. То става все по-слабо и наближава времето, когато тези периоди стават все по-значими, в които вътрешният опит се засилва, когато това, което човек вече е преживял във вътрешния си живот, се издига и отслабва. Вътрешният опит става все по-богат и по-богат, докато цялостната картина става все по-тъмна и по-тъмна, докато човек се приближи до средната точка между смъртта и прераждането, където преживява това, което аз, в моята мистериозна драма „Пробуждането на душите“, нарекох духовна полунощ. Защото там човек преживява време, когато е изпълнен с духовния свят, когато се пробужда, но се пробужда в „нощта“, когато се чувства сякаш затворен в духовния свят. Това е чувство на най-интензивното вътрешно преживяване, разположено между смъртта и прераждането. Това вътрешно преживяване води до състояние, което трябва да се каже, че в крайна сметка е непоносимо за душата. Това е знание за знание, което е непоносимо, знание, което човек не иска, защото е само

Знанието е. Човек усеща вътре: Носиш в себе си свят, който преживяваш само съзнателно, знаейки, че всъщност си откъснат от него; загубил си силата на просветлението над него. Нощта се спуска в духовния свят. Но в това състояние имаме преживявания, които иначе са само пасивни в тялото на земния живот. Те сега се превръщат в нещо активно. И докато човек по този начин живее все повече и повече в здрача и накрая в нощта на духовния свят, копнежът за външен свят става все по-голям; и докато копнежът, желанието за света на земния живот, е нещо, което трябва да намери своето удовлетворение отвън, това, което човек изпитва в духовната полунощ като копнеж, е сила, която се развива, точно както електрическата или магнитната сила се развива в нас при подходящи условия. Това е копнеж в душата, който ражда нова сила, сила, която отново може да извика външен свят пред душата. Все повече и повече душата се е потопила в духовен вътрешен свят; този свят е станал все по-голям, все по-могъщ и необятен. Но в нея живее копнежът отново да има външен свят около себе си. Този копнеж е активна сила и това, което този копнеж поражда, е външен свят, но от много особен вид.

Първото нещо, което преживяваме, след като достигнем средната точка между смъртта и прераждането, е, че пред нас се появява външен свят, но всъщност той изобщо не е външен свят. Защото, когато се събудим от самотата, се сблъскваме с образи, *които* изникват от предишния ни земен живот. По този начин, един външен свят, който всъщност е нашият минал външен свят, ни обгръща и копнежът ни е довел до него.

Това е активна сила. За известно време се изправяме пред миналите си земни преживявания по такъв начин, че те са външни за нас, че стоим пред тях и ги съдим. Докато ги преживявахме, бяхме вътре в тях; сега стоим срещу тях.

И сега, в допълнение към вече развития копнеж, възниква друг. Копнежът възниква, за да компенсира, в един обновен земен живот, това, което старите земни животи показват по отношение на недостатъци и несъвършенства в сравнение с новосъбуденото съзнание. Сега идва времето, в което душата чувства какво трябва да направи по отношение на мислите, които са преминали покрай нея. Сега тя получава сигурното знание, което се пробужда във втората половина на живота, между смъртта и прераждането: Вашите мисловни преживявания са преминали напред; можете да ги преоткриете само чрез нов земен живот. И от това второ преживяване, свързано със стария земен живот, и знанието: Можете да намерите мислите си, които са преминали напред, само ако ги призовете обратно в нов земен живот - от това произтича инстинктивният стремеж към нов земен живот. Това не може да се съди по последния земен живот. В посочения момент душата естествено намира за необходимо да се събере отново с това, което я е напуснало по отношение на мислите и което може да намери само чрез нов земен живот, където намира и единствената възможност да поправи онова, с което се е сблъскала по отношение на несъвършенствата и недостатъците в гледната точка на минали земни животи.

от сумрака на духовния свят изплуват все нови преживявания . Това са преживявания, които човек би могъл да нарече: връзка с най-близките си до нас. Имали сме тази връзка и преди...

Преживяхме времето преди определената централна точка; но живяхме с най-близките си по такъв начин, че работехме с тях в духовния свят, че бяхме свързани с тях духовно. Сега те се появяват отново; сега се появяват отново тези от нашия собствен земен живот, тези, спрямо които сме останали неуравновесени в живота си; отново се появяват тези, с които сме били кръвни роднини, с които сме били близки в живота. Те се появяват отново по такъв начин, че можем да съдим по външния им вид какво все още е неуравновесено в нас, какво все още им дължим, какво все още трябва да компенсирате. Чувстваме се свързани с тези души, които се появяват, както трябва да се чувстваме свързани според резултата от съвместния живот с тях в предишни земни животи. Това е първото нещо, което изпитваме след собствения си земен живот: как искаме да живеем заедно в нов земен живот с душите, с които преди сме живели заедно по-близко. И с напредването на това време се появяват души, поотдалечени от нас, тези, с които сме имали връзка в живота, може би в смисъл, че сме споделяли общи религиозни вярвания, че сме образували народ с тях, *но* някакъв начин едно цяло с тях. Тези души, които са били поставени в рамките на нашето земно развитие, се появяват по такъв начин, че от външния им вид може да се види как нашата душа трябва да формира новото си земно въплъщение, за да търси това, което трябва да произтече от предишните земни животи в живота с тези души. Накрая, от сумрака на духовната сфера се появява връзка с душите или с други духовни същности в земния живот, която човек би могъл да нарече идеална.

След като е преживял общия поглед върху миналия си земен живот, след като е преживял общия поглед върху хората, които са му били близки в този минал живот, общностите, които са му били близки, сега той живо се изправя пред тези хора – тези, които са блестяли пред него като идеални фигури в живота, дори и да е бил лично далечен от тях. Това, което човек нарича свои лични идеали, свой духовен свят, в земния живот, се изправя пред него последно от всички.

От тези преживявания самата душа развива силата да се свърже отново със земния живот. Трябва обаче да спомена, че дори във втората половина *на* съществуването, между смъртта и прераждането, животът се развива циклично, по кръгов начин. Тук отново трябва да разграничим времето на живот във външния свят, където виждаме бившите си приятели и роднини, идеалите си и т.н., преживявайки ги обективно, така да се каже, и след това онова друго време, когато сме отдалечени от тях, когато ги имаме само в себе си. Това се редува с необходимост за душата, точно както се редуват бодърстването и сънят, денят и нощта в обикновения живот. И от силите, които се развиват в душата чрез съзерцанието на всичко, което току-що описах, душата развива способността, първоначално на духовно и психологическо ниво, да формира архетипа на новия земен живот. Това, което трябваше да изпратим – житейски преживявания, превърнати в мисли – не виждаме веднага, когато навлезем във втората половина на живота, между смъртта и прераждането. Но именно в творческата воля и творческото чувство душата възприема този живот като увеличение на силата; и това увеличение на силата –

Този процес кара нещо като архетипа на нов живот да кристализира от заобикалящата духовна субстанция. В духовния свят има различна връзка между възприятието и психическото преживяване, отколкото във физическия свят. Във физическия свят ние възприемаме външния свят; тогава той се съдържа в нашите мисли, но мислите са пасивни. Когато преживяваме духовния свят по описания начин, когато възприемаме психическите останки от миналия ни живот, от близките ни, бившите ни приятели, идеалите ни, в духовния свят, това създава сила, която ни прониква и изпълва; това е, което ни прави по-силни. И това укрепване е същото нещо, което ни тласка към нов земен живот. Със сигурност ще извините факта, че някои изрази трябва да бъдат избрани по такъв начин, че да бъдат необичайни; но наистина се описват условия, необичайни за обикновения живот.

Все повече и повече за човека, който осветява външния духовен свят около себе си, се появяват първоначално смътно усещаните сили, сили, които го привличат към изгубените му житейски преживявания. Архетипът на нов живот става все по-определен и това кара човека, чрез силите, вложени в него, да се чувства принуден надолу към физическия земен живот, принуден надолу по такъв начин, че да се чувства привлечен от онази двойка родители, които могат да му осигурят физическата форма, която най-точно съответства на архетипа на предстоящия му земен живот, създаден в духовния свят. Така в прераждането на човешкото същество се образува тройно единство: мъжкото, женското и духовното. Може да се каже: Много преди човешкото същество да влезе в новия живот с раждането...

Когато започне земният живот, тази развита сила се привлича към съответната родителска двойка; защото човешкото същество е вътрешно, субстанциално и тази сила, която расте , може да се каже, че е силата, която първо се насочва към първичното тяло, а след това към новия земен живот. Но именно в този процес могат да се развият най-различни обстоятелства. Това, което се взема предвид тук, е, на първо място, че човешкото същество има ретроспективен поглед върху предишните си земни животи. Това съвсем естествено го води до вътрешен копнеж за нов земен живот. Но сега може да се случи така, че човешкото същество чувства много силно в себе си: Трябва да се въплътите на Земята; но не можете да стигнете до точката, в която да можете да се въплътите в ново земно тяло по такъв начин, че да схванете житейските преживявания, които са ви предшествовали.

Нека разгледаме този случай, който произтича изцяло от духовния опит. Когато живеем на земята, със сигурност нямаме всички земни преживявания, които бихме могли да имаме . Не е необходима духовна наука, за да се признае това; защото, ако много неща вече убягват на вниманието ни в земния живот, трябва да се каже още повече, че до нас достигат много неща, които не осъзнаваме. С други думи, ако обърнем внимание, тогава трябва да си признаем, че нямаме преживяванията, които бихме могли да имаме. Но преживяванията, събитията, достигат до нас. Ако се смятаме за ученици на живота, тогава трябва да кажем: всичко това ни достига. Този опит също принадлежи към нашите преживявания в живота между смъртта и прераждането. Но когато навлезем във втората половина на този живот, ние сме се убедили в това:

Сега, с всичко, което си придобил, не можеш да достигнеш точката, в която можеш напълно да се свържеш с нов земен живот. Тогава възниква необходимостта да се свържеш с нов земен живот по-рано, отколкото би било необходимо поради настоящите ти, мимолетни мисли – и да имаш предвид: Само в друг земен живот, може би само след два или три, ще стигнеш до точката, в която ще изпиташ сега мимолетните си мисли. Това ще означава, че такъв човек няма да има силния копнеж за земен живот, който иначе би имал, и няма да прегърне напълно живота. Възможно е човекът да не се свързва достатъчно интензивно със земния живот; може да е постигнал силата да се преражда, но не и силата да изпита всичко, което може да се изпита. Следователно, в такъв случай, той няма достатъчно радост от земния живот, която се крие дълбоко в душата му. Всичко, което кара човек да не приема земния живот достатъчно сериозно или да не го използва до пълния му потенциал, произтича от този аспект. И тук на духовния изследовател се разкрива нещо, което често тежи тежко на душата му.

Като духовен изследовател, човек подхожда към целия живот с емпатия . Да предположим, че като духовен изследовател човек изследва живота на престъпник, който е насочен срещу човешкия ред в най-широк смисъл. Дори и да не желае да отрича вината, той може да изпита най-дълбоко състрадание към такъв живот и да се опита да го обясни в неговия контекст. Ако човек се стреми да намери отговор на такъв въпрос, отговорът се оказва, че хората всъщност стигат до несправедливост, до престъпление –

Мъже, които поради споменатите обстоятелства не са в състояние да прегърнат напълно живота в неговата тежест. Убедих се, като изследвах тези въпроси до така наречения криминален език, че дори в тях се крие известно пренебрежение, подценяване и презрение към живота. Такова пренебрежение не е задължително да се крие в пълно съзнание. Пълното съзнание често знае малко за това, което се крие в дълбините на душата. Престъпникът често развива силно чувство за себе си; той желае живот; но в дълбините на душата, до които съзнанието не може да проникне, се крие презрение към живота. Фактът, че той не е стигнал до мястото, до което са отишли блуждаещите му мисли, е причината, поради която не приема живота напълно сериозно. Разгледайте живота на престъпниците и ще откриете, че презрителното отношение към живота присъства дори в изразите на крадската злоба. Огромни мистерии се разкриват на внимателния наблюдател на живота. Бих казал: това са духовни преждевременно развити същества, които се развиват. Именно защото са пристигнали твърде рано, им е липсвала силата да приемат живота напълно сериозно, да развият чувството за отговорност, което е предназначено да се култивира в живота, в най-пълния смисъл на думата. Живот, който поне е достигнал точката, в която мислите, трансформирани в обективни същности, са се развили, расте най-вътрешно в земния живот; той расте заедно със силите, които могат да се развият само на земята: *съвест*, любов към земята, отговорност; той расте заедно с всичко, което смята земния живот за важен, така че да се развият моралът и етиката. Защото човек трябва, във връзка със земния живот —

Да живееш означава да имаш чувството , че човек трябва напълно да се слее с него, ако иска да се развие истинският морал и етично поведение в душата. Това е например нещо, което ни става ясно, когато разглеждаме човешкия живот в светлината, която духовната наука може да ни предостави, и то наистина обогатява нашите чувства и усещания към живота и хората, защото когато ги разбираме, можем да се справяме по-лесно и да се ориентираме по-лесно по отношение на живота.

Духовният изследовател например открива живот, който във времето между раждането и смъртта завършва по-рано от нормалното, било то поради болест или нещастие. По същество това оказва влияние върху последващия живот между смъртта и прераждането по такъв начин, че чрез това преждевременно навлизане в духовния свят – независимо дали е причинено от нещастие или болест – за душата се създават сили, които иначе не биха били достъпни за нея. Колкото и странно да звучи, колкото и парадоксално да изглежда: това, което може да ни липсва от предишния ни земен живот, за да развием всички сили, които от своя страна можем да придобием чрез други обстоятелства, може би може да дойде при нас само ако приключим живота си по-рано от нормалното за едно човешко същество. Духовната наука обаче никога по никакъв начин няма да оправдае изкуствен край на живота, който би могъл да бъде инициран от индивида преди нормалния край или преди край, причинен от други обстоятелства.

Трябва да се каже: именно когато човек се опитва да погледне по този начин в духовния живот между смъртта и прераждането, той осъзнава, че там действат съвсем различни сили от тези в живота между раждането и смъртта, но сили, които естествено се подреждат, може да се каже.

Казвам, на всичко, което външният живот ни предлага в тялото. Открито признавам: никога не съм успявал да стигна до това, което се осмелих да изразя пред вас днес, чрез никакви чисто философски мисли, чрез никакви интелектуални усилия; само по пътя на духовното изследване, което е било описвано тук толкова често, могат да се появят тези неща. Но когато човек след това ги притежава и се запита: Съответстват ли те на земния живот, на това, което преживяваме между раждането и смъртта? – тогава наистина се разкрива пълно приспособяване към живота. И дори ако може да възникне въпросът: Защо човек не помни предишните си земни животи?, отговорът може да бъде: Духовният изследовател вижда, когато човек се спуска от живота между смъртта и прераждането към земен живот, че първо трябва да използва силите, които биха могли да си припомнят всичко, което току-що описах, за вътрешното развитие, за пластичното оформяне на своето сетивно-физическо тяло, което в края на краищата е пластично оформено и поддържано от самия човек. Енергиите, които човек изразходва, за да трансформира здрача на ранното детство в будно съзнание за по-късен земен живот, енергиите, които изразходва, за да трансформира тялото, така че здрачът на детството да може да се трансформира в буден живот – тези енергии се изразходват от онези енергии, които човек би могъл да използва, за да си спомни предишните си земни животи. Те се вливат в тялото, укрепвайки човека във връзка с живота между раждането и смъртта. И едва когато духовният изследовател откъсне душата си от физическото тяло, когато достигне до преживяване извън физическото тяло, когато по този начин освободи енергиите, които човек иначе би използвал за тази цел –

, за да накара очите си да виждат, ушите си да чуват и крайниците си да се движат, за да преживява чисто в душата си, зрението му се разширява отвъд чисто духовния хоризонт, където се преживява това, което описах днес. Така духовният изследовател наблюдава трансформиращите сили на спомена, за които човек би могъл да подозира, че съществуват у човешките същества.

Може да се каже: В човека пребивава вечното, безсмъртното ядро на душата. Но в живота между раждането и смъртта то първоначално се използва по такъв начин, че се абсорбира във функциите на физическото тяло. Обаче, по отношение на нашето настояще време, може да се каже: Намираме се в преходен период, в който човекът ще придобие ново отношение към тялото, в който той също ще се стреми към по-интензивен вътрешен живот на тялото. Следователно, духовната наука чувства задачата да съобщи това, което открива, защото душата се разгръща от живот в живот по такъв начин, че се оформя все повече вътрешно и, докато се стреми към бъдещето, ще разпознае казаното днес като необходимо знание, без което не може да съществува в своята цялост; и тогава, чрез повторение на естествено ясновидско състояние, това, към което сега би могло да се насочи вниманието, ще стане обяснимо.

Следователно, когато духовната наука говори за безсмъртието на душата, тя поема по различен път от този, който може да следва обикновената концептуална философия. Духовната наука не подхожда към въпроса за безсмъртието, като се стреми да го докаже, а по-скоро като първо търси начини, по които самата душа може да бъде намерена, като изследва пътищата към душата,

който търси същността на душата. И щом човек разбере душата, щом знае как тя преживява себе си вътрешно, тогава няма нужда да измисля външни философски доказателства за безсмъртието на душата. Защото тогава човек осъзнава: това, което води отвъд смъртта, това, което преминава през живот между смъртта и прераждането и води до вечно обновяващ се земен живот, вече е в нас в живота между раждането и смъртта и като го разпознаем в себе си, ние едновременно разпознаваме и неговото безсмъртие. Това се съдържа в живота толкова сигурно, колкото го познаваме в растителното семе: то ще се развие, като създаде ново растително същество. По този начин можем да знаем, че душата е безсмъртна. Но също така знаем, че растителното семе може да се използва за човешка храна. Такова външно извличане не е доловимо в сърцевината на човешката душа; Но е сигурно, че това, което живее в душата, е едновременно очакването за следващи земни животи и следователно очакването за безсмъртието на душата и не се използва за нищо друго, както може да бъде при растителното семе. Следователно, може да се говори за безсмъртието на всяка душа.

Че току-що казаното все още е в голямо противоречие с преобладаващото съзнание на нашето време, вече споменах в началото на днешната дискусия. Но как преобладаващото съзнание на нашето време би трябвало да гледа по приятен начин на представеното в днешната и други лекции? Защото това съзнание на нашето време, от една страна, изпитва копнеж да знае нещо за душата; от друга страна обаче, то е нетърпеливо да ограничи силите на познанието, ако човек иска да знае нещо. Духовната наука често е обвинявана в нелогичност и суеверие. Сега, духовно-

Науката може да издържи това. Защото, когато погледне „логиката“, която вярва, че ѝ се противопоставя, тя знае защо хуманитарните науки толкова бавно се вкореняват в съзнанието на хората. И отново – в лекциите си тук трябваше да спомена много книги и много съвременни явления – мога да посоча книга, която представя мисли за смъртта. Там човек намира една любопитна фраза, която цитирам само по формални причини: Безсмъртието не може да бъде доказано. Дори Платон и Менделсон, които са надградили труда на Платон, не са успели да обосноват безсмъртието и простотата на душата; защото дори и да е готов да се признае простотата на душата, тя въпреки това е обект на вътрешна упоритост, която е недоказана и недоказуема. Няма нужда да се задълбочаваме в по-нататъшни подробности; Защото всеки, който е способен да напише изречението: „Платон и дори Менделсон не можах да докажат безсмъртието на душата от нейната неразрушимост“, би трябвало също толкова добре да напише: „Човек не може да докаже безсмъртието на розата от нейния червен цвят.“ Защото, ако някой говори за безсмъртието на душата, тогава не може, освен ако не е необмислено, да каже, че тя не е безсмъртна, защото не може да бъде доказано. Такива неща се пишат днес и се появяват в произведения, които ще имат и вече имат голяма читателска аудитория, защото такива книги се харесват на нашите съвременници и защото такива неща, както току-що бяха описани, се пренебрегват. По този начин се пренебрегва много, което е фундаментално за това, което най-силно се представя като противопоставяне на хуманитарните науки. Ако някой обвинява хуманитарните науки в нелогичност, той трябва да погледне преди всичко...

своя собствена логика. Всички останали възражения срещу хуманитарните науки често са били обсъждани тук; затова не искам да се връщам към тях, а само да заявя това, което вече представих като заключително мнение в други лекции:

Човек многократно се съгласява с най-просветените умове на човешката еволюция относно откритията на духовната наука; дори и да не са притежавали самата духовна наука, защото едва в наше време тя е станала възможна по начина, по който можем да я преживеем днес, те въпреки това са усещали приливите и отливите, в които се движи духовната наука. И докато, от една страна, някои монистични или други умове говорят за недоказуемостта на безсмъртието, като духовен изследовател би искал да посочи един велик сред проницателните умове в това отношение, с когото се чувства съгласен. – Какво тогава казва духовната наука, ако я приемем в духа, за това, което се опитам да обясня? Тя ни показва онова в нас, което се развива между раждането и смъртта по такъв начин, че когато се освободи от тялото, тя трябва да премине през всички състояния, които бяха описани днес. Човек не може истински да познае човешката душа, която почива в човешкото тяло, дори между раждането и смъртта, ако не знае на какво е способна между смъртта и прераждането. Ако някои религиозни деноминации се чувстват несъвместими с хуманитарните науки, защото създават по-широка концепция за Бог, тогава човек може да каже на тези религиозни деноминации само: Колко сте слаби с вашата концепция за Бог, с вашите религиозни усещания! Все едно да кажем на Колумб: Не откривайте Америка, защото защо трябва да откривате тази непозната земя? В нашия

Слънцето грее толкова красиво в тази земя; може ли човек да знае дали грее също толкова красиво и в друга земя? – Разумният човек би казал: О, то ще грее толкова красиво навсякъде, както и тук! – Духовният учен вижда каква е неговата представа за Бог. И тя е такава, че я възприема като велика, като сияйно духовно слънце! И той знае, че представата за Бог трябва да е слаба, религиозното чувство слабо, вярата слаба на онези, които казват: Богът, когото почитаме в религиозния си живот, няма да царува в световите на духовния учен. Но ако религиозното чувство е достатъчно силно, то ще възприеме и сиянието на тази представа за Бог, поддържана от духовния учен в световите на духовното, и представата за Бог няма да претърпи повече щети от духовната наука, отколкото беше увредена от Коперник и Галилей. Но духовната наука знае, че душата, дори в тялото, се подготвя за живот между смъртта и прераждането; Животът между раждането и смъртта придобива смисъл и значение, когато погледнем към съществуването между смъртта и следващото раждане. Чрез това ние се чувстваме в хармония с най-просветлените духове, един от които е предвидил това, пред което сега сме изправени пред душите си. Гьоте веднъж е казал: „Бих искал да повтора Лоренцо де Медичи, че тези, които не се надяват на друг, вече са мъртви за този живот.“ Духовната наука се чувства толкова в хармония с тези думи, че знае: душата трябва да получи това, което може да получи, като гледа към това, което може да получи извън и след живота в тялото. Точно както растителното семе има оправдание само като живее за нов растителен живот, така е и с това, което ние...

Да живеем с душата си, не с това, което вече притежаваме в себе си, а с това, на което можем да се надяваме . Безсмъртието се демонстрира най-силно от факта, че е нужно само да погледнем силите, чрез които живеем; защото живеем със силите, които можем да се надяваме да постигнем като безсмъртни сили. Всъщност, духовната наука ни води до онова фундаментално чувство, осветяващо и проникващо целия ни живот, което Гьоте толкова красиво изрази с току-що цитираните думи . Духовната наука ни казва, доказва ни и потвърждава за нас чувството, че този , който не може да се надява на живот в духа и на това, което е душата, в духа, за целия свят, вече е мъртъв за живота в тялото !

ХОМУНКУЛУС

Берлин, 26 март

1914 г.

Как хуманитарните науки, в смисъла, който се има предвид тук, възнамеряват да се позиционират в интелектуалния и културен живот на настоящето, беше посочено тук на няколко места . Какво могат да бъдат те и какво могат да донесат на човечеството, също беше обсъждано често и това ще бъде представено подробно в заключителната лекция. Също така многократно беше изтъквано по време на тези зимни лекции колко е разбираемо, че от една страна, многобройни души на днешния ден, може би много повече, отколкото осъзнават, инстинктивно се стремят към тези хуманитарни науки от най-дълбоките си чувства , може да се каже дори от подсъзнателните си духовни сили ; и от друга страна, също толкова разбираемо е, че общият интелектуален климат на нашето време поражда противопоставяне на хуманитарните науки. Възраженията, повдигнати срещу тях, макар и основани на предразсъдъци , са разбираеми, дори самоочевидни, за духовния изследовател . Това също е било подчертавано многократно. Но цялостната позиция на съвременната ни култура към възможна хуманитарна наука зависи до голяма степен от факта, че тя не желае да разбере как тази хуманитарна наука, поне както е разбираана в тези лекции, може фундаментално да разбере и осмисли всички останали светогледи и как да схване същността и естеството на аргументите, изтъкнати срещу тях от едната или другата страна.

напълно оценено . Обърнато е вниманието върху това как духовната наука се стреми да бъде големият кръг, който разширява човешкото познание във всички области, осветяващи живота ни, и как всички други светогледи са малки кръгове в този голям кръг, които следователно естествено вярват, че са прави от собствените си гледни точки. Духовната наука обикновено е в състояние да се съгласи с положителните точки, които тези светогледи излагат. Това обаче не може да се каже в същия смисъл за други светогледи, които се утвърждават в момента. Защото човек не би възприел позицията, че изтъкването на този или онзи аргумент – било то за материализъм, спиритуализъм или реализъм – трябва да се счита за едностранчиво в определено отношение и че само чрез преодоляване на тази едностранчивост е възможно да се получи знание, което удовлетворява човечеството. В своята област светогледът, който трябва да изглежда едностранчив, често е напълно оправдан, толкова оправдан, че е способен да произвежда, разкрива и открива истини на правилното им място. Хуманитарните науки не могат просто да се спрат на разпознаването на тези истини като нещо всеобхватно; по-скоро трябва да ги поставят в правилния им контекст. По този начин, особено в хуманитарните науки, ние се сблъскваме с противопоставянето на онзи мироглед, който според собствената си гледна точка вярва, че е здраво основан на съвременната наука и който от своя гледна точка често не вижда нищо в хуманитарните науки – казвам изрично, не бива да вижда нищо – освен фантазии и блянове. За да избегнем обсъждането на други аспекти, нека разгледаме една форма на мироглед –

Това е мироглед, който се чувства сигурен, като твърди – и разбираемо от негова гледна точка, трябва да го прави – че стои на твърдата основа на строга научна методология. Искам да характеризирам този мироглед, бих казал, донякъде радикално за нашето време: мирогледът, който казва: Ако искаме да разберем човечеството, ако останем в сферата на науката, трябва да размишляваме върху физическите, химичните и минералните сили и вещества, които го съставят; и трябва да сме наясно, че както всяко друго същество е съставено според законите на природата, така е и човечеството, като венец на творението.

И така, този мироглед е валиден: щом успее да разбере всички природни закони и вещества, които управляват човешката нервна система, чак до най-фините процеси на мозъка, тогава ще стане ясно, доколкото е научно възможно, как човешката мисъл, човешкото чувство и човешката воля възникват от процеси, обвързани с природни закони. Да се разбират човешките същества чисто научно е идеал, ако човек иска да го приеме едностранно: оправдан идеал на този мироглед.

Знам , че като опиша този идеал по толкова радикален начин, неизбежно ще предизвикам противоречие от страна на някои изследователи, които ще действат с по-сериозна и научна строгост, отколкото беше забележимо доскоро – изследователи, които със сигурност вече твърдят, че сме изоставили онзи по-материалистичен мироглед, който вярва, че ако човекът се разбира единствено от гледна точка на външни природни процеси, тогава той се разбира в своята цялост. Но не става въпрос за това дали това е така тук или там.

Вече е признато, че човек не е разбрал човешките същества, познавайки чисто естествените процеси, които протичат в нервната му система чак до мозъка; по-скоро решаващият момент е, че въпреки това осъзнаване, дори в научните методи на философски настроените съвременници, не преобладава нищо друго освен интуицията, основана на тези естествени процеси. Защото дори днес, в най-широките кръгове, които вярват, че градят върху научна основа, човек ще отхвърли интуицията, каквато се има предвид тук като хуманитарни науки.

Този възглед за духовната наука, основан на резултатите от своите изследвания, ще трябва стриктно да признае, че с цялото мислене и всички изследвания, които по самата си природа са подходящи за изследване на процесите на сетивния свят и за тяхното описание и разбиране чак до процесите на нервната система, не може да се открие нищо друго освен чисто естествения човек; но че в този чисто естествен човек, като в черупка, царува това, което сме познали като преминаващо от земен живот в земен живот, което след всеки земен живот претърпява съществуване в чисто духовен свят между смъртта и новото раждане, както се осмелих да опиша тук последния път. Духовната наука, казах аз, трябва да е наясно, че *това* ... Това, което толкова вечно царува в човешката природа, трябва да остане скрито от всяка философия, която се стреми да се обърне само към онези сили, подходящи за естествената интуиция; че този вечен аспект на човешката природа може да бъде изследван само със сили, които често са обсъждани тук, със силите, придобити чрез вътрешно развитие, както е описано по-подробно в моето „Тайно знание“.

книгата си „Наука в общи линии “ и в книгата си „Как да постигнем познание за висшите светове?“. Но дори философите, които днес подчертават необходимостта от духовен живот, дори философът, който стана известен по такъв особен начин, Рудолф Ойкен, който в своята фейлетонна философия говори отново и отново за „духа“, където и да говори за духа, ще се ограничи само до това, което е естественото човешко същество; и никъде не разкрива, че има усещането, че духът и духовният свят могат да бъдат изследвани само с духовните сили, които първо трябва да бъдат извлечени от душата чрез специфични методи на духовната наука.

Хуманитарните науки не са противник на подобни научни възгледи, нито на такива философски светогледи, а просто трябва да определят техните граници, да покажат на какво са способни и какво могат да представляват. Относно тази позиция на хуманитарните науки спрямо другите светогледи, тук многократно е подчертавано, че те се чувстват в хармония с онези духове на човешкото развитие, които, макар че все още не са притежавали духовна наука – защото духовната наука може да бъде само продукт на нашето време – въпреки това, тъй като са имали дълбока интуиция за истината, произтичаща от най-дълбоките им духовни възприятия и чувства, са говорили по ясен и разбираем начин, когато са изразявали тази интуиция, така че хуманитарните науки да могат да се чувстват в хармония с тях.

Как това се отнася за два духа *на* деветнадесети век е това, което бих искал да обсъдя с вас днес, за да може тази лекция да бъде поставена, така да се каже, в поредицата

тазгодишните лекции, бих искал да илюстрирам това с *Гьоте* и *Роберт Хамерлинг* – Гьоте, всеобщо известният, и Хамерлинг, който въпреки широкото си влияние доскоро беше малко известен. По-конкретно, бих искал да говоря за един проблем, който и двамата поети поставят, сякаш роден от дълбоко интелектуално и духовно прозрение, но по истински поетичен начин. И първо бих искал да подчертая интелектуалното и духовното измерение на този проблем.

Бих искал да кажа: Не може ли поне веднъж да се вкорени в нечий ум мисълта: какво всъщност се случва, когато човек развие форма, фигура на човечеството, която е наистина основана на чисто естествен начин на мислене, когато човек схваща човечеството като цяло по такъв начин, че не използва нищо, за да подпомогне тази мисъл, която може да познае, когато размишлява върху силите, залегнали дълбоко в човешката душа, върху вечните сили в човешката душа? Какъв образ възниква, когато човек просто си представи: Имаме силите и веществата, които познаваме – може би все още не ги познаваме всички, но идеалът на естествената наука е да ги познаваме всички и да наблюдаваме тяхното действие – имаме законите на природата и се опитваме да си представим човечеството такова, каквото би изглеждало в образа, ако човек не използва нищо, за да си помогне, освен природни сили, вещества и законите на природата?

Духовният учен може да прецени подобна картина само от гледната точка, която често е била подчертавана тук. Ако човек развие силите, спящи в душата, до духовно възприятие, той стига до преживяване на себе си вътре в душата, така че да преживее себе си по определен начин и да разпознае по определен начин как тези сили да бъдат развити.

Способностите на душата не са обвързани със сетивата, нито със силите на мозъка. По този начин човек преживява, че наистина е с душата извън сетивните си органи, извън мозъка, извън тялото; всъщност, всичко, което е обвързано с тялото, е пред него като външен обект. Това, в което иначе винаги пребивава, това, което иначе смята за принадлежащо на егото си – тялото си – той го има пред себе си в духовното си изследване, точно както аз сега имам масата пред себе си. Но човек има и собствена съдба, доколкото тя се разгръща във външния свят, пред него самия. Човек се е превърнал в нов човек, спрямо когото това, което е бил преди, е станало обективно и е извън него самия. – Когато сега човек разглежда човечеството от тази перспектива, стоящ извън физическото си тяло, той придобива способността да прецени: доколко валидно е това, което може да си представи като образ на човечеството, използвайки само природни вещества, природни закони и способности? И стига до прозрението: О, този образ в никакъв случай не е нереален, а по-скоро представлява нещо много реално; Но за хората то всъщност не е реално в сетивния свят; по-скоро е крайник, част от човешкото същество, то го прониква и го овластява.

Онези от уважаваните слушатели, които си спомнят смелия експеримент отпреди осем дни, са чували как човешката душа, преминала през чисто духовния живот между смъртта и новото раждане, се завръща в земния живот със силите, развити в този живот, как е привлечена от родителска двойка, как се интегрира в това, което може да се нарече наследствени сили, тези от бащата и майката, накратко, силите, произтичащи от потока на наследствеността. Но духовният изследовател ще

Обърнете специално внимание на факта, че това, което слиза, така да се каже, като човешка душа към ново земно въплъщение, трябва да се облече и облече по време на проникването си във физическото въплъщение със сили, които са, така да се каже, екстракт от цялата физическа природа. Преди човешкото същество, вечният човек, да се втурне към своето въплъщение, то трябва, така да се каже, да почерпи сили и духовни субстанции от своята духовна субстанция, чрез които то затвърждава образа, който е формирало чисто духовно като архетип за следващото си въплъщение и който след това се стреми да бъде физически въплътен в линията на наследствеността. Можем да кажем: В човешкото прераждане се вмъква междинно звено между чисто духовната сфера, която царува между смъртта и новото раждане, и това, което след това стои пред нас във физическия свят като човешко същество. В това същество, което стои пред нас във физическия свят като човешко същество, ние имаме именно това, което произлиза от бащата и майката, и това, което идва от предишни земни въплъщения, духовно-душевния аспект. Но между тях, може да се каже, се намира едно чисто етерно човешко същество, все още духовно човешко същество, което е свръхсетивно, невидимо, но което съдържа в себе си силите, които са като екстракт от целия физически свят. Забележително е: когато човек вярва, че е на твърдата основа на естествената наука и си формира представа за човечеството според природните субстанции, природните сили и законите, тогава той стига до образ, който изобщо не е реален в това физическо човешко същество, което съдържа и вечната душа; това е абстракция, просто абстракция, но тя царува и действа в това физическо човешко същество и е също така това, в което човекът се облича, преди да влезе във физическо въплъщение.

слиза. Това, което човек изтръгва от вечния духовен живот и го насилва в земния живот, което се разгръща между раждането и смъртта; това в нас, което ни принуждава постепенно да говорим за умирането на земния ни живот; това, което царува в нас между раждането и смъртта, откъснато от духовните светове, което само по себе си е духовно, но ни издига от физическото и ни предава на духа: това е истинско същество за духовния изследовател, само че не е видимо; то може да бъде проумено само чрез по-висш поглед.

Така възниква любопитният факт, че онези, които вярват, че мислят материалистично или монистично, не грешат напълно, като си създават фантастичен образ на човека, изцяло според природните закони, образ, изграден изцяло върху природни сили, такъв, който има значение за човека между раждането и смъртта и който кара душата, така да се каже, да забрави целия си духовен живот по време на земното съществуване. Обаче, замислен като съставен от чисто природни вещества и управляван от чисто природни закони, той не съществува като естествена конструкция, а по-скоро само прониква в човешката природа; той е посредник между външния и вечния човек, който преминава през физическия свят. И именно като такава, може да се каже, „свръхсетивно-сетивна“, Гьоте разглежда тази конструкция и я характеризира като такава във втората част на житейското си дело, своя „Фауст“, като хомункулус. И точно това, което Гьоте е имал предвид със своя хомункулус, е фантастично основано на материалистическия, или както се нарича днес, монистичния мироглед като образ на човека. Този образ на човека обаче не съществува в реалността. Той прониква в човека; това е, което определя вечното състояние на човека.

Тълкуването между раждане и смърт е оголено и влято във физическо-сетивната природа. Последният е трети елемент, добавен към другите два. Вярвайки, че неговият образ на човека ни представя най-реалното нещо, материалистическият мислител представя абстракция, свръхсетивен елемент. Този идеал на съвременния монизъм, този хомункулус, това , което съвременният монизъм се стреми да изобрази като „човек“, е това, което Гьоте използва във втората част на своя „Фауст“ с много специфична цел. За да избегна прекалено дългата лекция, мога само накратко да се спра на тези въпроси.

Фауст, под ръководството – или съблазняването – на Мефистофел, е преминал през това, което е известно от първата част на поемата. Той е преживял всички фази на стремежа към знание, познавал е всички мъки на преследването на знание, изтърпял е тежка човешка вина и във втората част на поемата Гьоте представя Фауст такъв, какъвто е бил откъснат от обикновеното възприятие. Фауст не трябва да придобива способността да прониква по-дълбоко в света, като се бори да се измъкне от всичко, което душата му е изтърпяла с обикновеното съзнание, с ежедневните сили на душата си; по-скоро в началото на втората част на поемата ни е представена нощ, тоест състояние на екстаз на съзнанието на Фауст, и от духовните сфери в сънното му съзнание се изливат сили – сили, които, макар и да не са му веднага ясни, Гьоте посочва, че ще бъдат ефективни в душата на Фауст, където вечните сили властват, за да може Фауст да напредва по-нататък. Ето защо духовете говорят в съня му, Ариел и други. Ето защо той го чувства.

Когато „пулсите на живота“ започнат отново да бият „свежи и жизнени“, той се връща към живот и може да започне борбата за оцеляване наново. Ще пренебрегна всичко останало и само ще спомена, че от него се изисква да извика образа на Парис и Елена, образа на Елена, най-красивата жена. Самият Фауст е обзет от желанието да види Елена; и човек разбира, въз основа на описанието на Гьоте, защо самият той изпитва този порив.

Мефистофел, каква фигура е той ? Той стои до Фауст като духовно същество, което иска да задържи човечеството в чисто външния, сетивния свят, в естественото съществуване. Мефистофел със сигурност е духовно същество, но той е съществото, което отрича духовния свят на човечеството и на самото човечество. Фауст трябва да изисква от Мефистофел да му направи възможно проникването в онези сфери на съществуване, където царува вечната душа на Елена. Мефистофел може да даде на Фауст само ключа към този свят; защото това е светът на майките, на първичните сили *на* духовното съществуване, този свят, в който властват вечните духовни сили. И сега, във втората част на „Фауст“, се разгръща разговор, в който истински духовно-научната нагласа на Фауст се сблъсква с отхвърлянето на тази нагласа от страна на Мефистофел, който изобразява света, в който Фауст се стреми да проникне, като нищо. Но Фауст отвърща: „В твоята нищожност се надявам да намеря вселената!“ За Мефистофел също светът, в който *Фауст* се стреми да проникне, е нищожност. В царството на майките Фауст се среща с първичната форма, тоест с вечната същност на Елена. Той я изважда наяве. Той е достатъчно незрял, за да се изправи срещу нея. Няма да се спирам на всичко, което се случва, а само на този един момент: Фауст не е толкова пречистен, колкото би могъл да бъде в подобен стремеж...

силите му трябва да бъдат пречистени. Като чувствено привидение, той се приближава до Хелън и резултатът е, че е парализиран от нея. Съзнанието му е изтръгнато от преизпълнените му страсти. В тази парализа се заражда неговият сън, който го води до царството, където е живяла Хелън.

Сега Гьоте се изправи пред големия въпрос: Как може животът на Фауст да бъде продължен поетично? Гьоте не беше символичен поет; по-скоро той беше реалистичен поет, макар и духовно реалистичен. И в него възникна въпросът: Фауст трябва да може да застане пред Елена като човешко същество, тоест така, както тя е живяла като човешко същество; следователно тя трябва да слезе в царството на хората, трябва да се vyplъти и Фауст трябва да може да се изправи срещу Елена като човешко същество: как да се направи това в духовно реалистичен смисъл?

След това си спомни за изследванията, които беше преследвал по-рано; защото именно през 1820-те години е написал тази сцена. Но това, което беше изучавал в младостта си в хуманитарните науки, имаше все по-голямо въздействие. Следователно втората част на това стихотворение е още по-зряла, което, разбира се, е накарало някои умове да отхвърлят тази втора част като жалък продукт на застаряващия Гьоте, защото не можеха да я осмислят. Така че за Гьоте въпросът беше: Как мога да използвам хуманистичните си изследвания, за да доведа Фауст до мястото, където се намира духовната същност на Елена? Тогава той си спомни какво е чел в произведението на *Парацелз* „De generatione rerum“: „Хомункулус“. В него Парацелз описва как образ на чисто естествено човешко същество, в гореспоменатото състояние—

Може да се създаде състояние, така че човек наистина да може да го види. - Би било твърде далеч да се задълбочаваме в това, което Парацелз представя, не на последно място, защото обясненията му са напълно недостатъчни за нашите днешни цели. Затова ще подхожда към въпроса по-скоро в стила на съвременната духовна наука, а не във връзка с това, което Парацелз е описал. - Той говори за смесване на различни вещества и третирането им според методите на своето време. Ако се вземе предвид как хората по времето на Парацелз са мислили за това, не става въпрос толкова за това как веществата се смесват, как се разлагат и образуват нови съединения, а по-скоро за човека, който стои пред него и позволява на процеса да повлияе на душата му. И ефектът от тези процеси раздвижи нещо в човешката душа; това доведе до ясновидство, което днес може да се постигне с други средства. Тогава се видя фигурата, която Парацелз описва, която е наистина парадигма на човечеството, мънишко човешко същество, но само светещо, без тяло, невъплътено. Същественият момент, в смисъла на съвременните хуманитарни науки, е, че чрез тези смеси и тамяни аромати е било създадено състояние на съзнанието, в което хомункулусът е станал видим, което е имало значението, за което говорих.

Така разсъждава Гьоте, надграждайки прочетеното от Парацелз: Този хомункулус е същество, което съществува между свръхсетивното и сетивното, по такъв начин, че може да отведе човека от първичното вечен във физическия, сетивния свят, действайки в човека като сила, но не и въплътена. И Гьоте оформя хомункулуса в поетична фигура. По-конкретно, той представя

Той първо представя дух от типа, за който в духа на Фауст би могло да се каже: те алчно търсят съкровища и са щастливи, когато намерят земни червеи. Гьоте представя такъв дух във Вагнер, фигура, която наистина въплъщава идеал за днешния мироглед, които търсят съкровища и са щастливи, когато открият законите на земните червеи.

Образът на Вагнер, създаден от Гьоте, се е зародил от два източника . Първо, има книга за „Фауст“, както и книга за „Вагнер“; и второ, наистина е имало забележителен човек по времето на Гьоте: *Йохан Якоб Вагнер* . Той е твърдял, че ако човек смеси вещества и т.н. в реторта по определени методи, наистина може да получи малко човешко същество. От тези две вагнерови фигури – тази от книгата на Вагнер и фигурата на Йохан Якоб Вагнер – Гьоте е слял в един-единствен персонаж, Вагнер на литературата. И така се е появила фигурата на този Вагнер, който стои пред ретортата си, смесва веществата и сега чака, докато се появи „добре възпитаното малко човешко същество“, хомункулусът. Той не би се появил толкова лесно. Нито в лабораторията на Йохан Якоб Вагнер, нито във Вагнер на Гьоте би се появило това, което е човек, или това, което някои съвременни, самопровъзгласили се учени смятат за човешко, ако Мефистофел не се е намесвал в процесите, ако духовната сила на Мефистофел не е действала на заден план. И така, в лабораторията на Вагнер се появява едно чисто духовно същество, светец, но такова, което сега желае да се въплъти, същество, на което не липсват духовни качества, а по-скоро осезаеми способности – същество, което материалистичният мироглед счита за човек.

Не му липсват интелектуални качества, но
прекалено много осезаема компетентност.
Досега само стъклото му придаваше тежест, но
той би предпочел първо да се vyplъти.

Хомункулусът също копнее да се vyplъти, но той е
същество, което живее само в духовния свят. За тези,
които търсят „реалното“, то представлява ужасяваща
абстракция. Но Вагнер не може да повярва в нищо друго,
освен че е довел до това *убеждение в реалния свят* . И
така, той застава пред епруветката и вярва:

Случва се! Масите се раздвижват
все по-ясно! Убеждението става
все по-вярно, по-вярно!

Този пасаж все още е толкова слабо разбран в
изследванията на Фауст, че хората го смятат за
„убеждение“, подобно на признание. Гьоте обаче го
разбира, както в смисъла на „*Свръхчовек*“ на Ницше,
като убеждение.

Този хомункулус сега наистина се оказва същество,
принадлежащо към духовния свят . Защото той веднага се
обръща срещу самия Фауст по особен начин. Фауст живее
в сънищата на Древна Гърция. Хомункулусът е ясновидец;
той вижда всичко, което Фауст сънува. Защо? Защото,
както го изобразява Гьоте, той е заченат в духовния свят,
а не роден от физическия свят. Човекът го притежава като
сили в себе си. Там хомункулусът губи своята абстракция.
Човек би признал дори пред монистите, че тази
абстракция, ако можеха наистина да я видят в духовния
свят, където тя има реалност, би била дори ясновидска.
Защото хомункулусът, човешкото същество, както е
замислено от *Лудвиг Бюхнер* и други, съществува като
духовна същност .

Хомункулус е ясновидско същество в духовния свят. Разбира се, някой като Лудвиг Бюхнер не би подозирал това. Следователно, Хомункулус наистина може да стане водач към световите, където Хелън ще се прероди в нов земен свят, където ще се яви пред Фауст. Но за да се случи това, Хомункулус първо трябва да придобие силите, присъщи на физическата му природа, съвсем отделно от всичко останало.

Хомункулус, ясновидско същество, става водач на Фауст в „класическата Валпургиева нощ“. Там той търси съвет от древните философи, от Тетис и Анаксагор, а също и от Протей, как той, който толкова копнее да се въплъти, който „не е лишен от интелектуални качества“, но още повече е „осезаемо способен“, би могъл да постигне естествено съществуване. Само да можеха материалистите или монистите да разберат: как това, за което фантазираме, може да се превърне в естествено съществуване?! Протей съветва Хомункулус да се развива през всички сфери на природата. Прекрасно е споменаването на Гьоте за преминаването през растителното царство; там Хомункулус казва:

Ръмжи толкова много, а ароматът ми харесва! „Gruneln“, произлизащо от „grüne“ (зелено), за да представи активния, свеж живот на растителния свят, възприеман в активното същество. Но едно нещо се казва на хомункулуса: че той може да достигне само до точката по този път, където се случва превръщането му в човек. Той е посредникът между физическото и вечното. Където раждането е неизбежно, той трябва да се потопи в природните сили, трябва да бъде погълнат от чисто космическите елементи. Затова на хомункулуса се казва: Направи...

Преминавайки през всичко това и „имаш време, докато достигнеш човешкото ниво“. И тогава му казват:

Просто не се стремете към по-високи
места: Щом веднъж сте станали
човешко същество, тогава всичко е
напълно свършено за вас.

Колко чудесно се съчетава това с мисията на Хомункулус да стане човек; защото щом веднъж стане човек, той е напълно погълнат от човешката природа. Затова му е казано: Остани тук, не се стреми към по-високи места. – Тук би трябвало да се чете „места“. Преписвачът е допуснал грешка. Тази част от „Фауст“ съществува само в ръкописа и тъй като Гьоте е говорил с франкфуртски акцент, преписвачът е разбрал погрешно „ред“ като „места“, а съвременните коментатори на Фауст вярват, че дори древният Протей е говорил за „ред“ – една от най-нещастните идеи, промъкнали се в литературата за Фауст.

Великолепно е изобразено сливането на хомункулуса с елементите, където трябва да се роди Елена, където тя трябва да се яви пред Фауст, нейното вечно същество, съединено със силите, идващи от елементите, за да може по този начин да влезе в земното съществуване. Сирените казват:

Какво огнено чудо ни разкрива вълната, която
се разбива една в друга, искряща? Така тя
блести, трепти и се издига нагоре: телата
светят по нощния си път и всичко наоколо е
обгърнато от огън; така нека царува Ерос,
който е започнал всичко!

Това означава, че когато човекът излиза от вечния духовен свят в земното съществуване чрез това, което се нарича любов, Ерос, на Земята, това сливане се проявява пред ясновидското възприятие във вълни, във вълни. „Вълни“ се имат предвид в духовен смисъл. Затова се казва:

Да живее морето! Да живее
вълните! Обгърнати от свещения
огън; Да живее водата! Да живее
огънят! Да живее рядкото
приключение! Да живее нежният
бриз ! Да живее мистериозните
крипти! Високо прославени тук,
стихии, и четиримата!

Това означава, че хомункулусът наистина се слива с елементите като такива и Хелън се появява в третия акт. Появява се преродената Хелън, срещу която Фауст няма да бъде разбит.

По този начин Гьоте е знаел как да използва образа на хомункулуса по наистина поетичен начин . В очите на Гьоте хомункулусът е онази част от човечеството, която води чисто механично съществуване, в което преобладават чисто механични сили. Но човечеството е най-висшата форма на земно творение именно защото тези сили се разтварят в момента, в който навлязат в него. Обаче, това, което човечеството не е в действителност, то може да бъде във въображението си. Това е наистина човешката свобода: че може да си създаде образ на своя идеал и че, макар да притежава в себе си вечен духовно-душевен аспект, който преминава от живот в живот и прекосява духовен свят между смъртта и прераждането, то въпреки това може да отрече този вечен духовно-душевен аспект, да не е необходимо да го взема предвид и да си представи: Аз съм просто същество, което...

от чисто природни вещества и сили. Тогава то може да живее и по съответния начин.

В епоха, която теоретично поражда материализма, която мисли теоретично по описания начин, не е безпроблемно в целия му начин на живот, в цялото му отношение към живота, да има нещо, което отрича вечното духовно и превръща в това, което сега познаваме като хомункулус, това, което се счита за естествен човек. Трябва да има определен стремеж, импулс, за да се развият именно силите на хомункулуса; тогава човек ще развие вкус към мироглед, който представя хомункулуса като човек.

В началото на 60-те години на XIX век в областта на психологията се надига особен вик. В психологията винаги се е вярвало, че хората, що се отнася до душата, никога няма да се спуснат толкова дълбоко в хомункулизма, че да не искат да имат нищо общо с душата и да признават само чисто физическото. Но тогава се надига викът: „Психология без душа“ – чак до Вундт. Това означава, че човек иска да изучава самите проявления на психичния живот – доброжелателност, радост, скръб и т.н. – до най-малкия детайл. Това са просто „случайности“, казва човек; но не се обръща внимание на самата душа. Разбира се, в природата на хомункулизма е да отрича душата; защото ако човек вижда истинския човек в хомункулуса, тогава трябва да отрече душата, тъй като хомункулизмът е несъвместим с душата. Време, в което лозунгът „психология без душа“ би могъл да възникне в психологията, разбира се, трябва да изобразява хомункулуизма като таен стремеж на човешкия живот. Време, в което се казва: човекът е само

Това, което може да се разпознае с обикновените сили, свързани с нервната система, в такова време ще се проявят и хомункулоподобни черти у по-голямата част от хората.

Тогава у един поет може да се зароди мисълта: Ами ако държа огледало на времето и му покажа: представяте ли си какво би излязло от вас, ако вярвате, че наистина сте произлезли само от чисто природни сили и закони? Да вземем за пример един поет, който приема сериозно лозунга „психология без душа“ и си казва: Хората не само са казвали това, но и живеят според него. Искам да създам човек, който е наистина заченат според собствения си образ. Те просто не знаят, че е такъв, какъвто изглежда. Но аз искам систематично да обмисля какво би станало с образа на съвременния материалист или монист.

Такива мисли се раздвижиха в *Роберт Хамерлинг* и на болничното си легло той ги разви, изпращайки образа на „Хомункулуса“ в света. Струва ми се, че това произведение е малко известно днес, въпреки че пет хиляди екземпляра бяха продадени през първите пет месеца след публикуването му. Това обаче е и нещо, което е в съответствие с духа на хомункулуса – тоест, в съответствие с нашето време. Хамерлинг създаде „Хомункулуса“, както сега ще се опитам да го опиша само с няколко думи. Позволено ми е да го опиша по този начин. Точно както след повече от тридесет години изучаване на Гьоте, стигнах до убеждението, че това, което казвам за Гьоте, е правилно, така ми е позволено да го направя и по отношение на Хамерлинг. Защото малко след публикуването на „Хомункулус“ на Хамерлинг, написах...

Трактат за „Хомункулуса“, а Хамерлинг дори ми писа, че съм уловил идеално идеята му.

Робърт Хамерлинг замисля идеята да представи на съвременния човек какво се крие в концепцията за човешките същества като съставени единствено от природни сили и вещества и управлявани от природни закони. Затова той кара съвременния професор сериозно да се опита да конструира човешко същество според тези природни сили и закони. Разбира се, естественият учен, който вярва, че един мироглед може да бъде изграден от законите на природата, ще каже: все още не е възможно да се конструира човешко същество по този начин. Но поетът може да каже: нека приемем, че тази точка вече е достигната, което според теорията на онези, които вярват, че стоят на твърдата основа на съвременната наука, е напълно оправдано. Така виждаме учения монист в производението на Робърт Хамерлинг да стои пред епруветката, да го виждаме как третира веществата съответно – и да се появява очарователното малко човешко същество, Хомункулус:

„Браво, малък докторе!“ – извика той за втори път, докато трепереше и се шмугваше в жилетката, която вече беше приготвена за него; и с любезно изражение потупа бащата по рамото.

„И така, като цяло, и от чисто химико-физиологична гледна точка, това, което сте създали, скъпи ми колега, е респектиращо, похвално произведение. В детайлите обаче със сигурност би имало...“

Много има да се каже за това. „И
така, хомункулусът продължи,
след което даде някои ценни,
учени съвети, говори много за
албумин, за фибрин, за глобулин
също, кератин, муцин и други
неща, както и за правилните
смеси, и подробно инструктира
своя създател и производител как
би могъл да го направи по-добре.“

И така, ето го в реалността – тоест, в реалността на поета,
както е замислен в съзнанието на много материалистично
настроени хора, които според Хамерлинг мислят от гледна
точка на нашето време. И именно от това материалистично
мислене, което е внушено на „добре възпитаното малко
човече“, възниква това, което това малко човече проявява
като своя първа склонност. Ако погледнем на света днес
през очите на „най-младото“ поколение, вече можем да
разберем как хомункулусът може да стигне до такова
състояние:

Постепенно хомункулусът
започнал да се заяжда и да намира
кусури в книгата, която държал в
ръцете си. Това заинтересувало
лекаря, който отбелязал
забележката в тефтера си:
„Първият литературен импулс на
един малък човек -
рецензирането.“

Но сега просто няма да се получи. Защото, разбира се,
хомункулусът расте от мислите на своя създател.

От своя прародител, да речем, от своя *убеждавател* , той носи със себе си много от онова, което е живяло в мислите му, произтичащо от цялостното състояние на нашето време. Той е нервен; носи със себе си тази нервност. Неговият учен прародител не може да направи нищо с това и затова го хвърля обратно в епруветката, прави го отново човешки ембрион и поне му позволява да бъде правилно заченат и изнесен до термина по майчина линия; така че пред нас нямаме напълно истински хомункулус, а такъв, който е просто без биологичен баща. След това той преминава през своето чиракуване. Естествено, той също става поет. Той преживява това, което толкова много поети преживяват в наше време: търси своите издатели. Развива се приятна връзка не само с неговия издател , но и с дъщерята на издателя, която му се дава, ако стихотворенията му намерят необходимото разпространение. „Връзките“ са, разбира се, често срещани в ерата на хомункулизма. Книгата е блестящо похвалена; как би могъл Хомункулус да повярва другояче! Но ето, чудо: когато годината свършва, издателят е продал само тринадесет екземпляра. Затова той отнема дъщеря му и Хомункулус трябва да продължи да търси своя път в живота. Той опитва всички възможни пътища. Това го отвежда до спа град, където научава обичаите и традициите на хомункулизма, тоест: обичаите и традициите на съвременния спа живот. След това той замисля план да основе вестник, „вестник за всичко и за всички“. И тъй като струва малко и не е свързан с никоя партия, „придворни и държавни съветници и други служители, или дори лидерите на могъщи, платежоспособни партии“, ръководителите на големи банки и търговски компании, се стичат към него и пишат своите редакционни статии и репортажи. Но, моля, имайте предвид: откакто „Хомункулус“ на Робърт Хамерлинг е публикуван през 1887 г.

Фактът, че се е появило съвсем наскоро, не може да бъде сатира върху нещо, което е излязло наяве едва днес, върху неща, появили се много по-късно. Но разбира се, Хомункулус не се задоволява с това; той се стреми към нещо по-висше. Той продава изданието си на корпорация – отново, това не е сатира! – и след това се посвещава на другите си начинания. Там той става „милиардер“ и живее като такъв по много особен начин. Бих искал да подчертая, че той наистина се потапя в *света* на хомункулизма. „Това, което нехомункулизмът постига чрез неодушевени сили – например, когато нещо трябва да се поддържа, когато се издигат колонии, за да издържат тежестта – всичко това принадлежи на отминала епоха. Големи, опитомени змии стоят в градинския павилион на Хомункулус, държейки куполовия му покрив. Някога катериците са били обучавани и държани в клетки. Хомункулус не е правил това; той ги оставя да функционират като автомати. Това е истински хомункулизъм. Нещо подобно би се появило, ако някои съществуващи идеи бъдат доразвити.“

Но дори и да си милиардер, не можеш да постигнеш истински удовлетворяващ живот. Хомункулус не е знаел какво е „живот на душата“, защото нямал душа. Затова бил изключително недоволен от съществуването си и затова се хвърлил в Рейн. Там бил спасен от същество, което също нямало душа: русалката Лърли. И Хомункулус и Лърли станали двойка. И тъй като всички стари светове не им били достатъчни, те мигрирали в съвсем ново царство. Все пак си струва да се опише интересната „литературна Валпургиева нощ“, която се състояла на сватбения пир на двамата, Хомункулус...

Келс и Лърли са възхвалявани. Засегнати са много аспекти от нашето време. Човек би трябвало само да се върне към времето на Хамерлинг, но дори и тогава би трябвало да каже едно и също нещо: че не е замислено като сатира на настоящите условия.

Напълно погълната от горчива умора
от света, горчива умора от живота,
мрачна меланхолия, от песимизъм,
разяждащ черния дроб като на
Прометеев лешояд, беше тълпата от
водоустойчиви хора; те намираха
всичко за нещастно, освен собствените
си стихове.

Поетите, почитатели на виното
и бирата, се чувствали далеч по-
спокойни. За тях светът бил
просто идеален и те страдали само
от едно страдание: страх от вода.

поетите , пиещи абсент, споделяха с
поетите, пиещи вино и бира, страха от
водата и ухапването на лешояда от
меланхоличния, уморен, болен от
черния дроб песимизъм, както и
тълпата от любители на водата: и те
бяха двойно по-нещастни.

По този начин, това, което минава за „изкуство и литература“, се разглежда по доста интересен начин.

И така, те емигрират в регион, който все още не е опетнен от вярата в душата. Бездушният мъж и бездушната русалка емигрират в Елдорадо. Това е Елдорадо, което също така извиква асоциации у много партизани.

смисъл; и голяма част от това, което преобладава в партийната политика днес, е описано по великолепен начин. Искам само да посоча, че дори тук Хомункулус не се разбира с оправданието на своята моделна държава Елдорадо; дори неговият Лърли му е отнет от партиен човек, който се разхожда с мотото: „Няма да бъдем надгласувани!“ Но: „Той е характер“, казва си Лърли, и Хомункулус трябва да продължи напред. Но той е изобретателен ум и сега наистина иска да обмисли *нещата* до крайните им последици. Той си казва: Няма как да се стигне доникъде с хората, ако искаш да приложиш хомункулизма на практика; те просто не са готови за това. Но защо човек да не си прави крайните заключения? Не може ли човек да отгледа маймуните в хора? В края на краищата съвременната наука учи, че хората са еволюирали от маймуни. Така че нека съберем най-добрите екземпляри от тях и бързо да ги превърнем в хора! Така че той измисля своя план: основава компания, в която възнамерява да превърне маймуните в хора, напълно нова империя. А сега ни се разказва за училището за маймуни:

Само учителите от маймунската школа се оплакваха от безпокойство*, защото тези благородни потомци трудно се освобождаваха от определени навици на расата: например от катеренето навсякъде. Освен това понякога се забравяха толкова много по време на дълги часове сериозно обучение, че се пренебрегваха един друг.

За да хванат вредители, те дори се
рояха диво върху възпитателя, за да
му надраскат главата.

като маймуните вече *бяха*
образовани , те съперничеха на хората
във всяка област. Те бяха
изключително надарени в изящните
изкуства благодарение на вродения си
талант за имитация. Ненадминати –
разбира се – бяха те като сценични
изпълнители, предприемайки турнета
с най-блестящ успех. Фарс, комедия,
оперета, пародия – това беше тяхната
област. Кабинетни пиеси и шедьоври
на драстична и фина комедия, каквито
никога преди не бяха виждани, бяха
физиономиите, които правеха. Имаха
известни певчески общества –
маймуни-ревуни бяха солисти, а тук-
там побеждаваха човешки хорове в
певчески състезания. Бабуини,
усмихнати като фавни, се обучаваха да
бъдат дендита, елегантни улични
артисти и дори се оказваха оживени
танцьорки на балове, а галантните
обноски, които смело демонстрираха с
жените, отчасти много се харесваха на
последните.

Що се отнася до женските маймуни,
Направиха ли нещо на жените или мъжете?
Скоро ще бъде точно сега, а и скоро преди това
също.
Изкуството на флирта.
Винаги обличайки се модерно,
Кой би разбрал това по-добре?
Като маймуна? Разбра ли.
украсиш с орнаменти
И с пискюли, променящи се Б, панделки...

И така нататък. Но въпреки че нещата стигнали дотук, твърди Хамерлинг, човешко същество не можело да бъде създадено от „маймуноподобие плюс образование“. Маймуните може да са се позовавали на много „маймунски предци“, но са постигнали само подобие на човечност чрез една човешка „добродетел“: добродетелта на убеждението. Те скоро заявили, че да си човек всъщност е доста по-нисше; защото те дори не били станали „маймуни“, тези хора. Това скоро довело до маймуната „Доктор Нокът“, която била избрана за ректор на маймуните, да заеме мястото на Хомункулус. Така Хомункулус бил свален от Доктор Нокът. Но това донесло малко щастие на маймуните. Хората не можели да се справят съвсем с тези маймуни, които били станали хора; но в дивите райони хората, които все още живеели в примитивно състояние, успявали да се справят с тях: те просто убивали маймуните, които били станали хора.

Сега идва глава, която е била много лошо приета от Хамерлинг - Хамерлинг не е искал да стане антисемит; той силно се е защитавал срещу това - където в осма песен той също така прави Хомункулус водач на евреите, емигриращи в Палестина, които вече не могат да го търпят тук при сегашните условия.

Човек би си помислил, че във време, познато със стремежите на ционизма, това не бива да се счита за особено забележително. Важното обаче е какво следва за Хомункулус: той е разпнат от евреите, защото не могат да го понесат. И докато виси там сам, вързан за кръста, той е посетен само от Ахашверо, Скитащия евреин. Чрез него той е освободен от оковите си и затова Хомункулус и Ахашверо трябва да продължат пътуването си заедно.

Хомункулусът наистина е обмислил до крайния си извод това, което вярва, че е почерпил от съвременната наука. Но, и това се казва, че се случва и с хора, които се занимават с въпроси на светогледа, той всъщност не се е занимавал с истинска наука. Сега той започва да се бори с научни проблеми. И по този начин той всъщност успява да направи опит: да спечели голяма част от човечеството за идея, която за първи път се е появила от философа на несъзнаваното, произтичаща от песимизма, който в известен смисъл е и форма на хомункулизъм: от песимистичната философия на *Едуард фон Хартман*. Защото днес не много хора знаят какво може да прогласи песимизмът на човечеството: О, светът е лош, толкова лош, колкото може да бъде, и най-доброто нещо, което може да се направи, е да се избяга от този лош свят. За да бъде това възможно, е необходимо да се разбере, че светът е възникнал чрез воля и ако всички хора решат да премахнат съществуването, тогава чрез единството на всички такива решения светът и животът отново биха били премахнати. Едуард фон Хартман описва подробно как би било възможно елиминирането на човечеството от света чрез една единствена, обединена воля.

, Хомункулус основал общество не само на хора, но и на животни. Провеждали се конгреси, произнасяли се речи и т.н. Накрая бил определен моментът всички хора едновременно да решат: „Сега вече не искате да съществувате!“ И дори Земята трябвало да загине. Всички били съгласни; денят, часът наближавали, но само слънцето можело да го спре. Какво се случило? Хомункулус и Лърли копнеели за дете, но не могли да имат такова в Елдорадо. Затова осиновили две деца от първичните хора, живеещи там: кръстили Елдо и Дора. Но тези двамата не могли да се адаптират към живота на хомункулус. И сега, когато всички хора се събрали в определения ден, за да изпълнят решението, и Елдо и Дора се събрали отново след дълга раздяла, те се влюбили, но било твърде късно. Те отсъствали от единството на волята на цялото човечество и всички усилия били напразни. И самият Хомункулус е създал онези, които ще осуят решението му! О, хомункулизъмът ще породи по най-разнообразни начини от себе си „Елдо и Дора“, които ще пристигнат твърде късно, когато хомункулизъмът е на път да направи окончателните си заключения! Тогава ще изгрее слънцето на духовния живот, на духовната наука!

Но нещо от неговата научна работа в крайна сметка трябва да достигне до Хомункулус. След като изследва всички сили на природата, той построява гигантски телескоп, през който може да вижда в най-отдалечените краища на света, увеличавайки всичко до гигантски размери, като по този начин дава началото на съвременния мироглед. И до този гигантски телескоп...

Той конструира гигантска слухова тръба и гигантска обонятелна тръба; и също така строи, да, какво друго може да се постигне чрез механични сили! За да изгради нещо от тези механични сили в най-модерен стил, той се заема: строи гигантски дирижабъл. Отбелязвам още веднъж: през 1887 г. историята на дирижабъла е написана от Робърт Хамерлинг в неговия „Хомункулус“! И на този дирижабъл Хомункулус се издига от земната сфера. И той може да се движи на своя дирижабъл по-бързо от скоростта на светлината. Но той не е доволен от всичко, което прави: той може да пътува в космоса на своя дирижабъл, може да гледа с гигантския си телескоп в света на звездите, може да слуша Земята с гигантската си слухова тръба и говори на хората чрез гигантска говорна тръба и по този начин се движи бързо. По време на пътуването си той среща буреносен облак, мълния удря дирижабъла му, той не може да унищожи кормилото или двигателите, но унищожава кормилния механизъм! Така Хомункулус и неговият дирижабъл са на милостта на стихииите. Той може да вземе само едно нещо със себе си: когато отново достига Земята, открива тялото на Лърли и го отнася със себе си на гигантския си дирижабъл. Така Хамерлинг може да завърши своя епос с думите:

На когото Природата, *святата* ,
тайнствената майка, не е дала живот
чрез любов, а е дала живот в любов, на
него тя отрича и смъртта, и най-вече
най-красивата смърт, умирането в
любов.

И никакъв гроб на блажен покой,
никакво място на вечен мир не му е
предложила широката вселена.

Кой може да каже къде и докога, с
хомункулуса и русалката, която го
придружава, овъгленият гигантски
дирижабъл, в железните закони, във
вихъра на материята, силите , по
безграничните пътища, гони
царуващата съдба? Децата, родени в
неделя, все още понякога зърват, в
звездни нощи, това разбиване като
тъмна, скитаща звезда високо в
неизмерима далечина и с трепет
предчувстват съдбата на вечно
неспокойните.

По свой начин Хамерлинг демонстрира, че това, което
хомункулусът замисля, не може да принадлежи на света, в
който пребивава човешката душа, която управлява от
живот на живот, а само на чисто механични сили. И
хомункулусът на Хамерлинг е пометен от тези механични
сили на природата. За поета тази идея наистина е била
допустима: идеята, че съвременният човек, който развива
своя чисто природен идеал за човечност, всъщност
възприема в себе си само това, което в действителност е
абстракция, нещо нереално и принадлежи на чисто
природните елементи. Това е и какво има предвид
Хамерлинг, както казва Гьоте, където хомункулусът се
разтваря в елементите:

Да живеят нежните бризове! Да
живеят тайнствените крипти!
Високо прославени сте всички тук,
Елемент*, и четиримата!

Докато хомункулусът на Гьоте допринася със своите сили за хуманизирането на Хелън, хомункулусът на Хамерлинг, като бездушно същество, като представител на онзи идеал за човечеството, който отрича душата, трябва да се слее с елементите на космоса.

Със сигурност може да се каже, че Хамерлинг е възнамерявал – дали е успял или не, оставям на другите да преценят – да държи огледало на онова съвременно мислене, което не иска нищо общо с духа и извиква духовно лишен идеал за човечеството. Дали огледалният образ всъщност се разпознава е друг въпрос. Но това е нещо, което не присъства истински във физическата природа и следователно нещо, което тези, които го създават, могат с право да отрекат. Странно затруднение! Гьоте предлага частично решение на загадката. Той си спомня другата поговорка: „Обикновените хора никога не усещат дявола, дори когато ги хваща за яката.“ Вагнер, който създава хомункулуса в своята реплика, също не забелязва този, който всъщност го създава: дяволът. Защото Мефистофел е този, който въвежда духовните сили. От „бащата на всички препятствия“ произлиза това, което е продукт на съвременната наука, това, което материализмът иска да представи като съвременен човек.

Четох за хомункулуса за трети път. Казвам го с нотка на смущение и колебание, но не искам да се отклоня от забележка, която вече ми е хрумнала. Четях книга от учения политически икономист *Вернер Зомбарт*, която обсъжда съвременния...

Той описва икономическите хора. Прочетете последната глава за буржоазията; написана е много интересно; и накрая се появява съвременният икономически човек, обзет от силите, които управляват съвременния икономически живот, хванат от тях сякаш с пипала, тласкан от една компания в друга. Последното нещо, казва Зомбарт, което е загубил: религията. „Религията се е превърнала в бизнес.“ Там, в човечността на Зомбарт, се крие съвременният човек, човек може практически да го усети. Всеки, който знае нещо за това, ще трябва да каже: Не е ли той там, не го ли описват политическите икономисти?

Така от всичко става ясно как хомункулизъмът трябва да бъде преодолян чрез живото разбиране на духовния живот. Точно както хомункулизъмът не може да види много неща, така и той не успява да види докъде го водят собствените му сили. Поетите са се опитвали да изобразят това и духовната наука се чувства в пълна хармония с такива поети, които от своята интуиция са усещали какво духовната наука трябва да възстанови. Какво може да бъде духовната наука за човечеството като жизненоважно богатство, как може да го схване, как може да проумее душата си, как тя е единственото истинско, единственото истинско преодоляване на целия хомункулизъм – това ще бъде представено в следващата лекция. Днес исках да илюстрирам как това, което преобладава като хомункулизъм в различните течения на нашето време, е било разпознато и от умове, които са виждали с отворени очи и отворени сетива.

разбере точно последните думи, които вече си позволих да цитирам:

Кой може да каже къде
И колко дълго с хомункула
И русалката се присъединява към него,
Овъгленият гигантски дирижабъл
В железните закони,
В веществото, силите се вихрят
По безбариерните пътеки
Съдбата ли е водещата ?
Неделните деца все още виждат
Понякога в звездни нощи
Тази развалина като тъмна, заблудена звезда
Високо в неизмерима далечина,
И да усещат съдбата си с тръпка
Тя от вечно неспокойните.

Но може би на това твърдение може да се отговори и с една доста известна поговорка: Защо да се взираме в необятността на космоса с очите на неделно дете, за да търсим останките от гигантския дирижабъл? „Мункел“ е толкова близо, Зомбарт дори може да го опише! Той е много близо до съвременния човек и човек може само да се надява, че много проникателни и виждащи души ще станат в това отношение малко като неделните деца чрез духовната наука, че ще видят много близкия, може да се каже, хомункулизъм, вграден в съвременната ни култура, останките от един мироглед, подхранван единствено от природни сили. И ще има все повече и повече такива неделни деца, хора, които са станали неделни деца чрез духовната наука. И каквото и, ако ме извините за изрази, хомункулизмът да може да донесе на духовната наука: духовната наука ще даде на човечеството това, което то, ако изобщо го направи...

То ще се научи да разбира все по-добре, но не може без това, за което копнее и на което трябва да се надява : душата, а с душата и духовния живот, за който мнозина вече копнеят днес. Следователно няма нужда да се тревожим за бъдещето на хуманитарните науки.

Това безгрижно отношение и надеждата на хуманитарните науки за бъдещето ще бъдат тема на последната от тези зимни лекции.

ХУМАНИТАРНИТЕ НАУКИ КАТО

СЪЩЕСТВЕНА

ФУНДАМЕНТАЛНА СЪЩНОСТ

Берлин, 23 април 1914 г.

с размисъл върху значението на хуманитарните науки за човешкия живот.

В тази лекционна поредица многократно беше подчертавано , че хуманитарните науки не се стремят просто да бъдат теория за света, която човек приема или отхвърля като други теории, а по-скоро, че се надяват да бъдат наистина нов елемент от живота , нещо, което може да проникне в целия човек, в конституцията на целия човек, може да се каже, в „настройката на целия човек към света“ , и че чрез такова проникване на хуманитарните науки човечеството получава истинска полза за живота. Това, което вече беше посочено в това отношение в съответните точки на отделните лекции, днес не само ще бъде обобщено, но и разгледано по-подробно.

В лекциите тази зима многократно беше подчертавано, че духовното изследване се основава на нещо съвсем различно от всяко друго изследване, особено от всяко друго изследване в наше време. Споменава се, че във всички други изследвания , всъщност във всяка дейност на човешката душа в живота, най-важното е индивидът да развие своите способности за преценка и воля, каквито ги притежава в момента, и да ги прилага директно —

Когато се изправяме пред живота , ние сме принудени да се обърнем директно към собствената си преценка, за да вземем решение в една или друга посока; и обратно, когато се изправяме пред живота по такъв начин, че волята ни е ангажирана, можем да съберем само силата на волята, която сме развили чрез нормалното си възпитание. Накратко, във всеки момент от обикновения живот, но и от обикновената наука, ние сме принудени да приемаме себе си такива, каквито сме.

За разлика от това, хуманитарните науки стоят в съвсем различна позиция. И именно тази разлика създава толкова много противници и омразци за тях в наше време. Духовният изследовател не може просто да приеме себе си такъв, какъвто е. Подчертах този момент особено в описанието си на живота между смъртта и прераждането. Това, което иначе прилагаме директно към външния свят в живота – това, което развиваме от нашата преценка, нашата воля и други импулси на душата, това, което трябва да развием и приложим към външния свят в самия момент, така да се каже, за да вземаме решения за него или да му влияем – духовният изследовател първоначално използва това като подготовка за гледната точка на знанието, което той трябва да придобие едва след тази подготовка. Зрелостта на преценката, силата на волята, първоначално не се прилагат външно, не по такъв начин, че ние вземаме решения директно или инсценираме волеви актове, а по-скоро се прилагат в духовен процес по такъв начин, че духовният изследовател използва вътрешната техника, вътрешната манипулация на силите на преценката, за да развива душата си, да я прави все по-зряла. И по този начин волята се упражнява,

Че е възможно развитие на душата към различна перспектива от тази, която човек възприема в момента. Следователно може да се каже: Това, което иначе се прилага директно към света – в духовното изследване, то се прилага като подготовка за това, което трябва да се постигне едва след тази подготовка. Решаващият момент е, че душата се превръща в различен инструмент на знание и воля, отколкото е първоначално. Оттук и онази нагласа, с която духовният изследовател подхожда към познанието, и за която вече говорих в тези лекции, онази нагласа, която се изразява във факта, че той по същество винаги има чувството: Това, което иначе си прилагал директно, за да преценяваш нещата – сега трябва да го изтеглиш от външния свят, за да се развиваш; сега трябва да изчакаш, докато душата ти узрее, за да позволиш на познанието за истината да те достигне.

Така, това, което иначе извира навън от душата ни, първо се прилага за работа върху самата душа. Това поражда настроение на активност, настроение на вътрешна ангажираност, не просто приемане на света, на предаване на него; и с това в нея се пробуждат силите, които биха могли да бъдат наречени нови активни сили на душата.

И тогава видяхме нещо друго, което може да се каже, за да потвърди и подсили току-що казаното: че всичко, което първоначално е достъпно за хората по отношение на външни сетивни възприятия или мислене и въображение, които са свързани с мозъка, не може да осигури никакви когнитивни сили за духовно изследване, а че духовната наука трябва първо да се обърне към активирането на сили, които иначе са спящи в

да остане спящо в душата. Посочих, че истинското ясновидско знание, в истинския смисъл, се основава на факта, че във всеки един момент духовният учен трябва да се потопи в процесите и нещата, които желае да знае, и че това, което желае да възприеме и знае, незабавно изчезва, ако не се потопи с цялата си активна душа. Човек пасивно се отдава на външен цвят или звук; те ни действат. Това, което искаме да знаем в духовния свят, може да бъде познато само чрез дейност. В момента, в който се сблъскаме с неща и същности в духовния свят с пасивна душа, възприеманото би изчезнало или би се превърнало в халюцинации или илюзии, ако все още е налице. *Душата* не трябва да почива нито за миг в духовното царство.

Когато вземем предвид, че душата може да се издигне до етапите на духовно познание, които описах в моята „Окултна наука“ и в „Как да постигнем познание за висшите светове?“ – етапите на въображаемо, вдъхновено и интуитивно разбиране – само чрез непрекъснато развиване на вътрешна дейност, тогава ще видим, че духовно-научното изследване може да даде на човечеството само знания, които също изискват определен вид разбиране. Вече многократно съм посочвал, че не е нужно човек самият да бъде духовен учен, за да разбере какво изследва духовният учен в духовните светове, въпреки че гореспоменатите книги показват, че в наше време, до известна степен, всеки може да стане духовен учен. Защото във всяка душа има непосредствен, таен език, чрез който тя може да разбере какво казва духовният учен, дори и да не е...

Дори човек може да се занимава с духовно изследване по същия начин, по който може да разбира картина, дори и да не е художник. Но дори и за това разбиране душата *на* съвременния човек трябва първо да се пребори; защото нищо не е по-естествено за съвременния човек от това да каже: Истината трябва да дойде при мен; аз трябва да остана пасивен към нея, тя трябва да ми бъде дадена! Човек се чувства истински несигурен, когато се очаква от него да направи нещо, когато се очаква от него да култивира душата, за да разпознае истината. Следователно е много лесно да се възрази на духовния изследовател: Вие установявате понятия за истината, които не са като понятията за истината на външния живот или външната наука; и тези понятия за истината казват: Вярвам на това, което ми е потвърдено от фактите, на това, което позволявам да ми бъде разкрито, така да се каже, от фактите.

да нарека този начин на справяне със знанието и живота , от една страна, фанатизъм на фактите. От друга страна, съществува известен догматизъм, на който човек се поддава, догматизъм на фактите, *който* означава абсолютно същото за душата, дори и да се намира в различна област от всеки друг догматизъм. Човек чувства, така да се каже, че няма вътрешна сила, бих казал, никакъв импулс или поддържаща сила, за да схване истината, да позволи на истината да присъства в душата, ако вече не се чувства воден от външни факти или от външната наука, която описва тези факти. Духовната наука обаче, тъй като трябва да говори за неща и процеси, които не принадлежат към сферата на обикновения живот, прави необходимо човек да се стреми към разбиране, което не е водено от външни факти.

То зависи от нещо, което не се подчинява на догматичен поглед върху фактите, а по-скоро, във вътрешно, духовно преживяване, живо усеща светлината на истината. Това вътрешно разбиране на живата истина е нещо, с което съвременната душа първо трябва да свикне. Може дори да се каже, че съвременната душа е неспособна да се призове, за да развие онези силни вътрешни сили, необходими, за да избегне диктуването на истината, а по-скоро да я преживее директно. Това чувство обаче е от съществено значение, ако откритията на духовната наука трябва да бъдат изследвани и разбрани от душите. Но когато човек успее да постигне такова вътрешно преживяване на истината, тогава духовната наука става веднага разбираема за всяка душа. Защото това, което някои оспорват духовната наука, не е, че тук или там, някъде в областта на естествените науки или историята, може да има нещо, което би могло да се каже, за да се убеди човек, че така наречените истини на духовната наука са грешки или фантазии. Нищо в целия обхват на научното или историческото познание не съществува, което да не е напълно съвместимо с откритията на хуманитарните науки. Това често е било подчертавано в тези лекции. Но тези, които първоначално се свикват с научното мислене, и дори с историческото мислене, придобиват определени навици на мислене, попивайки предразсъдъци по пътя си, и именно тези предразсъдъци трябва първо да бъдат преодоляни. Противопоставянето на хуманитарните науки произтича не от научни съждения, а от предразсъдъци. И когато човек вземе предвид казаното в лекциите, изнесени тук: че чрез хуманитарните науки

когнитивни сили, които не са като пасивно гледане с очите или пасивно слушане с ушите, а като вътрешен жест, като вътрешно слушане с физиономията на душата, което следователно трябва да се превърне в нещо активно, ако душата иска да проникне в духовния свят. Тогава човек ще разбере, че духовната наука може да бъде разбрана само ако човешките души постепенно свикнат да извличат от своите дълбини активните душевни сили, онези сили, които трябва да бъдат оживени като свободни вътрешни дейности в душата.

От това убеждение досега избягвах да използвам илюстрации или изображения в подкрепа на тези лекции, въпреки че в бъдеще, когато се сблъскам с трудни проблеми, това неминуемо ще стане неизбежно. Съвременната душа е твърде склонна пасивно да наблюдава каквото и да било. Но това, което духовната наука изважда наяве, трябва да се схване вътрешно, трябва да се обмисли, почувства, всъщност често да се желае и преживее. Като се обръща към това, което присъства във всяка душа, но често само дремва вътре, духовната наука събужда сили в душата за самия духовен живот. Тези сили, когато са активирани за тази цел, представляват голямо предимство, предимство, от което човешките души ще се нуждаят все повече и повече. Само някой с късогледство би могъл да отрече, че човешкият живот става все по-сложен, че нашето развитие на Земята напредва по такъв начин, че ще са необходими все повече и повече вътрешни насочващи сили, за да се справим с живота във всяка посока. Освен различните други причини, довели до появата на духовната наука в съвременния свят,

Говорейки за култура на чакане, най-важният момент е, че човешките души, само за да се ориентират външно в живота, ще трябва да черпят от тези по-силни сили, колкото повече живеем пътя си към бъдещето. Самият живот ще изисква тези по-силни сили от човешките души.

можем да представим всичко, което хуманитарните науки – не казвам духовните изследвания – предлагат на живот чрез живота разбиране и осмисляне на това, което духовните изследвания изваждат наяве, в една кратка лекция; можем само да характеризираме отделните категории като цяло. Бих искал да започна с това, което е пряко свързано с отделния човек.

съм споменавал в други контексти природата на това ритмично редуване, което се случва в човешкия живот в течение на двадесет и четири часа: будност и сън. Това, което може да се каже за това от гледна точка на духовната наука, вече е било частично споменато в различните лекции. Днес ще покажа само, че освен това, което човек получава от съня по отношение на непосредственото си емоционално състояние и може директно да преживее субективно, той притежава и един много специален вид лечебен агент в съня. Достатъчно е само да се вслушате в днешната външна медицинска наука и тя, доколкото е интелигентна, ще бъде напълно убедена, че имаме лекарство в съня, в правилния, здравословен сън. Защото сънят е това, което разгръща в цялото човешко същество такива сили, че да компенсира определен дневен разход на енергия.

Докато будният живот, по известен начин, може да се каже, отслабва тялото чрез състояния на изтощение и умора, чрез преумора, и докато обикновенният буден живот черпи от източниците на болести - не винаги, разбира се, но може - ние се занимаваме предимно с разгръщането на лечебните сили по време на сън. Не е нужно да се стига дотам, че да се препоръчва толкова много сън, колкото наскоро направи един много известен лекар в Берлин; но едно остава вярно: че здравословните сили действат върху човек по време на сън и че всеки, който може да види живота от тази гледна точка, ще каже: сред най-добрите лекарства за много болести е предизвикването на здравословен сън. Естествено, не мога да говоря за това предизвикване на здравословен сън в тази лекция. Дали духовната наука има нещо особено да каже по въпроса, ще се спра на друг повод.

Сега, чрез това, което се разгръща по време на сън, човешкото същество може по същество само да възстанови това, което е консумирало. В съня, както показва духовната наука и както е било обяснено тук многократно, душата се отстранява от физическото тяло; духовно-психичното е в свой собствен свят, духовния свят. И тази различна връзка на душата с тялото, в сравнение с тази в будния живот, е свързана с призоваването на лечебни сили. Духовната наука, както видяхме, призовава духовно-психическия аспект на човешкото същество да се освободи от телесния, от физическия - защото в противен случай човек не може да изследва духовно-психическия. Всичко, което духовният изследовател изследва, се изследва извън физическото тяло. Когато той превежда това, което е изследвал по този начин, в понятия и

Думите се изричат и когато човешката душа наистина придобие разбиране за това, което има да каже, тогава върху тази душа, която сама по себе си не е духовен изследовател, а просто отговаря с разбиране на предадените послания, ще се окаже много специално влияние. Тази душа вътрешно ще се стреми да призове онези сили, които могат да бъдат наречени сили за разбиране *на* резултатите от духовното изследване. Това са сили, които са повече или по-малко независими от физическото тяло. Като довеждаме до разбиране това, което ни предлагат сетивата, това, което ни предлага интелектът, който е свързан с мозъка, ние оставаме зависими от нашата физичност дори с това разбиране, напъваме тялото, изтощаваме го, позволяваме на нашата дейност да протича в цялата сфера, от която произтича и болестта. Ако, от друга страна, се потопим с нашето разбиране – но с нашето живото разбиране – в това, което предлага духовната наука, тогава живеем и дишаме в сферата на здравите сили.

Ако това може лесно да се отрече – и разбира се, „лесно“ – и ако може да се каже: е, човек познава много хора, които се занимават с откритията на хуманитарните науки и със сигурност не създават впечатление, че живеят в царството на лечебните сили, тогава подобно мнение може би е оправдано. То в никакъв случай не бива да се отхвърля като неоправдано. Но трябва да му се противопостави: човек не прониква в откритията на хуманитарните науки, като се занимава с тях по същия начин, по който се занимава с други науки или с обикновения живот. Това, което нарекох „хомункулизъм“ в последната лекция, може да се развие също толкова лесно в хуманитарните науки, колкото и в другите науки.

Ако човек се опитва да разбере духовната наука по същия начин, по който разбира резултатите от обикновените науки, тогава той няма правилно отношение към нея. Духовната наука произтича от духовното изследване, от духовния живот на духовния изследовател, от непрекъснатата дейност; и разбирането, което тя получава, се обръща само в най-малка степен към умората на физическото тяло, тоест към това, към което се обръщат обичайните когнитивни способности на обикновения живот. Но чрез това самата истина трябва да се превърне в нещо като живо същество, както за духовния изследовател, така и за професора и разбирателя на духовната наука. И така става. Докато човек обикновено приема истината като сбор от съждения, като нещо, което просто мисли, човек приема духовната наука като нещо, което прониква в душата като духовна кръв, което я оживява отвътре. Човек получава истината като сбор от духовни живи същества; човек се чувства сякаш проникнат от живото съществуване чрез духовната наука, когато истински се приближи до нея с разбиране. Но тогава тя наистина има лечебен ефект, лечебен ефект, който се простира във физическото тяло. И точно както сънят, по време на който душата е извън физическото тяло, може в най-истинския смисъл на думата да се нарече лекарство за много болести, така и духовната наука може да се нарече такова лекарство. Тя може да се нарече лекарство обаче само от онези, които искат да разберат следното, което е важно. Разбираемо е: човек ще подхожда към духовната наука по същия начин, по който подхожда към външната медицинска наука или изкуство, защото поддържа едни и същи модели на мислене. Често, дори когато човек

Всеки, който се опита да се задълбочи в това, ще попита: Какво лекарство имате за тази болест и какво за онази? И духовната наука често е помолена да предостави лекарства. Разбира се, духовната наука ще изведе наяве и кои са истинските, конкретни лекарства; но човек трябва да разбере, че тя не иска просто да предложи това или онова лекарство, а че предлага предимно *себе си*. Обаче, не винаги се приема с разбиране. Това, което духовната наука може да каже, когато бъде попитана за метод на лечение, е отговорът: Вземете мен самия и ще изпитате моите лечебни сили! Но това е неудобно за някои, които често търсят нещо съвсем различно. Разбира се, би било тривиално да се възрази, че духовната наука не би могла да помогне на някои, които са я изучавали и са починали млади или са били засегнати от тази или онази болест. Защото първо би трябвало да се предложи контрапример: дали някой, който е оцелял до 45-годишна възраст с помощта на духовната наука, не би могъл да достигне само 35 или 40 без нея. Методите за опровержение често не са толкова лесни.

Преди всичко трябва да се подчертае, че сънят може да компенсира само това, което е изчерпано или изчерпано във физическото тяло; по този начин той може да черпи сила от духовните светове само дотолкова, доколкото се простират духовните способности, които човек носи в съществуване чрез раждането. Духовната наука черпи силата си от този свят, с който човечеството е духовно свързано. Следователно може да се каже, че сънят е лекарство, доколкото може да възстанови изчерпаните, изтощени енергии. Духовната наука осигурява на човечеството сила или чрез собствената си природа, или чрез това, което е способна да даде.

към онези сили, които той вече не притежава, онези, които не са вече присъщи на неговото същество; той отваря за човека по-висш източник на изцеление, отколкото обикновеният, нормален живот, дори с най-добрия сън, може да осигури. И това, което може да излъчи от душата, така да се каже, по лечебен начин, чрез активното ангажиране с духовната наука, може да се сравни с това, което обикновеното медицинско изкуство може да постигне, като се каже: Обикновеното медицинско изкуство също може по същество да призове за възстановяване на човека само онези лечебни сили, които вече са в него, които са просто потиснати от противоположни сили. Духовната наука, от друга страна, привежда в действие нови сили в човека, сили, които тепърва се развиват, които все още не са предразположени; тя се обръща не само към човека като микрокосмос, но и към връзката на човека като микрокосмос с великия духовен свят.

За да илюстрирам това още по-ярко, бих искал да посоча нещо, което се намира на границата между физическото и духовното. Макар че със сигурност е вярно, че духовната наука предоставя на човечеството жизненоважен актив, чрез който в известен смисъл могат да бъдат предотвратени болести, които иначе биха го засегнали, един още по-значим актив за живота на самата душа става поразително очевиден, ако човек се ангажира дори малко с духовната наука. Имам предвид паметта. Кой не би се оплакал от влошаване на паметта с напредване на възрастта? Всеки, който има дори малък контакт с хора, знае колко много паметта и другите сили намаляват с възрастта и колко много хората се оплакват от този влошаване. Силите, с които ние...

Паметта ни , дарена от извора на човешкия живот, когато навлизаме в съществуването си чрез раждането, е ресурс, който в крайна сметка се изчерпва. Дори ако човек живее външно здравословен живот, тя пак ще бъде изчерпана; и въпреки че някои външни средства биха могли да подобрят това, което остава неподобрено, вродените ни сили в крайна сметка биха се изчерпали.

Но ето какво ще откриете: ако вътрешно и активно схванете какво предлага духовната наука и ако придобиете съвсем различни начини на мислене и въображение от обичайните, ще забележите, че силите, които преди са били сили на паметта, наистина намаляват с възрастта, но се заменят с нещо, което е далеч по-добра памет. Постепенно, от духовните дълбини на душата, се появява нещо, което може да се нарече ретроспективен поглед върху събитията. Точно както иначе гледаме нещата в пространството, така постепенно се научаваме да гледаме нещата във времето. Силите, които паметта иначе не развива, защото обикновено има резерв в непосредствената физическа сфера, сили, които остават скрити, докато не остареем – тези спящи сили на паметта се изваждат от душата: сили за възприемане на миналото. И като се потопим истински в хуманитарните науки, ние култивираме нещо през целия си живот, което разширява нашата обикновена, заучена памет, така че човек, който наистина се занимава с хуманитарните науки, остава екипиран много по-дълго със способността да обхожда миналото, както и със способността да черпи насоки за бъдещето от миналото, отколкото някой, който не иска да се занимава с хуманитарни науки. Всеки, който се фокусира върху подобни неща

Всеки, който се задълбочи в по-фините ѝ отличия, ще забележи как паметта се превръща в нещо различно, но не в нещо по-невярно, а по-скоро в нещо, което изглежда по-вярно от паметта, която ни е вродена чрез физическите ни сили.

Това ни показва, не ден след ден, а чрез внимателно наблюдение на живота, колко освежаващи и ободряващи са даровете на живота, които духовната наука може да даде на човешката душа, и много повече освен това. Разбира се, духовната наука не може да лекува духовно това, което е физически разрушено тук или там в тялото. Духовната наука никога няма да изпадне във фанатизъм, който би могъл да се тълкува като фанатично противопоставяне на външната научна медицина, както понякога се появява в подобни движения в тази област; тя ще посочи, че това, което трябва да бъде излекувано физически, също трябва да бъде излекувано физически. Но това, в което могат да се влеят силите на един засилен духовен живот, какъвто може да бъде генериран чрез духовната наука – това осигурява неизмерим дар за живота.

Как, предвид материалистичната природа на човечеството, точно това, което е добро за него по отношение на здравето или жизнеукрепващите качества, постепенно се е превърнало в просто сухо знание! Не за да доказвам нещо, а просто за да илюстрирам нещо, бих искал да посоча как можем да наблюдаваме лечебните инстинкти – усещането за това, което е добро за организма – при животните. При хората обаче можем да открием, причинена от активните сили, свързани с мозъка и нервната система, тенденция да се отдалечават все повече и повече от здравословния живот и по този начин, по отношение на това, което е добро за тях, в крайна сметка биха загубили всичко.

във външно, сухо знание. Днес вече виждаме хора, които вече не могат да развият напълно инстинкта си, този, който им казва по време на хранене: „Сега ти писна“, а вместо това имат кантар до чинията си и претеглят парчето месо, което им е позволено да ядат. Това е само донякъде радикален начин да го кажа; но всеки, който наблюдава тези развития, ще види как нашите житейски преживявания постепенно се трансформират все повече и повече в отделна, абстрактна форма на знание. Това се изразява и във факта, че хората вече не могат да действат сами, според собствените си чувства, по отношение на здравето и болестите си, а вместо това искат да прехвърлят тази отговорност на някой друг.

В това отношение хуманитарните науки могат да бъдат изключително значимо предимство за човечеството, стремейки се към проникване в свят, от който човечеството само изглежда е произлязло, но в който все още съществува. Защото всъщност човечеството, в своята духовна и физическа същност, произлиза от духа. И докато човек се дистанцира от жизнените инстинкти с онази част от съществото си, свързана с мозъка и нервната система, той отново се приближава до живия, активен живот чрез емпатично потапяне в хуманитарните науки, така че който развие живо разбиране за хуманитарните науки в себе си, няма да бъде оставен на животинските импулси; те ще ги проникнат от гледна точка на духа по такъв начин, че няма да бъдат диктувани от отделен, абстрактен набор от знания: ето колко трябва да ядеш, толкова трябва да пиеш, толкова ходиш, спортуваш и т.н.; Но ще се случи така, че той директно одухотворява импулсите, че позволява на духовното благо, което получава чрез духовната наука, да се влее в него.

Неговите импулси и следователно той знае: така трябва да се правят нещата в живота! Може дори да се каже: Чрез знанието, свързано с мозъка и нервната система, човекът се е дистанцирал от живота; но чрез духовната наука той отново пронизва живота с ново съдържание и по този начин отново ще знае директно: това е добре за теб, това е изгодно за теб, онова не е добре за теб! Той ще премине през живота с увереност; той ще стои твърдо и ориентиран в живота, защото ще създаде мост между най-дълбоките причини за живота и съществуването си около него. И това ще се разпростре не само върху здравето и болестта, но и върху целия живот.

Нека помислим за това: ако искаме да бъдем здрави, трябва да се обърнем към духовни сили, които са активни, които се издигат в жива посока. Когато съдим в други аспекти на живота, ние го правим, като правим преценката си зависима от това, което сме видели; собствените ни души остават напълно пасивни. И именно тук обикновената наука, когато се предполага, че трябва да прави преценки, се гордее с това, че не черпи водещите сили, движещите и мотивиращи сили на преценката от собствената си душа. Това пробуждане на силите, търсещи истината, на проникателните сили на душата, е единственото нещо, което духовната наука може да предложи на човечеството като жизненоважен актив. Душата, която желае да проникне в духовната наука, трябва все повече да свиква да не ѝ се поднасят преценки, а да съди активно, да се отвори към вътрешен източник на преценка. Чрез това тя придобива това, което може да се нарече умение в преценката, вътрешна свобода да борави със силата си на преценка и присъствие на духа, което извира директно от душата, когато е необходимо, за да се ориентира в света.

да се ориентираш или да се ангажираш със света. Може да се предвиди жизненоважен актив на хуманитарните науки, който може да се характеризира по следния начин.

Нека предположим, че имаме задачата да образуваме и че развитието *на* младия човек е доведено до светлината на духовната наука, е осветено от духовната наука. Чрез това човекът ще израсне по различен начин, ще израсне по такъв начин, че да е все по-склонен, където и да стои и да отива в живота, да се обръща към вътрешния източник, към инерцията и силата на вътрешната преценка, да развива присъствие на духа, да преживява истината вътрешно. Така те ще продължат през живота. И по този начин хората, чието образование е било ръководено от духовната наука, ще намерят пътя си в живота съвсем различно от тези, чието образование наистина не е било в светлината на духовната наука. Те инстинктивно ще чувстват в себе си, защото мисленето им няма да бъде абстрактно, а ще се задълбочават в чувствата си: Това или онова е добре за мен да започна! Колко хора днес, в нашата материалистична култура, стоят с живота си, с мислите и преценките си, без да знаят: За какво съм добър? Какво трябва да направя? Това ще се случва все по-рядко, тъй като онези души, запознати с духовната наука, се озовават в ситуации, в които трябва да вземат решение. Те ще почувстват, че техните одухотворени инстинкти им носят радост. Тази радост няма да ги заблуди; тя ще бъде истинска и те ще намерят правилния път в живота.

Тези, които представляват хуманитарните науки днес, подкрепят тях, когато те наистина отразяват собствените им убеждения.

да протича по различен начин от отношението на човек към друго интелектуално течение. Но човек няма правилно отношение към него, като е субективно ентусиазиран от резултатите на тази духовна наука и като чувства желание да ги сподели със своите събратя. Може би дори днес, когато представянето на духовните науки не е сред удоволствията на живота, някои биха се въздържали от това или онова, ако човек можеше да стигне до целите на духовните науки само по същия начин, както се стига до целите на другите науки. Но човек стига до това, което отваря устата му за прозренията на духовните науки, когато осъзнае как една култура, която все повече е придобила материалистичен характер, дори там, където човек не желае да бъде материалистичен, прониква в душите и умовете и ги прави все по-пасивни; и когато освен това, по отношение на това, в което човечеството все повече се учи да се ориентира в живота и да се ангажира с него, осъзнае как духовната наука е необходимост за продължаването на живота. И когато осъзнае как онези сили, които естествено и сигурно поставят човека в живота, трябва да изчезнат, тогава това, което духовно-научното знание е наложено на устните му, се изисква от него; и тогава човек иска повече, отколкото предлага човешкият език, който в някои отношения е съпротивителен, за да покаже на човечеството колко необходимо за по-нататъшния прогрес на човечеството е благо на живота, което само духовната наука може да осигури в наше време.

И ако в съвременната ни култура се обръща по-малко внимание на това какво всъщност означава : да бъдеш напълно подвластен на догматизъм на фактите, да бъдеш напълно зависим от

от този фанатичен фокус върху фактите , би могъл да разбере какво означава, че хуманитарните науки водят хората до придобиване на вътрешна еластичност, вътрешна гъвкавост, вътрешна гъвкавост и жизнена способност за преценка и по този начин да станат това, което може да се нарече вътрешно свободен човек, който може да се ангажира с живота по такъв начин, че да схване самия източник на живота, като свърже същността на душата си с първичните сили на съществуването. Ще става все по-необходимо човечеството да развива вътрешна еластичност, един вид вътрешна гимнастика – ако мога да използвам израза: вътрешен „танц“ на силите на преценката във фина вътрешна дейност. Това е, което хуманитарните науки ще могат да предложат на човечеството като жизненоважен актив. Начин на мислене, който носи в себе си силата на истината, от която човечеството ще се нуждае пред лицето на все по-сложно бъдеще, е жизненоважен актив, който хуманитарните науки могат да дадат на човечеството. И поради тази причина човек ще трябва да свикне да развива разбиране за това, което може да бъде схванато само вътрешно, защото чрез духовната наука човек се съюзява с вътрешно живата истина, която не може да бъде наложена на съд отвън, а е оживена от живата сила на истината; точно както организъмът е вътрешно оживен от живата сила на кръвта. И точно както организъмът е оживен от живата сила на кръвта и чрез нея диша в правилната връзка с външния свят, така и духовната наука ще даде на човека способността да бъде живян от вътрешно живата истина като от духовно-душевно сърце, което диша в света около него, където духовно-

какво трябва да се вдиша, за да стане душата толкова здрава, толкова ефикасна и силна, че да може да противодейства на вътрешния дъх с това, което го прави свободна вътрешна органична сила, силата, която пулсира в кръвта.

Може да се каже: в настоящето не сме в състояние да вярваме в това духовно дишане. В бъдеще ще можем да вярваме във вътрешното сърце за духовно дишане и по този начин да развием човешка свобода за душата. Точно както това, което човекът е като живо същество, може да се развие само като може не само да вдишва въздуха, който диша, но и като го трансформира и фино развива отделен, жив организъм – физически – така и духовно ще развиваме все повече и повече вътрешна духовна кръв, която ни оживява и която, като действа върху и трансформира външното знание и разбиране, ще ни направи наистина свободни същества.

И когато погледнем от страната на знанието към страната на волята, трябва да вземем предвид, че духовната наука носи на човешките същества идеи, концепции и открития от духовните изследвания, които в известен смисъл живеят свободно в душата – толкова свободно, всъщност, че са независими от психическата сфера, от външното физическо тяло, а също и от импулсите и външните впечатления. Как действа човек при обикновени обстоятелства? Те действат в отговор на външни впечатления или външни импулси. Духовната наука няма нищо общо с това, което е свързано с външния организъм. Тя изпълва човешкото същество с това, което просто пребивава в организма, което произлиза от духовния свят, а не директно от организма. Възможността да се разчита на външни импулси намалява все повече и повече за човешкото същество.

Той може да действа въз основа на външни импулси и външни усещания; но това, което получава от хуманитарните науки, му дава вътрешна сила, така че е мотивиран да действа отвътре. Това има значително влияние върху човешкия живот.

Коя сила е единствената, която може да предизвика действие, ако не това, което се изисква от нас от външния свят, който дава импулсите за действие? Какви импулси могат да влязат в сила тогава?

Едно просто размишление ще разкрие, че това трябва да е всеобхватен импулс, който прониква в душата, като я изпълва с универсално действаща сила: това е импулсът на любовта, който извира директно от душата, но само директно от нея, когато е водена от вътрешни импулси. Духовната наука, разбирането на духовната наука, ще даде на човечеството дар с неограничена стойност: все по-свободна склонност към действие, която единствена може да съживи силата на действието, когато импулсите са духовни, а оттам и силата на любовта.

Често съм го казвал в тези лекции : хуманитарните науки са великото училище за любов към живота. Не че хуманитарните науки искат да говорят за любов при всяка възможност. Тези разговори за любов и още любов напомнят на *поговорката на Шопенхауер*: „Да проповядваме морал е лесно, да установяваме морал е трудно“, но и за нещо друго. Когато човек постоянно чува да се говори за любов! Любов! Любов! – когато човек чува, че се основават общества, които искат да проповядват любов – хуманитарните науки може би понякога ще описват нещата радикално; но винаги ще бъде възможно да се разбере какво се има предвид във всеки отделен случай – тогава се случва.

Изглежда като нещо от приказка, като онези добри граждани на Шилда, които искали да събират светлината в чували и да я изсипват в домовете си. Но не така любовта се изпразва в душата. Човешката душа е като печка; не е нужно да я карате да затопля стаята, тъй като това е нейната работа; тя го прави сама, когато слагаме дърва в нея и я палим. Може би някой би казал: не можеш да кажеш, като гледаш дървата, че те отделят топлина. И все пак те дават топлина! Като слагаме дървата, които изглеждат съвсем различно, в печката и я палим, ние внасяме топлина в дома си. Като свикваме с понятията на духовната наука, ние свикваме със свободната преценка, със свободната способност за ориентация в света. Като обогатяваме паметта си по този начин, ние внасяме импулсите на човешката любов в душите си и свикваме с тях. И също толкова сигурно е, че топлината се генерира в една къща, когато дървото се използва правилно, така е сигурно и че любовта, активната човешка любов, която наистина може да помогне, се разпалва от онези импулси, които навлизат в душите чрез духовната наука. Духовните понятия са горивото на душата за любов.

Разбира се, човек би могъл да възрази и срещу много неща там. Преди всичко, може да се твърди, че някои, според тях, не намират достатъчно любов у тези, които се занимават с хуманитарни науки. Но за да се случи това, човек трябва да осъзнае, че нещо, което може да изглежда без любов тук или там, може би всъщност е доста любящо. Например, ако някой, воден от погрешен инстинкт или чист егоизъм, направи нещо не особено приятно и след това, водено от здравословен инстинкт,

Дори един остър укор може да бъде по-добър израз на любов от много думи, които, макар и може би „обичащи“ в такъв момент, не биха постигнали нищо друго освен да влошат ситуацията, от която човекът е допуснал тази или онази грешка. Истинският опит ще покаже, че никой, който се занимава с духовната наука, не остава незасегнат от нейното влияние върху развитието на любовта.

Духовната наука ще има забележително въздействие върху живота, особено в моралната сфера, в сферата на подпомагането и служенето на човечеството. Тя няма да функционира като външни средства, предназначени да възпират хората от това или онова. Тя ще работи различно, тихо в душата, но в душата на всеки индивид, така че да може да намери правилните пътища за действие с любов. Духовната наука ще функционира *като* съвест, точно както вътрешният глас на съвестта може да не наказва външно, но е още по-сигурен водач за душата. Който се потопи в концепциите на духовната наука, ще изпита, че там, където наистина греши, духовната наука е вложила в него сила, която действа като укрепване на съвестта, коригиране и насочване на живота. И така, духовната наука няма да работи за най-добро в моралната сфера чрез програми, външни асоциации или видовете дейности, които *обикновено* се използват, когато човек иска да разпространява това или онова. По-скоро тя ще окаже влияние, да речем, като се интегрира в културата, подобно на моралната съвест, която прониква в човечеството. С увеличаването на моралната съвест, което ще бъде включено във всяка душа, занимаваща се с духовната наука, цялата съвременна цивилизация ще се трансформира.

Културата може да се счита за жизненоважен актив, когато хуманитарните науки намерят разбиране.

Когато се гледа по този начин, човек може да разбере какво може да бъде то за здравословното, физическо и морално благополучие на човешката душа, за нейното освобождение и свободно развитие. Вече не може да се отрича, че то може да бъде неограничен актив както във физически, така и в морален план, актив, който ще бъде крайно необходим, както често съм споменавал, и към който човек ще се окаже все по-задължен в бъдеще. Този актив ще бъде особено просветляващ и ободряващ за човечеството, защото има за цел да бъде разбран отвътре, защото не се обръща към човечеството отвън, а по-скоро се свързва вътрешно с душата, не предавайки външни знания, а превръщайки душата в нещо наистина достойно за нея. Когато това бъде осъзнато – а постепенно ще стане – тогава хуманитарните науки ще бъдат гледани по-малко враждебно от онези, които все още се отнасят към тях много, много враждебно днес. Все още е напълно разбираемо, когато хора с материалистичното си знание се появяват и казват: Знанието, което оживява и поддържа човечеството, може да се придобие и чрез поглед към външния свят; там човек получава истинско знание. Това със сигурност е вярно. Но нека погледнем, не само теоретично, а с чувство за житейски опит, и да видим: хуманитарните науки предоставят жизненоважни знания навсякъде; и нека сравним това с това, което един материалистически мироглед може да предложи на човечеството.

Тези хора, които все още имат такъв материалистичен

атомистичен мироглед , стоящи, така да се каже, в неговите корени, все още са активно ангажирани с душите си. Самият Хекел, Одствалд, най-близките му ученици и други все още са активно ангажирани; те все още могат да култивират вътрешна сила и човек все още би могъл да сравни това, което вътрешно развиват чрез своята наука, с това, което се постига чрез духовната наука, която се обръща към вътрешните душевни сили на човечеството. Но за тези, които вече не са начело на развитието на такива материалистични мирогледи или където такъв мироглед е пасивно възприет, това, което действа върху душата като материалистичен мироглед, съответства на храна, която не се смила, която не може да развие силите, които трябва да се развият, за които душата наистина жадува. Човек наистина може да утоли глада, без всъщност да се храни. Възможно е. Но това, което гладът показва, не може да бъде разсеяно за външния организъм без храна. Човек може също така да задуши глада на душата за духовна храна, като развали апетита ѝ за духовен живот чрез материалистичен мироглед. Но в дългосрочен план това не е устойчиво за човешката душа.

Тук не е мястото да обсъждаме истината и заблудата в спиритизма. Със сигурност съдържа някои зрънца истина, не само заблуда или измама и други подобни. Искам само да отбележа, че онези, които стоят на основата на материалистически мироглед, очевидно не одобряват този спиритизъм. Ако човек мисли за това с ум, на който му липсва вътрешна ангажираност, тогава може само да заключи, че материалистическият мироглед е толкова далеч от спиритизма, колкото и от духовната наука. Но ако човек

Ако човек наистина се вгледа в сътворението на света, тогава знае нещо съвсем различно. Тогава знае, че гладът на душата за духовна храна не може да бъде задушен и че материалистите са тези, които пораждат спиритизма! Духовната наука е атакувана от материалистическа страна. Но човек ще види, че където духовната наука е възпрепятствана да се развива, се формират спиритуалистически общества и кръгове! Бащите на спиритизма са философите и тези, които се придържат към материалистически миогледи. С мислене, което е само абстрактно, човек не може да схване тази връзка. По този начин човек допуска същата грешка в разсъжденията като някой, който казва: „Възнамерявам да отгледам много добър син от детето, което току-що се е родило; ще подреда всичко съответно.“ Но синът в никакъв случай не винаги ще се окаже такъв, какъвто бащата си е представял; при определени обстоятелства той може да се превърне в много лошо дете. Идеите, които материалистите имат за взаимосвързаността на света, нямат нищо общо с реалния живот. И така може да се случи, че те създават „сина“, детето, което самите те не разпознават като такова. Защото спиритизмът е син на материализма. Защо е така? Защото апетитът на душата за духовен живот не може да задоволи глада ѝ и в крайна сметка се стига до точката, в която, както при физика или химика, се представят външните събития на живота, където „духът“ трябва да се демонстрира без вътрешно участие. Това е по-удобно, отколкото да се напругаме вътрешно във всеки момент, когато човек трябва да се издигне до духа. Но и това не е нищо друго освен търсене на същия миоглед, който произвежда материализмът. Искам да цитирам това само като пример за това как абстрактното мислене се вмъква в

Живот. Такова мислене естествено ще вярва, че материализмът не може да породи спиритизъм. Как би могъл! Начин на мислене, от друга страна, който притежава вътрешна сила и мощ в сферата на истината, ще възприема света по съвсем различен начин и чрез такова мислене човечеството ще може да се позиционира в света по съвсем различен начин, отколкото чрез абстрактно, безжизнено мислене, което само по себе си е просто „хомункулизъм“, както беше обяснено последния път.

Така виждаме, че духовната наука наистина може да бъде описана като сбор от житейските блага. Разбира се, онези, които вярват, че животът се изчерпва само с външни блага, няма да сметнат казаното за толкова безкрайно ценно. Но онези, които знаят как дори външните блага зависят от вътрешната способност на душата за ориентиране в света и от лечебните сили на душата в самата нея, няма да посмеят да помислят, предвид всички социални условия и това, което днес служи като повод за толкова много „лечения“ – които обаче не са нищо друго освен външни лечения и не могат да доведат до нищо друго освен до външни мерки – че такива състояния могат да бъдат истински разбрани и правилните лекарства да бъдат намерени само когато хората се издигнат до нивото на духовната наука. И човек наистина трябва да каже: във всичко това има нещо, което ни задължава да говорим, когато обсъждаме духовната наука.

Тази хуманитарна дисциплина все още среща много съпротива и враждебност днес. През цялата зима многократно съм посочвал, че такива противници неминуемо съществуват. И техните причини са толкова убедителни, или по-скоро, толкова привидно убедителни, защото могат да бъдат открити толкова лесно.

И тъй като те са по същество толкова невероятно проникателни. Човек може наистина да разбере всеки противник на хуманитарните науки и те дори не е нужно да казват нещо невярно; те дори могат да кажат нещо напълно правилно . Нека завърша, като спомена как те могат да кажат нещо правилно.

Да предположим, че някой, който може да е много интелигентен човек, казва: „Идва духовен изследовател и говори какви ли не глупости, които *Кант* отдавна е опровергал.“

Тези , които основават работата си на Кант, казват това, защото Кант отдавна е доказал, че човешките способности са недостатъчни, за да проникнат в духовния свят; и ако този духовен изследовател изучавахе Кант, той скоро щеше да замълчи за това.

Това, което е казал умникът, не е съвсем погрешно. „ Всички са умни!“ , казва той. Може би е вярно. Ако някой, по времето, когато не е имало микроскоп, беше казал, че не може да се открие нищо друго освен *макроскопичното* , защото човешкото око не може да вижда в нищо друго, това може би щеше да е доста проникателно. Но каква е ползата от това за по-нататъшния напредък на човешката мисъл и живот? Въпреки че е вярно, че човешкото око не може да вижда до клетките на организмите, защото зрението му е ограничено, хората въпреки това са конструирали микроскопа, а също и телескопа, и сега виждат там, където зрението на човешкото око не може да достигне. Точно както може да е много проникателно за някой да докаже, че човешкото око е неспособно да вижда клетки и други подобни, така може да е много вярно и това, което казват хората, които говорят за ограниченията на човешкото познание. Но има ли значение дали е вярно или не? Точно както е вярно, че

Точно както човешкото око не може да вижда клетки, но културата е довела до изостряне на зрението, така съществуват и духовни методи, които, въпреки валидността на кантианството по отношение на ограниченията на когнитивните способности, водят до укрепване, съживяване на душата, така че човечеството да може да възприеме духовния свят. Това, както и други точки, повдигнати от противниците на духовната наука, трябва да бъдат схванати и разбрани.

Не за да се хваля или да злорадствам , а за да споделя нещо, което просто трябва да се каже: че все повече хора усещат жизнения, плодотворен импулс, излъчван от хуманитарните науки, дори и в наши дни. Доказателство за това е, че вече сме в състояние да построим университет за хуманитарни науки в Дорнах, близо до Базел, в кантон Золотурн. Намерението не е да се концентрират хуманитарните науки на едно място; това трябва да се подчертае. По-скоро е предназначено да демонстрираме способността си да покажем как хуманитарните науки могат да бъдат креативни чрез създаването на архитектурни, скулптурни и изобразителни форми и чрез хармоничното взаимодействие на тези отделни елементи в рамките на такава сграда. Тази сграда е предназначена само като модел, който илюстрира, че хуманитарните науки са способни да се ангажират пряко с живота. А фактът, че приятели на хуманитарните науки бяха намерени да предоставят сравнително големите средства, необходими за създаването на тази университетска сграда, вече е доказателство, че хуманитарните науки са отчасти вкоренени в душите на днешния ден.

Трябва да се спомене мимоходом , че за тази университетска сграда за хуманитарни науки в Дорнах се разпространяват всякакви приказки, например последната история, която ми беше представена: че този университет, който наистина някога е трябвало да бъде построен в Мюнхен, не е могъл да бъде построен, защото сме били отхвърлени там. И всякакви други фантастични неща се изтъкват във връзка с това. Всъщност обаче нещата са такива, че не ние сме били отхвърлени, а по-скоро определени кръгове в Мюнхен, които в края на краищата трябва да бъдат консултирани, преди да се осъществи нещо, не са могли да завършат експертната си оценка. Обстоятелствата са били такива, че тези кръгове са могли да си позволят да чакат десет години за експертното им мнение; но *ние* не сме могли да чакаме десет години, за да започнем строителството! Друга история разказва, че между различни градове е възникнала някаква конкуренция по отношение на строителството и че други градове са спечелили тази обща конкуренция срещу Мюнхен. Това не е предназначено да каже нещо против безспорно артистичния град Мюнхен; но това трябва да се каже: ако Мюнхен сега се е уморил от строежа на колеж за хуманитарни науки другаде , не толкова много градове са настоявали за това! Не сме били толкова ожесточено конкурентни. Освен това, въпросният вестник не е особено добре информиран, когато пише, че Базел „изглежда“ е най-благоприятният град в това състезание .

Искам да спомена това само защото изграждането на този университет за хуманитарни науки доведе и до появата на повече противници на хуманитарните науки тук-там, и

Защото това може да се разглежда като външен знак, че хуманитарните науки вече намират разбиране, че изграждането на този университет може да започне, така че такъв артистичен символ на това, което хуманитарните науки представляват, да може да съществува в света. Тези обаче, които са решени да бъдат противници на хуманитарните науки, винаги спорят: Кой са тези привърженици на хуманитарните науки? Хора без осъждане! Хора, които с готовност слушат вярата или авторитета! Но обикновено тези хора, които говорят по този начин, са хора, които много биха искали *техният* авторитет или това, което те смятат за авторитет, да бъде слушан! И тъй като поддръжниците на хуманитарните науки не правят това, а вместо това са постигнали известна липса на предразсъдъци, което е единственото нещо, което се цени в хуманитарните науки, тези хора са противници. Липсата на предразсъдъци, свободата от предразсъдъците на материалистичен или друг догматичен мироглед, ще бъде необходима, ако човек иска да прояви разбиране към хуманитарните науки. И с това разбиране човек ще призове в душата си съкровищата на живота в моралната, когнитивната и волевата сфера, както беше посочено днес, за онези, които наистина се ангажират по-интимно с тази духовна наука. Но за тези, които преживяват и разбират неговия жизнен живот, едно нещо ще става все по-ясно:

Тази духовна наука е свързана с това, което трябва да даде на бъдещето на човечеството необходимата му нова жизнена сила, неговата духовна жизнена сила . Дори ако това, което е свързано с тази духовна наука, може да причини някои проблеми с прорастването – както се има предвид тук, тази духовна наука наистина е все още в началото на своята работа – това в никакъв случай не е предназначено да оправдае всичко.

Това, което става очевидно, е къде човек вярва, че тя наистина действа. Може би в заключение трябва да се каже едно нещо, особено днес, тъй като тази лекция слага край на зимната поредица. Не нещо външно ни изкушава, нещо, което би могло да ни доведе навътре до застъпничеството на духовната наука по същия начин, по който човек е воден към други интелектуални течения – не това е, което принуждава духовния изследовател да говори, не го кара да се опитва да донесе тази духовна наука на своите събратя; а по-скоро, и единствено, осъзнаването, че с тази духовна наука истинските, истински и плодотворни дарове на живота, за които всяка душа, която се стреми да разбере себе си, трябва да жадува, биха могли да влязат в тази човешка душа, и че тази човешка душа, дори и все още да не го знае, копнее за тези дарове на живота, че трябва да ги притежава, ако не иска да увехне. Това е чувството, което се налага на защитника на духовната наука, което живее в него, както той я представя. И с това твърдение бих искал да завърша тези зимни лекции:

Сякаш истински истинската същност на една плодотворна бъдеща култура, към която човечеството е предназначено да живее, би погледнала представителя на духовната наука и би изисквала той да я представлява, тогава тя стои пред него, самата тази наука. Това, което го изпълва с надежда, с увереност в живота и в благотворното въздействие на духовната наука върху човечеството на бъдещето, се слива в чувство за нещо истинско; и той не може да не развие от това чувство за истинността на човешката природа вяра, която произтича от истинското знание, вяра, която в известен смисъл следователно също знае: Тази духовна...

Науката трябва да бъде ефективна, независимо с колко противници се сблъсква; тя трябва да издържи, трябва да надделее. И както изглежда на истински отдадения вярващ, тя е истинският път напред за бъдещото развитие на човечеството. Не неистинското, неавтентичното, а само истинското може да бъде ефективно, може да издържи, може да надделее!

с израз на увереност в хуманитарните науки.

БЕЛЕЖКИ

Текстова основа: Лекциите са транскрибирани от стенографа Валтер Вегелан и след това са преведени в обикновен текст. Тези транскрипции формират основата на печатния текст. Оригиналните стенографски записи не са оцелели. Преписите са непълни на места.

Заглавията на лекциите са от Рудолф Щайнер. Редакторите на първото издание избраха заглавието на дванадесетата лекция за заглавие на *тома* .

За второто издание томът е преработен от Дейвид Хофман и допълнен с допълнителни бележки, регистър на лицата и подробни резюмета.

Произведенията на Рудолф Щайнер не са изброени в бележките, а в индекса на лицата под името Щайнер, Рудолф. Вижте също общия преглед в края на тома.

Отидете на страницата

9 в продължение на няколко години: От 1903 г.

19 „Макар че е лесно, лесното е трудно“: „Фауст“ II, Акт 1, Императорски дворец, Тронна зала, стих 4928.

38 Уилсън говори: Удроу Уилсън, „Новата свобода“. Мюнхен 1913, стр. 40 и сл.

40 Баварски медицински колеж: Експертното мнение е споменато в „Германската железница“ от Р. Хаген, 1885 г., стр. 45.

57 Питагор: Диоген Лаертски, „Животът и мненията на известни философи“, книга VIII , глава 1: Питагор.

61 Емил дю Боа-Реймон: „За границите на нашето познание за природата“, Лайпциг 1872. „Седемте загадки на Вселената“, Лайпциг 1882.

64 Щерн: Рудолф Щайнер вероятно има предвид психолога Уилям Щерн (1871-1938), главният инициатор на съвременната детска психология и диференциалната психология, който основава Психологическия институт в Хамбург .

- 65 *Карл Георг Ланге*, 1834-1900, професор по патология, живял в Копенхаген. „Емоциите, тяхната природа и влиянието им върху физическото тяло, особено върху патологичните състояния.“ 2-ро издание, Вюрцбург 1910.
- 72 *Йохан Готлиб Фихте*: „Някои лекции за призванието на учения.“ 1794. Заключение на третата лекция.
- 73 *Фихте*: Съдбата на учения. Последен параграф от предговора.
- 74 *В сърцето на природата*: Дидактическа поема от Албрехт фон Халер, озаглавена „Фалшивостта на човешките добродетели“ (1730).
- 75 „*В сърцето на природата*“: Гьоте, стихотворение „Въпреки това. Към физика“.
- 78 *Албрехт Ричи*, 1822-1889. От 1853 г. професор по теология в Бон, по-късно, до смъртта си, в Гьотинген.
- 82 *Леополд фон Шрьодер*, Дорпат 1851-1920 Виена, е професор по индология във Виена от 1899 г.
- 88 „*Светът е моето представяне*“: Виж Артур Шопенхауер, „Светът като воля и представяне“, § 1.
- 89 *Анри Бергсон*, 1859-1941. Професор по философия в Париж.
- 92 „*Великите произведения на изкуството*“: Гьоте, „Дневникът на моето италианско пътешествие“, 6 септември 1787 г.
- Изкуството е проявление*: Буквално : „Красотата е проявление на тайни закони на природата, които биха останали вечно скрити от нас без тяхната поява.“ Гьоте, „Максими и размисли“ № 183.
- „*Художникът не се занимава с фантазия*“: Не може да се докаже.
- 93 «за човека»: Гьоте, «Винкелман», I Въведение, «Красота».
- 103 *По един прекрасен начин*, Гьоте: На 25 декември 1907 г. Рудолф Щайнер изнася лекция в Кьолн върху „Тайните“ на Гьоте, която е включена в тома „Природни и духовни същества – тяхната дейност в нашия видим свят“, GA Bibl. No. 98. (Предлага се и като отделно издание под заглавието: „Тайните. Коледно и великденско стихотворение от Гьоте“, Dornach 1977.)

- 109 *Категорическият императив*: Виж Имануел Кант, „Критика на практическия разум“, част 1, книга 1, глава 1, § 7: „Действай само според онази максима, чрез която едновременно можеш да желаеш тя да стане всеобщ закон.“
- Гледната точка на Гьоте*: Вижте „Научни съчинения на Гьоте“, редактирани и коментирани от Рудолф Щайнер в „Германска национална литература“ на Кюршнер (1883-97), 5 тома, препечатка Дорнах 1975, GA Bibl.-No. 1a-e. Том I: „Формиране и трансформация на органичните природи“, „Интуитивно разсъждение“, стр. 115 и сл.
- 110 *Гьоте*: „Укротени епиграми“.
- 112 *Какво означава смъртта*: Вж. лекцията на Рудолф Щайнер „Смъртта у човека, животното и растението“ (29 февруари 1912 г.) в „Човешката история в светлината на духовните изследвания“, GA Bibl.-No. 61.
- 113 *Макс Мюлер*, професор по ориенталски изследвания в Оксфорд. Цитираните пасажии са свободно възпроизведени от: Макс Мюлер, «Живот и религия. Мисли от неговите произведения, писма и посмъртни писания», Щутгарт, без дата, стр. 35 и 39.
- 131 *Август Форел*: Професор по психиатрия в Цюрих от 1879 г. Вижте „Мозък и душа“, лекция, изнесена във Виена на 26 септември 1894 г., десето издание, Щутгарт 1907 г., стр. 12 и след това.
- 140 *на което ще дадем описание*: В лекцията от 19 март 1914 г. „Между смъртта и прераждането на човека“.
- 141 *Морис Метерлинк*, 1862-1949. Белгийски поет, получил Нобелова награда през 1911 г. „За смъртта“, немски превод 1913 г.
- 144 , *че не само думите на Гьоте са верни*: От фрагмента „Природа“: „Животът е нейното най-красиво изобретение, а смъртта е нейният трик, за да има много живот.“
- 147 *Лесинг*: „Образованието на човешката раса“, § 95: „Дали тази хипотеза е толкова нелепа, защото е най-старата? Защото човешкият разум, преди софистиката на школата да го е разсеяла и отслабила, веднага се е хванал на нея?“
- 163 *Франц Брентано*: „Аристотел и неговият мироглед“, Лайпциг 1911. Вижте по-специално раздела „Този свят като подготовка за всеблаг и справедливо възнаграждаващ задгробен живот“, стр. 142-148.

168 какво е казал един наистина велик ум от последните времена: Това се отнася до Фридрих Ницше и неговата поема „Пиянската песен“ в: „Тъй рече Заратустра“, част четвърта, § 12:

О, човече! Внимавай!
Какво казва дълбоката полунощ?
„Спах, спях –
Събудих се от дълбок сън: -
Светът е дълбок,
И по-дълбоко, отколкото някой си е представял.
Дълбока е тяхната мъка -,
Желание - по-дълбоко от мъката:
Горко говори: Погини!
Но всяко желание копнее за вечността.
- иска дълбока, дълбока вечност! »

179, че ... Бергсон вижда в паметта нещо , което води към духовната сфера: Виж Анри Бергсон, „Материя и памет. Есета върху връзката между тялото и ума“, Йена 1908, стр. 254.

Евандер Брадли Макгилвари, Банкок 1864 – след 1945 г. в Съединените американски щати, философски писател. Вижте Гюнтер Джейкъби, „<Новата теория на реалността> в американската философия“, в: „Международно месечно списание за наука, изкуство и технологии“, изд. Макс Корницелиус, 8-ма година, бр. 3, Берлин, декември 1913 г.

Йохан Хайнрих Дайнхард, 1805-1867. „Kleine Schriften“ на Deinhardt : За рационалните причини за безсмъртието на човешката душа. Страница 319 ff. Лайпциг, Teubner 1869.

183 „Мисията на Рафаил в светлината на науката за Духа“, лекция в Берлин на 30 януари 1913 г. „Духовното величие на Лионардо в повратния момент към модерното време“, лекция в Берлин на 13 февруари 1913 г., в: „Резултати от духовните изследвания“ GA Bibl.-No. 62.

184 както Лесинг също разглежда историята... като възходящо изкачване на цялото човечество... : Виж Готхолд Ефраим Лесинг, „Образованието на човешката раса“ (1780).

187 Херман Грим: «Животът на Микеланджело». Вижте също важното въведение към голямото илюстрирано издание от 1900 г.

191 Донатело, 1386-1466, флорентински скулптор. „Давид“, създаден около 1430 г., се намира във Флоренция.

- 191 *Андреа дел Верокио*, роден във Флоренция през 1436 г., починал във Венеция през 1488 г. Художник и скулптор. Неговият Давид, създаден през 1465 г., се намира във Флоренция.
- 193 *Доменико Гирландайо*, 1449-1494. Флорентински художник.
- Лоренцо де'Медичи, il Magnifico*, 1449-1492 във Флоренция.
- 195 *Джовани Чимабуе*, флорентински художник, 1240-1302.
- Джото ди Бондоне*, с. 1266-1337, флорентински художник и архитект.
- 196 „*Не си прави образ на Господа, твоя Бог*“: Втората от Десетте заповеди, Изход 20:4-6.
- 201 *Неслучайно денят на смъртта на Микеланджело е рожденият ден на Галилей*: 18 февруари 1564 г.
- 203 *Папа Юлий II*, роден през 1443 г., папа от 1503 до 1513 г.
- 204 *Донатو Браманте*, 1444-1514, архитект от Високия Ренесанс.
- 205 *в Рим в църква*: В Сан Пиетро ин Винколи.
- 207 *Пророци и сибили*: Рудолф Щайнер говори за тях подробно в „Христос и духовният свят. В търсене на Светия Граал“, GA Bibl.-No. 149, лекция от 29 декември 1913 г.
- 216 *Папа Лъв X*, роден във Флоренция през 1475 г., Джовани де Медичи, папа от 1513 до 1521 г.
- 217 *Петер фон Корнелиус*, 1783-1867.
- 218 *Лежа в пристанището*: В превода на Херман Грим. От: «За художниците и произведенията на изкуството», година 1, Берлин 1865, страница 95.
- 219 *Гробове на Медичер*: Вижте Рудолф Щайнер, „Животът между смъртта и прераждането във връзка с космическите факти“. Берлин 1912, GA Bibl.-No. 141.
- 220 *Духовна химия*: Вижте лекцията от 30 октомври 1913 г. „Духовният свят и науката за духа“.
- 222 *и ако Гьоте е казал*: Вижте бележката на страница 144.
- 224, *защото и техният живот е добър*: Вж. «Думи на истината», GABibl.-No.40, стр.93.

- 227 *Ново издание на моите „Светово-житейски възгледи през деветнадесети век“*: Под заглавие „Загадките на философията“ (1914), GABibl.-No. 18.
- 228 *Августин*: Вижте «Изповеди», книга 7, глави 12-16.
- 229 *Р. Дж. Кембъл*: „Новата теология“, немско издание, Йена, 1910 г.
- 230 *Плотин*: 205-270, най-важният неоплатоник. Роден в Египет, по-късно е живял в Рим. Вижте например „Енеади“, Йена и Лайпциг 1905, том 1, 1, стр. 17, V. Енеада.
- Накае Тоджу*, „Мъдрецът от Оми“, 1605-1678. Той трансформира ученията на китайския мъдрец Уанг Ян-Мин във форма, подходяща за японския интелектуален живот.
- 232 *Херман Лотце*, професор по философия от 1844 г. „Mikrokosmos, Ideen zur Naturgeschichte und Geschichte der Mensch“ (Микрокосмос, идеи за естествената история и историята на човечеството), 1856-1864, том 3, книга 9, глава 5, стр. 609-611. За Лотце виж също Рудолф Щайнер, „Die Rätsel der Philosophie“ (Гатанките на философията) в главата „Moderne idealistische Weltanschauungen“ (Модерни идеалистични светогледи), GA Bibl. номер 18.
- 242 *Важен мистик*: Това се отнася за Ангелус Силезиус. Двостипието, цитирано от Рудолф Щайнер, всъщност произлиза от стихотворението на Фридрих Рюкерт „Светът и аз“ и е вдъхновено от следния цитат на Ангелус Силезиус:
- „Розата цъфти без причина, тя цъфти, защото цъфти.“
Не се интересува от себе си, не пита дали я е виждал/а .
- Херувимски скитник, книга 1, поговорка 289
- 255 *Филип Майнлендер*, „Философия на изкуплението“, публикувана през 1876 г. *Добра малка книжка*: Макс Зайлинг, „Нов Месия“, 1888 г.
- 256 *JFA Bahnsen*, 1830-1881, живял в Лауенбург/Холщайн.
- 259 *Гьоте е казал нещо в своя „Фауст“*: Мефистофел във „Фауст“ I. Етюд, стихове 1936-1939.
- 261 *Шилер*: Стихотворение „Най-висшето“.
- 264 *Категоричен императив*: Вижте бележката на стр. 109.
- 267 *В този смисъл Шопенхауер наистина е казал брилянтни думи*: Вижте Артур Шопенхауер „За волята в природата“, раздел „Позоваване на етиката“, както и мотото за „Награденото есе върху основите на морала“.

- 287 „Има две неща...“: Свободно цитирано от Имануел Кант, „Критика на практическия разум“, част II, заключение. Тези думи са изписани и върху надгробния камък на бившия гроб на Кант в Кьонигсберг.
- 288 *Йохан Готлиб Фихте... който казва:* Виж Йохан Готлиб Фихте, „Обръщение към публиката относно атеистичните изрази, които му се приписват“, Йена и Лайпциг 1799, Съчинения, в: Пълни съчинения, изд. Л. Х. Фихте, Берлин 1845, том V, стр. 211.
- 290 *Гьоте, от когото тук ще цитираме една поговорка:* W буквално:
„Един Бог говори много тихо в гърдите ни,
много тихо, но много ясно, показвайки ни за
какво да се хванем и от какво да бягаме.“
- Торквато Тасо, действие 3, сцена 2.
- 292 *Волтер* (истинско име Франгоа Мари Аруе), 1694-1778.
- 297 *Ново издание на моята книга „Световно-жителски възгледи през деветнадесети век“* като „Загадките на философията“ (1914), GA Bibl.-No. 18.
- 303 *Например, искаме да свържем това с Лок:* Джон Лок, 1632-1704. Лок може да се счита за основател на критическата епистемология. Вижте „Есе за човешкото разбиране“, книга IV, глава 11.
- 306 *За човешката душа просветлението означава:* Вижте Имануел Кант, „Отговор на въпроса: Какво е Просвещение?“ (1784), първи раздел. Буквално: „Просвещението е излизането на човека от самоналожената му незрялост. Незрялостта е неспособността да използва собственото си разбиране без ръководството на друг. Тази незрялост е самоналожена, когато причината ѝ не се крие в липсата на разбиране, а в липсата на решителност и смелост да го използва без ръководството на друг. Sapere aude! Осмели се да използваш собственото си разбиране! е следователно мотото на просвещението.“
- 307 *Категоричен императив:* Вижте бележката на стр. 109.
- 313 315 *«Хенриада» на Волтер* : В превода на Ph. L. Krafft, Leipzig, Reclam n.d., V. Canto.
- 321 *Нищо не е по-характерно за Волтер:* Вижте „Епохата на Луи XIV“, Приложение, „Подробен списък...“, Глава X, „Списък на повечето френски писатели...“.

- 322 *„Колкото и да се старая...“*: Цитирано от Давид Фридрих Щраус, „Волтер“, Шест лекции, Бон 1878, Пета лекция, стр. 165.
- 323 *че един ден се е престорил на смъртно болен*: Описаната сцена се е разиграла през март 1769 г. Вижте например подробния разказ в: Жан Орие, „Животът на Волтер“, Франкфурт/М. 1968, том 2, стр. 378-383, „Шифрите на стария философ“.
- 323,324 *, както казва Волтер*: Цитирано от Давид Фридрих Щраус, «Волтер», Шест лекции, Бон 1878, Седма лекция, стр. 222.
- 326 *„Объркани от благоволенieto и омразата на партиите“*: Пролог към „Валенщайн“ на Шилер, произнесен при повторното откриване на театъра във Ваймар през 1798 г.
- 357 *Мога да се позова на една книга*: Артур Браузеветер, „Мисли за смъртта“, Щутгарт 1913, страница 198, дословно: „Невъзможно е да се докаже безсмъртието. Нито Платон, нито Менделсон, които са надградили неговото дело, са успели да го обосноват с простотата и неразрушимостта на душата. Дори да признаем на душата проста природа, нейното съществуване като просто обект на вътрешно съзерцание остава недоказано и недоказуемо.“
- 359 *Гьоте веднъж е казал*: Вижте Йохан Петер Екерман „Разговори с Гьоте през последните години от живота му“, разговор от 25 февруари 1824 г.
- 365 *Рудолф Ойкен*, 1846-1926. Философ, професор от 1871 г., получава Нобелова награда за литература през 1908 г.
- 371 *„В своята нищожност се надявам да намеря вселената“*: „Фауст“ II, действие 1, Императорски дворец, Тъмна галерия, стих 6256.
- 372 *Парацелз*, „De generatione rerum“, Базел 1574 г. 1-ва книга стр. 7 и следв.
- 373 *Лудвиг Бюхнер*, 1824-1899, философ. Най-популярният представител на материализма на своето време.
- 374 *Йохан Якоб Вагнер*, 1775-1841. Немски философ, живял в УЛМ.
- 375 *„Не му липсва нищо“*: „Фауст“ II, действие 2, класическа Валпургиева нощ, скалисти заливи на Егейско море, стихове 8249-8252.
- „Случва се! Масата се раздвижва по-ясно!“*: „Фауст“ II, действие 2, Лаборатория, стихове 6855-6856.

- 375 *Супермен*: Вижте Фридрих Ницше, „Тъй рече Заратустра“, предговор, 3 и 4.
- 376 *«Грюнелн»*: «Фауст» II, Акт 2, Класическа Валпургиева нощ, скалист залив на Егейско море, стих 8266.
- 377 *„Само не се стремете към по-високи места“*: „Фауст“ II, действие 2, Класическа Валпургиева нощ, Скалисти заливи на Егейско море, стихове 8330-8332.
- «Какво огнено чудо»*: «Фауст» II, действие 2, Класическа Валпургиева нощ, Скалисти заливи на Егейско море, стихове 8474-8479.
- 378 *„Да живее морето“*: „Фауст“ II, действие 2, Класическа Валпургиева нощ, Скалисти заливи на Егейско море, стихове 8480-8487.
- 379 *„Психология без душа“*: Вижте Фридрих Алберт Ланге, „История на материализма“, том II, раздел 3, III.
- страница 380 и сл. *написах трактат за „Хомункулуса“*: на „немски“
- Седмично списание , Берлин-Виена, 6-та година, бр. 16 и 17. Препечатано в Рудолф Щайнер, „Събирани есета върху литературата 1884-1902“, GA Bibl.-No. 32, стр. 145 и сл.
- 381 *Хамерлинг*: «Homunculus». Цитирано тук от Hamerling, Werke in vier Bänden, Leipzig, Max Hesse n.d. Vol. 1, песен 1, стр. 9 ff.; Песен 5, стр. 83 ff.; Песен 7, стр. 145 ff.; Песен 10, стр. 264 ff.
- 389 *Едуард фон Хартман*: „Философия на несъзнаваното“, Берлин 1869.
- 393 *„Да живее нежният бриз!“*: Вижте бележката на стр. 378.
- „Народът никога не усеща дявола“*: „Фауст“ I, „Избата на Ауербах“, стихове 2181-2182.
- 393 *Вернер Зомбарт*, 1863-1941, професор по икономика от 1890 г. „Буржоа“ е публикувана през 1913 г.
- 418 *Шопенхауер*: Виж бележката на стр. 267.
- 426 *университет за хуманитарни науки в Дорнах*: първият Гьотеанум, чийто основен камък е положен на 20 септември 1913 г.

ЛИЧЕН РЕГИСТЪР

Числата в *курсив* показват страните, към които
Има една улика.

Ангелус Силезиус (Йоханес Шефлер, 1624-1677) 242 (без да се споменава името му)	Corneille, Pierre (1606-1684) 321
Архимед (287-212 г. пр.н.е.) 39	Cornelius, Peter Ritter von (1783 до 1867) 2/7
Аристотел (384-322 пр. н. е.) 162 f., 208	Данте Алигиери (1265-1321) 312
Есхил (525/4-456/5 пр.н.е.) 309	Дейнхард, Йохан Хайнрих (1805-1867) 779
Августин, Аврелий (354-430) 228	Декарт виж
	Картезиус Дойсен, Пол (1845-1919) 208
Бансен, Юлий (1830-1881) 256	Диоген Лаерций (3-ти век сл.н.е.)
Бергсон, Анри (1859-1900) 89, 179	Донатело (1386-1466) 191
Бъркли, Джордж (1684-1753) 303	Дю Боа-Реймон, Емил (1815 до 1896) 61, 65
Бьоме Якоб (1575-1624) 235	
Браманте, Донато (1444-1514)	Ойкен, Рудолф (1846-1926) 365
204 Браузеутер, Артур (1864-?) 357	Еврипид (484^07 пр.н.е.) 309
(без да се посочва името)	
Брентано, Франц (1838-1917) 163,	Айхете, Йохан Готлиб (1762 до 1814) 72 и сл., 288
279 Бруно, Джордано (1548-1600)	Форел,
272, 289, 298 f. Бюхнер,	Август (1848-1931) 131
Лудвиг (1824-1899) 375	Фридрих Велики (1712-1786) 324 326
Кембъл, Реджиналд Джон (1867-?)	Галилей, Галилей (1564-1642) 201,
229 Картезий, Ренат (Рене	272 298
Дескар-	Гирландайо, Доменико (1449 до 1494) 193
tes) (1596-1650) 303	Джото ди Бондоне (1266/7-1337) 195
Чимабуе,	
Джовани (1240-1302) 195	

Гьоте, Йохан Волфганг фон
(1749-1832) 19, 74 f., 91, 102 f.,
108 ff., 144, 199, 222, 259,
290,
320, 322 ff., 359 ff., 366, 369 ff.,
393
Грим, Херман (1828-1901) 187,
318

Хекел, Ернст (1834-1919) 422
Халер, Айбрехт фон (1708-1777)
74 Хамерлинг, Робърт (1830-
1889)
366, 380 и сл. Хартман, Едуард
фон (1842 до
1906) 252, 256, 389 Хенри IV
(крал на Франция)
(1553-1610) 313 Хераклит
(544^83 г. пр.н.е.) 181 Хезиод
(около 770 г. пр.н.е.) 295 Омир
(IX век пр.н.е.) 295, 309,
312 Хюм, Дейвид (1711-1776)
303

Юлий, папа (1443-1513) 203, 219

Кант, Имануел (1724-1804)
109 f., 164, 264 f., 287,
306, 425
Карл XII Шведски (1682 до
1718) 319 Кеплер, Йоханес
(1571-1630)
272, 286, 298 Коперник,
Николай (1473 до
1543) 272, 298

Ланге, Фридрих Алберт (1828 до
1875) 65, 379 (без да се
споменава името му)
Лайбниц, Готфрид Вилхелм
(1646-1716) 234 299 f.

Лъв X, папа (1475-1521) 216
Лесинг, Готхолд Ефраим
(1729-1781) 147 ff., 184, 292 f.,
306 Леонардо да Винчи (1452-
1519)
183, 214 след. Лок, Джон
(1632-1704) 303 след.
306 Лоце, Херман (1817-
1881?)
232 и сл. , 237 Луи XIV от
Франция
(1638-1715) 319

Мак Гилвари, Евандър Брамбли
(1864-след 1945) 179
Метерлинк, Морис (1862-1949)
141 ff Mainländer , Филип
(1841-1876)
253 и сл. Майер, Юлиус
Роберт (1814-1878)
328 Медичи, Джулиано ди
(1479-1516)
219 Медичи, Лоренцо ди
(1449-1492)
193 319 359 Микеланджело
Буонароти (1475 до
1564) 186 и сл. - Мюлер, Макс
(1832-1900) 112 и сл.
142

Накае, Тоджу (1605-1678) 230
Ницше, Фридрих Вилхелм
(1844-1900) 168, (без да се
споменава името му), 252, 256

Оствалд, Вилхелм (1853-1932)
422

Парацелз (1493-1541) 372 *след*
 Платон (427-347 г. пр.н.е.) 39,
 208,
 225 230 Плотин (205-270) 230
 Питагор (580 - 500 пр.н.е.)
 57 *и сл.*

Рафаел (Рафаело Санти) (1483 до
 1520) 183, 214 Ричи, Албрехт
 (1822-1889) 78

Шилер, Фридрих (1759-1805) 94,
 261

Шопенхауер, Артур (1788 до
 1860) 252, 256, 267 *и сл.*, 418

Шрьодер, Леополд фон (1851 до
 1920) 82

Зайлинг, Макс (1852-1928) 255
 (без споменаване на името)

Сократ (469-399 г. пр.н.е.) 225

Зомбарт, Вернер (1863-1941) 393

Софокъл (496-406 г. пр.н.е.) 309

Щайнер, Рудолф
 Трактат за «Хомункулуса» 380
 и след това Християнството
 като мистичен факт и
 мистериите на древността 120
 Окултната наука в кратки
 изложения 35, 159, 270, 334, 341,
 364, 400
 Загадките на философията в
 нейната история, очертани 227,
 297

Прагът на духовния свят 33,
 240, 343

Пробуждането на душите
 (Мистериозна драма) 344

Теософия. Въведение в
 свръхсетивното познание за
 света и човешката съдба 341 Път
 към себепознанието на човека
 26,121 Как човек постига
 познание за висшите светове? 21,
 28, 85, 122, 239, 271, 283, 365,
 400

Стърн, Уилям (1871-1938) 64

Тома от Кемпий (1379/80 до
 1471)321

Вергилий (70-19 пр.н.е.) 312

Верокио, Андреа дел (1436 до
 1488) 191 Волтер, Франсоа
 Мари Аруе
 (1694-1778) 292, 303 f., 305 ff.

Вагнер, Йохан Якоб (1775 до
 1841)374 Уанг Джанг Минг
 (дати на раждане и смърт)
 неизвестен) 230 Уилсън, Удроу
 (1856-1924)
 38ff. Винкелман, Йохан Йоахим
 (1717-1768) 93 Вунд, Вилхелм
 (1832-1920) 379

ПОДРОБНО СЪДЪРЖАНИЕ

Духовният свят и хуманитарните науки: перспективи и цели в настоящето.

Берлин, 30 октомври 1913 г. 9

Връзката на хуманитарните науки с източните религиозни вярвания, със сектантските вярвания и със съвременната естествена наука. Хуманитарните науки са знанието за истински духовен живот. Ограничената способност за познание в материализма. Вниманието като фундаментална сила на душата. Упражнение в това. Мозък и мисъл. Духовният изследовател преживява себе си извън мозъка си. Който иска да изпита духовно-психичното, трябва да се приближи до портата на смъртта. Мисли извън тялото и мозъчни мисли. Друга душевна сила: любов и преданост. Концентрация и медитация. Духовна химия: отделянето на духовно-психичното от физическото. Идеята за повтарящи се земни животи. Възражения на дълбинната психология. Спомени за минали земни животи. Духовният закон за причинно-следствената връзка. Укрепването на душевния живот като фундаментално условие за духовно изследване. Мистицизъм и духовно изследване. Програмата за реформи на Уилсън. Необходимият ход на световното развитие. Да се проникне тялото на културата с душа и дух е целта на хуманитарните науки. Отричането на духа и живота с дух.

Теософия и антисофия

Берлин, 6 ноември 1913 г. 47

Теософията като копнеж на всяка човешка душа да намери точката в себе си, където самоосъзнаващата се душа е вкоренена в божествено-духовната основа на света. Антисофията като противопоставяне на този копнеж. Човешката душа е по своята същност антисофична. Колкото повече човек иска да живее в света на сетивата, толкова повече трябва да се отдръпва от висшия свят. Питагор за себе си като философ. Прагматизъм. Дю Боа-Реймон

„Игнорабимус“ и „Загадката на Вселената“. Свърхестественост и наука. Подсъзнателната психика. Студенината на мисълта в експерименталната наука е подобна на ужас и страх. Това настроение търси нещо, към което да се прилепи: материята. Теософията на Фихте и Гьоте. Антисофията на Албрехт фон Халер.

III. Хуманитарни науки и религиозно изповедание

Берлин, 20 ноември 1913 г. 76

Религиозна мисъл и научен мироглед. Усилията на Албрехт Ричи да защити религиозните убеждения от настъплението на научното познание. Съвременни религиозни изследвания. Леополд фон Шрьодер. Въображение, вдъхновение, интуиция. Религиозни убеждения. Потапянето в духовния свят като характеристика на хуманитарните науки. Четирите етапа на духовното развитие: сетивно възприятие, естетическо преживяване, религиозно чувство, интуиция. Религиозните убеждения първоначално се коренят в чувството. Гьоте за връзката между религията, науката и изкуството. Кант и Гьоте: Приключението на разума.

IV. Относно смъртта

Берлин, 27 ноември 1913 г. 111

Страхът от проблема със смъртта. Макс Мюлер. Научното сетивно наблюдение не може да проникне в сферите отвъд смъртта и трябва да отрече тяхното съществуване. Разтваря ли се човек в нищото при смъртта? Икономиката на вселената. Изследването на смъртта е възможно само с инструменти, които се намират извън сферата на физическия живот. Посвещение и преживяване на смъртта. Духовно изследване и външна наука. Духовно-психичното в спящия човек. Промяна в преживяването на себе си у духовния изследовател: Физическото тяло се възприема в това, че е погълнато от смъртта. Самосъзнанието възниква от силите на смъртта в човека. Азът като памет. Мисъл в мозъка, в съня и в будния живот. Страданието на духовния изследовател. Синтезът-

Връзката между волята и тялото. Морал и воля. Карма. Безсмъртната душа. Изопачените възгледи на Метерлинк за смъртта. Природата се нуждае от смърт.

V. Значението на безсмъртието на човешката душа

Берлин, 4 декември 1913 г. 145

Идеите на Лесинг за безсмъртието. Прозренията на духовния изследовател. Тялото като огледало на духовната и умствената дейност. Безтелесното духовно съзнание има друго огледало: собствените си преживявания. Преживяванията на духовния изследовател и преживяванията след смъртта: прегледът на живота. Карма. Аристотеловата концепция за прегледа на живота. Подготовка за нов земен живот по време на преминаването през духовния свят. Духовното и умствено преживяване на извършена в живота грешка. Ако човек бъде отнесен рано от злополука, се подготвят по-висши интелектуални способности. Ако човек умре рано от болест, може да настъпи укрепване на волята. Мъдростта е в основата на целия живот. Това, което душата може да отнесе от живота през портата на смъртта: понятия, които дори в земния живот не се простират просто до сетивно възприемаемото, а го надхвърлят. Бергсон, Макгилвари, Дайнхард. Потокът на ставане на Хераклит.

VI. Микеланджело и неговото време от гледна точка на хуманитарните науки

Берлин, 8 януари 1914 г. 183

Истинска наука ли е историята? Душите носят със себе си в последователните си земни животи това, което им е повлияло в древността. По този начин историята е възходящо изкачване на цялото човечество. Гръцка скулптура и творенията на Микеланджело. Гръцкият художник е оформял фигурите си чрез пряко усетено познание. Духовният свят на гръцката скулптура . „Мойсей“ и „Давид“ на Микеланджело. Гръцките скулптури дишат само въздуха на душата, въздуха на боговете, но фигурите на Микеланджело дишат въздуха, в който ние самите живеем.

Кариерата на Микеланджело. Пиета. Втората заповед: Не си прави никакъв кумир. Сикстинската капела. „Часовете на деня“ и „Часовете на нощта“ в историята. Методите на работа на Микеланджело. „Паметникът на папа Юлий II“. Таванът на Сикстинската капела. Адам и Ева. Сибилите и пророците, земният дух и космическият дух. „Страшният съд“. Микеланджело, Рафаело, Леонардо. Куполът на базиликата „Свети Петър“. Микеланджело като поет. Четирите фигури върху „Гробниците на Медичи“ не са алегория или символ, а духовен реализъм.

VII. Злото в светлината на познанието на Духа

Берлин, 15 януари 1914 г. 224

Стоиците. Августин и Кембъл: Злото като отрицание на доброто. Плотин: Произходът на злото се крие в потапянето на духа в материята. Накае Тою. Херман Лоце: Трябва да е мъдро, че злото и доброто съществуват. Теодицеята на Лайбниц. Якоб Бьоме: Божествената същност създава своя еквивалент, за да може да осъзнае себе си. Свръхсетивното опитно познание за злото. Егоизмът като обща черта на цялото човешко зло. Преодоляването на егоизма чрез засилване на алтруизма. Злото като злоупотреба с качества, които не принадлежат на физическата сфера, а на духовната. Злото в животинския свят. Силите на злото, когато се прилагат правилно на правилното място, са добри сили. Песимизъм. Търсенето на духовното от Филип Майнлендер. Неговото самоубийство. Гладът на човечеството от материализъм и копнежът по духовния свят.

VIII. Моралната основа на човешкия живот

Берлин, 12 февруари 1914 г. 261

Шилер. Законите, присъщи на планинския кристал. Моралният импулс у човека. Категоричният императив на Кант. „Социална етика“. Шопенхауер: „Да проповядваме морал е лесно, да оправдаваме морала е трудно.“ Търсенето на произхода на етичното в духовния свят. Чрез това, с което възприемаме

Концепцията за етика, която изпитваме в себе си, създава същества в духовния свят. Моралният импулс на любовта. Омразата внушава страх в духовния свят. Съчувствено и антипатично себевъзприятие в духовния свят като следствие от морално или неморално действие. Ако човек изключи съвестта си, съзнанието в духовния свят също се изключва. Безскрупулният духовен изследовател е обладан от други същества в духовния свят. Светът на етиката изпраща своите импулси от царствата на духа. Етика в космоса. Слънчеви същества в древните мистерии. Почитта на Кант. Фихте: Сетивният свят като материал за моралния световен ред. Гьоте за моралния живот.

IX. Волтер от гледна точка на хуманитарните науки

Берлин, 26 февруари 1914 г. 292

на Лесинг и повтарящите се земни животи като основа за истинска история. Разделянето на душата на сетивна душа, интелектуална душа и съзнателна душа. Епохата на сетивната душа, интелектуалната душа и съзнателната душа. Човекът се превръща в загадка за себе си. Монадичните концепции на Бруно и Лайбниц. Стремещът на Волтер за развитие на съзнателната душа. Лок: душата като „*tabula rasa*“. Волтер между естествения закон и религиозния темперамент. „Критика на чистия разум“ на Кант: вяра и знание. Ограничаването на знанието до външния свят. Това, което Кант извежда от принципа, Волтер извлича от темперамента си. Връзката на Волтер с древните гърци. Неговото отвращение към целия интелектуален свят, който го заобикаля. Естествени науки и католицизъм. „Хенриада“ на Волтер: копнежът да се свърже човешката душа със свръхсетивния свят. Трагедията на душата на Волтер. „Фауст“ на Гьоте и Волтер. Цинизмът на Волтер. Фридрих Велики и Волтер. Мястото на Волтер в продължаващото образование на човечеството.

X. Между смъртта и прераждането на човека

Берлин, 19 март 1914 г. 327

Свещеното страхопочитание пред истината и знанието. Променящото се отношение на безтелесната душа към света на мисълта: таблицата със спомени от минали животи. Трансформацията на емоционалния и волевия свят след смъртта: усещано желание и волево чувство. Преживяване на всички възможни събития, които животът би могъл да донесе. Интегриране в духовния свят чрез собственото сияние на душата. Сигурното съществуване на душата в цикли на самотен и социален живот. Средната точка между смъртта и прераждането: отслабването на вътрешното сияние, духовна полунощ. Копнежът да се компенсират в нов земен живот недостатъците от предишни земни животи в сравнение с новосъбуденото съзнание. Душата се чувства привлечена от родителската двойка, която може да ѝ осигури физически тела. При преждевременните въплъщения липсва силата да приема живота *напълно* сериозно. При преждевременната смърт за душата се създават сили, които иначе не биха били достъпни за нея. Но хуманитарните науки никога по никакъв начин няма да дадат на човек правото на изкуствен край на живота си. Безсмъртието на душата.

XL Хомункулус

Берлин, 26 март 1914 г. 361

Естествени науки и хуманитарни науки. Гьоте и Хамерлинг. Духовно виждане. Хомункулус като свръхсетивно-сензитивното. Фауст, Елена и Мефистофел. Изследването на Гьоте върху „De generatione rerum“ на Парацелз. Фамулусът на Фауст - Вагнер. Участието на Мефистофел в създаването на Хомункулус. Копнежът на Хомункулус за въплъщение. Сливането му с елементите и появата на преродената Елена. Психология без душа. „Хомункулус“ на Роберт Хамерлинг, произведение, което приема сериозно материализма на времето. Пътуването на Хомункулус през света. Хомункулусът и песимизмът на Едуард фон Хартман. „Буржоата“ на Вернер Зомбарт. Хуманитарните науки като победител на хомункулизма.

XII. Хуманитарните науки като жизненоважен актив

Берлин, 23 април 1914 г. 397

Новите активни сили на душата в духовния изследовател.
Предразсъдъците на науката срещу духовната наука.
Будност и сън: болест и изцеление. Приемане на истината
като сбор от духовни живи същества. Духовната наука
апелира към връзката на човека като микрокосмос с великия
духовен свят. Духовната наука като помощно средство за
здравето и паметта, еластичността и „вътрешния танц“ на
преценката. Духовната наука е великото училище за любов
към живота. Гладът на душата за духовен живот.
Спиритизмът като син на материализма. Противници на
духовната наука. Колежът за духовна наука в Дорнах.
Победата на духовната наука.

РУДОЛФ ЩАЙНЕР ПЪЛНО ИЗДАНИЕ

Структура според: Рудолф Щайнер - Литературният
и художествено творчество. Библиографски преглед
(Номерата на библиографията са в *курсив* и са в скоби)

А. ПИСЕНИЯ /

Произведения

- „Научни съчинения“ на Гьоте, въведение и коментари от Р. Щайнер, 5 тома ,
1883-97, ново издание 1975 (*la-e*); отделно издание на въведенията, 1925 (1)
Очертания на епистемологията на светогледа на Гьоте, 1886/2)
Истина и наука. Прелюдия към „Философия на свободата“, 1892 (3)
Философия на свободата. Очертания на един съвременен мироглед, 1894 (4)
Фридрих Ницше, борец срещу времето си, 1895 (3)
Светогледът на Гьоте, 1897 (6)
Мистицизмът в зората на съвременния интелектуален живот и връзката му
със съвременния мироглед, 1901 (7)
Християнството като мистичен факт и мистериите на древността, 1902 (8)
Теософия. Въведение в свръхсезивното познание за света и човешката съдба,
1904 (9)
Как човек може да придобие знания за висшите светове? 1904/05 (10)
От Акашовите записи, 1904-08 (11)
Етапите на висшето познание, 1905-08 (12)
Очерк на окултната наука , 1910 (13)
Четири мистериозни драми, 1910-13 (14)
Духовното ръководство на човека и човечеството, 1911 (13)
Антропософски календар на душата, 1912 (*в 40*)
Път към себепознанието на човека, 1912 (16)
Прагът на духовния свят, 1913 (17)
Загадките на философията в тяхната история, очертани, 1914 (18)
Загадката на човека, 1916 (20)
От загадките на душите, 1917 (21)
Интелектуалната природа на Гьоте, разкрита чрез неговия „Фауст“ и чрез
приказката за змията и лилията, 1918 (22)
Основните проблеми на социалния въпрос в жизнените потребности на
настоящото и бъдещето, 1919 (23)
Есета за тройния социален ред и ситуацията на времето 1915-1921 f24j
Космология, религия и философия, 1922 (23)
Антропософски насоки , 1924/25 (26)
Основи за разширяване на изкуството на лечението според духовно-научните
прозрения, 1925 г. От д-р Р. Щайнер и д-р И. Вегман (27)
Моят живот, 1923-25 (28)

Събрани есета на Илинойс

Есета по драматургия 1889-1901 (29) - Методологични основи на антропософията 1884-1901 (30) - Есета по културна и съвременна история 1887-1901 (31) - Есета по литература 1886-1902 (32) - Биографии и биографични скици 1894-1905 (33) - Есета от «Луцифер-Гнозис» 1903-1908 (34) - Философия и антропософия 1904-1918 (35) - Есета от «Гьотеанумът» 1921-1925 (36)

III. Публикации от наследството

Писма - Пословици - Сценични адаптации - Чернови за четирите мистерийни драми 1910-1913 - Антропософия. Фрагмент от 1910 г. - Събрани скици и фрагменти - От тетрадки и документи - (38-47)

Б. РАЗГОВОРИТЕ РАБОТАТА

I. Публични лекции

Берлинската серия от публични лекции, 1903/04 до 1917/18 (51-67) - Публични лекции, серии от лекции и университетски курсове в други части на Европа 1906-1924 (68-84)

Лекции на IL за членове на Антропософското общество

Лекции и лекционни серии с общо антропософско съдържание - Христология и размисли върху Евангелията - Духовна наука за човечеството - Космическа и човешка история - Духовният контекст на социалния въпрос - Човекът във връзка с космоса - Размисли върху кармата - (91-244)

Лекции и трудове върху историята на антропософското движение и Антропософското общество (251-263)

III. Лекции и курсове по отделни области на живота

Лекции по изкуство: Общи художествени въпроси - Евритмия - Формиране на речта и драматично изкуство - Музика - Изобразително изкуство - История на изкуството (271-292) - Лекции по образование (293-311) - Лекции по медицина (312-319) - Лекции по естествени науки (320-327) - Лекции за социалния живот и тройния социален ред (328-341) - Лекции за работниците по реконструкцията на Гьотеанума (347-354)

В. ХУДОЖЕСТВЕННОТО ПРОИЗВЕДЕНИЕ

Точни репродукции на картини, графични дизайни и скици на Рудолф Щайнер в художествени портфолия или като отделни листове: дизайни за изографисването на Първия Гьотеанум - учебни скици за художници - програмни изображения за евритмични представления - евритмични форми - дизайни за евритмичните фигури и др.

*Томовете на Пълните съчинения на Рудолф Щайнер
са еднакво екипирани в рамките на отделните групи
предлага поотделно.*